Kovács Imre Attila

Így van ez

Fejezetek Juhász Nagy Vilmos viszontagságos életéből

EMLÉKPONT KÖNYVEK

EMLÉKPONT
FÉL ÉVSZÁZAD VÁSÁRHELYEN

[10]

Kovács Imre Attila
Így van ez

Kovács Imre Attila

Így van ez

Fejezetek Juhász Nagy Vilmos viszontagságos életéből

EMLÉKPONT KÖNYVEK

Hódmezővásárhely
2019

EMLÉKPONT
FÉL ÉVSZÁZAD VÁSÁRHELYEN

[10]

Emlékpont Könyvek, 10.
Sorozatszerkesztő: Miklós Péter

A kötet megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatta.

ISSN 2498-6658
ISBN 978-963-7379-57-4

www.emlekpont.hu

Kiadta
a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont
(6800 Hódmezővásárhely, Andrássy út 34.)
Hódmezővásárhelyen, 2019-ben.
Felelős kiadó: Dr. Miklós Péter
Nyomdai előkészítés: Fazekas Gábor
Nyomás és kötés: s-Paw Nyomda
6794 Üllés, Bem József u. 7.

Tartalom

CAPTATIO BENEVOLENTIAE 7

„VISSZAPILLANTÁS ÉLETUTAMRA" 13

Az író unokaöccse, a szentember és Csonka gazduram 16

Az emlékezés ereje és tévútjai 22

Apa és apák 33

Döklitztől a Fehér Gárdáig 38

ZSÁKUTCÁBAN 43

Levelek a börtönből 51

(Százharminckét boldog nap) 74

Mit ér egy ügyvéd a rendszer ellen? 78

És teltek az évek... 89

ROKKANT SZABADLÁBON 97

Megbűnhődni múltat s jövendőt 99

Egy régi barát és a lóláb 107

AMPLIFICATIO EPILOGI 119

Függelék 123

Részletek Horváth Vince Juhász Nagy Vilmosnak írt leveleiből;
részlet Horváth Vince Juhász Nagy Teréziának
és Juhász Nagy Vilmos Horváth Vincének írt leveléből
(1958. július 15. – 1982. május 21.) 125

Juhász Nagy Vilmos-interjúk 134

Melléklet 145

A fájdalom tiszttartói
A Fehér Gárda Mozgalom történetének margójára 147

Captatio benevolentiae

Úgy vélem, nincsenek átlagos emberi sorsok, legfeljebb a fontosabbnak gondolt történésektől távol eső életutakról beszélhetünk. Amikor Juhász Nagy Vilmos tevékeny életének és szellemi hagyatékának tanulmányozásához fogtam, tudtam, hogy mindaz, ami vele megesett, nem adható elő, vagy nem kommentálható *történelemként.* Másrészt viszont le sem választható a históriáról: szerepe van/lehet a szakszerűen előadott múlt részfejezeteiben. Harmadrészt: Juhász Nagy kálváriája – mégis: hol a helye a globális anyagcsaták, társadalmi mozgások, a nagy hatalmi (és nagyhatalmi) törekvések kiváltotta kataklizmák világpanorámájában? – olyan tanulsággal szolgál, amely számvetésre készteti a kutatót: lehet, hogy ő szerencsésebb, mint a fent nevezett alföldi gazda, de semmivel sem hatékonyabb cselekvője a saját korának. Következésképp belátja, hogy kitüntetett beszédhelyzete nem a felül- vagy kívülállás szerzőségi nézőpontjának, és nem is egy kivételezett tudás fölényes birtoklásának par excellence velejárója. Ismeretei a kihangosított utókoré, míg ő, mint valamely szak szorgos munkása, nyakig benne áll/ül a jelen forgatagában.

Miként Juhász Nagy Vilmos is csupán szerény (szenvedő) mellékalakja a múlt század derekától Magyarországra kényszerített társadalmi átalakulásnak. Kezdetben a parasztságra jellemző (bár épp bomlófélben lévő) hagyományszerkezet keretei közt kereste boldogulásának útját, később a politika helyi, ugyanakkor távlatosnak vizionált akcióiba bonyolódott. Sem egyikre, sem másikra nem lehetett hatással. Mozgástere igencsak szűk volt, és képességei sem emelték a zöm, az ilyen értelemben vett átlag fölé. A század nagy felforgató áramlatainak közelébe sodródott, de megúszta a vértanúságot – ezért nem vál(hatot)t az emlékezetpolitika példaemberévé. Ami miatt mégis megérdemli a figyelmet, az a szigorú elveiből fakadó életegység. Az általa (is) tanúsított elemi igazságérzet mindig erkölcsi próbaköve volt (és marad) a históriaiként számon tartott társadalmi törekvéseknek, noha ezt a *népmesei egyenesség*et – gyakorlati szempontból – naivnak és hiábavalónak ítéli a közfelfogás. Sokak tapasztalata bizonyítja, hogy a maga és családja életét óvó embernek időről időre fel kell adnia az elveit – ha vannak, vagy legalább is ellepleznie őket. Különösképpen zavarba ejtő tehát, ha a tragikus vég felmagasztosító elégtétele nélkül, csupán végigkínlódott évtizedek nyűgével a nyakában tart ki valaki jobb meggyőződése mellett. Ezt ugyan szokás dicsérni, csak épp követni nehéz.

Juhász Nagy miután átvészelte a két világháborút, a kuláküldözés darálójába került; politikai szervezkedésért tíz évre börtönbe csukták, majd rokkantan, megromlott egészséggel küszködött a rendszerváltozásig; a jóvátételt pedig már meg sem érte. E sérelmi lista talán alkalmas a szánalomkeltésre, de keveset árul el azokról az egyedi körülményekről, amelyek a későbbi nemzedékek számára tartalmassá tehetik a történő történelem élményét. Az események ugyanis nem általában ilyenek vagy olyanok, a hatalom pedig mindig konkrét módon kényszeríti ki az akaratát. Így okkal feltételezhetjük, hogy a Juhász Nagy életéből az alábbiakban kiemelt epizódok nem teszik szétaprózottá a korszak képét – ezzel mintegy elodázva és/vagy lehetetlenné téve annak hiteles rekonstrukcióját –, hanem rést nyitnak a história mélyszerkezete felé.

Munkám célja nem lehetett a teljes életút végigkövetése. Úgy túl szerteágazó és eredményét tekintve irodalmias lett volna a vállalkozásom. Juhász Nagy pályájában – a család, és különösen a *főhős* történetében való elmélyülésem során – azért kirajzolódott valamiféle struktúra, utólagos fejezetekrebonthatóság. Ez a paraszti közösség hagyományos szerepkészletéből, a történelmi fordulatokból, és az érintettnek ezekhez való személyes viszonyából: a cselekvő elfogadásból vagy szembefordulásból, valamint véletlen/sorsszerű elágazásokból adódott. Minden egyes életszakaszában ott volt az elvégzendő és lendületet adó életfeladat, miként az ezt megnehezítő körülmény is. Önfeledt gyermekkorát beárnyékolta édesanyja halála, a boldogságos tanulóévek során megtapasztalta a szolgálat és az emberi hálátlanság örök dialektikáját, a túlélés próbáját jelentő börtönévek kiszakították a személyes idő identitásképző folyamából, a visszailleszkedés óvatos és jóindulatú gesztusai pedig értelmezhetetlenek bizonyultak (lévén Juhász Nagy *megátalkodott*) a Kádár-rendszer kompromisszumokból szőtt viszonyai közepette. Erre az örömet és (még több) nyomorúságot hordozó, nem kifejezetten heroikus sorsra szokták hűvösen vagy kesernyés együttérzéssel megjegyezni: *Így van ez!*

Kutatásaimat különféle forrásokra támaszkodva végeztem. Legizgalmasabbnak Juhász Nagy Vilmos börtönből írt autográf levelei ígérkeztek, illetve az ezekhez kapcsolódó hivatalos okmányok[1], amelyeket Paulovics Józsefné[2] bocsátott a rendelkezésemre a családi levéltárból, számos más fontos dokumentummal együtt[3]. A kötetben rövid szemelvényeket emelek ki Juhász Nagy önéletírásából (*Visszapillantás életutamra*), ezekhez kultúrtörténeti/históriai megjegyzéseket, kiegészítéseket és magyarázatokat fűzök, de felhasználom Juhász Nagy Katalin eleddig publikálatlan családtörténetét is (*Visszapillantás családom életútjára*).

Munkám magja a családi levéltár feldolgozása során megismert börtönlevelek közzététele. Ezen iratok legértékesebb része a Várpalotáról küldött cenzúrázatlan levelek. A bányában dolgozó rabok civil munkatársaikkal csempésztették ki a megengedettnél hosszabb terjedelmű, őszinte hangvételű üzeneteiket. Juhász Nagy Vilmos *„öreg bányászéi"* hű képet festenek a várpalotai állapotokról. Ugyancsak értékes lelet a Juhász Nagynak címzett levelek közül az országos politikából ismert Vörös Vince és egykori börtöntársa, Horváth Vince küldeményei. A sors különös fintora, hogy Vörös kisgazda múltjukra hivatkozva ügynöki puhatolózásra használta a kapcsolatukat, míg a magát hithű kommunistának valló Horváth folyamatosan és önzetlenül a segítségére volt Juhász Nagynak és családjának.

Az iratok további érdekességeket is tartalmaznak, így például az '56-osok védője, Burger Dénes ügyvédi tanácsait a kegyelmi kérvényre vonatkozóan. Burger leveleiből megállapítható, hogy fiát, Bácskai (Burger) Tamást (fedőneve „Nagy Lajos") mikor aktivizálhatta a titkosszolgálat a kérdéses ügyben. A kötet tartalmazza továbbá Bárdos Zsuzsa Juhász Nagy Vilmossal készített, 1989-es magnós interjúinak hangzáshű lejegyzését is[4], valamint a korabeli sajtóanyag témához tartozó részleteit.[5]

1 Látogatási jegyek, értesítések a tartózkodási helyéről; vagyonelkobzási jegyzőkönyv, bizonyítvány a bányagépkezelői tanfolyam sikeres elvégzéséről; a feltételes szabadságra bocsátott igazolványa stb.

2 Paulovics Józsefné Juhász Nagy Katalin (1940) Juhász Nagy Vilmos legfiatalabb lánya.

3 Bírósági végzések, határozatok, idézések; kilakoltatási határozat, kegyelmi kérvények fogalmazványai, látogatási bizonyítvány, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának iratmásolatai stb.

4 Köszönettel tartozom az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeumnak az ebben nyújtott segítségéért és együttműködéséért.

5 Vásárhelyi Reggeli Újság, Független Újság; a továbbiak a jegyzetanyagban.

1945-ben készült családi fénykép részlete. A fotón látható személyek balról jobbra – álló sor: Jakó Sándor (id. Győri Dani Sándor legfiatalabb lányának, Győri Dani Teréziának a férje), Juhász Nagy Erzsébet (Juhász Nagy Vilmos elsőszülött lánya), Juhász Nagy Vilmos, ifj. Bubik Sándor, Bubik Sándor (id. Győri Dani Sándor lányának, Győri Dani Eszternek a férje); ülő sor: id. Győri Dani Sándorné Ravasz Erzsébet, id. Győri Dani Sándor (a *„földszerző"*), Győri Dani Erzsébet Juhász Nagy Vilmosné, Győri Dani Eszter; elöl álló gyerekek: Jakó Terézia, ifj. Jakó Sándor, Bubik Eszter, Juhász Nagy Terézia (Juhász Nagy Vilmos középső lánya), Juhász Nagy Katalin (Juhász Nagy Vilmos legkisebb lánya).

A történelmi kontextus felvillantása érdekében felvettem a kötetbe egy rövid elemzést a Fehér Gárda Mozgalomról (a továbbiakban FGM), amellyel jelezni kívántam, hogy Juhász Nagy nem magányos hős, és a személyére irányuló érdeklődés az adott kor emberi és társadalmi viszonyainak feltárásával válik szakszerűvé. A rendelkezésre álló források és szakirodalom alapján próbáltam megalkotni a lehető legteljesebb személyiségrajzot. E bontakozó portré mögött mindig felsejlik a történelmi háttér, vagy a történelmi anyagból kiemelhető a személyes motívumok és indítékok feltételezett rendje.

A könyvemet azoknak a kedves olvasóknak ajánlom, akiket érdekel a történelemmé formált múlt egy „névtelen", sokat szenvedett alakja. Akinek a sorsa összefonódott a múlt század minden reményével és nyomorúságával, és aki egyetlen életbe gyűjtötte az embernek maradás magatartásformáit. Ajánlom továbbá az ítélkezéstől és hamis általánosítástól idegenkedőknek. Nem akarok igazságot szolgáltatni, de megutáltatni az igazságtalanságot, nos, azt mindenképpen.

„Visszapillantás életutamra"

Juhász Nagy Vilmos önéletrajzi írásai és azok a fogalmazványok, amelyek Nagy Gyula orosházi múzeumigazgató biztatására megszülettek, a szerző életében nem álltak össze kötetté. Ennek legalább két nyomós oka lehetett: az egyik, hogy a lektori és szerkesztői munkára, egyáltalán a szöveggondozásra – akkor még – nem akadt vállalkozó. A másik, s ez magyarázat az előzőre, hogy Juhász Nagy tíz évet ült börtönben, politikai elítéltként. Ahogy a '60-as, sőt a '70-es évek belbiztonsági iratai fogalmaztak: *„veszélyes ellenséges személynek"* számított, így memoárja a '80-as évek cenzurális viszonyainak durvább szűrőjén sem mehetett át.

Halálának tizedik évfordulóján jelent meg visszaemlékezéseinek és egyéb, az érintett életeseményekhez kapcsolható írásainak gyűjteménye. Miként a szövegek közreadója, Paulovics Józsefné Juhász Nagy Katalin megjegyzi, befejezetlen az önéletrajz: *„Amikor édesapám ezt az életrajzi írást elkezdte, élethelyzete miatt az '50-es évekről írni veszélyes lett volna. A rendszerváltás után pedig már olyan egészségi állapotban volt, hogy nem tudta folytatni..."* Lényegében a svájci útinaplóval, néhány börtönben íródott verssel és pár fotóval kiegészített anyag emlékkönyvvé állt össze, ki- és túllépve a paraszti önéletírás műfaji keretein.[6]

A *Visszapillantás életutamra*[7] eklektikus, az időrendiségre felfűzött szöveg-együttesének legjellemzőbb vonása az anekdotikusság. Elbeszélései néhány bekezdésből épített érdekes esetek, nem ritkán tréfás kiszólással zárva[8], s ha hosszabban ír, akkor is jobbára fontosnak tartott életelveket illusztráló jelenetekből szövi a történetet. Stílusa közel áll az élőbeszédhez, de annak pongyolasága nélkül. Jól formált, gördülékeny, tetszeni akaró, érződik rajtuk az *orosházi életrajzírók* felolvasási estjeinek ösztönző hatása, vagyis előadásra szánt dolgozatok.

A VÉ közel nyolcvan érdekes eseményt, anekdotaszerű történetecskét mesél el, amelyek hitelét nem is annyira az emlékező/elbeszélő nézőpontja erősíti (résztvevőként, cselekvőként nyilatkozik meg), hanem az átéltség, az elvégzett és írásba foglalt emlékezetmunka stiláris jegyei. Juhász Nagy elvétve fogalmaz meg szentenciát, előrebocsátott vagy magában álló bölcsességet, általában a bemutatott cselekvő ember döntéseihez fűz véleményt.

6 Juhász Nagy Vilmos: *Visszapillantás életutamra*. (Szerk.: Fülöp Béla) Helios, Orosháza, 2003.
7 A továbbiakban VÉ.
8 A korai, jól ismert irodalmi művek közt például Boccaccio *Dekameronja* mutatja ezt a fajta szerkesztésmódot és változatosságot.

AZ ÍRÓ UNOKAÖCCSE, A SZENTEMBER ÉS CSONKA GAZDURAM

Óhatatlanul felvetődik az összehasonlítás igénye, hogy más paraszti önéletírás(ok) tükrében vegyük szemügyre a VÉ egyedi vonásait. Például Juhász Nagy ugyanúgy befejezetlenül hagyja memoárját, mint Móricz *A boldog ember*[9] című regényének (?[10]) elbeszélője a maga élettörténetét. Joó György, aki valójában Papp Mihály marosligeti parasztgazda, az író unokaöccse, csak a nagy háborúig tartja érdemesnek lediktálni a gyorsírással jegyzetelő Móricznak, hogy mi történt vele és körülötte 1888-tól, vagyis születésétől fogva. Mert 1914-től *„vége vót a boldog életnek"*. Papp Mihály már nem találja a helyét abban a Magyarországban, ahol *„a politikát olyan rétegek irányítják, amelyek alig ismerik a tömegek életét"*. Minden elromlott az elmúlt húsz év alatt, panaszolja (1932-től 1935-ig készültek az interjúk), elértéktelenedett az ember és a munka. Juhász Nagy Vilmos élete sem volt már teljes a börtönből való szabadulása után. Megbélyegzett lett, az új társadalmi rend harminc éven át ellenségként kezelte.

A lényegi eltérések felsorolását azzal kell kezdenem, hogy *A boldog ember* etnográfiai mércével mérve nem önéletírás, hiszen Papp Mihály elbeszélését Móricz irányította, jegyezte, szerkesztette és kommentálta. A szakirodalom álláspontja szerint *„a kérdésekkel irányított, riportszerű alkotásokat* […] *ki kell rekesztenünk az önvallomás – önéletírás műfajából, még akkor is, ha megannyi »életből vett« személyes vonatkozású élményelbeszélést, epizódot tartalmaznak."*[11] Nagyon nagy kár, hogy Móricz gyorsírásos jegyzetlapjai nem maradtak fenn, a Hévízen írt regény kéziratából is csak kilenc lap. *A boldog ember* ezért – és egyéb elméleti megfontolásból is – regénynek, tehát szépirodalmi alkotásnak számít, a szerzőség (hogy ezt a korszerűtlen kifejezést használjam) az elsődleges elbeszélőhöz, Móriczhoz kötődik, ráadásul a fiktív név (Joó György) példázatossá emeli a művet. *„Vágy támadt bennem, hogy megismerjem, megértsem és lerögzítsem ezt az életet, mely voltaképpen az egész magyar világnak leghűbb, ezeréves alapja: egy paraszt élete.* […] *Csakugyan jó volna, szép volna, érdemes volna egy ilyen embernek az életét egyszer már pontosan látni"* – írja Móricz a koncepciójáról.[12]

---

9 Móricz Virág az *Apám regény*ében úgy emlékszik, hogy Kiss Lajosnak a Rétközről írt tanulmánya hatására kezdte faggatni marosligeti unokaöccsét.

10 Szilágyi Zsófia *A Boldog ember* szerkezetét a novellacikluséhoz hasonlítja, részben hasznosítva Poszler György észrevételét. (Poszler szerint a *„tudatregény vagy énregény formájában megjelenő szociográfiai dokumentumban szó sem lehet zárt, szigorúan megkonstruált epikai szerkezetről. Csak lazán szétesõ történetről. Amelynek két szerkesztő elve az időrend és az emlékezés. Az események egymásutánisága és a tudattartalmak áradása. Így jön létre egy szétesésre hajlamos, szerkesztetlenül szerkesztett nagyepikai keret"*). Szilágyi Zsófia: *„…mingyárt az egész életünket"* (A paraszti élet regénnyé alakítása Móricz *A boldog ember* című regényében). Irodalomtörténet, 2005/2.; a Poszler-idézet az It. cikk 13. jegyzete alatt. A műfajelméleti kérdéshez jó támpont még Nagy Olga (Győri Klára *igaz történetei* kapcsán előadott, a népi „életregényeket" az irodalomról leválasztó) érvelése.

11 Hoppál Mihály – Küllős Imola: *Parasztönéletrajzok – paraszti írásbeliség*. Ethnographia, 1972/2-3., 288-289.

12 Szilágyi Zsófia a regény a modern kiadásokból is cenzúrázott mondatával kapcsolatban írja: *„Joó György története azonban az eredeti utolsó mondat által felkínált olvasási javaslat szerint parasztiból emberi példává válik, a történetét szöveggé formáló Móricz summázó mondata pedig valamifajta közös szenvedéstörténet részesévé teszi a szemben álló feleket"* (Ld. 10-nél.) A máig „ismeretlen", csak az 1935-ös kiadásban szereplő Móricz-részlet pedig így szól: *„Arról nem tehetsz, hogy az ember az ország szolgálatában elég, mint a kicsiny gyertyaszál. Ebben mindnyájan osztályos társaid vagyunk e megtöretett kis trianoni csonka hazában."*

Egy másik, a megnyilatkozó személyiségét érintő különbség, hogy Joó György/Papp Mihály Salánky Sámuellel és az ügyvédekkel (az *urakkal*) folytatott hiábavaló harc eredményeképpen „megjavul", elfogadja a társadalmi erőviszonyok megszabta helyét. Nagybátyjának már ez a megszelídült férfi vall az életéről: „*Mindezt a keserves nagy dolgot úgy mondja el, hogy nincs benne se lázadás, se harag. Nincs benne semmi támadás. Úgy beszél, mintha a sors kikerülhetetlen tényeiről beszélne. Ahogy az időjárásról, az elemi csapásokról szól a földmívesember. Nem lehet rajta változtatni, tehát egyebet nem tehet, mint tudomásul veszi. A tiszaháti földtúró szegény ember öröklött ősi nyugalma van benne. Kuruc beletörődés az Isten akaratába."* Távol tartja magát a politikától is, éppúgy, ahogy a Nyugati pályaudvar tetejét reparáló pesti mesteremberrel, Lieb úrral vitázik: „*– Nem kell minket szervezni – mondtam –, meg vagyunk mi szervezve, mert mi faluban élünk, mindenki ismeri a másikat. Nem kell ott más szervezet.* [...]. *Egyéb igazság nem kell, mi vallásigazságban vagyunk. Nekünk a pap minden vasárnap prédikál, mi nem járunk szakszervezetbe, nem olvasunk újságot."* Móricz hősének (és rokonának) édesanyja, Jó Jánosné belebetegszik abba, hogy a fia ujjat húzott az urakkal. Anyja halálos elgyengülése indította a fiút arra, hogy változtasson az életszemléletén. Juhász Nagy Vilmost nem tudta eltéríteni a szándékától az aggódó rokoni kör, ő belevetette magát a rezsim elleni fegyveres szervezkedésbe.[13]

Juhász Nagynak a '40-es évek közepéig vitt – epizódokból, patchwork-szerűen kirakott – életrajza (VÉ) bővelkedik a hamis tekintéllyel, a méltánytalansággal, a pökhendi hivatalossággal vívott csatái leírásában. Érthető, hiszen a *visszatekintés* nézőpontja az újraépíteni akart identitás szolgálatában áll. Az elszenvedett és elhallgatott börtönbüntetés előtörténete az igazságkereső, ifjúkori énképben válik hitelessé. A börtönből írt levelei tanúsága szerint ő is „megjavult"[14], és szabadulását követően – az ügynöki jelentés szerint – tartja magát az ígéretéhez. „*Elég volt egyszer csalódnom. Ha lesz valami, úgyis meghozza az idő, de én semmibe nem avatkozok bele.* [...] *...kommunista soha nem leszek, de ellenük se dolgozok, nyugodtan szeretnék élni"* – jelentette Juhász Nagy szavait ifj. B. Szabó Ferenc („Szegvári János") ügynök 1962 októberében.[15] Hogy mégsem tört meg teljesen a tíz év alatt, egy 1968-as ügynöki beszámoló bizonyítja. „*Akkor fognak igazán egyesülni a világ proletárjai, ha Kína megtámadja az oroszokat, de csak a sírgödörben fognak egyesülni, mert én már csak ott szeretem látni egyesülni a világ proletárjait"*[16] – „viccelődött" Juhász Nagy dr. Ravasz Károly állatorvossal, aki ezt a megjegyzést Sipos Mihály néven jelentette Bor Imre rendőr századosnak.

13 „*Őneki ez volt a sorsa. A szűk családi körben ezt mi sose vetettük a szemére, hogy nekünk milyen sorsunk volt az ő tíz év börtönbe léte miatt. Ez nem az ő bűne volt, hanem a második világháború utáni kommunista rendszer volt a bűnös ebben. Hallottunk olyan megjegyzést, hogy Juhász Nagy Vilmos is jobban tette volna, ha a családjával törődik. Nem értem az ilyen kijelentést. Ő akkor is a családjával törődött, mikor a szervezet tagja lett. Még a vádló családjára is gondolt."* (Paulovics Józsefné Juhász Nagy Katalin: *Visszapillantás családom életútjára.* Kézirat, 2003., – a továbbiakban VCsÉ – 125.)

14 „*Nézzétek el nekem ezt, hiszen én már ennyi idő után nem is tudom, hogy mit lehet kimondani ezen a téren és mit nem. De annál inkább tudom azt, hogy szigorúan távol kell tartanom magamat azoktól a dolgoktól, amiért odakerültem, ahol mostan vagyok. Igérem, hogy ezt meg is tartom."* (Levélrészlet, 1959. december 20., Márianosztra) Ne felejtsük el, hogy a börtönben írt leveleket cenzúrázták, ezért az azokban olvasható ígéretek és fogadkozások az ellenőrző tisztnek vagy tiszthelyettesnek szóltak.

15 ÁBTL 3.1.2 M-29042 15.

16 ÁBTL 3.1.2 M-36937/1 18.

A történeti megközelítés szempontjából a leglényegesebb, hogy Joó György/Papp Mihály a századforduló paraszti társadalmához kötődött, s ennek felbomlása, értékeinek pusztulása[17] okozott számára traumát, Juhász Nagy Vilmos a századközép polgárosuló parasztságához tartozott, ő a polgárosulás szerves megvalósulását megakadályozó fordulat[18] kárvallottja. Mind Papp Mihály, mind Juhász Nagy életében meghatározóvá váltak a '30-as évek, csak míg az előzőnek a mélypontot, addig az utóbbinak a csúcspontot jelentették.

Egy másik, egybevetésre alkalmas és önmagában is figyelemreméltó paraszti önéletrajz – már nem szépírói közvetítéssel és dúsítással készült, mint Papp Mihály esetében – az Orosz Istváné[19]. A múlt század tízes éveiben íródott, majd hosszú lappangási idő után 1942-ben jelentette meg Bálint Sándor[20] (aki Juhász Nagy Vilmossal is kapcsolatba került, ám erről majd később) *Egy magyar szentember – Orosz István önéletrajza*[21] címmel. Maga a szerző így határozta meg könyve műfaját: „*Emlékkönyv Orosz István jászladányi születés és lakos, több szent társulat okleveles terjesztője, országszerte hírű, ismeretes búcsújáró, imakönyvek énekesfüzetek nagy költőjének életrajza, története*". A Hoppál – Küllős tanulmány e kötet kapcsán méltatja Bálint Sándort: „*A paraszti önéletírások néprajzi értékére első ízben az 1940-es évek elején BÁLINT Sándor hívta fel a figyelmet, a »szentéletű« Orosz István önéletrajzához írott előszavában. Megítélése szerint egy-egy ilyen »paraszt-memoire«, ha írója tudatosabb is, mint osztályának többi tagja, nemcsak az egyéni sors, egyéni gondolkozásmód tükörképe, hanem mivel* »elvi szempontjaiban, megfigyeléseinek, élményeinek általános irányában a klasszikus paraszti kultúra íratlan törvényeihez alkalmazkodik ... a kortárs parasztságnak is páratlan önvallomása«."[22]

---

17 A jelenséget pszichológiai-mentalitástörténeti szempontból elemző kortárs, Tomori Viola kutatási eredményeiről (*A parasztság szemléletének alakulása,* Szeged, 1935., SZFMK kiadása) írt rövid könyvismertetés részlete: „*A globális fejlődési szakaszt most kezdi felváltani a differenciáltság szakasza. A fejlődést kiváltó okok: az iskolázás, közigazgatás, népművelő előadások, rádió, mozi stb., és a falu és a város egyre szorosabbá váló kapcsolata. Azonkívül a könyveknek és újdonságoknak is nagy szerepe van a lelki átalakulásban. Ezen okok eredményeképp a primitív »bennelevést« lassanként tudatosság váltja fel. Ezen fejlődésnek nagy előnyei mellett azonban van egy igen tragikus vonása: a fejlődést nem annyira a belső érés, mint inkább külső hatások hozzák létre. Mintegy koraérett mostani parasztságunk. Ezért vezetett a differenciálódás sokszor szétesésekhez, ezért helyettesíti gyakran a kulturális haladást az úrmajmolás. A népművészet sablonossá válása is erre a koraérettségre vezethető vissza.*" (Strausz Antal; *Szellem és Élet,* 1936/4., 263.) Tomori a kutatásaival és publikációival inspirálhatta a SZFMK-ban vele együtt dolgozó Ortutay Gyulát, aki Fedics Mihályról írt tanulmányával lett az „*alkotáslélektani vizsgálatok, az egyéniségkutatás megalapozója a magyar folklorisztikában*", és aki politikai pálfordulása után nem győzte bírálni Tomorit. (Halász Gábornak a Fedics-tanulmányt méltató Nyugatos recenziója – polgári irányultsága miatt – el is tűnt a későbbi hivatkozások közül.) Tomori Violáról lexikális tömörségű, a téma további vizsgálatára ösztönző írást közölt Miklós Péter. (Miklós Péter: *Kísérlet a parasztság lélektani értelmezésére. Tomori Viola doktorálásáról.* = Uő. *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben. Tanulmányok Radnótiról, kortársairól és a szegedi egyetemről.* Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány, Szeged – Szabadka, 2011.)

18 A társadalomtörténet ezt a sztálini szocializmusmodell, illetve a kelet-közép-európai modernizáció témakörében tárgyalja. A bőséges szakirodalom szemlézésére itt nem térhetek ki. Különösen sokat okultam Balogh István elemzéseiből.

19 Orosz István (1838 virágvasárnapján, Jászladány – 1922 szeplőtelen fogantatás napján; apja P. Orosz Péter, anyja R. Kis Rozália) ének- és imaszerző, előénekes, búcsúvezető, gyógyító és halottlátó.

20 Bálint szerint az első világháború forgataga söpörte félre a kéziratot. Én inkább arra gyanakszom, hogy Orosz kiadója, aki addig busás hasznot húzott a szentember énekes füzeteiből, nem vállalta a megjelentetést. Megváltozott az ízlés, és Orosz személye sem gyakorolt már igazi vonzerőt az olvasókra. Üzleti alapon nem érte meg Orosz sokszorosítása, erre majd a tudomány ethosza készteti Bálint Sándort.

21 Kiadta Bálint Sándor. Budapesti Egyetem Magyarságtudományi Intézete és a Franklin-társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1942.; amiből dolgoztam: *Egy magyar szentember – Orosz István önéletrajza.* (Hasonmás kiadás. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1991.)

22 Ld. 11-nél, 287.

Orosz *Emlékkönyve* – akárcsak Juhász Nagy VÉ-je – az önéletírásoknak abba a típusába sorolható, amely laza szerkezetben, epizódokra tördelten idézi fel a múlt eseményeit, illetve az önvallomás indítéka leginkább a *„tanítás, a példaadás eszméje"*.[23] Ez utóbbinak pontos kifejezője a következő idézet: *„...ha megöregszetek, a világ elhagy benneteket. Nem tik hagyjátok el a világot, hanem az hagy el benneteket, sőt annyira megútál a világ, hogy még másokkal is megúráltat benneteket. Mert mikor az ember már megöregszik, nincsen semmi becse, kinevetik, kigúnyolják az öreget.* [...] *Azért mondom ismét, hogy még fiatalok vagytok, addig igyekezzetek Istennek szolgálni, mert mikor már öreg az ember, nem tud Istennek jól szolgálni, gyengül már az elméje is. Sokszor azt sem tudja, hol mondotta az imádságát."*[24] Orosz István halála előtt három évig senyvedett agyvérzéses állapotban, gondviseletlenül, nélkülözve. Az 1919 május végén írt *Emlékezés*ében a panasz hangja erősödik fel: *„...az 1919-dik év március hó 13-dikán a választmányi gyűlést megtartottuk és 18-dikán az iskola nagytermében a közgyűlést, 130 jelenlétében. Leszámoltam Mannó János tisztelendő káplány úr jelenlétében. Ember nem találkozott elöljárónak, így egyhangúlag Lázár Józsefné, Szalóki Erzsébetet választották meg pénztárnoknak, Mária társulata vezetőjének. Március 20-dikán saját házánál átszámoltam neki két tanú előtt. Ő fogja majd vezetni. Szomorú dolog, van vagy 85 esztendeje, hogy a Mária Társulata Jászladányban megalakult és mindég ember volt az előljárója és most egy nő kezébe adatott, Istenem, Istenem, mit kell érnünk. A férfiakból kihal a buzgóság, a Mária tisztelete, csak a nők szivében van az isteni szeretet és Mária tisztelete. Maholnap megérjük, hogy nem lesz vallásosság, nem hisznek Istent sem. Megromlik az egész világ, már közeledünk hozzá, kitől Isten mentsen meg."* Orosz nem valami elszenvedett igazságtalanságról számol be, hanem a világ rendjén esett sérelmet panaszolja. Apokaliptikus hangnemben, a vele és körülötte történteket világtendenciává nagyítva.

Juhász Nagy Vilmosnál a példaadásra és panaszra lehetőséget és/vagy okot adó események leírása kevésbé zord, nem témája a valláserkölcs példázatos megjelenítése, mégis közös az Orosz-féle memoárral abban, hogy élettörténetét transzcendálja. Orosz elbeszélése a naiv prófétaszerep be- és kitöltése által kap személyes sorsán túli távlatot, Juhász Nagy Veres Borcsa Mihálynak, a kardoskúti evangélikus iskola tanítójának a korholását teszi meg közéleti szerepvállalása(i) felülről jött, morális indítékának. Ekként idézi fel az életét meghatározó szavakat: *„Polgári iskolát és gazdasági szakiskolát végeztem, tovább külföldön jártam. Kibújtam a katonai kötelezettség alól. Jó módú szüleimnek egy fia vagyok. Ezeket mind a fejemhez vagdosta a tanító. A végén leszögezte határozott hangon, hogy nekem erkölcsi kötelességem ezen külsői, pusztai tanyavilág népének, tehetségem latba vetésével segítségére lenni."*[25]

---

23 *A Magyar Néprajz* (az Akadémiai Könyvkiadó 1988 és 2002 közt kiadott 8 kötetes sorozatának) ötödik kötete az *„önéletírásoknak, belülről fakadó önvallomásoknak többféle indítéka"* címszó alatt a következőket sorolja fel: idegenek érdeklődése; példaadás, tanítás eszméje; panasz; lelki kényszer (az írás gyönyörűsége vagy a rámérttől való menekülés). Gordon W. Allport *(A személyiség alakulása)* az első személyű dokumentumok (önéletrajzok, naplók, levelek, nyílt kérdőívek, szóbeli beszámolók – interjúk, gyónások, elbeszélések, irodalmi alkotások) megírásának 12 motívumát ismerteti, ezek részben egyeznek a *Magyar Néprajz* felosztásával.

24 Ld. 21-nél, 170.

25 VÉ, 198.

Az Orosz- és Juhász Nagy-féle visszaemlékezések hívják fel a figyelmet arra, hogy a szociológiai-történeti megközelítés túlhaladott tárgyalásmódja (*„… a szocialista forradalom előtörténetéhez tartozik a paraszti önvallomásos írásbeliség megszületése éppúgy, mint az óriási arányú kivándorlás és a forradalmi lelkülettől fűtött paraszt-szocialista mozgalmak másmilyen* […] *eseményei, mert ezek az írogató parasztok* […] *már nem rigmusokat irkáltak az esküvőkre, keresztelőkre, vagy nem a régi nótákat igazították át a szájuk íze és személyes élményeik szerint –, hanem az életüket írták le, és a sorsuk panaszait mondták el. Nem mint »írók«, hanem mint emberek, akik szóra, írásra kényszerülnek, mert az élet bírhatatlan és a jövő semmit se ígér. Nemhogy boldogulást, de még bizonyos kenyeret se…"*[26]) vagy a történeti pszichológiai, mentalitástörténeti feldolgozás sem reflektál a szövegek morális értelmezésének kiterjeszthetőségére[27]. Tehát a szociális elégedetlenség, az „osztályharc" vagy a privát értékrend megnyilvánulásainak számbavétele önmagában még nem emeli kultúrtörténeti szintre ezeknek az önéletírásoknak a leíró-értelmező vizsgálatát. Továbbá ez nem jelenti azt, hogy a (paraszti) önéletírásban a morális szituáltság narratívához kötött, *„egyszerre történés-előtti, történeten-kívüli és statikus kóddá válik"*[28]. Még mielőtt felsejlene egy más típusú *„hamis arkhimédészi pont"* riasztó metaforája.

A harmadik, az eddig említettek közül a legnagyobb szabású mű, *Csonka Mihály élete és világképe*[29], amelyet szintén tanulságos lehet a VÉ-vel „összeolvasni". Ez az önéletírás, akárcsak Joó Györgyé/Papp Mihályé, szerkesztett formában látott napvilágot. Míg az előbbi a magyar irodalom klasszikusa (Móricz Zsigmond) lejegyzésében és utólagos kiigazításában vált regényműfajúvá, addig az utóbbiról egy történész akadémikusunk, Romsics Ignác gondoskodott, s tett olvasmányos forrásművé. Romsics háromezer oldalnyi, elég vegyes tematikájú kéziratból, *„iromány*ból" dolgozott, s tette egységes szerkezetűvé (az epizódok időrendbe állítása, a néprajzi és esszéisztikus részek, az ismétlődések kirostálása) az életrajzot. A nyelvi korrekció, ha nem is érte el *A boldog ember*ben (feltételezhető) móriczi beavatkozás mélységét, mégis – az alapszöveghez mérten – kvázi-irodalmias eredményre törekedett. Miként Romsics írja: *„…a teljes autentikusságnak csak nagyon kevés szövegközlés kíván megfelelni. Minimálisan a központozást javítják a szövegközlők, maximálisan pedig a helyesírást és a mondatfűzést is, megtartva azonban a sajátos szófordulatokat és egyéb stiláris jellegzetességeket. Némi habozás után magunk is ez utóbbi módszer mellett döntöttünk. Vagyis nemcsak a helyesírási és egyéb nyelvi hibákat javítottuk ki, hanem a gyakran központozás nélküli gondolatfolyamokat is strukturáltuk, és grammatikai szempontból többé-kevésbé korrekt*

26 Veres Pétert idézi Hoppál – Küllős. Ld. 11-nél, 289.

27 Sokat köszönhetek a következő tanulmányoknak: Erdős Zoltán: *A történeti pszichológia a magyar történettudományban.* FONS – Forráskutatás és Történeti Segédtudományok, 2014/4; Kőváry Zoltán: *A pszichobiográfia mint módszer. Az élettörténet-elemzés reneszánsza: új perspektívák a személyiség- és kreativitáskutatásban.* Alkalmazott Pszichológia, 2011/4.; Botond Ágnes: *Pszichohistória – avagy a lélek történetiségének tudománya.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.; László János: *A narratív pszichológiai tartalomelemzés.* Magyar Tudomány, 2005/11.

28 Romsics Gergely: *Idegen kertből rózsát lopni? Történészként a narratív pszichológiáról.* Korall, 2005. november

29 *Csonka Mihály élete és világképe.* (Szerkesztette Romsics Ignác.) Osiris Kiadó, Budapest, 2009. A szerkesztő utószavában a már klasszikusnak mondható Hoppál – Küllős tanulmányból indul ki, nem reflektálva és finoman korrigálva annak a tankötelezettség magyarországi bevezetésére vonatkozó téves adatát. (A téma kibontása: Kazuska Melinda: *A tankötelezettség múltja, jelene és jövője.* Miskolci Jogi Szemle, 2012/1.)

mondatokká alakítottuk. Ezenkívül elkövettük azt a »szentségtörést« is, hogy a függő beszédben előadott dialógusokat helyenként párbeszédekké alakítottuk. Vagyis az eredeti szövegeket többé vagy kevésbé irodalmasítottuk."[30]

Sajnos Juhász Nagy Vilmos kéziratai nem mentek át ilyen gondos válogatáson és filológiai adjusztáláson. A VÉ számos elgépelési és helyesírási hibája sem feltétlen a szerzőnek róható fel. Az is az elmaradt haszon része, hogy a VÉ-hez nem készült a Csonka memoárját fajsúlyossá tévő jegyzetanyag. A kiadványt nem tartom méltatlannak Juhász Nagy emlékéhez, sem haszontalannak a további érdeklődés fenntartása érdekében. Mégis, ezek a körülmények okozhatták, hogy a VÉ eltűnt a vidéki magánkönyvkiadás gyanús túltermelésében.

Csonka Mihály mentalitása közel áll Joó Györgyéhez. Elfogadja az adott viszonyokat, nem lázad. A parasztság régi arca néz ránk, az, amelyikre – Tomori Viola szerint – a szituációkba, a szociális helyzetbe való reflektálatlan belenyugvás jellemző. *„Amint a vezetők, az elöljáróság fütyül, nekünk úgy kell táncolni. Ez így volt és lesz a világ életben. Sohasem lesz egyenlőség, nem is lehet. Egyik réteg mindig fölül van, a másik meg alul. Mindig az alsónak van rosszabb dolga; amazok oda sem néznek a világnak, élnek a másik szorgalmán szerzett javakból. Ez így van"*[31] – szögezi le Csonka mint általános élettapasztalatot. Többször kiforgatják mindenéből, Kohn Sebestyén ellopja a szabadalmát, a Kossuth-banketten elrángatják előle a kifizetett bort és csuszát stb., de ő megmarad *„birkatürelműnek"*. Egy-két életrajzi elem és szituáció rokonítható csak a Juhász Nagyéval: Csonka a hadifogsága alatt tizenhárom hónapot dolgozott bányában (igaz, felszíni bányamunkásként), és egy ízben szembe merészelt szállni (76 éves fejjel) a békekölcsön-jegyzést kierőszakolni akaró új urakkal.

Juhász Nagy Vilmos ugyanúgy kisemberként élt, mint Joó György/Papp Mihály, Orosz István és Csonka Mihály, csakhogy ő a *kisemberség*ét rendszerint kockára merte tenni kiélezett helyzetekben is, amikor nem a valakivé válás, hanem a megsemmisülés volt az alternatív ajánlat. Hősiessége póz- és romantikamentesen nyilvánult meg a polgár öntudatának és a paraszt önérzetének átmeneti kettősségében. Az irodalom, a folklór és a történettudomány köréből választott példák, s ezeknek a VÉ-re vetítése mintegy szemléleti bevezetői Juhász Nagy további tanulmányozásának.

30 Ld. 29-nél, 315-316.
31 Ld. 29-nél, 258-259.

AZ EMLÉKEZÉS EREJE ÉS TÉVÚTJAI

A Diószegi tragédia

A VÉ-ben olvasható anekdoták mindegyike kapcsolódik Juhász Nagy Vilmos személyéhez. Ezek vagy a családban, a rokonságban elmesélt rövid történetek, amelyeket gyerekfejjel megjegyzett, vagy saját életének tanulságos, de leginkább szórakoztató eseményei. Minél későbbi, tehát a férfikorához tartozó a történet, annál komolyabb a hangvétele. Ez alól csak vérszerinti édesanyja halálának, illetve a Diószegi tragédiának a leírása kivétel.

A Diószegi tragédia 1893 augusztusában történt Hódmezővásárhelyen. Juhász Nagy Vilmosnak az édesapja, Juhász Nagy János beszélte el a gyilkosságokat.[32] Juhász Nagyéknak annyi köze volt az áldozatokhoz, a Csiki családhoz, hogy a banki hitelre vásárolt földjüket attól a Héjja Sándortól vásárolták, akinek a felesége Csikiék oldalági rokona volt. A Diószegi tragédiát Vásárhelyen *„évtizedek után is borzadva emlegették".*

Juhász Nagy Vilmosnak a VÉ-ben megjelent írását először Bálint Sándor publikálta.[33] A következő szavakkal mutatta be adatközlőjét: *„Juhász Nagy Vilmos tollforgató vásárhelyi idős gazdaember kérésünkre leírta a szörnyű históriát. Édesapjától hallotta, aki együtt legénykedett Flóriánnal."* Az, hogy kiemelem a többi történet közül a *Diószegi tragédiá*t, annak elsősorban a fent említett Bálint Sándor tanulmány-részlet a magyarázata. Ugyanis nem teljesen egyezik *A szögedi nemzet*ben és a VÉ-ben található szöveg. Korábban említettem már, hogy Móricz szerkesztő-írói gyakorlatát gyorsírásos jegyzeteinek hiányában nem tudjuk vizsgálni; de Romsics Ignác szerkesztői munkáját is csak háromezer oldalnyi kézirat tükrében körvonalazhatnánk. Itt a textus rövidsége alkalmat ad a Bálint-féle „átirat" stílusjegyeinek tanulmányozására, amely az (elsődlegesnek gondolt[34]) kézirat nyelvi jellemzőit szembetűnőbbé teszi. Lássuk tehát a két részletet, először Bálint Sándor által közöltet, utána a VÉ-ben olvasható változatot.

---

32 Juhász Nagy János (1868 – 1954) és Csepregi Julianna (1877 – 1916) 1895-ben kötött házasságot. Miután 15 hold földjüket és a hódmezővásárhelyi Dáni utcai házukat eladták, banki hitellel megvásárolták a *„részeges Héjja"* földjeit és tanyáját. Juhász Nagy János még legénykorából ismerte Héjja Sándort.

33 Bálint Sándor: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete, III.* Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1978/79. 2., 543. (A kiadvány 1980-ban jelent meg, Bálint Sándor akkor már nem élt.) A Diószegi tragédiát megörökítő, ponyván árult irományokat az *istóriák* körébe sorolja (*istória:* valami mondai vagy megtörtént eseményeknek rendesen verses formában való elbeszélése, előadása, amely legtöbbször *ad notam* dalolható is). Néhány kiadvány az általa említettek közül: *Nyolcz ártatlan meggyilkolva.* Történt H.M. Vásárhelyen, 1893. évi augusztus hó 21-én. Engel Adolf (ezelőtt Burger) műintézete Szegeden 1893.; *A Hód-Mező-Vásárhelyi nyolcz tagú család gyilkosának, Diószegi Flóriánnak elfogatása.* Nyomatott és kapható Fürtös Testvéreknél Szegeden, Báró Jósika utcza 8. szám. (A nyolc ártatlan: Teréz 5 hónapos, Rozália másféléves, Julianna 8 éves, Eszter 7 éves, Emerencia 16 éves, Katalin 16 éves, Diószegi Máté 44 éves, Diószegi Máténé Hegyi Julianna 44 éves.)

34 Joggal vetődhetne fel, hogy a VÉ-ben sem egy autentikus Juhász Nagy Vilmos szöveg olvasható, hiszen a kötetet szerkesztő Fülöp Béla változtathatott azon. A kiadványban gyakori elgépeléseket, szövegtördelési hibákat, névelírásokat és nyelvi pongyolaságokat figyelembe véve nem valószínű, hogy Fülöp végzett ilyen típusú aprómunkát.

a)

Flóris már olyan bálbajáró legényke volt, amikor halálosan beleszeretett a jómódú Csíkiék egyetlen leányába, Viktóriába, akinek szintén tetszett a jóvágású legény. Diószegiéknek azonban kevesebb hold földjük vót, mint amennyi gyermekük. Csíkiék szigorúan megparancsolták a lányuknak, hogy Flórissal ne álljon még szóba sem. Így közeli bálalkalommal táncra hívta a lányt, aki csakugyan vissza is utasította, minthogy szülei szerint nem való hozzá ilyen koldus legény.

Flóris bánatában leitta magát, majd eszétvesztve hazarohant. Fölkapta a baltát és először mélyen alvó apját, édesanyját verte agyon. Közben a nénje is fölébredt, de hosszú dulakodás után vele is végzett. Kisebb testvéreivel már könnyen elbánt. A véres baltát a kútba dobta, kezét megmosta, a véres ing helyett pedig tisztát vett magára. Mintha semmi sem történt volna, visszament a bálba, ahol úgy kérte föl a lányt, hogy most már ő is gazdag, egyes gyerek, eljöhet vele táncolni. Viktória nem volt hajlandó, bár az esetről még nem tudott semmit.

Flóris most hirtelen kijózanodott, mélyen megrendült és nyomban jelentkezett a csendőrségen. Minthogy kiskorú volt és önként jelentkezvén töredelmes vallomást tett, a bíróság 15 évre ítélte. Enyhítő körülménynek vették még ittas állapotát, továbbá a lánynak és szüleinek rideg, elutasító magatartását is. Viktória soha nem tudott férjhez menni.

b)

A Diószögiek másodszülött gyermekük, a Flóris már olyan bálbajáró, suttyó legény volt, amikor halálosan beleszeretett a jómódú Csikiék egyetlen jóképű lányába, a Viktóriába, akinek szintén tetszett a jóvágású legény. Viszont a Diószegiéknek kevesebb hold földjük volt, mint amennyi a gyermekük.

Csikiék szigorúan megparancsolták a lányuknak, hogy utasítsa vissza a Flóris közeledését, mert az nem hozzá való, az csak olyan kódis legény. Ő viszont egy egyes gazda lány.

Egy bál alkalmával a fiú táncra hívta a lányt, de ő kosarat adott neki, a szülei parancsára hallgatva, nem ment el vele táncolni.

Ezek után, eszét vesztve, hazarohant a fiú, felkapta a baltát és először az apját és az anyját, azután a nénjét, akivel egy ideig viaskodott, agyonverte. A három kis testvérével azután már könnyebben végzett.

A véres baltát a kútba dobta, kezeit megmosta és visszament a bálba, ahol azzal kérte fel a lányt, hogy most már ő is gazdag. A Csiki lány most se ment el vele táncolni, bár semmit sem tudott az esetről.

Erre föl Flóris egy kissé magába szállt, és jelentkezett a csendőrségen.

Mivel kiskorú volt és önként jelentkezett, 15 évre ítélték, de szabadulása után örökre eltűnt arról a vidékről.[35] *A lány pedig sohasem tudott férjhez menni.*[36]

35 A történet végét Bálint Sándor egy szegedi lapból idézi: *„A fiatalkorú Flórist életfogytig tartó fegyházra ítélték. Illaván 15 évig raboskodott, ahol kitanulta a szabómesterséget. A hátralévő büntetést elengedték neki. Szabadulása után Göcző Flóris néven Amerikába vándorolt és Cleveland városában telepedett meg. Innen írt levelet Darvassy Gyula rendőrfogalmazónak, aki útlevelet szerzett neki. Köszöni benne, hogy segített rajta: becsületes emberként szeretne élni."* (*Diószegi Flóris Amerikában.* Szegedi Hírlap, 1910., 276. sz.)

36 VÉ, 32-33.

A Bálint által közölt változat több, a tett megítélését is befolyásoló részletet tartalmaz. Például, hogy Flóris részegen gyilkolt, a családtagok pedig éppen aludtak, amikor baltát fogott rájuk. Ezekről nem ír a VÉ. Hiányzik továbbá a VÉ-ből a bírósági ítéletbe foglalt enyhítő körülmények megemlítése (az ittas állapot, a Csikiek magatartása). Bálintnál Flóris *„mélyen megrendült"*, a VÉ-ben *„kissé magába szállt"*. Érzékelhető tehát, hogy a két szöveg elbeszélőjének más az intenciója. Az a) változatáé érdeklődőbb, érintettebb, belehelyezkedőbb, a b)-é ítélkezőbb. Az első a családirtáshoz kapcsolódó korabeli ismereteket eleveníti fel, a második a köz letisztult, a bűn elítélésére vonatkozó felfogását rögzíti.

A rendkívül sok szószerinti egyezést figyelembe véve bizonyos, hogy Bálint Sándor a VÉ-ben is olvasható szövegből dolgozott. Néhány jelzőt ugyan elhagyott *(suttyó, másodszülött, jóképű)*, másokat betoldott *(jóvágású, töredelmes)*, és szókapcsolatokat helyezett át *(egyes gyerek ~ egyes gazda lány)*, ám megtartotta a narratív struktúrát. Érdekes, hogy az élőbeszédbeli *„vót"*-ot közli a *„volt"* helyett[37], a *„kódis"* viszont *„koldus"* alakban fordul elő.

A leírtak alapján megállapítható, hogy Bálint Sándor a tárgyához alkalmazta Juhász Nagy szövegét; gazdagította és bizonyos hitelesítő elemeket szőtt bele (*„vót"*). A VÉ tömörebb, erőteljesebb stílusú, ezért talán jobban tükrözi mind Juhász Nagy, mind a paraszti társadalom mentalitását.

Vidéki történelem

A paraszti életrajzírások egyik leggyakoribb témája a háború. A (férfi) visszaemlékezők háborúban/hadifogságban töltött évei részletesen dokumentálódnak ezekben a memoárokban, a velük és bajtársaikkal megesett szörnyűségek (és nem ritkán komikus epizódok) pontos mikroképet adnak – főleg – az első világháborúról. A hadi szolgálat kimozdulást jelentett a napi munka monotonitásából, a frontra vezényeltek világot láttak, más nemzetek fiaival kerültek kapcsolatba, kiléptek a paraszti világ zárt közösségéből, kialakult bizonyosfajta történelmi tudatuk, ugyanakkor átélték a testi szenvedést, a tömeges véletlen halált, a morális lezüllést és apátiát.

A VÉ csak érintőlegesen szól a globális csatározásokról. Juhász Nagy Vilmos – néhány hónap szegedi katonáskodást leszámítva – nem vett részt sem az első, sem a második világháborúban[38]. Az elsőt életkora miatt úszta meg, a másodikat a gazdasági elöljáróságával együtt járó mentesség okán kerülhette el[39]. Viszont bőséges tapasztalatot szerzett a '10-es és '20-as évek fordulója hátországi/vidéki eseményei során. Ezekből kettőt szeretnék kiemelni, mint amelyek nemcsak az adott időszakot – kort nyilván nem lehet írni – modellezik, hanem az emlékezéstechnika Juhász Nagy Vilmosra (is) jellemző esetei.[40]

37 Juhász Nagy Vilmos börtönből írt leveleit és egyéb kéziratait tanulmányozva sehol nem találkoztam a *„vót"* alakkal, minden esetben *„volt"* szerepel. A vele készített 1989-es magnós interjúkban viszont *vót* a kiejtés.

38 Édesapja, Juhász Nagy János az első világháború idején a szegedi 46-os gyalogezredben szolgált kiképző tiszteskén t. Amit az ott tapasztaltakból otthon elmesélt, abból a VÉ gazdagodott. Most, a világháború említésekor kell kitérnem arra, hogy sok tanulsággal szolgált számomra – például Kübekháza és a nemzetközi tudományosság összekapcsolhatósága! – Juhász Kálmán életútjának történeti szempontú feldolgozása is. (Miklós Péter: *Egy tábori lelkész a nagy háborúban – Juhász Kálmán.* Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, Szeged, 2018.)

39 Eltekintve a pár hónapos szegedi szolgálattól, amelyet a polgármester, Endrey Béla bosszújából kellett teljesítenie.

40 A VÉ-ből hosszabb idézeteket is közlök, nem mintha ott ezek nem volnának olvashatók. Ezt csak a kötet ritka volta miatt, illetve az ide-oda lapozgatás elkerülése érdekében teszem.

Juhász Nagy János kiképző tisztes a bajtársai körében (ülő sor, balról a negyedik).

A vörös és az oláh uralom

„A háború végén a nagy fordulatot arról vettük észre, hogy egy órára bejött Kovács tanár[41]*, aki az új politikai fordulatnak megfelelően Kolánovra változtatta a nevét, és nagy beszédet tartott az új rendszer és béke mellett. Beszédét azzal kezdte, hogy* »Keletről följött a vörös nap, ami majd meghozza nekünk és az egész emberiségnek a békét, a szabadságot, az egyenlőséget és testvériséget.« *E körül mozgott a beszédformula, ami nekem nagyon titokzatosnak és érthetetlennek tűnt föl, mert nemigen foglalkoztunk mélyreható politikai kérdésekkel. A mi gondolatainkat nagyon lekötötte a tanyai gazdálkodás, amit a háború igen megnehezített.*

Azt megtudtuk, hogy a községházán egy egészen más vezetőség állt fel, amit direktóriumnak hívtak, és egy közeli, utcabeli Görbics nevű ember is tagja volt.

Egy alkalommal aztán közvetlen mi is találkoztunk az új rend eszmeáramlatával, amikor a tanyáról kocsival hazajövet a nagykaput nyitottuk ki a Bercsényi utcai házunknál. A szomszédunk, a Berke, odalépett és nagy hangon ránk szólt, hogy »tudja-e szomszéd, hogy mire jött haza?« »Hát mán csak

41 Juhász Nagy Vilmos ekkoriban Orosházán volt polgárista, visszaemlékezéseiben fel is sorolja tanárait, ám Kovács nevét nem említi.

azért gyüttem haza, hogy mögnézzem Annus nénémet[42], akinek az ura[43] még nem gyütt haza a francia fogságból, és hoztam neki egy kis elemózsiát a tanyárul, amiért őrzi a házamat.« »Nem a magáé ez már szomszid, hanem az államé. Nyilván maga még nem tudja. A pesti népbiztosok megszüntették a magántulajdont. Még ez a kabát, ami rajta van, assé a magáé!« »De a kutya keservit – *börzenkedett édesapám –*, én izzadtam meg ezért a hajlékért, hát csak nem vöszik el tőlem!« »Nono, majd megtudja, de azért azt ajánlom, hogy csöndbe maraggyon, mert ezek nagyon hamar és nagyon durván befogják az ember száját.«

Mikor bevezettük a lovakat az istállóba, Annus néni megmutatta édesapámnak, hogy mivel rossz a tető az alsóépületen, ráfolyik az esővíz a falra. »Nézd, Jani! Jó lönne ezt a tetőt mögreparálni!« »Hát csak ögye a fene azt a tetőt, ha elvötte az állam. Akkor csináltassa mög ű!«

Édesapám Hódmezővásárhelyen látott egy hátborzongató eseményt, amikor az állomáson várta az indulását az Orosháza felé menni akaró személyvonatnak. De már az indulási idő több mint egy órája is letelt. Kezdtek az utasok a szabad pálya felé kiszivárogni, mert ott nagy mozgás volt. Látta édesapám, hogy a pályán egy páncélvonat áll, és körülötte katonák forgolódnak. A vasútárokban pedig négy ember állt összekötött kézzel és bekötött szemmel. Szembe velük távolabb egy tucatnyi katona puskával célba vette őket, és egy tiszt vezényszavára agyonlőtték a négy embert. Utána gyorsan felültek a vonatra. Az utasok közül többen tudták, hogy a páncélvonattal Számueli volt a Lenin-fiúkkal, akik itt is, ott is büntető expedíciót hajtottak végre.

A négy ember közül jól tudták az utasok, hogy kettő a földeáki gazdag földbirtokos testvérek, a Návaiak voltak. Az egyik jelentős közéleti szerepet is töltött be. Talán az egyik, ha jól tudom, az országgyűlésnek is volt az elnöke, és igen komisz ember volt. A másik, a púpos pedig nagyon népszerű volt, de hát a golyó nem válogatós. […]"

Juhász Nagy János valóban szemtanúja lehetett, hogy a Vörös Őrség különítménye túszokat lő agyon a hódmezővásárhelyi vasútállomáson. De ők nem földeákiak, hanem makóiak, és nem négyen, hanem öten voltak. Nekik nyilván nem volt tevőleges részük Vásárhelyi Kálmán, a Pestről leküldött, mértéktelenül és cinikusan rekviráló politikai megbízott népítéletszerű agyonverésében. De ez mit sem számított, a Lenin-fiúkat nem érdekelték a „részletek", ugyanis a román csapatok makói bevonulása már csak órák kérdése volt. A páncélvonatban folyamatosan bántalmazhatták a makói direktórium által kiválasztott túszokat, végül Vásárhelyen teljesedett be a sorsuk.

A földeáki Návayakat, akiket szintén a helyi direktórium adott hóhérkézre, nem Hódmezővásárhelyen, hanem Kiskunfélegyházán, a vasút mentén lőtték agyon Szamuely legényei. A Návayakkal halt vértanúhalált Kiss Béla szentesi főjegyző is. Návay Lajos képviselőházi elnök, és unokatestvére, Návay Iván kivégzése rendkívül megviselte a túszszedéskor éppen Pesten tartózkodó, így az elhurcolást és a megtorlást megúszó Návay Tamást[44], Návay Lajos bátyját.

42 Juhász Nagy Vilmos édesapjának, Juhász Nagy Jánosnak a testvére.

43 Besenyei Gábor.

44 Návay Tamás 1910-ig Csanád megye főispánja; 1918 őszén Budapestre utazott, részt vett Tisza István temetésén, ott maradt, megúszta a túszszedést. Öccse halála után teljesen visszavonult a közélettől, 1925. november 9-én halt meg tragikus hirtelenséggel.

A VÉ-ből közölt részlet három jól elkülöníthető szakaszból áll. Az első egy iskolai élmény feleleventése, amely – a tanári példaadásra és tekintélyre egyébként fogékony Juhász Nagy – ideológiarezisztenciáját példázza. Látszólag az életkorral együtt járó tájékozatlanság és a paraszti munkába feledkezés tartotta távol Kovács/Kolánov tanár friss eszméinek lelkes átvételétől, de mint a diktatórikus rezsimekről szóló fejezet bevezetője, ironikus hangsúlyt kap az anekdota.

A második egység az orosházi Annus néni Bercsényi utcai házában lejátszódott jelenet pontos leírása. Az oratio recta (egyenes beszéd) irodalmi retorizáltságot, a tájszólás stílushűséget kölcsönöz az adott szakasznak. Az anekdota tulajdonképpen az iskolai élmény tanulságának lefordítása az apai észjárásra.

A harmadik részben az általa át nem élt, csak hírből hallott eseményekre tér ki. Ezek hitelességét az apa személye és az addig előadott események realizmusa szavatolja. Az apától származó értesülések és hírek nyilvánvalóan igazak, a nép akkori tudását, valóságképét közvetítik. Az apa nem téved vagy torzít, ami hamisság előfordul, az része a történetnek. Az, hogy Kolánov tanár pontosan mit mondott, és hogy Annus néni meg az apja és a fontoskodó szomszéd közt milyen párbeszéd zajlott le, és hogy ő ezt szó szerint leírja, a Návayak szomorú végéről való megemlékezését is erre a realitás-szintre emeli. A *„mi történt"* helyett diskurzusokat jelenít meg, és e tekintetben a legújabb történetírói irányzatok érdeklődésére tarthat számot.

Oláh vagy román

„Mikor megtudtuk, hogy a vörösöket az oláhok átvetették a Tiszán, pár nap múlva elindultunk fölkeresni a néniéket.[45] *Először is Vásárhelyen néztünk széjjel, érdeklődve, hogy mi a helyzet a városban és a Tisza-parton, Mártélyon. Erre aztán megnyugtattak bennünket a rokonok és ismerősök, hogy ezeken a helyeken most már nagy a nyugalom, hanem a napokban*[46] *lejátszódott itt a városban egy olyan borzasztó véres esemény, amire még most is borzadva gondol a város lakossága, aki tudomást szerzett róla. Erre föl kivezettek bennünket a Népkertbe, hogy bemutatják nekünk a borzasztóan véres tragédia végső undorító nyomait. A nyári színkör falán még látható volt a puskagolyók becsapódásai és a szétfreccsent embervér. Közelében pedig egy sírhant, ami tele volt szórva emberi ürülékkel, amit a lakosság az agyonlőttek gyűlöletéért tett.*

Az emberek az alábbiak szerint mondták el nekünk a véres történetet:

Egy napon az oláhok kiszorították a városból a vörösöket. A lakosság nagy ünneplésben részesítette az oláh hadsereget.

Életem folyamán én elég sok különböző beállítottságú hatalom, világnézet bevonulásának voltam a szemtanúja. Valamennyit hatalmas ujjongó tömeg fogadta és ünnepelte. A tömegben résztvevő embereknek az őszinte, belső véleménye kiszámíthatatlan. Persze van, aki az újonnan bevonuló

45 A román haderő 1919. július 23-ával szorította a Tisza mögé a vöröskatonákat. A *„néniék"* az akkor már Orosházán lakó Juhász Nagy Anna és Besenyei Gábor, a vásárhelyi rokonok az édesapjának a testvérei és családjaik.

46 Berényi László és Nagy Géza július 22. és július 29. között tartotta rettegésben Hódmezővásárhelyt. Letartóztatásuk 29-én, kivégzésük másnap történt.

hatalommal rokonszenvezett. De ki tudja, hogy mennyi ezeknek a száma. Nem több-e azoknak a száma, akik utálják a bevonulókat, de képmutatóan eljönnek, hogy megmutassák az új hatalom felé a szimpátiájukat, hogy ezáltal az új hatalom kíméletes legyen velük szemben. De valószínűleg azoknak a száma a legtöbb, akik csak merő kíváncsiságból jönnek, hogy lássák, milyen is lesz hát ez az új, merőben más hatalmi rendszer. Mert nincs a világon olyan hatalmi rendszer, aminél sokan jobbat ne kívánnának. Hátha ez, amelyik most vonul be, hozná meg az ő elérhetetlen vágyálmaikat. Vannak olyanok is, akik soha feléje se mennek semmiféle bevonulásnak vagy fölvonulásnak. Szorgalmasan dolgoznak, becsületesen élnek, és eközben azt vallják, hogy mindég azt a rendszert kell pártolni, amelyben élnek. Az az elvük, hogy mindég a hatalmon lévő rendszert kell pártolni és támogatni, mert csak ennek van módjában rajtuk segíteni. Nem vesznek részt semmiféle társadalmi egyesülésben sem.[47] *Gyűlésekre is ritkán és csak azokon vesznek részt, ahol az ő személyes érdekeiről van szó. Szerintük minden fontos dolgot elintéznek az okosak, a vezetők, mert nekik az a dolguk. Ha pedig valamit idejében nem vesznek észre, akkor majd a nagyon türelmetlenebbek biztosan szóvá teszik. Ezek így élik le az életüket eléggé szürkén, de nagy nyugalommal. Ki tudja, hogy nem ezek vannak-e a legtöbben. Ezeket semmiféle rendszer sohasem szokta háborgatni.*

(Utóbb nyert értesüléseim alapján a Nagy Dezső tanyáján végrehajtott véres események végrehajtói nem vöröskatonák voltak, hanem egy túlbuzgó román alakulat, akik a vörösökkel szimpatizáló lakosságon ilyen borzasztó módon álltak bosszút. Ezt az eseményt a Kutasi úton, a vásárhelyi körtöltésen egy emlékmű örökíti meg, az áldozatok neveinek a kőbe vésésével.) Másnap hajnalban nagy géppuskatűzzel egy vörösnek hitt alakulat megtámadta a várost.[48] *A bár túlerőben lévő oláh katonai alakulat fejvesztetten menekült a városból, azt magára hagyva. A vörös alakulat egy Berényi nevű hadnagy vezetésével elfoglalva a várost, elkezdte szedni össze az embereket. A kapával a vállán menő embert, vagy az utcaajtón kilépő asszonyt is beállították a csoportba. Kikísérték őket a Kutasi úton, kifelé a városból. Akit csak útközben találtak, a körtöltésen kívüli Nagy Dezső tanyájába. Itt az ötvenegynéhány embert bezárták egy pincébe, és onnan egyenként szedték ki, lőtték agyon őket. Állítólag ez a városra mért büntetés volt azért, amiért az ellenséges oláh hadsereget olyan nagy örömmel fogadta a nép.*

Rövidesen egy erős oláh hadsereg a várost körül fogta, és Berényi hadnagyot és társait elfogta. A népkerti nyári színkör falához állította és agyonlövöldözte őket. Majd a közelibe el lettek földelve.

A vásárhelyi emberek ennek a véres eseménynek a végső jeleit mutogatták nekünk itt a tetthelyen."

---

47 Az apolitikus ember jellemzése apósának, Győri Dani Sándor elveinek az összefoglalása. Ez egyértelművé válik, ha az itt leírtakat összevetjük a földszerző Győri Dani Sándorról Nagy Gyulával közösen publikált írásával. Ebből egy részlet: „*A társadalmi egyesületek munkájában nem vett részt, az egyházi életben sem tevékenykedett. A politika sem érdekelte. Azt tartotta, hogy mindig a jelenlegi rendszert, »hatalmat« kell pártolni, mert csak annak van módjában segíteni rajtuk.*" (Juhász Nagy Vilmos és Nagy Gyula: *Győri Dani Sándor, a földszerző* (1885 – 1966). = Nagy Gyula: *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. A Békés megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba, 1975/4., 550.)

48 Július 20-án hajnalban a Vörös Hadsereg egységei átkeltek a Tiszán, a románok délelőtt 9 órára kiürítették Vásárhelyt. Dél körül az első vöröskatonák (három járőr) ellenállás nélkül vonultak be a városba.

A VÉ Hódmezővásárhely román megszállásának előzményeiről és Berényi hadnagyról írt fejezete a felvett vizsgálati szempont alapján és helytörténeti vonatkozásai miatt is kiemelkedően fontos. Az ilyen típusú dokumentum tanulmányozójának elsősorban arra kell koncentrálnia, hogy ne tolja azonnal félre, ne nyilvánítsa használhatatlannak a rankei elvek alapján. Ugyanis (majdnem) semmi nem stimmel benne. Időpontok és események csúsznak össze, amelybe egy saját sorsára is reflektáló bölcselkedés ékelődik. Berényi nem egy vörös alakulat élén érkezett a városba, a fegyveres ellenállást nem tanúsító civil lakosokat[49] pedig román katonák géppuskázták halomra.[50] Berényit valóban a románok tartóztatták le, leszaggatták román hadnagyi jelvényeit, amelyek felségjele alatt – a tudtukkal és jóváhagyásukkal – megszervezte a példátlan tömeggyilkosságot, majd bűntársával, Nagy Gézával együtt kivégezték.[51]

Ha rendet akarunk tenni az emlékirat részletei és a valós események között, akkor vissza kell kanyarodnunk egészen az első világháborúig. 1915. szeptember 8-án a Vásárhelyi Reggeli Újság[52] hírrovatában, a második oldalon a következő olvasható: „*A derék szerény fiú, a kitűnő szakember, Weisz Imre borkereskedő a kárpáti harcokban hős katonaként fejezte be ifjú életét, sötét gyászt zúdítván halálával édes apjáéknak, Weisz Mihály borkereskedőnek egész családjára.* […] *A fiuk emlékét múlhatatlan fájdalmú kegyelettel őrző szülők a kárpáti Hódmezőfalva javára egy ház építési költségét, 600 koronát ajánlottak fel, s az új hajlék majd a Weisz Imre-lak nevet fogja viselni, továbbá 1500 korona alapítványt tesznek fiuk nevére a ref. főgimnáziumnál egy felekezeti különbség nélkül legkitűnőbb történeti pályamunkát író diák számára, 1500 korona alapítványt a városnál rokkant katona családja számára, és 1500 korona alapítványt a zsidó egyháznál szegény gyermek számára, az évenkénti kamat felhasználásával.*" A Weisz-család megpróbáltatásai nem értek véget, a Tanácsköztársaság végóráiban újabb veszély fenyegette őket. 1919. április 21-én a vásárhelyi direktórium utasítást kapott a kormányzótanácstól, hogy „»*A város polgári társadalmának vezetőiből – papokat kivéve – szedjen és szállítson azonnal túszokat.« A munkás-, katona- és földmívestanács politikai megbízottai azonnal összeültek, és órákon át tartó tanácskozás után összeállították a túszok* […] *névsorát.*"[53] Ebből a túszszedésből még kimaradtak Weiszék, nyilván jótékonykodásuk

49 Egyetlen vöröskatonát lehetett azonosítani az exhumálás során.

50 Erről így ír László Jenő: „*A tömeges embermészárlásra vonatkozólag a román hadseregfőparancsnoksághoz az a jelentés ment, hogy a visszavonuló román csapatokat a vásárhelyi nép oldalba támadta, több tisztet felkoncoltak, és ennek megtorlásaként történt a felbujtók kivégzése. Természetesen ebből egy szó sem volt igaz, de az 55 ártatlan embernek a hadijog sárbatiprásával, felelőtlenül történt legyilkoltatását illetékes helyen valamivel mégis indokolni kellett.*" (László Jenő: *A forradalom története Hódmezővásárhelyen.* Haladás Hirdetési és Könyvnyomdavállalat, Hódmezővásárhely, 1924.)

51 1919. július 30-án (szerdán), este 10[30]-kor.

52 Ugyanezen szám harmadik oldalán a gyászjelentés: „*Minden külön értesítés helyett. Weisz Mihály borkereskedő és neje, szül. Kriegler Gizella úgy a maguk, mint Henrik és Márton fiuk nevében is a szülői szív minden fájdalmától mélyen lesújtva tudatják, hogy hőn szeretett fiuk, Weisz Imre borkereskedő, a Weisz Márton és fia cég beltagja, a cs. és kir. 32-ik gyalogezred egyéves önkéntese 1915. március hó 6-án reggel 9 órakor Galíciában, Jablonki mellett a Manilowa hegyen, Przemysl második felszabadításáért folytatott dicső küzdelemben a hazáért, mindnyájunkért, roham alatt hősi halált halt. Régebben hozzánk ért már fekete szárnyain a sújtó hír, de mi mégis bíztunk, reméltünk, hátha nem igaz, hátha él valahol, s boldog viszontlátásban keblünkre borul még a szerető jó fiú, szerető jó testvér és hős katona… De most már minden reménynek vége, mert hivatalos bizonyosság tudatja, hogy a mi drága Imrénk nincs többé. A Mindenható Isten változhatatlan rendelésében való megnyugvással, és azzal a mérhetetlen gyászban is átérzett tudattal jelentjük ezt, hogy ifjú nemes életét a hazáért áldozta fel, és az ő vérének hullása is öntözte a diadal, a szabadság elkövetkező tavaszának szentelt talaját. Hódmezővásárhely, 1915. szeptember hó. Áldás és béke lengjen hős bajtársaival közös sírja felett!*"

53 Ld. 50-nél.

általános elismertsége okán. Ha ekkor Pestre szállítják őket, megúszták volna a Lenin-fiúk április 26-i akcióját.[54] A már említett lincselés, melynek során Makón agyonverték Vásárhelyi Kálmán politikai megbízottat, megelégelvén *„szélhámosságait és hallatlan erőszakoskodásait"*, megtorlást eredményezett: a vidékre küldött halálvonat fegyveresei nemcsak az öt makóit és a Návayakat végezte ki, hanem a Vásárhelyen elfogott Weisz Mihály borkereskedőt és fiát, Weisz Henriket és Havas Henrik mozi tulajdonost is. A vásárhelyi túszok *„állatias kegyetlenséggel összeszurkált holttestét a Szegvár és Szentes közötti vasútvonal mentén találták meg a kétségbeesett családtagok."*[55]

Weisz Mihályné Kriegler Gizella négy év leforgása alatt elveszítette két felnőtt fiát és a férjét. Mindhármukat valami magasabb rendűnek mondott, eszményi cél oltárán áldozták fel, lett légyen az a szabadság vagy a proletárdiktatúra kíméletlen üdvtana.

Weisz Mihályné, aki férjével együtt – Imre fiuk hősi halálakor – a legforróbb hazaszeretetről tett tanúbizonyságot, a *„megszállást követő népszámláláskor román nemzetiségűnek vallotta magát"*.[56] Weisz Mihályné Kriegler Gizella megtagadta minden addigi kötődését néphez, nemzethez, és engesztelhetetlen gyűlölettel fordult tragédiájuk okozóinak feltételezett társtettesei ellen. Az özvegy és gyászoló anya befogadta házába Berényi Lászlót, aki a Weisz-házra kiírta, hogy *„Vásárhely város rendőrparancsnoka"*, eljátszotta a *„bolseviki egyének"* felkutatását és letartóztatását fő feladatának tekintő hivatalos személy szerepét, és levezényelte a román megszállás legnagyobb tömeggyilkosságát.

Ki volt valójában Berényi László, ez a *„bozontos fejű"* álhadnagy?[57] 1919. július 20-án száz korona segélyt vett fel a városi tanácstól, hogy szülőhelyére, Kassára visszautazhasson. Olasz hadifogságból szökött, magyar hadseregbeli tiszthelyettesként mutatkozott be, és azt állította magáról, hogy eddig a Vásárhely környéki tanyákon bujkált.[58] Személyazonosságát Nagy Géza, Plohn József fényképészsegéde igazolta. A fényképészsegéd, ez a *„csapzott sörényű, exaltált kis emberke"* ekkor még a vöröskatonák oldalán sürgölődött, és a városban *„rekedt oláh katonákat fegyverzett le"*. Ahogy a vörösök kivonultak Vásárhelyről, Berényi román katonai (először tiszthelyettesi, rövidesen zászlósi, majd hadnagyi) egyenruhát öltött, és Vásárhely rendőrkapitányaként kezdett intézkedni.

---

54 A vonat továbbment Makóra, de a Lenin-fiúk egy része Vásárhelyen maradt, és a városházára bezárt munkásvezetőket vallatta, hogy kik a gyanús polgári elemek (az ellenforradalmárok, ahogy Barta László, a vörös őrség itteni megszervezésével megbízott „dandárparancsnok" az érkezésükkor jelentette). A munkásvezetők vallomása és besúgások alapján letartóztattak 67 polgárt. Néhányat összevertek, nagy részüket kirabolták. 27-én a Makóról visszaérkező halálvonattal magukkal hurcolták Weisz Mihályt, Weisz Henriket, Toffler Fülöpöt, Lampel Mórt és Havas Henriket.

55 Ld. 50-nél.

56 *Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1917-1919.* Szerkesztette és a bevezetést és a dokumentumok jegyzeteit írta Gaál Endre. Szeged, 1969., 34. = Makó Imre: *A vörös offenzíva és a román megtorlás Hódmezővásárhelyen 1919-ben.* Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve, Hódmezővásárhely, 2010.

57 A Vásárhelyi Reggeli Újság félreérthetetlenül utalt Berényi László származására, amikor 1919. július 30-án ezzel a hangzatos címmel közölt cikket a *„fiatal göndörhajú emberről": A vásárhelyi Szamuelly – Ártalmatlanná tett gonosztevő.* Ugyanakkor a szerkesztői figyelem megnyilvánulása, hogy a vásárhelyi Szamuelyről közölt írással szemközti oldalon (3. oldal) a L'Indépendance Rumaniae-ből átvett hírben arról számol be, hogy a *„bolsevikiek 10.000 zsidót irtottak ki Odessza kiürítésekor" (Odesszai pogrom rémségei).* A zsidóság részvétele a Tanácsköztársaságban (amelyet itt sajátos módon kiforgatott a Reggeli Újság) a Kádár-rendszerben nem volt érzékeny téma, hiszen az 1959-es tanácsköztársasági pályázat egyik díjnyertes alkotásán Dávid-csillag került a vörös zászlóra (Almási Gyula Béla: *Zászlóbontó fiatalok 1919-ben).*

58 Berényi kihallgatásán derült ki, hogy a Vásárhely határában történt tanyafosztogatásoknak is tevékeny résztvevője volt. *(Vásárhelyi hiéna;* Vásárhelyi Reggeli Újság, 1919. július 31.)

A Weisz-féle házban lakott, és Nagy Gézával együtt fosztogatta, zsarolta és terrorizálta a civil lakosságot, megszervezte és irányította 56 személy tömeges lemészárlását. Letartóztatáskor[59] tett vallomása alapján megbízatása arra szólt, hogy szigorúan nyomozzon; a helyettesének, dr. Nagy József ügyvédnek[60] adott utasításában megfogalmazottak szerint: *„bolseviki egyéneket tartóztasson le és kutasson"*.

Juhász Nagy Vilmos visszaemlékezésében Berényit a városra támadó vörös alakulat hadnagyaként említi, és a kivégzéseket a kommunisták bosszújának tartja. Az utólag betoldott zárójeles megjegyzés – amely a tényeknek megfelelően már román elkövetőkről szól – nem nullifikálja az írás két fontos közlendőjét: ad egy, a szóbeszéd a terrorcselekményeket általában és eleve a kommunistákhoz köti; ad kettő, a hatalmi rendszerek változásához való viszonyulás szempontjából a tömeg-embernek három típusát lehet megkülönböztetni.

Juhász Nagy közvetve nem kevesebbet állít, minthogy a többségnek a hatalmi váltásokon átívelő alkalmazkodása, életösztöne eredményezi a történelem kontinuusnak érzékelt menetét. Ez az „alulnézeti" perspektíva nem választja el élesen a professzionális történetírás azon megközelítési módjaitól, amelyek szociológiai kategóriákkal dolgoznak (osztály, réteg, társadalmi nagycsoport, lakosság stb.), továbbá a társadalom megszervezésének időben leírható folyamatában a hatalom kérdését állítják középpontba. Így lehetséges, hogy a hatvanas évek marxista történetírása, a kétezres évek elejének mértékadó helytörténetírása és Juhász Nagy Vilmos a vásárhelyi tömeggyilkosság okát illetően ugyanazzal a tudással rendelkezik.[61]

A kivégzések nyers valóságából, árnyalatlan realitásából „visszabontott" elemzések nemzetiségi, ideológiai, politikai tényezőkre kérdeznek rá, a személyközi viszonyok szerepe feltáratlan marad, vagy csak a narratíva réseit hivatott kitölteni. A redukált, olykor a tények uralhatatlan sokaságától független alapképlet: megszállók versus lakosság. A személyek megnevezhetetlensége (ki hagyta jóvá a kivégzéseket) és tárgyiasítása (Berényi pusztán eszköz) a hatalom anonimitásának mítoszát összekapcsolja a tudományos absztrakció általánosító törekvésével.

---

59 A románok az előtt kapcsolták le, hogy Nagy Gézával Szegedre ment volna (állítólag) Kun Béla volt országgyűlési képviselő és kormánybiztos (és szökött társai) letartóztatására. Valójában a Szegeden elfogott Jaksa Jánost kísérhették volna Vásárhelyre, akit Teleki külügyminiszter utasítására magyar rendőrök fogtak el, és adtak ki (július 30-án) a helyi román katonai vezetésnek. A román felsőbb hadvezetés, értesülvén a tömeggyilkosságról, nem engedhette, hogy Berényi besétáljon a franciák ellenőrzése alatt álló Szegedre, és ott ez ügyben esetleg kihallgathassák, ezért „ejtette" Berényit. Az álhadnagy gyanútlan lehetett; valószínűleg ő jelentkezett Jaksa hazaszállítására (Weiszné-vonal; Jaksa Jánost a borkereskedők megzsarolása miatt rúgták ki a városházáról, fegyvert osztogatott a vörösöknek) és nagyzolt Kun hazazsuppolásának tervével (Soós-Csáky vonal; Kun Béla kormánybiztosként mindkettőt rendelkezési állományba helyezte, később rövid ideig túszok voltak a Margit körúti fogházban).

60 Dr. Kaáli Nagy József ügyvéd (Nagy György köztársasági politikus öccse) az 1919. április 22-én, a hajnali órákban begyűjtött túszok közt volt, többek közt Soóssal és Csákyval. Ezt a körülményt az ügyvédi kamarában ellene indított eljárással szemben hozta fel. A Kamara egy évre eltiltotta az ügyvédi gyakorlattól a Berényi-féle kinevezése miatt. Az eljárás 1923-ban indult ellene, szinte közvetlenül bátyja, Nagy György halála után. A Vásárhelyi Reggeli Újságban 1923. július 17-én közzétett nyilatkozata szerint a végsőkig kitart igaza mellett, és áll vásárhelyi ügyfelei rendelkezésére. Néhány nap múltán Pestre költözött.

61 Gaál Endre (marxista) interpretációja: *„a románok az 1919-ben a kizsákmányolók uralmát lerázó, és a munkáshatalom bukása után a vöröskatonák visszatérésekor újra talpra állt proletariátust kívánták megfélemlíteni, és rajtuk bosszút állni"* (Idézi Makó Imre, ld. 56-nál) Az ezredforduló utáni évtized végének értékelése: *„A megszállók katonai veszteségeiket és a civil lakosság, közelebbről az osztályhelyzetéből adódóan a Vörös Hadsereg bázisát adó s azt tevőlegesen is támogató szegényebb rétegek ellenséges, fegyveres szembefordulásig elmenő magatartását torolta meg."* (Ld. 56-nál.) Juhász Nagy Vilmos erre vonatkozó megjegyzése: *„...a Nagy Dezső tanyáján végrehajtott véres események végrehajtói nem vöröskatonák voltak, hanem egy túlbuzgó román alakulat, akik a vörösökkel szimpatizáló lakosságon ilyen borzasztó módon álltak bosszút."* (VÉ)

Egy egyedülálló fotográfia a tömeggyilkos Berényi Lászlóról, amely Hódmezővásárhelyen készült, valószínűleg Plohn József fényképészmester műtermében. A kép minőségéből arra lehet következtetni, hogy nem a mester, hanem segédje, Nagy Géza – Berényi bűntársa – fényképezte. A fotó akár Cserni István műtermében (Teleki utca 25.) is készülhetett volna (Cserniék még Kassáról ismerték Berényit), de Cserni túl sokat tudott Berényi előéletéről, így nem volt köztük szívélyes a viszony.

Sem Weisznének, sem Berényinek, sem Nagy Gézának, sem Vásárhely tekintélyes polgárainak nem volt a szó szoros értelmében hatalma, bármelyiküket megsemmisíthették volna a megszálló románok. Ám az említett személyek befolyással bírtak az eseményekre, amelyek az ismert végkifejlethez vezettek. Alakították a történetet, beavatkoztak bizonyos pontokon, létrehoztak szituációkat, megbolygattak forgatókönyveket. (Berényi a bámészkodók közül is berángatott embereket a halálmenetbe, csak azért, mert nem köszöntötték őt.) A (lineáris) narratív rekonstrukció és modellszerű értelmezés kerüli a „gubancot", ezt a sok esetlegességgel átszőtt hálózatosságot.

Tegyük fel újból a kérdést: miért végeztek ki ötvenhat embert Vásárhely határában a román katonák? Juhász Nagy Vilmos szerint (is) a hatalom érdekvezérelt megnyilatkozásaként. Lényegileg, de nem pontosan – tehetnénk hozzá, vállalva a paradoxont.

A Juhász Nagy-féle visszaemlékezés egyik részlete eldönteni látszik egy régi dilemmát, amely élénken foglalkoztatta/foglalkoztatja a hódmezővásárhelyieket. A nyári színkör 1950-ben történt lebontásáról van szó, amelyet a teljes egészében fából emelt épület tűzveszélyességére hivatkozva rendelt el Oláh Mihály. Későbbi számítások szerint a lebontás jóval többe került, mintha felújították volna a színházat. A VÉ azt írja, ismétlem: *„A nyári színkör falán még látható volt a puskagolyók becsapódásai és a szétfreccsent embervér. Közelében pedig egy sírhant, ami tele volt szórva emberi ürülékkel, amit a lakosság az agyonlőttek gyűlöletéért tett."* Tehát a nyári színkör a népet kifosztó, gyilkoló gazemberek kivégzőhelyévé és trágyával meggyalázott temetőjévé vált. Vagyis az emlékezet helyévé. Ráadásul Berényi Lászlót – szintén a VÉ tanúsága szerint – kommunistának, vagy legalábbis (a sajtó sugallata szerint) Szamuely tanítványának tartották. Az '50-es évek diktatúrája nem tűrhette az ilyen emlékhelyek fennmaradását, mert rá nézve analógiás veszélyforrást jelentett. Ez túlzott paranoiának tűnhet, annál is inkább, mivel a nyári színkörrel együtt Berényi László ámokfutását is lebontották a népemlékezetben. Ennek a részben óvatosságra, részben a bűntudatra hivatkozó magyarázatnak manapság már nem adnánk esélyt, mert a felejtés elvégezte a munkáját. Nem ugyanazok az érzelmek, és az azokat életben tartó emlékezeti képek, elbeszélések élnek már bennünk.

APA ÉS APÁK

Juhász Nagy Vilmos a VÉ-ben többször említ mentalitását, érzésvilágát befolyásoló idősebb személyeket, „apákat". Ők mindig pedagógusok; hivatásuk szerint is nevelők, vagy családtagok.[62] Első helyen nyilván a valóságos apa áll, Juhász Nagy János, az írás-olvasással hadilábon álló, szűkszavú *„rideg sziki ember".* Viszonyuk a VÉ alapján eléggé távolságtartónak tűnhet, csak az apró részletek vallanak – nemcsak a vérszerinti, hanem – a lelki rokonság meglétére. Juhász Nagy János lényében is ott bujkált egy groteszk vonás, és az action gratuite-re való hajlam. A fiú két, erről árulkodó esetet is meg- és feljegyzett. Az 1920-as évek elején történt: *„...vett nekem édesapám egy folyton hajtós biciklit, amit én igen hamar tönkretettem.* [...] *Bevitte édesapám a kocsival, mert ő sohasem tanult meg biciklizni, Orosházára a főutcán lévő Lübeck nevű zsidó műszerészhez javítás végett. Amikor távozni akart, megkérdezte, hogy* »Mikor lesz kész a gép, Belück úr?« »Kérem, ne tessék engem sértegetni, mert az én becsületes nevem Lübeck!« *Vágott vissza a műszerész."*[63] Ekkortájt volt, hogy *„vett egy vasárus üzletben egy nagy kertnyíró ollót, amit a segéd a kirakatból vett ki. Amíg a segéd a kirakatot rendezte, zárta be, a háta megett próbálgatta az ollót, és egy pillanatban levágta a segéd kabátjának a sarkát..."*[64] Szerencsére az apából ritkán, de elő-előtörő virtusos meggondolatlanság (pl. az édesanyja, Csepregi Julianna életét kockáztató részeg hazakocsikázás) Juhász Nagy Vilmosnál apróbb hősködésekben talált kielégülést. Harmadéves polgáristaként – fogadásból – felmászott a lebontott Gémes malom még állva maradt kéményére, s az irdatlan magasból, a villámhárítóba kapaszkodva integetett a lent reszkető társaknak. Nyert is vele 20 fillért, egy fagylalt árát. A vásárhelyi földmíves iskolában – szintén fogadásból – télen, a téglagyár gödreinek jegén, csizmáját lerúgva mezítláb csúszkált. Ifjúkori bohóságok, vélhetnénk, csak hát itt ez a levélrészlet: *„...harmadmagammal babot rostáltam, mégpedig olyat, amit a gép kétfelé tört. A vége felé megnézett bennünket a magtáros, és igen meg volt elégedve a munkánkkal, ami leginkább nekem szólt. Szedtük már fel a babot, és az egyik azt találta mondani, hogy talán már belefér egy zsákba. Erre azt mondja a magtáros* »Na, aki ezt a babot egy zsákba beleteszi, adok annak egy vödör babot.« »Óh – *mondom* – ne azt mondja, mert azt úgyis látom én, hogy nem fér bele egy zsákba, hanem, aki a lábával a homlokát megdörzsöli, az kapjon egy vödörrel.« »Na, jó, adok, akkor is, ha csak a lábaujját harapja meg.« *Rögtön leültem, és nagy ámulatukra a fejem tetejére tettem a sarkam. Így megnyertem egy vödör babot."*[65] Juhász Nagy Vilmos ekkor 58 éves volt.

Az apa fiával szembeni tartózkodó, ridegnek tűnő magatartása nem Juhász Nagy János valódi érzelmeit tükrözte. Befelé forduló, paraszti „szemérmessége" volt az oka. Hogy ez így lehetett, azt Paulovics Józsefné Juhász Nagy Katalin emlékiratai támasztják alá. 1950 őszén háromszor tartott

62 Például a távolabbi rokonságból jó szívvel emlékezik édesanyja testvérére, Csepregi Lászlóra, aki őt *„igaz embernek" nevezte, és fiaként szerette.*

63 VÉ 126.

64 VÉ 126.

65 Juhász Nagy Teréziának írt levél részlete; keltezése: Orosháza, 1962. november 7.

Családi kép 1920-ból. Juhász Nagy János ekkor nősült másodszor (első felesége, Csepregi Julianna 1916-ban halt meg). A képen második feleségével, Hegyi Rozáliával és 16 éves fiával (Juhász Nagy Vilmos) látható.

házkutatást az ÁVO a tanyájukon. Az egyik alkalommal – írja – *„Juhász nagyapám is ott volt ezeken a házkutatásokon. Akkor ő 82 éves idős, hófehér hajú ember volt. Mondták neki, hogy látja, hogy milyen fia van, és mindennek lehordták Apámat előtte. Ő ekkor kihúzta magát, ahogy csak tudta, és azt mondta a szeme közé nézve az ávósnak, hogy az én fiam az egy nagyon rendes ember. És ekkor egy Isteni csoda történt, nem szólt az ávós semmit, csak otthagyta nagyapámat. Nagyapám az első ávós invázió után azt mondta Anyámnak, hogy én mindig úgy éreztem, hogy az én fiam nem olyan, mint a többi gyerek, és én tudom, hogy az nem ágyban, párnák közt fog meghalni."*[66] Juhász Nagy Jánost 1954 telén agyvérzés érte. Erre így emlékezik Juhász Nagy Katalin: *„Félig fekvő helyzetben ült az ágyban, és oldalt lévő sublóton egyetlen fia, Apám képét nézte mereven. Mint mikor nagyon várja azt a képen lévőt. A mama, a mostoha mamánk, aki gondozta, az is mondta, hogy nem érdekli más, csak az a fénykép. Két hétig élt így. Nem tudott enni, nem tudott nyelni, aztán meghalt."*[67]

66 VCsÉ, 28-29.
67 VCsÉ, 57.

Juhász Nagy életében a meghatározó személyiségek – az apa után – szinte kivétel nélkül tanítók vagy tanárok voltak. Nagy hatást tett rá Veres Borcsa Mihály, a kardoskúti evangélikus iskola tanítója, aki öt évig oktatta kellő szigorral (tán ennek is köszönhette a polgári első évének sikeres különbözeti vizsgáját), majd az iskoláit kijárt ifjút[68] a következő szónoklattal vette rá, hogy vállalja a Kardoskúti Ifjúsági Egyesület elnökségét (Juhász Nagy Vilmos szavaival): „*Polgári iskolát és gazdasági szakiskolát végeztem, tovább külföldön jártam. Kibújtam a katonai kötelezettség alól. Jó módú szüleimnek egy fia vagyok. Ezeket mind a fejemhez vagdosta a tanító. A végén leszögezte határozott hangon, hogy nekem erkölcsi kötelességem ezen külsői, pusztai tanyavilág népének, tehetségem latba vetésével segítségére lenni.*"[69] Juhász Nagy közéleti érdeklődését, felelősség-, sőt kockázatvállalását ezek az érvek semmiképp sem gyöngíthették.[70]

Az orosházi polgári iskolában megismert tanárok közül osztályfőnökéről és magyartanáráról, Balázs Béláról írja: „*egész életemre kiható magasabb rendű emberi eszményként lebegett alakja előttem*".

A hódmezővásárhelyi földmíves iskola két tanáráról emlékezik meg bővebben. Mindketten erkölcsi teljesítményükkel írták be magukat emberi példatárába, csak az egyiknél a morál súlyos hiánya, a másiknál irányadó szépsége indokolta a megörökítést. Az intézmény igazgatója, kisjáczi Szeless János[71] állt a sötét oldalon, róla ilyen jellemzéseket olvashatunk: „*...egy elzüllött, tönkrement földbirtokos volt. Huszárkapitányi szigorú fegyelmet és fényes életmódot próbált az iskolában folytatni. A minisztériumban nagy protekciója volt, és így jutott ehhez a jó álláshoz. Sokszor tették kifogás tárgyává viselt dolgait, de odafönn mindig volt valaki*[72]*, aki takargatta.*"[73] „*Az igazgató nem annyira a tanulók érdekeit védte, hanem az iskola hírnevét, mert éppen eleget rontotta ő, minek azt még szaporítani. Féktelen, pazarló, züllött életmódot folytatott. Ezüstkulcsos szerszámos, négyes fogaton járt. Ha ellenőrző bizottság jött, igyekezett jól eldugni.* [...] *Sokszor csinált az igazgató lakásában nagy dáridót, amikor folyt a pezsgő, és volt minden szemnek-szájnak ingere. Az ellenőrző bizottság fogadásait is mindjárt ezzel kezdte. Mikor pedig a felesége elment nyaralni, napokig is*

68 Az elemit Vásárhelyen kezdte, majd – az utolsó év kivételével – Kardoskúton tanult. A hatodikat Orosházán végezte, a polgáriba is itt iratkozott be. (Az első polgáriból különbözeti vizsgát tett – erre Kürti Lajos kántortanító készítette fel –, vagyis másodikosként indult.) 1921 és 1923 között a hódmezővásárhelyi gazdaképzőbe járt.

69 Ld. 25-nél.

70 Veres Borcsa Mihály minden vonalon igazgatta a pályáját: segédoktatónak nevezte ki a leventéknél, feladatául szabta, hogy beszédet mondjon a kardoskúti hősi emlékmű avatásán, bevonta műkedvelő színházi előadásokba, és az sem kizárt, hogy neki köszönheti a biztosítási ügynökösködést is. (Habár konkurenciát jelentett, hiszen Veres Borcsa a Fronciére Általános Biztosító embere volt, Juhász Nagy pedig a Kisbirtokosok Biztosító Intézetéhez szerződött.)

71 1897 őszétől a Magyar Királyi Földmíves Iskola igazgatója. Munkái: *A hódmező-vásárhelyi m. kir. földmívesiskola szervezeti-, rend- és fegyelmi szabályai.* Hódmező-Vásárhely, 1898.; *A hódmező-vásárhelyi m. kir. földmíves iskolára vonatkozó főbb adatok.* Hódmező-Vásárhely, 1899., 1900., 1901. – három füzet; *A seprő czirok.* (Sorgum vulgare). Hódmező-Vásárhely, 1900. (A hódmező-vásárhelyi Gazd. Egyesület Kiadványai 4.)

72 1919. április 21-én a hódmezővásárhelyi direktórium a város polgári társadalmának vezetői közül Pestre szállítandó túszokat jelölt ki, íme a névsor: „Nagy Kardos János földbirtokos, Groák Dezső nagykereskedő, Csáki Sándor gazdálkodó, Kiss Bertalan kereskedő, Pokomándy Károly közgyám, dr. Mónus János ügyvéd, Wish Béla bankigazgató, dr. Soós István polgármester, Fáry Antal vezérigazgató, Lázár Dezső földbirtokos, Keleti Adolf nagykereskedő, dr. Nagy József ügyvéd, dr. Kenéz Sándor ügyvéd, Zehery Lajos ítélő táblabíró, dr. Mattiasich Dezső kir. közjegyző és neje Szmrecsányi Sarolta, dr. Csáky Lajos városi főügyész, Kalmár Zsigmond rostagyáros, Szeless János földmívesiskolai igazgató, Varga Dezső mészáros. El volt rendelve a tanyáján tartózkodó Kovács Jenő gazdálkodó letartóztatása is, akinek azonban sikerült a nemzetőrök elől elmenekülni." (Ld. 50-nél.) Szeless János elévülhetetlen érdemeket szerzett mint a diktatúra egyik kiszemelt áldozata.

73 VÉ, 117.

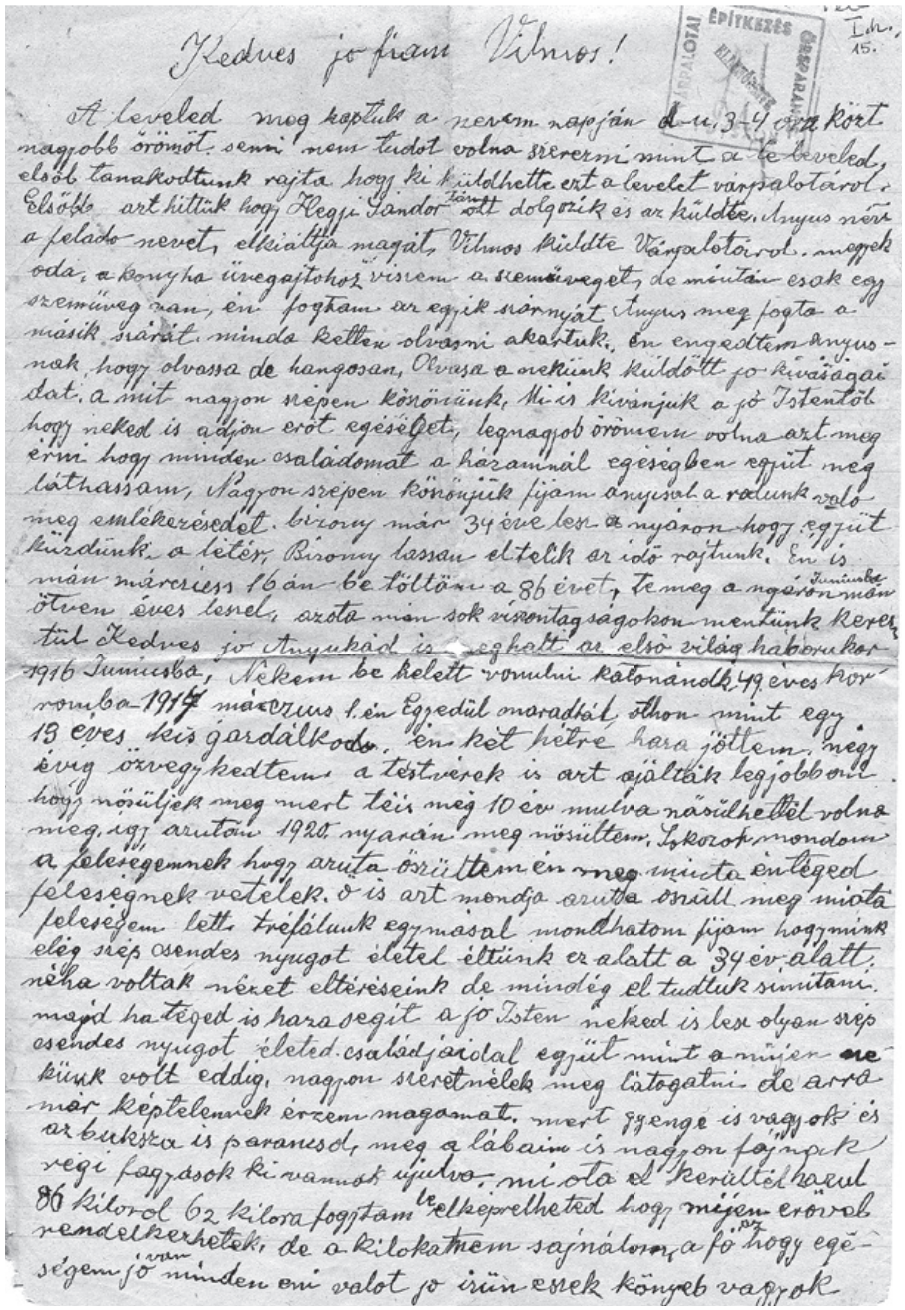

Kedves jo fiam Vilmos!

A leveled meg kaptuk a nevem napján d.u. 3-4 óra közt nagyobb örömöt semi nem tudot volna szerezni mint a te leveled, elsöb tanakodtunk rajta hogy ki küldhette ezt a levelet várpalotáról. Elsöbb azt hittük hogy Hegyi Sándor tán ott dolgozik és az küldte. Anyus néri a felado nevet, elkiáltja magát, Vilmos küldte Várpalotáról. megyek oda, a konyha üvegajtohoz viszem a szemüveget, de mintán csak egy szemüveg van, én fogtam az egyik szárnyát Anyus meg fogta a másik szárát. minda ketten olvasni akartuk. Én engedtem Anyusnak hogy olvassa de hangosan, Olvasa a nekünk küldött jo kivásagai dat. a mit nagyon szépen köszönünk, Mi is kivánjuk a jó Istentöl hogy neked is adjon erőt egéséget, legnagyob örömem volna azt meg érni hogy minden családomat a házamnál egéségben együt meg láthassam, Nagyon szépen köszönjük fijam anyusal a ralunk valo meg emlékezésedet. bizony már 34 éve lesz a nyáron hogy együt küzdünk a létér, Bizony lassan eltelik az idö rajtunk. Én is mán márcziess 16 án be töltöm a 86 évet, te meg a nyáron Juniusba mán ötven éves leszel, azota mán sok viszontagságokon mentünk keresztül Kedves jo Anyukád is meghalt az elsö világ háborukor 1916 Juniusba, Nékem be kelett vonulni katonándk 49 éves korromba 1917 márczius 1. én Egyedül maradtál othon mint egy 13 éves kis gazdálkodó. én két hétre haza jöttem, négy évig özvegykedtem a testvérek is azt ajálták legjobbom hogy nösüljek meg mert téis még 10 év mulva násülhettél volna meg, igy azután 1920. nyarán meg nösültem. Sokozor mondom a feleségemnek hogy azuta öszültem én meg miuta én téged feleségnek vetelek. ö is azt mondja azuta öszüll meg miota feleségem lett. tréfálunk egymásal mondhatom fijam hogy mink elég szép csendes nyugot életel éltünk ez alatt a 34 év alatt, néha voltak nézet eltéréseink de mindég el tudtuk simitani. majd ha téged is haza segit a jó Isten neked is lesz olyan szép csendes nyugot életed. családjaidal együt mint a mijen nekünk volt eddig, nagyon szeretnélek meg látogatni de arra már képtelennek érzem magamat. mert gyenge is vagyok és az buksza is paranesd, meg a lábain is nagyon fájnak régi fagyások ki vannak ujulva. mi ota el kerültél hazul 86 kilorol 62 kilora fogytam le elképrelheted hogy mijen erövel rendelkezhetek, de a kilokatnem sajnálom, a fő az hogy egéségem jó van minden eni valot jo izün eszek könyeb vagyok

Juhász Nagy János 1954. január 15-i keltezésű levelének részlete bebörtönzött fiának, Juhász Nagy Vilmosnak. Az évet a levél tartalmából lehet kikövetkeztetni (az apa ebben az esztendőben lett 86 éves). Juhász Nagy János nem tudni, írt-e több levelet, mert 1954 decemberében elhunyt.

eltartott a dínomdánom. De óvatosságból a birtokra vezető utak végére őröket állítottak megbízható tanulókból biciklivel, hogy azonnal jelentsék, ha valami veszély közeledik. […] *Ilyen alkalommal aztán hozatott olyan kétes erkölcsű lányokat is, hogy a mulatság mennél hangulatosabb legyen."*[74]
„…az intézeti koszt nemcsak kevés, hanem még csapnivaló rossz is volt. Zsizsikes borsó, büdös hús, fagyott krumpli, fekete kenyér volt sokszor a soron. Arra hivatkoztak, hogy az elmúlt háború nehézségei ezek. De ha sikerült valami jobb ételt adni, akkor meg a rengeteg nyüzsgő svábbogár potyogott bele az ételbe. Ez vezetési hiba volt. Megtudtuk ám azt is, hogy az igazgató a girhes, vén konyhafőnöknővel összejátszott, és lopták az anyagot. Az is csak javára volt az igazgatónak, ha sok étel a rossz minőség miatt megmaradt, mert több ment az igazgató hízóinak."[75]

Viszont kedves tanára volt Benedek Pál, aki nyári szabadsága alatt beengedte a könyvtárába, kisebb, bizalmi feladatokkal látta el, törődött vele. Benedek Páltól kapta azt az egész életére szóló tanítást, amely párja lehetett volna (és lett) a Veres Borcsa-féle intelemnek. Így idézi fel az esetet: *„…jött a majoros gazda azzal az igazgatói paranccsal, hogy lapátot kell fogni, és a két sövény közül a havat kihányni, mert neki a fogattal menni kell az úrikaszinó gyűlésére. Ő volt az úrikaszinó vásárhelyi elnöke. Kivonultunk, és kezdtük hányni a havat, de ha egy lapáttal eldobtunk, kettőzve hozta vissza a szél. Hozzá még kezünk, lábunk majd lefagyott. Én egyszer aztán magamból kikelve elkiáltottam magam, hogy ezt nem lehet csinálni tovább, jelenteni kell. Hát igen, de ki lesz az? Én vállalom. Már mentem is Benedek tanárhoz, aki elrendelte a bevonulást a munkaterembe, ahol a szerszámainknak volt a helye. Engem különállított, és szólt a többihez, hogy álljon mellém, aki nem akar havat hányni. Senki sem mozdult.* »Látja, fiam – *mondta a tanár* –, hogy bár magának teljesen igaza volt, mégis magára hagyták. Levonhatja a következtetést, hogy a közösségért nem mindég érdemes kiállni.« *Sajnos azonban, hogy életem folyamán ezt a hasznos intelmet sokszor nem vettem figyelembe."*[76]

74 VÉ, 119.
75 VÉ, 118.
76 VÉ, 129-130.

DÖKLITZTŐL A FEHÉR GÁRDÁIG

Midőn Janus Pannonius hazatért Itáliából, telve volt a kinti kalandok emlékeivel, a virágzó kultúra szépségeivel, az iskolák versengő, pajtáskodó közösségének szellemi élményeivel, ám itthon a nehezen felfűthető vastag falak ridegsége és medve urak görbén felfelé néző tekintete fogadta. Ez ismétlődött (ki tudja hányadszor a magyar történelemben) kicsiben és más éghajlaton, amikor Juhász Nagy Vilmos visszaérkezett Kardoskútra az öthónapos németországi tanulmányútjáról.[77] A rendelkezésemre álló rövid terjedelem, s még inkább az elemző tárgyalásmód kizárja, hogy e kalandok sorát saját szavaimmal is elmeséljem – ezt megtette Juhász Nagy a Kardoskúti Olvasókörben, a Vásárhelyi Újságban[78], a VÉ-ben[79], az orosházi életrajzírók felolvasó estjein stb.

A gazdaifjú csereakciót[80] a Magyar Faluszövetség szervezte[81], azzal a céllal, hogy *„a jövő gazdálkodó nemzedékének alkalmat adjon ezen kultúrállam mezőgazdaságának a gyökeres tanulmányozásához. Főképpen arra az alsó rétegre gondolt, akiknek nem állt módjában ilyen külföldi kirándulás. A tartózkodási időt tavasz-nyár-ősz időben állapították meg, és ez alatt az idő alatt mindkét ifjú családtagként beilleszkedik a családba, és részt vesz a soros mezőgazdasági munkákban."* Juhász Nagy Vilmos a Szász-Anhalt tartománybeli Döklitzbe került[82], a hatgyermekes Fritsche családhoz. Az itt töltött szűk félév – mialatt megismerte a környéket és a nagyobb városokat is – alapvetően formálták szemléletét. Általános tapasztalata volt, hogy *„a német nép osztályrétegei között nincs olyan tátongó űr, mint nálunk.[83] Náluk nem a gyűlölet, az ostobaság, a faragatlanság kifejezésére szolgál a »paraszt« (Bauer) elnevezés, hanem azt az osztályt illeti meg, amelyik hivatva van a nemzeti érzés és a nép életfenntartására. A német értelmiség büszke a parasztságára. Benne látja a nemzet erejének legfőbb támaszát."*[84]

---

77 1924. május 6-tól 1924. október 7-ig.

78 Juhász Nagy Vilmos: *Úti élményeim Németországból (Tapasztalataim az 1924. évi magyar-német csereakcióban való részvételem alkalmával a megtett útról, az ott látottakról, a német népről és kultúráról).* Vásárhelyi Újság, 1925. május 15. – június 21. (Tizenhét részben jelentették meg a beszámolót, a VÉ-ben Juhász Nagy, tévesen, huszonhetet említ.)

79 A Vásárhelyi Újságban közölt cikksorozat és a VÉ szövege között számos (tartalmi, fogalmazásbeli) különbség van. A VÉ-ben természetesen nem szerepel, hogy *„Prága rendetlen és piszkos"*, sem az, hogy *„lesz még magyar zászló Pozsony falain"*. Ízelítőül még néhány hiányzó rész: *„Agyunkban egy gondolat cikázott át. Vajjon milyen sors vár reánk az idegen országban? Vajjon látni fogjuk-e még drága szülőföldünket? Lehet, hogy volt közöttünk olyan is, aki a derüsebb oldaláról vette a dolgot, és azon törte a fejét: »Vajjon a leendő házikisasszony szőke lesz-e vagy barna«?"* (május 15.); *„Este 10 órakor értünk a határhoz, ha ugyan határnak nevezhetnénk a trianoni rongy által megjelölt, kiszabott demarkációs vonalat. Jó, hogy este mentünk el itt, mert csak fokozta volna elkeseredésünket a gyönyörű magyar vidékek gyáva cselákok által való bitangolása."* (május 17.); *„A kocsinkon keresztül szaladt egy cseh újságárus, és kínálgatja lapjait. A többek közt magyar újságot is. Én kérdem:* »Van-e valami jó magyar pesti lapja?« »Olyan véresszájú szennylapotat [sic!] nem tartunk!« – *mondá erre gúnyosan a rikkancs. Én magamból kikelve utána kiáltok a tova rohanó cselaknak:* »Nem is érdemes, mert még bemocskolnák!«" (május 17., 1-2. old.)

80 Először 1923-ban került sor ilyen akcióra, dr. Czettler Jenő szervezésében. Az 1924-es, amelyben Juhász Nagy Vilmos is részt vett, a Faluszövetség 36 magyar fiatalt delegált Németországba, közülük 16 hódmezővásárhelyi illetőségű volt.

81 A Falu Országos Földmíves Szövetség is szervezett (más típusú) külföldi tanulmányutat. A gazdák olaszországi élményeiről 25 részes (június 5-étől augusztus 27-ig) cikksorozatot közölt a Vásárhelyi Újság. A 18 napos olaszországi tanulmányút 62 résztvevőjéből 11 volt vásárhelyi.

82 Cseretársa, Paul Fritsche sorsáról annyit tudni, hogy a második világháborúban esett el.

83 A családnál vendégeskedett egy lipcsei biztosítótársaság jómódú, magas rangú tisztviselője. Mikor megérkezett, *„rögtön ebédhez ültek, és utána átöltözött, és azonnal vette vállára a kaszát, a legkisebb beszélgetés nélkül jött* […] *lucernát vágni a mezőre. Mi is kimentünk rögtön trágyát rakni."* (VÉ, 142.)

84 VÉ, 143.

Mély benyomást tett rá a német szövetkezeti rendszer, és az újítások iránti fogékonyság, hogy milyen érdeklődéssel – és főleg haszonnal – forgatják a szaklapokat. A vásárhelyi gazdaképző 1923-as záróvizsgáján még erélyes ledorongolásban volt részük a minisztériumi vizsgabiztos részéről, mert szót emeltek a nagybirtokrendszerrel szemben, mondván, hogy a kisebb gazdaságok (nem a törpebirtokok!) több embert tudnak eltartani. A németországi gyakorlat viszont igazolta, hogy a családi gazdaságok szövetkezése meg tudja akadályozni a nagytőke haszonlehúzó machinációit. Ami a tudományos gazdálkodást illeti, idehaza a kardoskútiak véleménye az volt, hogy *„könyvből nem lehet gazdálkodni. Mindent csak úgy kell csinálni, ahogyan az apám csinálta, mert az már ki van próbálva."*

A VÉ (az egykori cikksorozatra is támaszkodva) oly nagy terjedelemben számol be németországi útjáról, mint a rákövetkező bő húsz évről. Ez a majd negyed század az önálló élet megkezdéséről, családalapításról, és főleg közéleti szerepvállalásairól szól. A rengeteg anekdotába ágyazott életrajzi esemény szervező motívuma a Puszta elszakadási törekvése, illetve az, ahogyan ezt az ügyet Juhász Nagy minden lehetséges módon és fórumon képviselte. A lényeget így foglalja össze a VÉ: *„A pusztai lakosság nagy része orosházi eredetű volt, és így rokoni, baráti, vallási kapcsolatok is Orosházához kötötték. Még ennél jobban az adás-vételből való szükségletek. Amilyen görcsösen ragaszkodott Vásárhely a jól fizető pusztai néphez, ugyanolyan örömmel fogadta volna Orosháza is. A pusztai jómódú városi képviselőtagok a városnál maradásnak voltak a hívei, mert nekik nem számított az évenként több napot kitevő városjárás. Így csak Orosháza volt a pártfogónk a minisztériumban, ahol azzal utasították el a Puszta elszakadási mozgalmát, hogy ezt csak Vásárhely beleegyezésével lehet megvalósítani. Mivel Orosháza másik vármegyéhez tartozik, a Puszta vármegyéjét, Csongrád megyét is meg kell kérdezni. Nekem és többünknek nem az Orosházához való csatlakozás tűnt jó megoldásnak, mert Orosháza pótadója lényegesen nagyobb volt, mint a vásárhelyié. Az önálló községgé való alakulásnak az volt a súlyos akadálya, hogy Kardoskút mint önálló község, mivel Csongrád megyében van, nem tartozhat a Békés megyei Orosházához, hanem csak a még távolabb lévő mindszenti járáshoz. Akkor pedig még távolabb esne a közigazgatási központjától. Mert a vármegyei határokat sérthetetlennek tartották. Ezek után inkább maradtunk a város kebelébe pusztai lakosok, mert a vármegyei ügyeket is Gyulán kellett volna elintézni."* Juhász Nagy az elszakadási mozgalom szószólójaként került szembe Endrey Béla polgármesterrel, kampányolt Kun Béla ellen az 1939-es választásokon. Ez utóbbi sikerének köszönhette, hogy Lénárt János ajánlására gazdasági elöljáróvá nevezték ki, és államilag delegált személyként (nemcsak olvasóköri elnökként vagy a Hangya Szövetkezet felügyelőbizottsági tagjaként, később elnökeként) támogathatta a pusztai népet. Ha nem veszünk el a részletekben, nem aprózzuk szét érdekes életényekre Juhász Nagy Vilmos működését (kulturális kezdeményezéseit is ideértve: aranyadhalmi színjátszók vezetése, írótalálkozó kezdeményezése stb.) egyetlen, jól megragadható irányvonalra lelünk, amely legaktívabb évtizedeit meghatározta: a környezetében élők segítése. A legtágabb értelemben elmondható: azt a földet művelte, amin állt. Nem valami elvont népszeretet, – ahogy mondani szokás – „vérszegény humanizmus" jellemezte, hanem a jobbítás érdekében kifejtett szívós gyakorlatiasság. Ez magyarázza a FGM-hez való csatlakozását is. Anno nem igazán értette Kolánov tanár agitációját (*„Keletről följött a vörös nap, ami majd meghozza nekünk és az egész emberiségnek a békét, a szabadságot, az egyenlőséget*

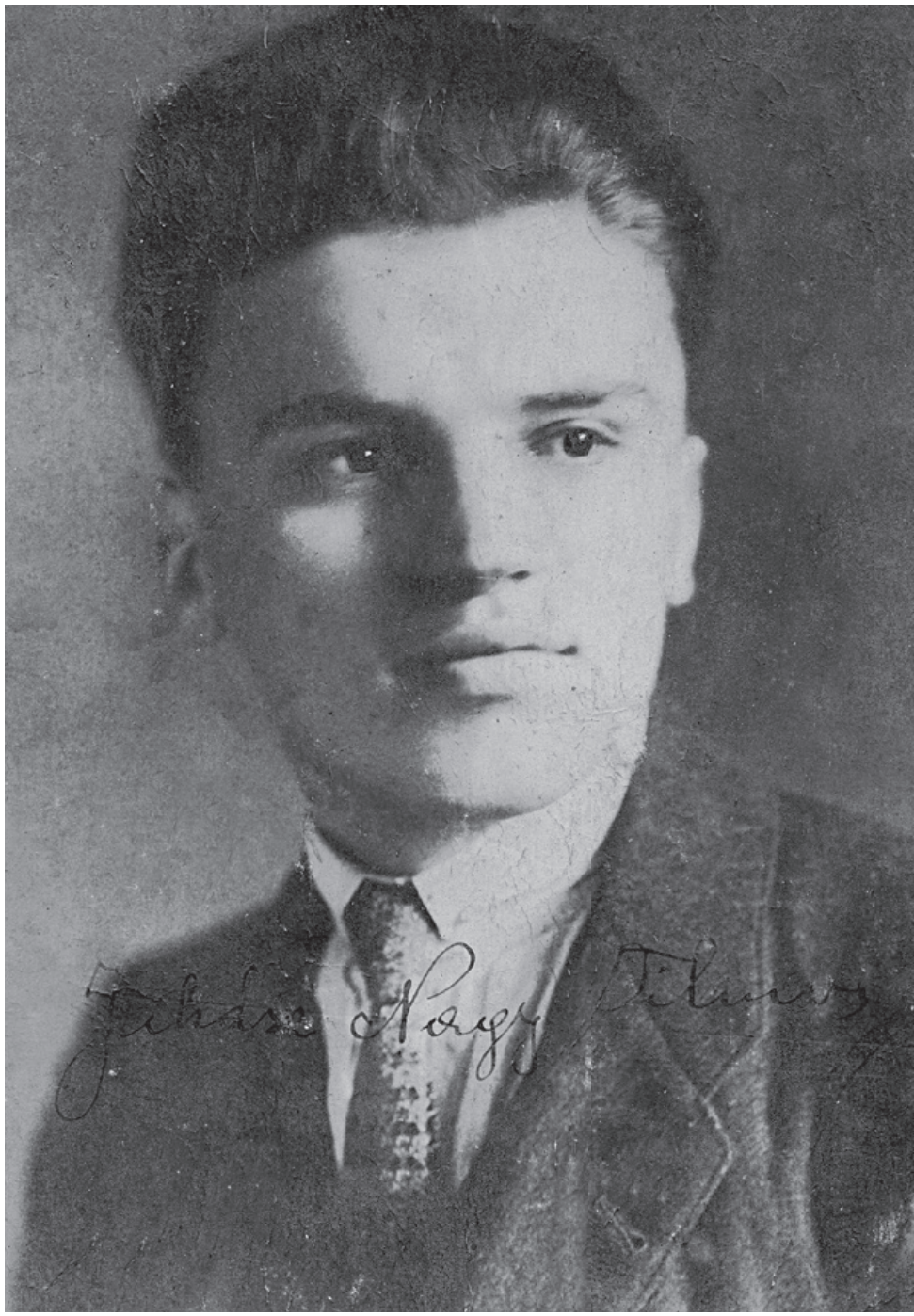

A polgárista Juhász Nagy Vilmos.

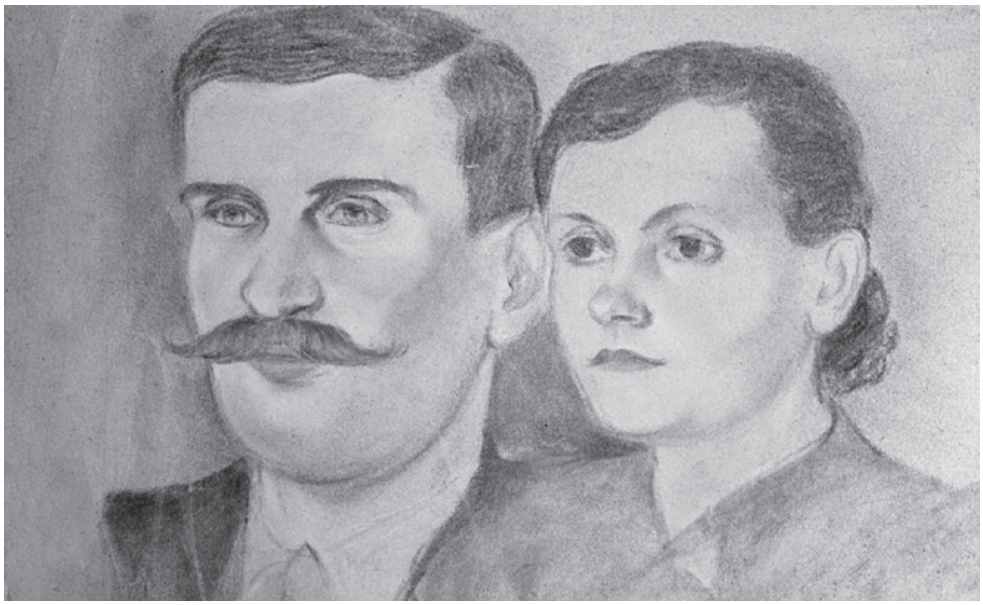

A második világháború alatt pesti rajzolók járták az országot, hogy élelemért cserében színes, eszményített képeket készítsenek a vidék gazdálkodóiról. Egy ilyen vándorművész örökítette meg Juhász Nagy Vilmost és feleségét, Győri Dani Erzsébetet. (Teréziáról és Katalinról is készült portré.)

és testvériséget"), és később sem ideológiák foglalkoztatták[85]. Úgy tapasztalta meg, hogy mi a kommunizmus, hogy annak a nevében rabolták ki, alázták meg és pusztították – nem általánosságban véve az „embereket", hanem – az ismerőseit, a barátait, a rokonait és családtagjait.

Áttanulmányozva a FGM történetét, megismerve vezetőit és résztvevőit, azt kell mondjam, hogy az abban kicsúcsosodó népelégedetlenséget és változtatni akarást leghitelesebben Juhász Nagy Vilmos képviselte. Ő úgy lépett be a szervezkedők közé, hogy már mélyen be volt ágyazódva a pusztai közösségbe, ismertségét (népszerűségét) a pusztaiakért végzett áldozatos munkával érdemelte ki. A két vértanú, Blahó János és Kovács István nem rendelkezett ilyen előélettel. Blahó bukott zöldségnagykereskedő volt, aki zavaros pesti ügyletek után jelent meg a Pusztán, és ígért a Rákosi-rendszert elsöprő amerikai-angol katonai beavatkozást, amire helyben rá kell segíteni. Kovács István forrófejű, a katonáskodásért lelkesedő ifjú, akit megszédítettek Blahó meséi.

Juhász Nagy sosem rajongott a fegyveres harcért. Született pacifista volt, ilyen értelemben a FGM pusztai, katonai ágában a mérsékeltek közé tartozott. Az, hogy megúszta a kivégzést, nagyrészt ennek köszönhető. Az ítélet indoklása két fiatalkorú gyermekére is kitért, a „csak" tizenöt év börtönbüntetés kiszabásakor – emellett – a népszerűségével is bizonyára számoltak. A „gyütt-mönt" Blahó és a fiatal Kovács hős lett, de igazi mártírrá Juhász Nagy válhatott volna. Őt inkább eltüntették a színről, és megpróbálták megtörni a hosszú évek során.

85 Az ideológia taszította, de a kisgazdapártban szívesen és eredményesen működött. Általában ismertségét/népszerűségét és szónoki képességeit kamatoztatták.

Zsákutcában

Juhász Nagy Vilmos börtönbüntetését nem úgy kell elképzelnünk, hogy az ítélet után rálakatoltak egy cellaajtót, majd hosszú évek múltán kitárták előtte, és mehetett Isten hírivel. Politikai fogoly lévén gondoskodtak arról, hogy a köztörvényeseknél rosszabbul érezze magát, és szabadulása után is szoros megfigyelés alatt tartották. Gyakorlatilag besúgók hada vette körül[86].

1950. szeptember 6-án tartóztatták le a Szántó-tanyán. Másnap, többedmagával a vásárhelyi ÁVO Ady Endre utcai épületének pincéjéből[87] Szegedre, a Tisza szállóban berendezkedett államvédelmisek központjába szállították. Itt november 21-ig folyt a kihallgatása (bordáit eltörték, fogait kiverték, vízbe állították, körme alá kihegyezett gyufaszálakat döfködtek), majd átadták az államügyészségnek. 1951. január 11-én 15 év börtönre ítélték. Szegeden egy-két hónapot tölthetett, s valószínűleg még Blahó és Kovács kivégzése (március 30.) előtt átszállították Márianosztrára. Itt a kötélverő üzemben amolyan művezetőféle lett. Jól ment a munka, sem ő, sem a felügyeletére bízott rabok nem panaszkodtak. Ki is vették a munkából, és 1953. augusztus 22-ével Várpalotára helyezték át, az ottani bányaüzembe. Idős kora és a megerőltető fizikai munka következtében kiszakadt a hasfala. 1954. március 29-én Pestre szállították sérvműtétre. 1954. április 1-jén volt az operáció, a varratok kiszedése és a rabszállítmány létszámának feltöltődése után, április 15-én került vissza Várpalotára. E hónapban könnyített munkát kapott (ideiglenesen, egy ott sikeresen elvégzett bányagépkezelői tanfolyamnak köszönhetően nem a tele csilléket kellett tologatnia), majd folytatódott minden ott, ahol abbamaradt. 1954. június 18-án baleset érte a bányában. Nem értesítették a robbantásról,

86 Ifj. B. Szabó Ferenc („Szegvári János"), dr. Ravasz Károly („Sipos Mihály"), Ambrus Zoltán Péter („Aradszky Jenő"), „Pankotai", „Bihari Sarolta", a magát dekonspiráló Zcikler Nándor stb.

87 A hódmezővásárhelyi ÁVO székháza körül sok mendemonda kering, biztos ismeretünk ma sincs a működéséről, tevékenységéről. Rendkívül értékes tehát az a hangfelvétel, amelyen Földvári László, a Petőfi Művelődési Központ volt igazgatója eleveníti fel ezzel kapcsolatos emlékeit. *„Almássyéktul Kovácsék mögvötték, az Almássy állomásfőnökéké vót az, mögvötték, akkor ugyë itten legendák keringtek, hogy kiket vittek oda lë a pincébe, mög kiket nem vittek, és hát az vót a legelső, hogy Kovácsék még be së möntek a villába, csak Almássy nénivel mögëgyeztek, és aszonták kőmüvesöknek, hogy lë a pincébe, oszt fölásni, kidúrni, alapig. Sömminek nyomát nem találták, úgy eltüntették az ÁVO-sok. Még azt së tudták vóna igazság szerint mögállapítani, hogy hun vót ott lëjárat. Pedig hát ilyen termésküvekbűl vót. Olyan faszául visszarakták a termésküveket, meg bemajterozták, hogy sömmi nyomát nem találták, pedig Kovácsék kidúrattak mindönt, hogy űket később në érje sömmifajta pletyka.*

Röggel mindig pont úgy möntem iskolába, pontosan úgy, hogy akkorra érjek oda, amikor a Pobjeda befordul, és a Halász kiszáll, és a katona, aki ott géppisztollyal őrségöt állt, lëadta a jelentést. Ez 1952 tavaszán vót. Ha énneköm bekötnék a szömömet, mögforgatnának tizenötször, lëvönnék a kötést, oszt így ülne tíz embör, aszondanák, hogy abba' a pillanatba', mikor lëvöszik a kötést, és rálátok, így mutassak rá a Halászra, száz százalékos biztonsággal rá tudnék mutatni, mert annyira előttem van az a pattanásos, sebös arca, az a kifordult, vastag szája, az az iksz lába. Halász főhadnagy vagy százados, ű vót az ÁVH laktanyának a parancsnoka. Egyrészt azér' jegyeztem meg annyira, mer' Pobjedával hozták, az vót az egyik kedvenc. Kis alacsony koma vót, mindig bőrruhába' vót. És akkor mögállt az utcán, és a katona beadta a jelentést, előlépött, géppisztoly a nyakába'. Én a Halászt úgy mögjegyöztem abba' a fekete bőrkabátjába'. Hát anélkül is megismertem. Mindig ilyen szovjet sapka vót rajta, ez a kerek, ez a prémes, ez a füles. Annyira előttem van." (A magnófelvételt Borus Gábor készítette 2005-ben.) Az ÁVO székháza az Ady Endre utca 80. szám alatt volt (a mai számozás szerint). Egyes források úgy tudják, hogy ez a régi számozás szerint az 50. számnak felelt meg. A névjegyzékben viszont az 50. szám alatt nem az 1889-es születésű Almássy István MÁV segédtiszt, hanem Bibithy Horváth Márta, volt hadbíró ezredes húga lakott. Almássyt a 66. szám alatt tartották nyilván.

s mivel épp annak közelében tartózkodott, több sérülést is elszenvedett. Legsúlyosabban a bal lábfeje roncsolódott, ami élete végéig kínozta. Budapesten, a Mosonyi úti rabkórházban gyógykezelték[88], de október 25-én visszautalták a márianosztraiba. 1955. január 18-án újból a Mosonyi útra vitték, majd február 12-én átszállították a Kozma utcai gyűjtőfogházba. Egy hét után került a Gyűjtő kórházába. Itt fogalmazta meg 1955. március 2-i dátummal az egy évre kért büntetésmegszakítási beadványát.

Igazságügy Miniszter Úr!
Budapest

Alulírott tisztelettel kérem, ~~azon kérelemmel fordulok Ig. Min. Úrhoz nekem Juhász N. V. elítéltnek aki szervezkedésért 15 évre vagyok elítélve, szabadulok 1965. szep 6-án és földmüves családbol származok~~, hogy egy évre büntetés megszakitást engedélyezni sziveskedjék, az 1954 jún. 18 a várpalotai szénbányában történt súlyos baleseteimmel kapcsolatos sérülésből kifolyólag.
Indokaim a következők:

1. Fegyelmi büntetésem nem volt.
2. 20 hónapig dolgoztam a márianosztrai kötél verő üzemben mint brigád vezető 120 %-os átlag teljesítménnyel.
3. 10 hónapig dolgoztam a fennt nevezett szénbányában 125 %-os eredménnyel. Ugyanott letettem a legjobb eredménnyel a bánya gépkezelői vizsgát.
4. A baleset nem az én hibámból történt bár, de kártérítést nem kértem a vállalattól.
5. Lábamnak a gyógyulása és ez álltal mielőbb vissza tudnék jutni a széntermelés szolgálatába. Ezálltal feleségemet és 3 gyermekemet keresetemmel mihamarabb támogatni tudnám.

---

88 Juhász Nagy Vilmos feljegyzése a Mosonyi úti kórházban, majd a később kapott kezelésekről: *„A várpalotai szénbányában 1954 június 18.án történt velem a baleset este 8 órakor. Bal sarokcsont szétzúzódás, bal alkartörés és bal arc, szem és szemöldök-sérülés. A lőmester elmulasztotta a robbantásnál kötelező figyelmeztetést velem szemben. A mentőautó azonnal a Mosoni-úti rabkórházba vitt. Júni 21.-én röntgen felvétel, júni 24.-én alkar gipszpólyázása, júni 26.-án balsarok szeggel való átszúrása, huszonöt kilóval való kihúzása. Azután 9 kg-ról 5 kg-ra csökkentett 8 héten át való kihúzása.*

Júli. 3.án A balláb térdig való gipszpólyázása 8 hétig. Júli. 28.-án a gipsz fölvágása a nagy fájdalmak miatt. 50 penicillin és több mint 50 más egyéb injekció közben. Szept. 25.-én ügyvédi beszélő. Október 25-én szállitás a nosztrai korházban. Itt kezelés kvarccal napi meleg hipermangános mosással, politricinnel és penicilines kenőcs kötéssel.

1955 jan 16-án , beszélő feleségemmel.

Jan 18-án szál. a Mosonyi-úti rabkórházban. Kezelés föltámasztás és cinktej pólya. 24.én ügyv. beszél

Febr. 12. szál. A gyűjtőben, febr. 19.én felvétel az itteni kórházban. Kezelés hetenként 1-2szer kötés és mosás. Napi 3 szem vas tabletta. Április elején röntgenezés. Április 14.-én a belső oldalán operáció, csontkaparással 4 kanálfelj genny, csontszilánk, véralvadek eltávolítása. Utána 3-4 naponként átkötés és tamponozás 7.szer. Május 16.- belől ujabb műtét 9 átkötéssel és tamponozással utána. Június 24.-én operáció a külső oldalon csontkaparással és egy sipoly elintézésével. Mindezideig erről a lábomról 32 röntgenfelvétel és 10 átvilágítás történt. Ezután 13 tampon átkötést kaptam neó magnollal. Aug. 9-én egy [...mutin – olvashatatlan; Juhász Nagy Katalin olvasata szerint leszmitin] *injekció. 10-én hátul a sarkamon intravénás injekcióval altatás és műtét. Tamponos kötözés többször. Okt 21.én röntgen vizsgálat. Okt 24 megjött a bakterológiai intézettől a csont tbc negativ vizsgálat. 25.-én műtét. A sarokcsont teljes kivésése. Sebláz 383. Öt napra az elsőkötözésnél a sebláz 394. Három óránként 54 penicillin oltás. 5 kalcium inf. A + D vi*[t]*amin nap. 30 csepp és napi 3 D vitamin tab. Ez év végéig 50 tamponos kötözés neomagnollal. Ebből hat csukamájolajos és egy chlorocidos. A januári* [...] *a vörösvérsejt számom vérnyomás 152."*

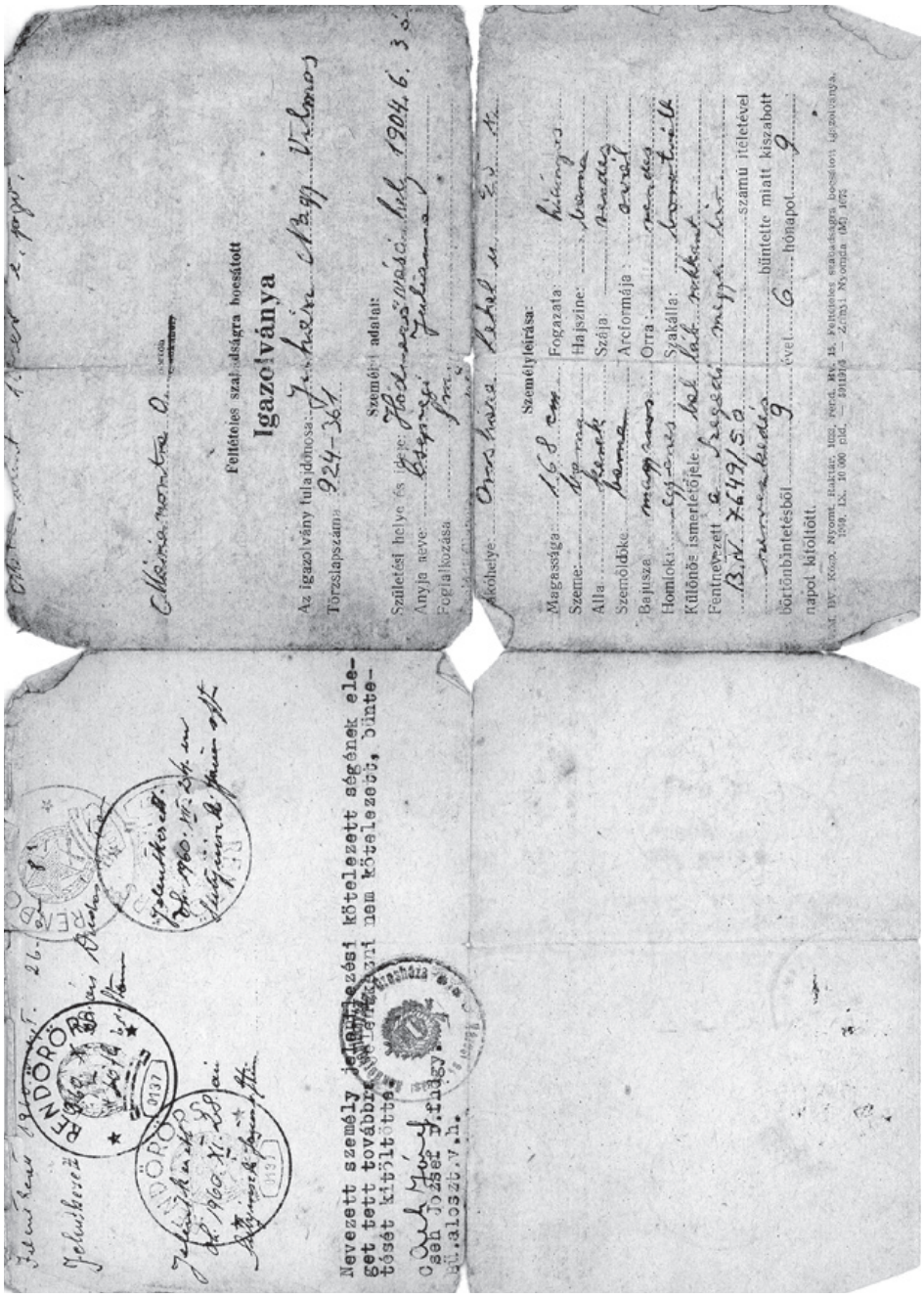

A Márianosztrán 1960. július 26-án kapott ideiglenes igazolványa, amellyel havonként jelentkeznie kellett az orosházi rendőrőrsön. Az ebben közölt információk közül figyelmet érdemel a hiányos fogazat (fogai jórészét az ÁVO-sok verték ki) és a szabadulásakor felvett pénzösszeg: 524 Ft 50 fillér.

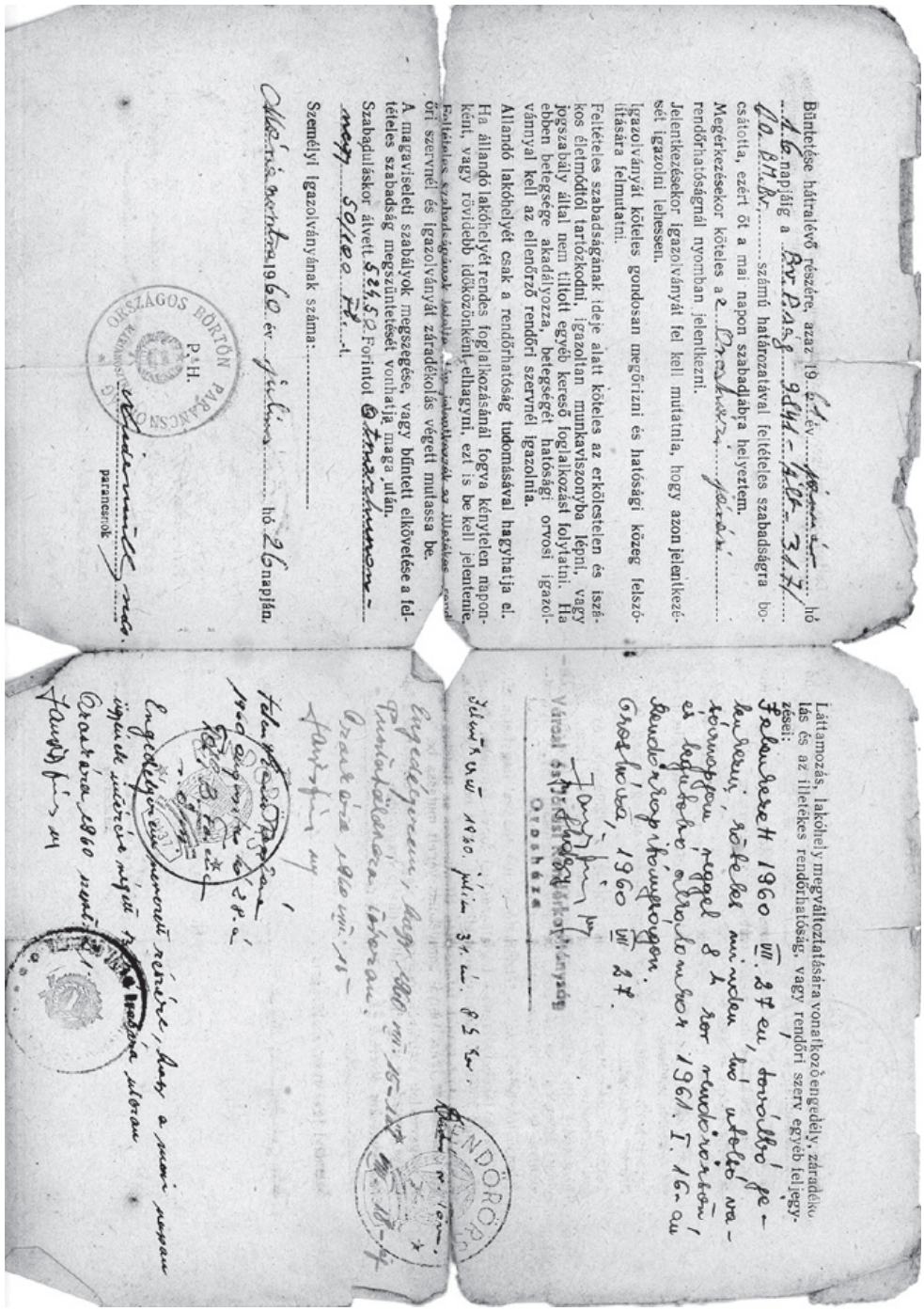

Büntetése hátralévő részére, azaz 19 61 év [illegible] hó 1.6. napjáig a Br. P. Ag. 9841-1/ét-31.7/ 60. BM. Br. számú határozatával feltételes szabadságra bocsátotta, ezért őt a mai napon szabadjábra helyeztem.

Megérkezésekor köteles a 2. Orosházi járási rendőrhatóságnál nyomban jelentkezni.

Jelentkezésekor igazolványát fel kell mutatnia, hogy azon jelentkezését igazolni lehessen.

Igazolványát köteles gondosan megőrizni és hatósági közeg felszólítására felmutatni.

Feltételes szabadságának ideje alatt köteles az erkölcstelen és iszákos életmódtól tartózkodni, igazoltan munkaviszonyba lépni, vagy jogszabály által nem tiltott egyéb kereső foglalkozást folytatni. Ha ebben betegsége akadályozza, betegségét hatósági orvosi igazolvánnyal kell az ellenőrző rendőri szervnél igazolnia.

Állandó lakóhelyét csak a rendőrhatóság tudomásával hagyhatja el.

Ha állandó lakóhelyét rendes foglalkozásánál fogva kénytelen naponként, vagy rövidebb időközönként elhagyni, ezt is be kell jelentenie.

Feltételes szabadságának letelte [illegible] jelentkezzék az illetékes rendőri szervnél és igazolványát záradékolás végett mutassa be.

A magaviseleti szabályok megszegése, vagy bűntett elkövetése a feltételes szabadság megszüntetését vonhatja maga után.

Szabaduláskor átvett 524,50 Forintot [illegible] megy 50/100 Ft. -t.

Személyi igazolványának száma: .....

Mária [illegible] 1960 év julius hó 26 napján.

ORSZÁGOS BÖRTÖN PARANCSNOKSÁG P.H.

parancsnok

Láttamozás, lakóhely megváltoztatására vonatkozó engedély, záradékolás és az illetékes rendőrhatóság, vagy rendőri szerv egyéb feljegyzései:

Felenkezett 1960 VII. 27 én, továbbó jelenkezni kötelet minden hó utolsó vasárnapján reggel 8 h kor rendőrőrsön és legutóbb alkalomkor 1961. I. 16-án rendőrkapitánynyságon.

Orosháza, 1960 VII 27.

Járási [illegible] Rendőrkapitányság

Orosháza

Jelentkezett 1960. julius 31. én. 8 h kor.

Engedélyezem, hogy 1960 VII. 15-ig [illegible] 18-ig

Pusztatáskára tartozzan.

Orosháza 1960 VII. 15

Fantsfin [illegible]

Felen [illegible] 1960 augusztus hó 28. án

Engedélyezem nemezett részére, hogy a mai napon ügyének intézése végett [illegible] utozzan

Orosháza 1960 szept. 21.

Fantsfin [illegible]

Az ideiglenes igazolvány belső oldalai.

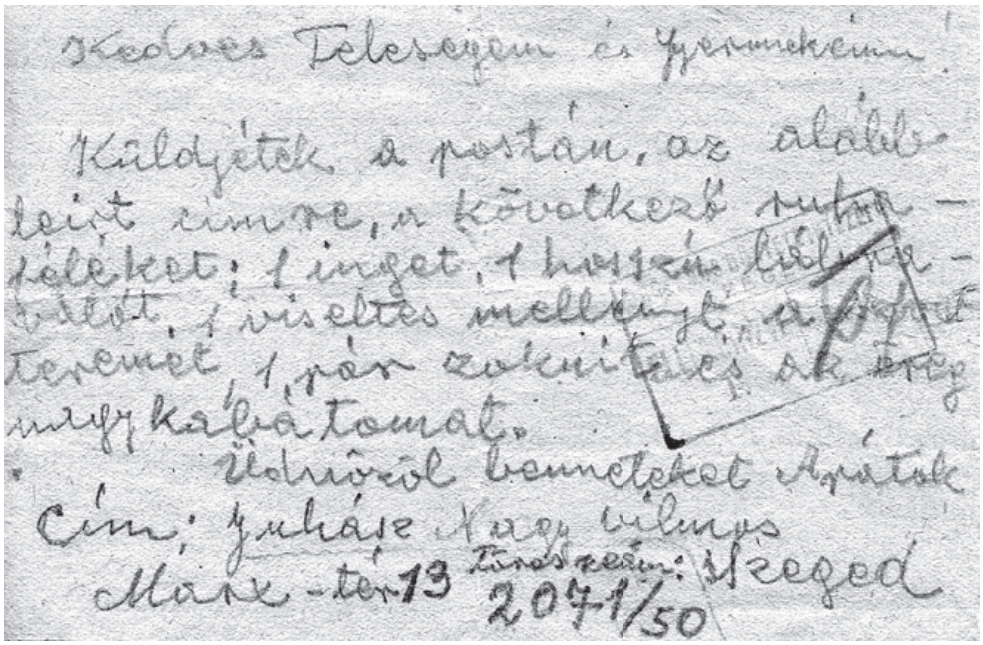
Kedves Feleségem és Gyermekeim!
Küldjétek a postán, az alábbleirt címre, a következő ruhaféléket: 1 inget, 1 hosszú lábravalót, 1 viseltes mellényt, a szeretteremet, 1 pár zokni és az ereg nagykabátomat.
Üdvözöl benneteket Apátok
Cím: Juhász Nagy Vilmos
Marx-tér 13 Töres szám: Szeged
2071/50

Valószínűleg 1951. február második felében vagy március elején-közepén íródott levelezőlap Szegedről. Feltehetően még Blahóék kivégzése előtt vitték Márianosztrára, de legkésőbb 1951. április 6-a előtt.

6. A csonka lá[b]ommal kapcsolatos tőbb mint 8 hónapi fekvés és a sebbel járó fájdalmak igen legyöngítettek, viszont munkaképességemet mielőbb szeretném visszanyerni és erre kinn sokkal több mód fog rendelkezésemre állani.
7. ~~Dolgozó~~ földmives családból származok és az is vagyok.

Kelt Budapest 1955 márc 2.

~~Maradok~~ teljes tisztelettel

Juhász Nagy Vilmos
T. sz 924 361
O. B Kozma-u 13

Még ez év nyarán felesége, Juhász Nagy Vilmosné (született Győri Dani Erzsébet) kérvényezte a Szegedi Megyei Bíróságnak címzett beadványában férje szabadon bocsátását.

Mélyen tisztelt Elnöki Tanács!

Alulirott Juhász Nagy Vilmosné tisztelettel kérem:

sziveskedjék férjem hátrálékos börtönbüntetésének kitöltésére kegyelmet adni és családjához visszatérése tárgyában rendelkezni.

Tisztelettel előadom, hogy férjemet a szegedi Törvényszék B. IV. 7649/1950. sz. a. itélte el s mert az ügy bizalmasan kezeltetett, fogalmam nincsen, hogy miért.

Tisztelettel előadom azt is, hogy férjem börtönbüntetésének jelentékeny részét kitöltötte, – hogy Várpalotán munkahelyén sulyos baleset érte, – hogy földalatti munkát végzett, – hogy szabadságvesztés büntetésének tartama alatt szakmai továbbképzésben vett részt és oklevelet is nyert.

A kegyelmi kérelem előterjesztésére alkalomszerüségként jelentkezik alkotmányunk ünnepe, amely alkalomszerüség módot nyújt a megbocsátás szellemének fokozottabb érvényesítésére olyanokkal szemben, akik a börtönben viselkedésük és magatartásuk alapján nehéz helyzetükben tettek bizonyosságot afelől, hogy az a cél, amelyet az igazságszolgáltatás a börtönbüntetéssel elérni kívánt, a szocialista együttélésre nevelés, már eléretett és hogy a kegyelem gyakorlása esetén az elitélt hasznos és értékes tagja lehet a társadalomnak.

Szerény és igénytelen megitélésem szerint férjem hosszu börtönbüntetésének tartama alatt végzett munkájával s ilyként átnevelésével érdemessé lett már arra, hogy a Legfőbb Államhatóság közkegyelmet gyakoroljon. De ez érdemességen tulmenőleg legyen szabad utalnom arra, hogy Várpalotán üzemi baleset áldozata lett, hosszú-hosszú ideig gyógykezelték, de még mindig igen sulyosan észlelhető nyomai vannak ez üzemi balesetnek.

Miután a kegyelmezés, mint államtény, erkölcsi tekintetében kétségtelenül magasabbrendü minden más állami aktusnál, amely a legszebben és legszembeszökőbben mutatja az államhatalom teljességének megnyilvánulását abban, hogy az alkotmány kimagasló ünnepe alkalmából és ez ünnep jelentőségének kihangsulyozása kedvéért, fordul megbocsájtó szeretettel eltévelyedett polgára, hőn szeretett férjem felé, aki számára kegyelmet kérek.

Mély tisztelettel

Juhász Nagy Vilmosné

A bányában elszenvedett sérülés(ek) után 1956. február 18-án kelt fel először a betegágyból, és próbált mankók segítségével járni. 1956. március 28-án értesítették a nejét, hogy a kegyelmi kérvénye átkerül az Igazságügy Minisztériumba. 1956. augusztus 9-én, a kórház őrnagy főorvosának támogató javaslatával ellátva, Juhász Nagy is a minisztériumhoz fordult szabadlábra helyezése iránti kérelmével. 1956. szeptember 17-én (003-1/14/56. sz. alatt) az Elnöki Tanács kegyelemből 10 évre csökkentette a büntetését (1960. szeptember 6-án szabadulhat). 1956. október 17-én Vácra vitték, a forradalom első hetében, 1956. október 27-én hagyta el a börtönt. 1956. november 3-án sikerült feljutnia Pestre, onnan 1956. november 11-én ért haza Orosházára. 132 napot töltött szabadlábon, majd 1957. március 6-án, ügyvédje (?) javaslatára önként jelentkezett az orosházi rendőrőrsön. 1957. március 8-ától Gyulán raboskodott, április 10-étől viszont már Vácott. Április 17-én újból elutasították egy feltételes szabadon bocsátásról szóló kegyelmi kérvényét. 1958. március 19-étől Budapesten gyógykezelték a Mosonyi úton, ezt április 9-től a váci rabkórházban folytatták. 1958 szeptemberében visszakerült Márianosztrára, itt mély depresszióba zuhant. Lassan tért magához, a családja támogatása és a munka (elsajátította a szőnyegszövést) adta vissza az életkedvét. Szabadulásának időpontját korábban 1961. január 16-ára tűzték ki, de már 1960. július 26-án (9 év, 6 hónap, 9 nap letöltése után) feltételesen szabadlábra helyezték úgy, hogy minden hónapban köteles volt jelentkezni a rendőrőrsön.

LEVELEK A BÖRTÖNBŐL

Juhász Nagy Vilmos hagyatékának kortörténeti szempontból legértékesebb része a börtönből írott levelei. Sajnos nem mindet őrizte meg az idő. Ezek a dokumentációs foghíjak töredezetté tennék a rekonstruálni próbált, kvázi-naplószerűnek feltüntetett eseményfolyamot, ráadásul a börtönben engedélyezett ritka levélírási alkalmak további hézagokat nyitnak a narratíván. Kérdéses a levelek őszintesége is, mert hiszen minden egyes sorát cenzúrázták, tehát Juhász Nagy tudta jól, rabtartóinak is *üzen.* A *„jól vagyok", „nincs semmi bajom", „jól bánnak itt velünk, és minden szükségessel ellátnak"* stb. típusú levélrészletek általában nem a valós helyzetet tükrözték, szerepük csupán annyi volt, hogy a levél átmehessen az ellenőrzésen, és az életjel, a kézírás eljusson a családhoz. Ezért páratlanul értékesek azok a levelek, amelyek vélhetően megkerülhették a cenzúrát. Erre Várpalotán nyílt alkalom, amikor a rabtársak a beszélőre érkezett rokonaiknak (titokban) borítékokat adhattak át. A bányában sok múlt a termelékenységen. A levélírások gyakoriságát, a beszélő időtartamát a teljesítményhez szabták. Ha jól ment a munka, elnézőbbek voltak az őrök. Ugyanakkor a politikai viszonyok is beleszóltak a szigor mértékébe.

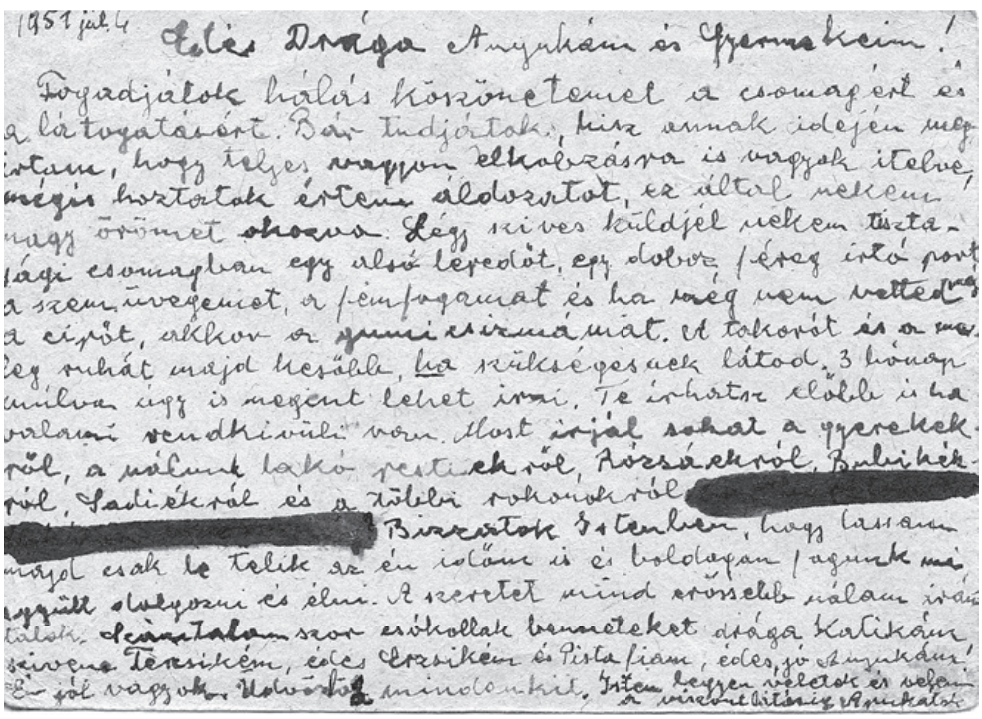

1951. július 4-én Márianosztráról írt levelezőlap. A cenzor olvashatatlanná tette egy mondatát, csak a modalitását lehet megállapítani. Vajon mit kérdezhetett?

A börtönben, később a kórház(ak)ban, majd ismét a börtönben leélt évtizedét – ha csak tehette – Juhász Nagy írással (és olvasással) töltötte. Amikor nem küldhetett levelet, nóta- és dalszövegeket gyűjtött és jegyzett le.[89] Szabadulása után éjjeliőrként állandóan olvasott, nyugdíjasként pedig bekapcsolódott a Nagy Gyula-féle orosházi életrajzírók körébe. Nem rajta múlt, hogy életében kiadatlan maradt a memoárja.

Visszatérve a börtönlevelekhez, három jól azonosítható téma ismétlődik bennük: a börtönélet eseményei (olykor naplószerű részletességgel, dokumentarista aprólékossággal, irodalmias leírásokkal, hangulati kommentárokkal tűzdelve); férji hűségnyilatkozatok és főleg apai intelmek (az iskola, a tanulás fontossága; a család-kép fenntartása); a kinti életre vonatkozó megjegyzések, tervek, számvetések, ígéretek. Az alábbiakban a fennmaradt levelek (kultúrtörténetileg és/vagy történeti pszichológiailag releváns) részleteit közlöm időrendben. A megszólítást és az aláírást, illetve a levél keltezését – amennyiben azonosítható, például a postai körbélyegző alapján – akkor is felveszem a gyűjteménybe, ha a levél szövege nem tartalmaz fontos információt, vagyis maga a levél ténye, az életjel-adás a lényeg.

Márianosztra[90]

1. Kedves Feleségem és Gyerekeim! [...] Apátok (Szeged, Marx tér 13.)

2. Édes Drága Anyukám és Gyermekeim! [...] Apukátok (1951. február 3., Szeged)

3. Drága Jó Feleségem és Gyermekeim! [...] Apátok (Márianosztra)

4. Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1951. április 6., Márianosztra)

5. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1951. június 10., Márianosztra)

6. Édes Drága Anyukám és Gyermekeim! [...] Apukátok (1951. július 4., Márianosztra)

7. Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1951. december 17., Márianosztra)

8. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1952. január 1., Márianosztra)

89 *Dalok szájharmonikára.* (Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta, a bevezetőt és az utószót írta Kovács Imre Attila) Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, Szeged, 2018.

90 Juhász Nagy Vilmos, az egyszerű parasztember iskolázottság tekintetében magasan fölötte állt rabtartói többségének. Az 1955-ös adatok legalábbis erre vallanak. *„Ekkor mérték fel először a bv-állomány iskolai végzettségét. Ez Márianosztrán 111 emberre vonatkoztatva így festett: a testület 10%-ának volt 3-4 elemije, 45%-ának 5-6 elemije, 27%-a végzett 7-8 elemit, 6%-a járt 3-4 polgárit, 4%-a 1-2 gimnáziumi osztályt, 1%-a bírt felsőfokú iskolai végzettséggel, és 7%-ra vonatkozóan nincsenek adatok."* dr. Dóczi István: *Intézetünk múltja. Érdekességek a Márianosztrai Fegyház és Börtön életéből (1949 május és 1956 szeptember között).* Börtönügyi Szemle, 1991/2.

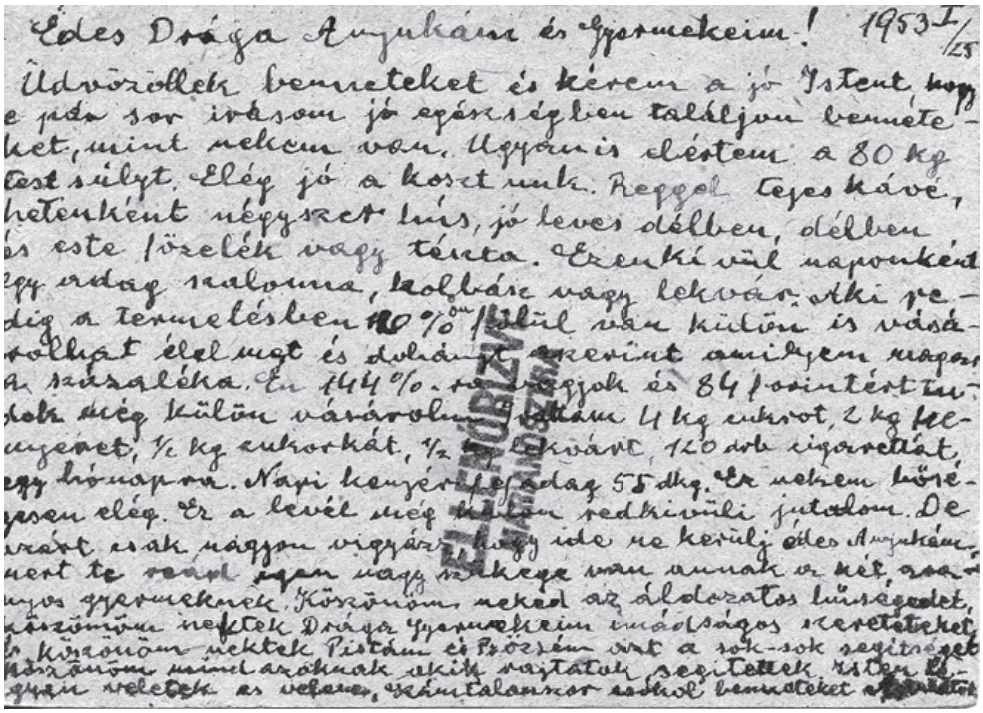

1953. január 25-én Márianosztráról írt levelezőlap, amely a javuló ellátásról tudósít, ugyanakkor finom iróniával óvja nejét az odakerüléstől.

9. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1952. március 28., Márianosztra)

10. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1952. április 4., Márianosztra)

11. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apátok (1952. július 5., Márianosztra)[91]

12. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1952. szeptember 28., Márianosztra)
„...ez év aug. 25-től én vagyok itt a fonó üzem[92] 8 gépéhez beosztott gépmunkások fölött a brigád vezető. A kiadott különbféle munkák végrehalytásáért én vagyok a felelős. Én osztom ki a dohányt. Ellenörzöm az ételosztást. A kiadott utasitásokat én adom tudtul. Viszont a gépészek

91 A hónapra vonatkozó háttér információ: *„Anyám júliusban volt látogatni Apukát. Apukát a kötélverő üzemben kisebb baleset érte, elesett a raktárban és fájt a keze és a lába. De a munkáját el tudta végezni. (Vagy el kellett!)"* (VCsÉ, 42.)

92 A kötélfonás mesterségét még gyerekfejjel sajátította el: *„Aratáskor reggel fél 3-kor már menni kellett kifelé kötelet csinálni, mert früstökre egy pár aratónak 30 keresztre valót meg kellett csinálni, hogy elég legyen egy napra."* (VÉ, 91.); a tudását apósánál tökéletesítette: *„Mivel kévekötős aratógéppel vágtuk le a gabonát, a levágott kötöző madzagot kértem, hogy szedjék meg, amiből mi nagyon jó kötelet készítettünk a tél folyamán. Ezt a kötélfonó mesterséget az apósomtól tanultam el, akinek erre volt jó fölszerelése is.* (VÉ, 241.)

különféle előadnivalóit is én terjesztem fel. Szóval az üzem vezető úr utasításának megfelelően én irányítom az egész gépes fonó üzemet. És ezt mindezideig a legteljesebb megelégedésre végeztem el…"

13. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] Apátok (1952. október 5., Márianosztra)

14. Drága Édes Feleségem és Gyermekeim! […] Apukátok! Juhász Nagy Vilmos (1953. ?, Márianosztra)

15. Édes Drága Anyukám és Gyermekeim! […] Apukátok (1953. január 25., Márianosztra)
„…elértem a 80 kg test súlyt. Elég jó a kosztunk. Reggel tejeskávé, hetenként négyszer hús, jó leves délben, délben és este főzelék vagy tészta. Ezenkívül naponként egy adag szalonna, kolbász vagy lekvár. Aki pedig a termelésben 120 %^{on} felül van külön is vásárolhat élelmet és dohányt aszerint amilyen magas a százaléka. Én 144 %-ra vagyok és 84 forintért tudok még külön vásárolni. Irattam 4 kg cukrot, 2 kg kenyeret, ½ kg cukorkát, ½ kg lekvárt, 120 drb cigarettát egy hónapra. Napi kenyér fejadag 55 dkg. Ez nekem bőségesen elég. Ez a levél még külön rendkivüli jutalom. De azért csak nagyon vigyázz, hogy ide ne kerülj édes Anyukám, mert te reád igen nagy szüksége van annak a két aranyos gyermeknek."[93]

16. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1953. június 2., Márianosztra)
„Istennek hála én egészséges vagyok, de pénzt nem tudok küldeni egyenlőre, jelenlegi helyzetemnél fogva."[94]

17. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] Apukátok, Juhász Nagy Vilmos (1953. június 4., Márianosztra)

18. Kedves Drága Feleségem és Gyermekeim! […] Juhász Nagy Vilmos (1953. június 5., Márianosztra)

Várpalota

1. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] Apukátok, mint bányász (1953. augusztus 22., Várpalota)[95]

93 Nem hiszem, hogy a cenzor érzékelte azt a finom iróniát, amely ezekből a sorokból árad… (Olyan bőségről számol be, hogy az már szinte csodálatos, már-már kedvet kap az ember börtönbe vonulni. Mégis, jobb, ha a felesége a gyerekekre vigyáz.)

94 Kivették a munkából. Úgy látszik, egyes politikaiakat szigorúbban fogtak. Ebben az időben vonták össze a BM-et és az ÁVH-t, Gerő Ernő lett az új belügyminiszter. Márianosztrán is megerősödött az ÁVH.

95 A *„Jó szerencsét!"* bányászköszöntés a balesetéig minden levele végén ott volt. A bányász-identitás képes lehetett elnyomni a jogfosztott rablét naponta átélt keserűségét és kilátástalanságát.

2. Drága Bözsém, Édes Gyermekem! [...] A te szerető Apukád (1953. augusztus 25., Várpalota)[96]
„Éppen sorakozóra kolompolnak. (A ránkjövő héten d.u. 2 órakor). Ekkorra már megebédeltünk, felöltöztünk a bányász ruhába, megtöltöttük a lámpát karbiddal, készitettünk egy kis falnivalót. Létszámolvasás után leadjuk a névkartont és bemegyünk egy terembe, ahol névszerint bejegyzik az embert, hogy megjelente vagy nem. Amikor leáll a drótköteleken való csille szállítás az akna szájában, meggyújtjuk lámpáinkat és szép libasorba menetelünk lefele a két sinpár közt. Mellettünk két oldalt jön fölfele ezen a meredek helyen az előttünk dolgozó munkatársaink egész sora izzadtan és komoran. Jó 70 m-t haladunk így amikor a menetünk vízszintesre válik jó darabon. Közben jól kell vigyázni úgy a lábunk alá, mint a fejünkre, mert a csapás bizony elég hepe-hupás. Hol vízben, hol porban és talpfák közt kell bugdácsolni. A fejünket pedig könnyen beverjük a drótköteleket fogó magosantartókban, kerékrámákban, gerendákban, kábelekben vagy vascsövekben, ha nem vigyázunk. Közben itt-ott üres és tele csillék is várják a kötél által való felszállításukat illetve leeresztésüket. Közben egy kanyarulat után fölfelé kell kapaszkodnunk. A betontégla falazás is elmarad és egy kis darabon a természetes kőzetben van vágva az út. Utána szénrétegben halad tovább a vágat, de itt már comb vastag fa oszlopok tartják az oldalát és a tetejét 1 méternyi távolságban egymástól. Az oszlopok köze be van deszkázva. Hogy hamarabb érjünk a fővágattal párhuzamos rég elhagyott vágaton is szoktunk járni, ahol a fákat már ellepte egy különös emberfej nagyságúra megnövő vatta szerű hófehér tapló vagy penészgomba, melyek a lámpafény megvilágításánál nagyszerű látványt nyújt vakító csillogásával. Még egy derék szögű kanyar után 30 lépésre az én munkahelyemre érünk, amit a 20-as vágat aljának hívnak. Itt vagyok én kanyaros.[97] Most pedig tárgyalni fogom a munkahelyem leírását. Egy k.b 200 m hosszú kissé meredek bányafolyosó (vágat) alján, mely a 2-es vágatba megy merőlegesen, az üres és tele csillék továbbítója és irányítója vagyok. Képzelj el egy kis földalatti pályaudvart, ahol én vagyok a forgalmista. A napról jövő szállítmánynak a fuvarlevele a csille oldalán krétával van írva. Pl. homok a 2-es vágatra a kőműveseknek, támfa az 50-es fron[*t*]nak Újcserbe, 1 hordó ivóvíz az újcseri csapatoknak, lőszer a lőszeraknához. Fölöttem van két munkatársam, akik a tele csillét le- az üreset pedig fölkapcsolják a mozgó drótkötélre. Persze van egy kis váltóm a sinen, amivel a csilléket arra a vágányra terelem, ahová rendelve van. Látod milyen kicsi hozzám a ti Kincses Bénitek! Telefon összeköttetés van a szomszédos állomásokkal. És ami fő, jegy nélkül, ingyen lehet utazni és szállítani. A napra a szénen kívül megy a csillékben a fölösleges vagy elhasznált fölszerelés, az elhasznált bányafák a részünkre mint jó tüzelőanyag. Ennek a végtelen kötélnek a mozgatását az a 10-12 tele csille idézi elő és az ugyanennyi üres csillét is ez húzza fel. Ugyanis mi az akna szájától egy befelé emelkedő hegyoldalban vagyunk 6-36 m-re a föld alatt. Ez a hely igen csendes, csak a drótkötéltartó enyhe morgása figyelmeztet arra, hogy munkahelyen vagyunk és a legnagyobb ovatosságra van szükségünk, hogy valami baleset elő ne álljon. Elszabadulna egy tele csille örült száguldással vágódna erre a helyre. De ezzel szemben

96 Ebben a levelében megemlékezik a *„legkedvesebb és egyetlen unokatestvér",* Rózsa Imre haláláról. (Lásd bővebben: *Dalok szájharmonikára.*)

97 A *kanyaros – kanyarós* szóalakokkal eljátszva helyesírási tanácsokat ad Katikának.

jó védekező berendezések vannak és kötelező volt elvégezni a balesetelhárító tanfolyamot. Én ezen a vizsgán minden kérdésre hiba nélkül megfeleltem. […] Végezetül még a munkahelyemet illetőleg. A menyezetet tartó egyik gerendán az van irva, hogy »Gott mit üns!« A másikon pedig az hogy »Isten velünk!« Több mint tíz esztendős ez az írás és gerenda. Az a vajár irta fel, aki ezt a fát ide feltette és ahogy mondják itt azóta nem volt halálos baleset. Hiszem, hogy akinek a neve ide két nyelven is fel van írva, tényleg vele van azokkal, akik itt dolgoznak és örködik felettük."

3. Kedves Drága Feleségem és Gyermekeim! […] Apukátok, az öreg bányász „Jó szerencsét" (1953. szeptember 10., Várpalota)[98]
„Legtöbbször naponta kétszer hús. És főzelékből vagy főtt tésztából annyi amennyit meg bír enni az ember. Hozzá naponta 60 dkg kenyér és egy kis gyümölcs. Tegnapelőtt például volt a következő. Fekete káve, 10 dkg ementáli sajt, 5 dkg kolbász, reggelire. Paradicsom leves, nokedli darált hússal ebédre. Tört burgonya sertés pörkölttel és egy kis szőllő. Tegnap pedig még külön kaptunk ½ liter narancs likőrt (de csak olyan szódavizeset ám!) és 10 dkg finom kalácsot. A multkor mákos kalácsot is kaptunk.[99] A beosztásom most a következő. Amikor följövök átveszem a névkartonomat és a lámpámból az elhasznált karbidot kiborítom. Bemegyek a fürdőben a tus alatt szappannal alaposan lemosom magamat. Utána elfogyasztom a reggelimet és lefekszem. Délig alszom. Persze egy szobába levő 50 ember mind egy műszakból való és így csendben mind alszik is. Délben megebédelek. Utána vagy kiviszem a napra a pokrócomat és olvasok, vagy borbélyhoz megyek el, vagy a fotbalt nézem, vagy zenét hallgatok, vagy ha soros vagyok társadalmi munkát végzek, vagy sakkozok (bizony Katikám jöhettél volna segíteni, mert Csáki Kálmán bátyád megvert) vagy amint ez a pár sor mutatja levelet irok (persze te Tercsikém szebben is és gyorsabban is irnád ezt[100]). Azután úgy 7 óra fele vacsora. Persze utána ½ 10-ig még egy kicsit alszunk

98 Ebben a levélben kérte, hogy küldjék el a szájharmonikáját.
99 Fennmaradt egy várpalotai heti étrendet tartalmazó papírcetli.
1953. szeptember 26.
Egy heti étrend

Minden napra 60 dkg kenyér reggelire 4 dl tejes kávé vagy fekete.
26-án szombat *Ebéd: Húsleves, párolt hús tört burg*
Vacsora: Törtburgonya paprikás hal 1 alma
27-én vas. *Ebéd: Karfiol leves. Nokedli szarvas pörkölt*
Vacs.: Kolbász
28-án hétf *Ebéd: Krumpli leves kolbásszal és grízes tészta*
vacs: Nokedli sertés pörkölttel
29-én kedd *Eb.: paradicsom leves, burgonya főzelék baromfi pástétom*
vacs: Krumpli püré kolbásszal
30án szer *Eb.: Csipetke leves husval csonttal*
Káposzta főzelék, baromfi pástétom
okt
1 én csütörtök
2 án pén
3 án szom (a feljegyzés megszakad)
100 Az ötvenes évek végétől sok levél érkezik Tercsikétől, de korábban is ráismerni a kézírására.

és kolomp szavára sorakozunk csak fel. Leadjuk a névkartont és be megyünk egy teremben, ahol ellenőrzik a neveink felolvasásával a jelenlétünket majd megadják a munkabeosztásunk. Amikor pedig megállnak a gépek és a drótkötelek, meggyújtjuk a lámpáinkat és leszállunk a bányában elfoglalni munkahelyeinket. Én még most is a csilléket tologatom."

4. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] „öreg bányász" Apukátok „Jó szerencsét" (1953. szeptember 27., Várpalota)
„Két hete a forgóm megrándult, de azért egy órát se mulasztottam, bár az orvos 5 napi könnyebb munkabeosztást írt elő, csak oda helyeztek, ahol voltam. Legjobb azonban ebbe belenyugodni. Különben is már kezd javulni a bajom, csak igen lassan. És az a munkahely is megszünik. Hétfőn hátha könnyebb beosztásom lesz. Szorgalmasan járok a gépkezelői tanfolyamra remélem, ha sikeresen vizsgázok, azt majd könnyebben el tudom látni. Már koromnál fogva is reményem lehet, hogy ide be fognak osztani. Ezen a héten a kaparó szalagnál voltam, ahol a csilléket lökik meg szénnel és én ezeket a tele csilléket tolom el egy kis emelkedővel szemben a sodrony kötél alá. A szalagnak és a villany motornak a monoton búgása nagyon emlékeztet odahaza a cséplőgép búgásához. Csak itt nem a kék ég, hanem a támfákkal feltámasztott 30-60 m vastag föld van felettünk. És nem a nap, hanem villanylámpa világít. Por itt is van, de ez nem szürke vagy vörös, hanem fekete. Szoktam a 8 óráig tartó munkaidőre a zsebben bevinni egy kis kenyeret (ha van, akkor) hozzá valamit. Van annyi idő, hogy el lehet fogyasztani. A levegő is elég jó, mert a szellőztető készülék nem messze van hozzánk. Csak bizony nehéz volt megszokni ezt az új életmódot. Egészen más ülni tétlenül igen gyenge koszton egy szűk kis helyen vagy erős munkát végezni. Ezen az egy hónapon átestem három hasmenésen, erős izomlázon. Ezekhez a kezdeti nehézségekhez hozzájárultak a víz változása, az étel zsírosabb és bőségesebbé válása is. Bár ami való most már lett volna be állott a nagyfoku étvágytalanság. Ismerőseink is pedig tömtek volna, de nem kellett. Ezen az állapotokon majdnem mindnyájan átestünk. Aki sulyosabban bele esett kapott orvosságot is. Most már azonban ezeken tul vagyok hál' Istennek és az erővel megjött az étvágy is. Én örülök neki, hogy, hogy én is hasznos tagja lehetek a társadalomnak, akit mint bányászt megbecsülnek és a civil munkatársainkhoz hasonlóan mindennel ami szükséges ellátnak. [...] ...hozzátok el egy pár jó könyvemet olvasni. Mert többször volna időm rá olvasni és ezt meg is engedik ha a könyv a táborba behozható. Hozzátok el az alábbi könyveimet. Magyar Rapszodia (Liszt Ferenc regényes élettörténete több kötetbe). Világostól Neustadtig (az 1849-es tisztek élete az elfogatás után). Sztrókaitól, A természet titkai nyomában. Szabó Máriától, Felfelé. Enesei Dorner Bélától, Sertés tenyésztése és hizlalása. És vegyetek egy könyvet mely a szénbányászatról ír. Most is szombat d.u. 2 órától hétfő este 10 óráig pihenőnk van és igen rá érnék olvasni. Vasárnap reggel olyan úr voltam, hogy még a kávét is az ágyban fogyasztottam el és azután tovább aludtam. D.e. összejöttünk beszélgetni, mi földiek, régi hazai eseményekről. D.u. a fotbal meccset néztük. Este felé vacsora után pedig egy igen nívós műkedvelő előadást néztünk végig a szabadtéri szinpadon. A szereplők mind közülünk valók voltak. Játszottak a »Paraszt becsület«, a »Toska«, a »Bajazzó« című operákból részleteket. A »Bánk bán«-ból pedig egész hosszú jeleneteket adtak elő a kornak megfelelően felöltözve igen jó eredménnyel.

Egy társunk tárogatón igen szép magyar nótákat játszott nagy művészettel. Egy országos hírű zene szerző társunk pedig egy most szerzett zene művét zongorázta el, melynek a címe a »Csille ihlete« volt nagy tetszéssel. Több társunk szép magyar nóták éneklésével szórakoztatott bennünket. Természetesen legnagyobb népszerűségnek örvendtek a mókás, tréfás jelenetek. Az egyiken elvittek bennünket egy pesti körútra. Bemutatták a villamoson előforduló mulatságos jeleneteket, azután a divatcsarnok kirakatait, a városligeti körhintát, a panoptikumban egy amerikai gyilkosságot, az inkvizíciót, a tej és az alkohol hatását az emberre, a pesti tolvaj szobrot, stb. Jó volt az amerikai párbaj. Két ember összeveszett, és elhatározták, hogy aki a fehér és a fekete golyó közül kihúzza a feketét, az a szomszéd szobába köteles magát egy pisztollyal agyon lőni. Akire a fekete golyó jött ki is ment nagy halálfélelemmel és rövidesen nagy durranás volt hallható. Már a szerencsés fél éppen nagy sajnálkozással emlegeti a barátjával poruljárt ellenfelét, amikor a már halottnak hitt nagy örömmel bejön és jelenti, hogy nem tudta eltalálni magát a golyóval. [...] Olvasom, hogy milyen szorgalmasan dolgoztok. Azt is, hogy az én drága gyermekeim a Tercsike és a Katika rendesen járnak az iskolába és tanulnak. Nagyon helyes, mert amit tudtak az a legbiztosabb vagyon. Látjátok én is közel 50 éves fejemmel pihenő időmet is még felhasználom arra, hogy tanuljak. Minden héten háromszor van előadás. Van tankönyvünk is, amit ingyen adtak. Lecke is van belőle, amit tudni kell, mert minden alkalommal van feleltetés. Igyekszem, mert nem akarok ám megbukni. Az előadó is közülünk való szakképzett bajtársunk. Az előadás előtt névsorolvasás van és nem lehet elkésni. Mikor ide jöttünk, azt kérdeztük, hogy lehete a bányával kapcsolatos szakmákat itt megtanulni? Azt a választ kaptuk, nem csak hogy lehet hanem kell is. Erre a tanfolyamra önként lehetett jelentkezni, de nem mindenkit vettek fel. De a balesetelhárító tanfolyamra mindenkinek kötelessége elmenni. Milyen jó volt, hogy tudok fűrészt reszelni, mert én reszeltem azoknak, akik nem tudnak és addig ők tolták helyettem a nehéz csilléket. [...] A pálinkát pedig, ha kell a pénz adjátok el. Ha azonban az a kilátásba levő lakodalom nem sokára be következik, akkor csak tartsátok meg, mert ott az a kis itóka kapós fog lenni. Ti jobban tudjátok azokat a körülményeket ami a fiatalok vágyát elősegíti vagy hátráltatja."

5. Kedves Feleségem, Édes Drága Anyukám! [...] Apukád „Jó szerencsét" (1953. november 17., Várpalota)[101]

„A mostani beosztásom is elég jó. Telepített hely, ami azt jelenti, hogy állandó és valami százalék is ár az alapbérhez. Én egy központi állomás félén vagyok, ahova lent 2 csapat és középen is két csapat tartozik. Fönt van a vitla vagyis egy villamos motor, amivel egy hosszú drót kötél segítségével húzhatjuk fel a szénnel megrakott tele csilléket. Az üreseket pedig szintén vele engedjük le. Én itt középen vagyok. Tőlem fölfele van a vitla magasan. Vizszinten ide jön 2 csapatnak a vágánya és mélyen lefele megy két csapathoz a sin. Én itt középen intézem, hogy melyik csapat szállítson sorba tele és üres csilléket. Az üreseket szétkapcsolom és a vekszníre (mellékvágányra) tolom, a teliket pedig összekapcsolom és jelt adok a felhúzatásra. Közben egy villanymotorral

101 A 25 éves házassági évfordulójuk előtt írt levél. (1928. november 20-án esküdtek egymásnak örök hűséget.)

hajtott szivattyúval az időközönként összegyűlt vizet fölnyomatom. A ventilátorra is felügyelek. Ez egy villamos szellőztető készülék. Itt villany világítás is van. A múlt havi helyemre is hívtak vissza, de én ezt a mostanit jobban szeretem. Fontosabb helyeken megválaszthatja a munkatársát. [...] Én értem ne aggódj, nagyon jól érzem magam. A koszt jó és sok minden meg van engedve. Minden leszálláskor nagy nóta szóval megyünk le. Utóbb ezt énekeltük »Ne sírj édes párom, drága gyöngyvirágom. Leszünk mi még boldogok szép Magyarországon!«"

6. Drága Édes Anyukám és Gyermekeim! [...] Apukátok, a szénbányász „Jó szerencsét" (1953. december 18., Várpalota)

„Hát bizony én sem így képzeltem el a negyedszázados évfordulót, de ebbe bele kell törődni. Én csináltam egy kis hangulatot, mert levittem a bányába a szájharmonikámat és elhúztam azokat a régi jó nótáknak a patkányoknak. Szórtam nekik egy kis kenyér hulladékot is, hogy legalább mulassanak ők, ha mindenkinek ez nem adatott meg. Aztán fölkerestem a hozzám tartozó csapatokat is és elhúztam a nótájukat, amit azok különbözően fogadtak. [...] Éppen ebben a pillanatban kaptam kézhez a balesetelhárítási tanfolyam sikeres elvégzéséről szóló igazolványt, mely kötelező volt és 18 órahosszat tartott. Ez arra is jó a többek között, hogy ha most ezek után valami baleset érne, a bányaigazgatás könnyen kirázná a felelőséget a nyakából azzal, hogy ők kioktattak. Bár mindössze alig egy pár órát hallottunk ezekről a dolgokról. De nem is ez őriz meg bennünket a bajtól, hanem a jóságos Isten és a mi rendkivüli ovatosságunk. A napokban is a fronton egy embernek a több kocsira való agyag összetörte a kezét-lábát és még fejét is. A frontmestert halálsápadtan vitték el a rendőrök, mert az illető bajtársunk ujonc volt és még nem volt kiképezve arra a munkálatra, amit végzett, mikor a baleset történt vele. Ezen a napon velem is történhetett volna valami, ha nincs velem a jó Isten, és nem vagyok elég ovatos. A 20as vágat alá kerültem vissza egy pár napra kanyarosnak, mert az illető beteg lett és erre a helyre csak igen megbízható embert lehet tenni. Ugyan is ez egy sok 100 métert fölfele menő egyenes, de igen meredek vágat alatt van. Az egyik oldalán a drótkötélen tele, a másik oldalon az üres fölfele megy. A kötélen levő üres és tele csillék egy ékkel záró kuplival a kötélhez és kapoccsal a csilléhez vannak erősítve. Ezt fönnt a töltőnél akasztják rá a telire. Az ott levő beosztott kuplis, aki még ujonc volt elszalajtotta a teli csillét és az szédületes robogással rohant lefele a sinen leverve maga előtt a még kötélen levő 3 telit. Én lenn észre vettem, hogy furcsán remeg a drótkötél és éktelen kiabálás dobogás van fönnt, azonnal a menedékül szolgáló oldalvágatba osontam. De jókor mert a következő pillanatban már oda vágodott egy tele csille, fölboritva egy üreset. Az üres kerékkel fölfele, teliből a szén kiborulva, a kanyarban a sinek elgörbülve jelezték egy, az emberre nézve szerencsés kimenetelű karambol lezajlását. A többi 3 tele csillét sikerült az én kuplis munkatársamnak útközben a védőberendezésével elfogni. Máskülönben ez a hely elég jó. Könnyű munka, jó levegő és elég meleg van itt.

De az illető meggyógyúlt és engem másnap egy rosszabb helyre tettek, a frontra szereléshez segítségnek. Az a jó hogy csak egy napig, mert már máma, szombaton, egy óriási ventilátorhoz kerültem gépkezelőnek. A dobnak 2,5 m magas az átmérője és egy 36 lóerős villany motor hajtja. Ez 9 X 5 m nagyságú gépházban van elhelyezve. A motor folyadék ellenállással indul

és olajkapcsolóval. Rendszere kefeemelős. A 8 órai idő alatt összesen kevesebb munkaidőt vesz igénybe mint 5 perc. Csak elindítani és a műszak végén megállítani kell. A levegő tiszta és enyhe. Szakszerűen felügyelni. Azért bízták rám, mert már én a gépkezelői tanfolyam során úgy az elmélettel, mint a gyakorlattal jól előrehaladtam. Itt is a beosztott beteg lett, helyettese vagyok. Levittem egy könyvet és jó félig elolvastam, de nem dugva ám, nagy folytonos zsörtölődések közben, mint olykor oda haza, hanem nyíltan. Mert ha rendben van minden és nincs dolga az embernek nyugodtan olvashat bár ki jön is.

Viszont a termelés hajszolása nagyon megy, mert holnap 20-án vasárnap már a harmadik kötelező vasárnapi munka fog következni.[102] [...] Egy szobatársamnak irták, hogy a 8.-ik általánosból kimaradt kislányát most már felveszik felsőbb iskolába is. Ugy látszik, hogy csak enyhült a helyzet. Azt is hallottuk a civilektől, hogy felhívták felülről a bányászvezetőséget, hogy gondoskodjanak megfelelő számú civil bányászról, mert a jövő év február elejére a rabbányászok túlnyomó része szabadulni fog. Közöttünk is nagy a remény, hogy a Jézuska, ha a születésnapjára a tényleges szabadulásunkat nem hozta is meg, de az erre való lehetőségeket előidéző tények már megszülettek. [...]

Egy kicsit sem szégyenlem magam hogy azért amit tettem be vagyok zárva, sőt büszke vagyok rá, mert amit tettem a hitemért, a hazámért, a nemzetemért és a családomért tettem. Azt hogy nekem igazam volt határozottan bizonyitja a kormánynak az a sok fele kiterjedő és lényeges engedménye, amit ebben az évben eszközölt. Azok ellen az intézkedések ellen szervezkedtünk, amiket már eltöröltek vagy nagymértékben enyhítettek. Tehát ebből nem következhet más, mint az, hogy levonják a következtetéseket és közkegyelemben részesítenek bennünket.

7. Édes Jó Tercsikém! [...] szerető szénbányász Apukád „Jó szerencsét" (1954. január 2., Várpalota)
„Még a bányába is azzal szórakozom, hogy egyes csillékre ráirom a nevetek kezdőbetűit és figyelem, hogy mikor fordulnak vissza, vagy üresen, vagy tele. Hogy örülök neki mikor már messziről látom jönni a Tercsike, vagy a Katika vagy Erzsi, vagy pedig az Anyuka csilléjét. Az övé olyan jó köpcös, gömbölyű csille. Ezért most ugye Tercsikém ha nem volnék ilyen messze, megrángatná a hajamat Anyukátok. Istenem! Pedig milyen jó volna!"

8. Édes Drága Katikám! [...] szerető szénbányász Apukád (1954. január 6., Várpalota)
„Most pedig elmondom, hogy milyen előadásokat és mozikat láttam itt azóta a táborban. Láttam a »Maximkát«. Egy orosz hadi hajó 1864-ben elfogott egy amerikai rabszolgaszállitó hajót, (A valóság pedig az, hogy az amerikaiak voltak azok, akik felszabadították a világot a rabszolgakereskedelemtől). A hajón találtak egy kis néger gyermeket, akit nagyon megkedveltek és elnevezték »Maximkának« és rábízták egy hatalmas orosz matrozra, a Ruszkira. Ők igen megszerették egymást. Közben kikötött az orosz hajó egy amerikai tulajdonba levő szigeten, melynek a lakói

102 Bubikéktól cigarettát kér: Kossuthot, Tulipánt, Darut. Juhász Nagy nem dohányzik, de a cigarettát mindenfélére el tudja csereberélni.

négerek voltak. Az amerikai kormányzónak az orosz hajó kapitánya át akarta adni Maximkát, de a Ruszki és az orosz matrózok nem akarták. Maximka és Ruszki kimentek a kikötővárosba széjjel nézni. Ruszki egy mulatóban berugott és így részeg fejjel egy rabló hajó kapitánya egy pár matrózával elrabolta matróznak. Igen ám, de Maximka megfigyelte, hogy hova vitték őket, melyik hajóra. Közben az oroszok keresték az elveszetteket egy nagy csónakkal a kikötőben evezve az itt horgonyzó hajók között. Evezés közben a matrózok orosz dalokat énekeltek. Maximka felszökött a rablóhajó fedélzetére és nagy örömére felismerte a dalolásról az ő orosz ismerőseit. Merész elhatározással beleugrott a tengerbe és nagy ordítozás közben úszott a csónak felé. Az oroszok kivették a vízből. Ő pedig megmutatta, azt a hajót, ahova elrabolták őket. Rögtön odaeveztek és megmentették a Ruszkit. Maximkát pedig ezért nem tették mostmár ki a partra, hanem kineveztek nagy ünnepélyességgel orosz hajósinasnak.

Láttam még az »Eladó lány« című filmet is. Ez Németországban történik. Egy tanárnak a lányáról szól a film, akinek egy dúsgazdag kereskedelmi tanácsos fia udvarolt, bár már egy éhen kórász forradalmi újság írónak a menyasszonya volt. De mivel az utóbbi egy igen lázító cikket irt egy újságban, amiért az országból kiutasították, otthagyta a gazdag fiatalembert és ujra igéretet tett az utolsó percben a kiutasított, csavargó újságírónak. Elképzelheted, hogy milyen »jó« kislány lehetett ez. 80 évvel ezelőtt történt.

Újévre műkedvelő előadást láttunk, melyen versek dallok, több szólamra karének, komikus jelenetek és a »Szentiványi álom« című darabból egy hosszú jelenet volt a műsoron. Utánna egy balettáncosnőről szóló filmet láttam, mely igen szép és gazdag kiállitásával megragadta valamennyiőnknek a tetszését. Közben mi, akik előző nap kiadtuk a kitűzött szén mennyiséget, kaptunk egy üveg sört és egy doboz cigarettát."

9. Édes Drága Anyukám! […] a ti „fiatal" szénbányász Apukátok (1954. január 7., Várpalota)

„Tudatom veletek, hogy elmaradtunk a termelésben, pedig a szén nagyon kell és ezért mindent megtesznek, mindent ígérnek. Viszont nekünk már nem igen tudnak többet adni, ami bennünket élénken érdekelne csak a szabadulásunk. Arról pedig itt hivatalosan még nincsen szó. Most életrajzot kell írni mindenkinek. Kaptunk egy meleg barakot inget is a napokban. […]

A múlt hónapban a 7-es ereszke alsó kapcsosi helyére voltam telepítve, amit leirtam nektek, hogy olyan nagy forgalmú hely volt mint egy kis vasútállomás. Különösen addig, míg ott 4 igen erősen termelő csapat egy műszak alatt 140-150 csille szenet termelt. Sokszor még az uzsonnámat sem birtam megenni. Mondogatták, hogy többet dolgozom mint némely vájár. Mégis egyes meg nem értő csapatosok engem okoltak többször azért, hogy nem volt üres csille és nem halad a szállítás. Voltunk itt ezen a 7-es ereszkei szállítóegységben én, egy vitlás (gépkezelő) és két kitoló, akik a csilléket tolták ki s be. Egyes csapatok kérték, hogy fiatalabbat tegyenek az én helyemben alsókapcsosnak, mert itten ez a legfontosabb ahhoz, hogy szállitás haladjon. Az egyik kitoló el is vállalta. Én viszont mentem a helyében. Örültem neki, hogy lefokoztak, mert nagyon meguntam a csapatok goromba vádaskodását, mely minden alapot nélkülözött. A tény az volt hogy az az egy szál drótkötél a villanymotorral egy nem győzte az a nagy forgalmat.

A fiatal ember, aki helyettem lement alig töltött ott fél órát, földúlt arcal rohant fel mondván, hogy ő egy percig sem marad ott tovább mert ő nem akar sem idegileg sem fizikailag tönkre menni. Én örültem, hogy megszab[*ad*]últam attól a helytől, nem akartam vissza menni, bár a vitlás kért, hogy csak jobb lesz, ha én megyek vissza. A másik kitoló egy keszeg járású árva 28 éves zsidó gyerek volt, akinek az az óriási »R« betű van a hátán és akit Slá[*j*]minak hív mindenki. Egyszer én is megsajnáltam és egy darab libacombot adtak neki. [...] Őtet küldtem le a helyemben. Ezt azonban ő kereken elutasította azzal, hogy nem ő hanem én vagyok oda telepítve. Közben szaporodott a tele csille, az üres fogyott, a csapatosok éktelenül ordítottak. Jött a lőmester és könyörögve kért, hogy csak menjek le, mert itt van már nem messze a műszak vége is és nem tudjuk leszállítani a szenet. Végre elvállaltam, de csak azzal, hogy a csapatok ismerjék el, hogy amikor bizonyos nehézségek vannak, nem én vagyok az oka. Sikerült is rendesen a munkaidő végéig símán a forgalmat lebonyolítani. Ezzel elértem azt, hogy a lőmester előtt igen megnőtt a becsületem. A hónap végével azonban igen leapadt a forgalom 2 illetve 1 csapatra, ami 30-50 csillét jelent csak. Bár a mi létszámunkat 3-ra, később 2-re lecsökkentették, mégis igen kényelmesen láttuk el a feladatunkat a vitlással. Jól elbeszélgettünk, dalolgattunk sőt néha felváltva bólintottunk is. Bezzeg a zsidógyerek jóval nehezebb helyre került, amikor tőlünk eltették. Tele csilléket kellett neki fölfele tolni és igen kevés szünet állt rendelkezésére. Valahogy az ő zsidó faji élelmességével kieszközölte, hogy a jövő hónapban telepítsék őtet oda, ahol én vagyok, ahol már a munkahely olyan lényegesen megjavult. Igen ám, de sem a vitlás, sem a lőmester hallani sem akart arról, hogy az én helyemen fejtse ki nem valami áldásos működését. Ugyanis igen nagy érzék kell ahhoz, hogy azok közt az összedarabolt váltórendszerű sineken közt irányítani tudja valaki a csilléket. Ha pedig valaki ezt ott nem tudja, már pedig a Slájmi zsidó nagyon rosszul tudta, kiugrik a sinből a csille és sok időtöltéssel, nagy cipekedéssel lehet csak helyretenni. Közbe engem igen fontos bányagépekhez tettek, mint akiről már tudják, hogy jól tudom kezelni őket és megbizható vagyok. Az itt beosztott gépkezelőket csak helyettesítettem, míg azok beteg állományban voltak. Az én helyemben pedig a Dajkó Pistát tették, aki ott igen jól megfelelt. Január elsején a Slájmi is megbetegedett és így nem sikerült neki elfoglalni az új helyet, ahova a telepítési táblázaton kiirták és ahol én, mint tartalék szerepeltem. Közben én is január harmadikán, vasárnap megsérültem, és csak csütörtökön 4.én jelentkeztem újra munkára. A vitlás is beteg lett és így Dajkó maga maradt az egész ereszkében. Persze ő engem kért oda, mint aki már ismerem a legjobban az egész szállító berendezést. A zsidó pedig ragaszkodott az ő telepített helyéhez. Viszont övele senki sem szeret dolgozni mert igen ügyetlen és még huncutnak a nagy igazán. Két napig hiába ostromolta a lőmestereket nem tették az én helyemre, mert ők is nagyon utálják. Az ő helye bizony elég nehéz, mert 35 m hosszú pályán kissé fölfele kell tolni egy műszakon 150-200 csillét, amikor azonban egy csöpp ész és gyakorlat nem kell csak egy kis erő. Ő a zsidó fajt jellemző rafinériájával betudta adni az aknásznak hogy tönkre ment a lába az erős munkában, nem birja tovább. Leült és nem tolta a csilléket akármit is csináltak neki. Mit volt mit tenni oda küldtek engem és őtet pedig az én jó helyemre. Látjátok még itt is ezek az urak. És csodálkoznak rajta, hogy már mindenki gyűlöli őket. De ez csak valószinűleg csak egy napig fog tartani, mert hétfőn én már egy igen jó helyre fogok kerülni."

10. Édes Drága Anyukám és Gyermekeim! […] szénbányász Apukátok (1954. január 21., Várpalota) „Hogy ilyen soká irtam nem az a nagyon sok jó kívánság kápráztatott el, amit a nevem napjára kaptam, hanem elsősorban a már három hónap óta tartó gépkezelői tanfolyam záróvizsgájára való szorgalmas előkészület. 103-a vizsgáztunk le. Én öreg (jajj! már megint elfelejtkeztem magamról, és mi lesz, ha ezt Katikám elolvasna!) illetve idősebb korom és kevés előtanulmányom dacára is jelesen tettem le a vizsgát. Igen sok és nehéz kérdéseket adtak fel pedig a miniszteriális tagokból is álló bizottság vizsgáztatói. Egy magasabb ilyen irányú szakiskolát végzett barátom azt mondta, hogy: »Meglepően nagy voltál Vili«. Tudod Drága Anyukám azért tettem le ezt a vizsgát, mert így korom ellenére is könnyebb helyen is eredményesen tudok szolgálni a szén-termelés céljának. Lassan haladok az irással, mert most ezen a héten krumpli pucolók vagyunk, pihenő időnkben. Brigádokra vagyunk osztva, 9-10 emberenkén és aki hamarabb elvégzi az me-het a szobájába. De vigyázni kell ám mert a pad alatt a másik brigád tagjai észrevétlenül átdo-bálják a krumplit. Az ujjam hál' Istennek szépen gyógyul[103], csak egy kicsit szélesebb lesz mint volt. De ez nem baj mert legalább jobban meg tudok markolni bármit és lesz egy kis emlékem Várpa-lotáról. A beosztásom most állandóan változik. Leginkább tekintetbe veszik koromat és azt, hogy sérvem van.[104] Legutóbb egy kis álló vitlánál voltam gépkezelő és kitoló. Egy csapatnak a tele csilléjét felhúzatom a mélyből, kitolom a nagy szállító kötél alá, fogok egy üres csillét betolom és leeresztem nekik a kis villany motorral."

11. Drága Jó Tercsikém![105] […] a ti szerető Apukátok „Jó szerencsét" (1954. január 27., Várpalota) „Itt is igen hidegek vannak, de csak odakinn. Mert a szobába meleg van. Hiszen mi termel-jük a tüzelőanyagot. És két jó meleg pokrócom van. Milyen érdekes az, amikor este megyünk az aknába leszállni és az udvaron levő reflektorlámpa fényében hull a hó nagy szemekben, mintha sok millió ezüst szárnyú kis lepke szállna le az égből a földre. Tiszta hófehér lepellel borít be min-dent. És nem tesz kivételt mert a drótkerítésen belül is épen úgy pazarolja ránk azt a fehér cso-dát az ég. Micsoda ellentét, amikor leszállunk a bányában, amikor fenn, oldalt és a lábunk alatt a fekete szén csillog a bányászlámpa fénye mellett és amikor ingujra vetkőzve kemény munkával küzdünk azért hogy belőle mennél többet feljuttassunk a napra, hogy mennél több tüzrevaló, gép stb legyen. Az egyik tiszta fehér, a másik korom fekete. Az egyik hideg, a másik meleg. Az egyik ajándékként jön, a másik kemény munka árán. Az egyik felőlről lefele, a másik alól-ról fölfele jön. Az egyik kemény, a másik lágy. Egyben azonban megegyeznek, hogy mindkettőre nagy szükség van. […] Látod Édes Kislányom én még most sem szégyeltem közel 50 éves ko-romban sem tanulni. Le is tettem a gépkezelői vizsgát igen jó eredménnyel. De a szénbánya-szattal kapcsolatos más munkákat is igyekszem megtanulni, aminek az lett az eredménye, hogy engem bárhova tesznek nem akadnak fel. Ha valahol hiányzik valaki szinte versengenek értem. A múlt héten két lőmester is vitázott értem. Az aknász pedig azt mondta egy vájárnak, aki erős

103 Az ujja véletlenül ott maradt két összecsapódó csille közt. Erről a balesetről ír.
104 1954. április 1-jén megműtik a sérvét.
105 Piros ceruzával a megszólítás alatt: *havonta egy levelet kaphat és írhat, választ csak februárban kaphat.*

fiatal segítséget kért, hogy a fiatalok közzül akik ráérnek úgy nem tudja használni, de ott van a Juhász, már idős, de az még ahova állítottuk megfelel a kötelességének. A múlt napokban is az új front előkészítésénél helyettesítettem egy fiatal embert egy pár napig, ahol sok gép, sok szerelés van. Az ott dolgozó munkatársam egy jó barátomnak mesélte el, hogy amikor engem meglátott meg volt ilyedve, hogy fogom én ellátni a feladatomat. Végül pedig meg kellett állapítania, hogy némely tekintetben jobb is voltam, mint régi fiatal munkatársa. A jövö hónapban úgy tudom az idősebbeknek, így nekem is, könnyebb munkabeosztást szánnak."

12. Édes Drága Katikám! […] Szénbányász Apukád „Jó szerencsét" (1954. január 28., Várpalota)
„Én is gyűjtöm ám szorgalmasan ezeket a puszikat, amelyek már évek hosszú során igen megszaporodtak. Kazalba rakom őket itt a barak végében. De már olyan magos, hogy a fecskék nem tudják átrepülni. […] Nem ugatták meg a kutyák ezt a te első munkádat?[106], mint az én első kötött kasomat, amit éjszakára kint felejtettem az istálló sarkánál. Ugyanis olyan különös, rossz formája volt. A kötélgyártás körül már én tudnék segíteni, mert tudod, hogy Nosztrán 20 hónapig kötélgyártó voltam és az utóbbi 7 hónapban pedig köteles mester. […] Azóta már kétszer is láttunk mozit. Az egyik egy német film volt, melyben egy gazdag és gőgös papirgyárosról volt szó. A másikon pedig igen sokat táncoltak népi orosz és cseh táncosok. Ezek közül kettő lónak öltözött fel, és úgy táncolt."

13. Drága Jó Feleségem és Édes Gyermekeim! […] szénbányász Apukátok (1954. február 20., Várpalota)
„Ezt a levelemet a beszélőn juttattam ki."

14. Édes Drága Anyukám és Gyermekeim! […] szénbányász Apukátok (1954. március 10., Várpalota)
„Hálás szívvel köszönöm neked, hogy eljöttél és meglátogattál engemet. Azt is, hogy egy kis hazaival terhelted magadat bizonytalanul. Ne búsulj, hogy nem adták be az élelmet (csak a két almát) el fogjátok küldeni tisztasági csomag formájában. Inkább csak titeket sajnáltalak, hogy cipelni kellett oda és vissza. Az hogy beadják-e csak a szerencse dolga leginkább. A mi mezőnknek véletlenül igen rossz a százaléka. Az elmúlt vasárnap is azonban volt, akinek kisebb százalékra is beadták, viszont volt amikor senkinek sem adták be. Attól sok függött hogy, ki volt a csomagvizsgálatnál. […]
Állítólag, ha termelésünk elérné 115 %-ot, akkor lehetne 2 levélváltásunk. Így is beadják azért a második levelet is, csak ráirják hogy nem jár.
A beszélőn felszólított az alhadnagy, hogy hagyjam abba és azután jelentkezzek nála. De ne féljetek nem lett semmi bajom, csak egy kicsit megdorgált. Inkább másnap a tizedes majdnem bevágott a fogdába mert zárás közben beszélgettem. De azért ez is elmúlt szerencsésen. Hozzá vagyunk mi már ehhez szokva.
A múlt hónapban voltam egy földalatti térségen egy héten forgalmista, ahova 5 helyről futott össze a sinpár. Én csak jelzésekkel lezártam vagy felszabadítottam a forgalmat. Igen veszélyes

106 Ez válasz arra, hogy Tercsike (Juhász Nagy Terézia) csuhéból papucsot kötött.

és kivált nehéz volt, mert a kiesett csilléket nekem kellett emelgetni. Akkora helyem volt, hogy éppen meg tudtam állni. Pedig igen helyeselték a működésemet, mert igen nyugodt voltam és nem volt egy garambolom sem. Kértem magam innen, de nagyon nehezen tettek el mert nem igen találtak alkalmasabbat ide. Azután a fronttöltőnél helyeztek el harmad magammal, ahol én voltam a fejes. De ez nem sokkal jobb volt, mert a tele csillét lefele kellett ereszteni és engem tettek felelőssé, hogy el ne verjen valaki a csille. E hó elejétől azomban igen biztos és könnyű helyem van, ahol már régebben is voltam. A 20-as vágat alatt kanyaros. Szinte sajnálom ott hagyni, ha majd el megyek a korházba."

15. Drága Édes Anyukám és Gyermekeim! [...] szerető Apukátok (1954. március 14., Várpalota)
„E levélben küldöm a nosztrai rózsaszirmot, a verssel. Irdmeg hogy tetszik-e a vers. Mert ezt én irtam és ahogy leírtam az úgy is történt. Tegyétek el jól. A rokonságban csak nagyon bizalmasan olvassátok. Kérd ki Tercsikémnek és Katikámnak is a véleményet. Azt is hogy írjak-e még mert kezdek belejönni. Hiszen Imre nincsen, valakinek a lantot fel kell venni. És Drága Anyukám te úgy is múzsa voltál, tudod a dürgést és most nekem teszel szolgálatot. Csak én még nem tudom úgy kifejezni magamat, ahogy szeretném, mert még csak kezdő vagyok. Ahogyan a versből kitűnik az irántad való szeretet, annál sokkal jobban szeretlek ám, ne félj. Bözsim és Pista és Pista véleményére is kíváncsi vagyok ám, a verset illetőleg. Ne aggódjatok, nem akarok ebből megélni, mert akkor nyilván nem jutna sóra-paprikára sem. Attól sem kell tartanotok, hogy ez nálam kezdődő elmebaj. Ráérek a munkám közben és ezt szórakozásból csinálom. Még mielőtt korházba megyek irok pár sort."

16. Drága Jó Édes Anyukám és Gyermekeim! [...] a ti szénbányász Apukátok (1954. március 27., Várpalota)
„Irod a tavaszi munkával vagytok igen erősen elfoglalva. Hát bizony csak termeljetek sokat és jót, hogy nekünk is bőven jusson belőle szénbányászoknak, mert mi igen fontos helyet töltünk be az ország gazdasági életében. A szén az ipar kenyere. Még az a vonat is, amelyk ide hoz beszélőre lehet, hogy éppen azzal a szénnel van fűtve, amít én termelek ki."

17. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] a ti rohamosan lábadozó szénbányász Apukátok (1954. április 15., Várpalota)[107]
„Mostmár én is jobban érzem magamat, mert éppen egy jó órával ezelőtt érkeztem vissza Várpalotára a pesti rabkórházból, ahova a múlt hó 29.-én vittek el. Április elsején d.e. ¼ 12 órakor kezdődött az operáció és pont délre lett vége, ami nagyon jól sikerült. Úgy annyira, hogy az 5 hasonló műtét közül az enyém sikerült legjobban, ami lehet hogy annak is köszönhető volt, hogy én viselkedtem mint beteg a legpéldásabban, pedig nem kértem altatót. Mégis egy rándulás, egy jajszó [...] szisszenés nélkül ment végbe a [...] az előírt orvosi rendszabályok [...] 5.-én már kiszedték [...] tartó hat kapcsot és levittek [...] a visszautaló szobába és itt [...]

107 Piros ceruzával a levél rectoja bal felső szélén: *élelmiszert nem lehet tísztasági 2 kg-ig.*

ideig vártam a visszaszállításra. Persze ez csak akkor történhetett meg amikor összeszaporodtunk már valahányan. Közben a bal lábomszárán keletkezett egy igen nagy és mérges kelés amit 12.-én felvágattam. [...] A műtét lefolyását illetőleg, csak annyit, hogy amikor vége lett azt találtam mondani, hogy csak ennyi volt az egész. A többieket is én bátorítottam, hogy ne féljenek, mert közel sem olyan borzasztó ez, mint ahogy az ember elképzeli. Az a fő, hogy megszabadultam a sérvemtől, ami sok kellemetlenséget okozott nekem.

18. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] a ti szerető szénbányász Apukátok Jó szerencsét! (1954 májusában)
„Pénzt most nem tudok haza küldeni, mert a mult hónap az operáció miatt kereset nélkül maradt. De azért én nem szenvedek semmiféle hiányt sem, ne aggódjatok értem."

19. Édes Drága Anyukám és Gyermekeim! [...] szerető Apukátok (1954. május 2., Várpalota)
„Kinn a fal mellett barátaimmal napoztam jóízűen elbeszélgetve, amikor jönnek, hogy levelem van. Erre koromat és betegségem utáni gyöngeségemet meghazudtolva, felpattantam és élénk ütemben igyekeztem a szobámban. Barátaimtól csak a fordulonál intettem üdvözletet messziről, akiknek arcáról megértő mosolyt olvastam le. Hiszen ők is tudják azt, hogy mit is jelent az amikor a kömis[108] (ez a vállalatban dolgozonak a megnevezése, aki le van tartoztatva) levelet kap. Különösen akkor, amikor a levélirást mindinkább megnehezítik. Havonta már csak egyet lehet irni és kapni. Bár beadják és elküldik, ha több is, de erre már fenyegető megjegyzéseket ír a cenzor. Ahogy a te elöző leveletekre is rá irta hogy »Regény ez!« Erre a mostani levélre pedig azt, hogy »Ha ennyit irnak jövöben visszaküldöm!«
Az ő szempontjában igaza is van. Miért olvasson el annyi szöveget, amikor a felettesei is tiltják. A hosszú levelek engedélyezését. Hozzá még a szabadideje is megrövidül. Tehát a jövőben próbáljátok meg a mondani valótokat két oldalra összesűríteni.
[...] Hétfőn este 10 órakor mentem le először a bányába mégpedig Ernő-mezőbe, az új munkahelyemre. Megolvastam 5500 lépés odáig az út, ami megfelel a tanyánktól (pár 100 méter hijján) Kardoskútig. 16szor fordulni és 13szor le 1 szer fe[*l*] kel menni. Van hely, ahol majdnem négykézláb kell menni. Van, ahol olyan hideg van mint a jégveremben. Van ahol forró a levegő és csak úgy dől a víz rólunk. Van ahol olyan széles az út mint egy templom hajója. Ez előtt Ujcserben 3500 lépés messze volt a munkahelyem. Van ahol porzik és van ahol féllábszárig érő vízben visz az út. Néhol egy kis patak csobog mellettünk, majd pedig különböző gázok és a wc-é bűze facsarja az orrunk. Egyes helyeken viszont olyan nagy a szél, hogy a lámpánkat is elél fújja. De legrosszabb ahol sáros-csúszkalós az út, mert majd elesik az ember. Közben bújkálni kell mozgó csillék között, kötelek alatt, leszakadt agyagon keresztül, felrakott bányafákon át, vizvezető-, légvezetőcsövek és villamos kábelek között. A vágatok fajtája is folyton változik. Hol beton, hol vas hol pedig fa ép építésűek. Útközben találkoztunk a felfelé iparkodókkal.

108 KÖMI: Közérdekű Munkák Igazgatósága. A KÖMI (a BM szervezetén belül) végezte az elítéltek foglalkoztatását, 1951 első harmadában már közel 18 ezer főt.

A munkaelosztóhelyen én megvártam a lőmestert, hogy nekem is adjon valami foglalkozást, hivatkozva arra, hogy most lettem kétszeresen operálva. Itt van nálam az orvosi igazolvány is. Meg se nézte, mondván, hogy itt a bányában nincs könnyű hely. Elküldött a gumiszalag-töltőhöz üres csille aláforgatónak. Elég nehéz hely volt és még piszkos is mert a nyakamba folyt a piszkos szenes víz. A levegő igen meleg, az izzadság patakokban folyt rólam, pedig ingben dolgoztam. Lehet, hogy ehhez még a gyöngeség is hozzá járult. A ruha csavaró víz volt rajtam. A végén most felmenni a hidegvágaton. Azt hittem, hogy megfagyok és hogy biztos valami bajom lesz. De hál' Istennek ezt is kibírtam. Másnap kértem könnyebb helyet, de azt mondták, hogy nincs. Pedig volt de csak annak aki már be volt vágodva. Erre vissza küldött oda, ahol voltam. Egyik munkatársam megsajnált és fölajánlta a könnyebb helyét a számomra. Ez a nap már könnyebben telt el. Harmadnap jött a aknász és kereste, hogy ki az az ember aki operálva volt. Biztos a fülébe jutott a dolog. Elküldött a gumi- és a kaparó szalag mellé takarítónak, ami már egész könnyű dolog volt. De a következő nap már újra vissza küldtek a töltőhöz. Alighogy egy pár csillét eltoltam, jött az üzemi lakatos egy fiatal emberrel, hogy viszi a két kis szivattyúhoz kezelőnek. De ő nem igen akart oda menni mert nem értett hozzá és az nagyon magányos hely ott. Azután meg meglátta itt nálam a töltőnél a kedves barátját és itt akart maradni. Tőlem megkérdezték, hogy értek-e a szivattyúhoz. Persze én azonnal vállaltam a kezelését. Mindjárt meg is mutatta őket az üzemi-lakatos. Az egyik egy szűk vágatban van bizony, ahova vagy 200 méterre úgy kell majdnem négykézláb bemászni, de azért az igen jó beosztás, mert a kissebbnél egy két óra hosszat, a másiknál pedíg körülbelül másfél órát kell szivatni. Ami csak abból áll, hogy a kis villany motort be kell kapcsolni és figyelni szépen ülve a víznek az apadását. Arra kell vigyázni, hogy a szívófej ki ne maradjon a vízből, mert akkor a tömlőt fel kell tölteni vízzel. Persze tisztába kell lenni a légtelenítőcsap, a lábszelep és a tolózár kezelésével is. És én ezekkel mind rendben vagyok, hiszen látta[*t*]ok a bizonyítványomat[109]. Majd hétfőn megpróbálok továbbra is itt maradni mert ez nekem igen könnyű hely. [...] A csomag beadás sikertelenesége ne bántson benneteket mert koszt van elég jó és elegendő. Csak az a bizonytalanság ne volna. Szerdán is a szobába egy igen jó barátomnak, csak egyszerűen bejelentették, hogy szedje össze mindenét és azonnal menjen az őrrel, hogy hová, még máig se tudjuk. De volt az nap ilyen 16. Előző héten pedig 25. Mintha malacok közzül az ólból kirángatnának egyet és elvisznek különböző célból."

20. Kedves Drága Erzsikém, Pista fiam és Gyöngyikém! [...] a távolban levő szénbányász Apukátok „Jó szerencsét" (1954. május 6., Várpalota)
„A gyermek az összekötő kapocs az egymás iránti szeretetben. És mennél több ez a kapocs, annál erősebb a szeretet. És annál erősebb a nemzet. Az a nemzet el van veszve, melynek nincsenek férfiai, akik szembe mernek szállni az ellenséggel és asszonyai akik nem mernek anyák lenni.

109 Juhász Nagy Vilmos bányában végzett munkáját csak részben könnyítette meg bányagépkezelői képesítése. Tulajdonképpen oda osztották be, ahol épp emberhiány volt. A napi munka frontján alig számított a bizonyítvány vagy az orvosi papír. Ennél szerencsésebb volt pl. Dávid Szaniszla, aki gépészmérnöki végzettségét jól tudta hasznosítani a nagyfai börtönkertészetben. Igaz, előtte és utána 1958/59 telének minden nehézségén átment. (Erről bővebben: Miklós Péter: *Dávid Szaniszla ötvenhatos története.* = Uő. *A szabadság reményében. Egyéni és közösségi cselekvésformák 1956-ban.* Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, Szeged, 2017.)

[...] Mi lett volna Édes Anyukátokkal ha ti nem lettetek volna. Milyen szomorú magányban kellett volna tengődnie. Még úgy is rossz lett volna, ha csak Te Bözsém magad lettél volna neki én úgy gondolom, mert így mindég van körülötte, aki csirimpol és segít, ha nem is előre, hanem hátra. Ugye drága Tercsikém és Katikám ez már mind ritkábban fordul elő? De legalább nem érzi magát egyedül és olyan elhagyottan. Mert bizony én elhagytam egy időre, de azt ő is tudja nagyon jól hogy nem jószántamból. A beszélőn fölvetette azt, hogyha nem mentem volna el Szántóékhoz nem kaptam volna ilyen sulyos ítéletet. Ott nem akartam ezzel foglalkozni, de mond meg néki, hogy mit szól ahhoz, hogy a két halálost és az öt életfogytost otthon tartoztatták le és a Szántóéknál letartóztatottak közül én kaptam a legtöbbet. De ő arról sem tud mert senkinek se mondam el, hogyha az otthonomban akartak volna elfogni, nem adtam volna olyan könnyen meg magamat. Már pedig hogyha a letartóztató közegek közül valakit megsebesítek vagy éppen csendesebb tájakra küldök igen sulyosbító körülménynek számított volna. Könnyen megtörténhetett volna az, hogy egyel több lett volna a halálos áldozatok száma az elítéltek között. Igy is az ügyész azt akarta. Igy azonban, hogy én Szántóékhoz mit sem sejtve léptem be, meglepetésszerűen 2 pisztoly csöve mélyed az oldalbordáim közé és egy sereg kar szorítása tett azonnal cselekvőképtelenné. Csak nyugodjatok bele, hogy így van, mert sokkal rosszabb is lehetett volna. [...] Most igen nagy pihenőnk volt. Egészen szombat reggeltől hétfőn este 10 óráig. Ezalatt irtam ezt a levelet, azután mostam egy csíkos nadrágot, 4 kapcát 2 zacskót. És még olvastam is. Még pedig Cleopatra, az utolsó egyiptomi királynő misztikus szerelmi történetét. Azután moziba is voltam. Előjátéknak adták a Balatont mindenféle formában. Azután volt egy orosz filmrevű, tánc, ének, kalandok és ami a fő szép nők szerelemmel. Este pedig nem maradhattam a szobatársaimtól és kénytelen voltam szájharmonikázni nekik ami igen tetszett. Lá[*t*]játok így élek én itt. Vannak akik megrónak azért, hogy még mindég ilyen fiatalos a kedélyem. Én azomban csak örülök neki és szerintem ennek ti is örülhettek, mert ez az állapot csak könnyebbe teszi az én helyzetemet. Nem is érzek én szivemben, kedélyemben öregebbnek magamat egy csöppet sem mint 20 évvel ezelőtt, pedig már a félszáz esztendő itt van a sarkamban. Nincs a táborban 45 éven felüli ember, akinek kevesebb volna az ősz hajszála, mint nekem. Kopaszodás se jön még. Ez talán természetem is, de annak is tulajdonítom, hogy nagy lelki akarat erőmmel igyekszem magamat megnyugtatni, ami legtöbbször sikerül is. És az Isten akaratába való rendíthetetlen megnyugvás. [...] No de most térjünk a tárgyra, ami megnyugtatólag hat, hogy tegnap véglegesítettek arra a könnyű munkahelyre, aminek a neve ujfront szivattyú kezelő. Ha szaporodik a víz bekapcsolom, ha elfogy az úgyne[*ve*]zett zsombból[110] kikapcsolom a motort. Persze működés közben szakértői szemmel állandóan figyelem, és a bajt azonnal észre kell, hogy vegyem."

110 Zsomp: víztároló.

Intermezzo – baleset vagy szándékosság?

Juhász Nagy Vilmos politikai elítéltet 1954. június 18-án érte baleset a várpalotai szénbányában. Ennek körülményei máig tisztázatlanok, mert sem a baleset megtörténtekor, sem azt követően nem indult kivizsgálás az ügyben. A különböző visszaemlékezésekből annyi derült ki, hogy Juhász Nagy elhagyta beosztási helyét (meghibásodott karbidlámpáját akarta rendbe hozni), közben bányarobbantást hajtottak végre, amelyről nem értesítették, holott ez a munkavédelmi előírás szerint kötelező lett volna. A robbanás következtében súlyos, maradandó sérüléseket szenvedett.

Az esettel kapcsolatban több kérdés is megfogalmazódik. Hogyan értesíthették volna Juhász Nagyot a robbantásról, ha beosztási helyétől eltávolodott? Ha – bevallása szerint – nem volt a helyén, akkor a bányászok mondhatták volna, hogy volt riasztás, tehát nem terheli felelősség a lőmestert. De miután nem kérdezett senki semmit, maradt Juhász Nagynak a lőmestert részben tisztázó, és saját hibáját feltáró közlése. Viszont Juhász Nagy (a budapesti rabkórházban írott feljegyzéseiben) már kizárólag a lőmester mulasztását említi mint a szerencsétlenség okát. Akár elromlott a karbidlámpa, akár nem, akár elhagyta Juhász Nagy a beosztási helyét, akár nem, a robbantás előtt figyelmeztetni kellett volna a tárnában dolgozókat.

Amennyiben nem vétkes feledékenység okozta a figyelmeztetés elmaradását (ami enyhén szólva meglepő volna, hiszen az egyik legerősebb bányász-szabály a robbantások előrejelzése), akkor további két, de már szándékos elkövetésre utaló szcenárió vázolható fel.

Juhász Nagy sokszor írt a szénkitermelés hajszolt tempójáról. A bányászok keresete és a rabok kedvezménye százalékos teljesítményüktől függött. Nem volt mindegy, hogy ki milyen hatékonysággal dolgozott a számára kijelölt munkaállomáson. Minden a csapat együttműködésén múlott, illetve azon, hogy volt-e „leggyengébb láncszem". Juhász Nagy Vilmos életkora miatt (ötvenéves ekkor) nem tűnt használható csapattagnak, amire ő, a paraszti munkamorált a bányában sem feladva, rácáfolt. Ügyesebbnek és kitartóbbnak bizonyult sok fiatalnál. A bizonyítani akarás és a csapatteljesítmény iránti felelősség oda vezetett, hogy a kemény fizikai munka következtében kiszakadt a hasfala. Az operációja után egy darabig bányagépkezelőként dolgozott. A csapat(ok) egyre inkább benne láthatták azt a „koloncot", akire a teljesítményromlást fogni lehetett, illetve aki sérült, operált emberként mások elől lefoglalta a *könnyű hely*et. A lőmester (vagy a környezete) tudhatta, hogy Juhász Nagy a robbantás körzetében van, mégis elfelejtettek (?) szólni. Akár odavész, akár túléli, megszabadulnak tőle. Ha ez nem is lehetett eltökélt szándékuk, freudi alapon mégis akarhatták.

A másik lehetőség, nem félek leírni, politikai gyilkosság(kísérlet). Ugyan merészen hangzik, de a körülmények és az indítékok adottak voltak. Már említettem, hogy a rabok bizonyos időközönként levelet írhattak és kaphattak az otthoniaktól. Ennek gyakorisága a munkateljesítményüktől függött. A fogvatartás körülményeinek viszonylagos enyhülésekor, a rabtársaik beszélőre érkezett rokonai közvetítésével illegálisan is ki tudtak juttatni leveleket. Ezt a lehetőséget használta ki Juhász Nagy Vilmos: 1954 májusában, a hónap elején – a dátum alapján néhány napos eltéréssel – két hosszú levelet is írt családjának, amelyeket (reményei szerint) az ellenőrzés megkerülésével juttatott ki.

Ez naivitás volt a részéről; a börtön vezetése nyilván tudott erről a gyakorlatról, és a postán hozzá tudott férni a levelek tartalmához. A balesetet közvetlenül megelőző (ismert) levélből egy részlet, amely a Szántó-tanyán történt letartóztatásának körülményeit tisztázta: „*hogyha az otthonomban akartak volna elfogni, nem adtam volna olyan könnyen meg magamat. Már pedig hogyha a letartóztató közegek közül valakit megsebesítek vagy éppen csendesebb tájakra küldök igen sulyosbító körülménynek számított volna. Könnyen megtörténhetett volna az, hogy egyel több lett volna a halálos áldozatok száma az elítéltek között.*" E rövid idézet nem kevesebbet állít, minthogy szeretettei védelmében képes lett volna a *letartóztató közeget,* vagyis az ÁVO-st megsebesíteni vagy megölni. Rálegyinthetnénk erre az utólagos esélylatolgatásra, magyarázkodásra, amellyel a döntését mentegette. Viszont tény, hogy ez a fajta spontán agresszivitás része volt Juhász Nagy személyiségének. A németországi esetre gondolok, idézem: „*Amikor visszamentünk a terembe, a legények nagy mosolyogva üdvözöltek engem, hogy a lányoknál ilyen nagy eredményt értem el, és kihívtak az ivóba, hogy megvendégeljenek egy üveg sörrel. Mit sem gyanítva, megpróbáltam egy jót húzni belőle. Azonnal észrevettem, hogy ecetes víz*[111] *van az üvegben. erre föl még az a legény, aki adta az üveget, a többiek állati röhögése közben vigyorogva odavágta nekem:* »Ugye, jó volt, Wilhelm?« *Nekem se kellett több, fölforrt bennem a vad magyar önérzet, és a sörösüveggel fejbe vágtam a vigyorgót. Az volt a szerencséje, hogy egy erős kalap volt a fején* [...]".[112] Akár tanúsított volna ilyen mértékű ellenállást az ÁVO-sokkal szemben, akár nem, az, hogy ezt leírta, a belbiztonsági tiszt vagy tiszthelyettes megítélésében potenciális gyilkossá tette Juhász Nagyot. A gyilkosságra való készség beismerése és a bányabaleset között csak pár hét telt el. Az sem kizárt, hogy a levél tartalma kerülő úton jutott vissza Várpalotára, vagyis a családban megtárgyalták az üzenetet, és a környezetükben lévő besúgók adták tovább az információt illetékes helyre. Summa summarum: a közvetett bizonyítékok alapján elképzelhető, hogy Juhász Nagy Vilmost szándékosan nem értesítették a robbantásról, s erre – felsőbb hozzájárulással – a lőmester kifejezett utasítást/tippet is kapott.

Rabkórházból rabkórházba

A bányában elszenvedett baleset után rabkórházból rabkórházba vitték, az orvosok évekig próbálták a bal lábfej sérülését rendbe hozni. Még a beteg testrész amputációja is szóba került, szerencsére ez nem következett be. A sarkán lévő seb 25 évvel később, 1979-ben gyógyult be dr. Pálka kenőcsének köszönhetően.

Az állapota – a sok szenvedés mellett – bizonyos előnyökkel is járt: egyrészt a kórházi kezelés kiemelte a bebörtönzöttekre nehezedő napi megaláztatásokból, a fizikai gyötrelmeket legalább nem súlyosbították lelkiek, másrészt a betegtársakkal való megismerkedés emberi- és kulturális élményekkel gazdagította. Budapesten rendkívül válogatott társaságba került, a várpalotaitól merőben

111 Más közlésben keserűvíz.
112 VÉ, 151.

eltérő miliőbe. A sorsközösség és az egymásra utaltság összekapcsolt arisztokratát és munkást, volt vezető politikust és parasztot. Írni és olvasni is több ideje volt. Az itt lefolytatott beszélgetések minden bizonnyal formálták világképét és intellektusát.

A betegségének kezdetén erősen bízott abban, hogy megváltozott munkaképességére való tekintettel büntetés-megszakítást kaphat, esetleg kegyelmet is. A beadott kérelmek nem voltak teljesen hatástalanok, 1956 szeptemberében harmadolták a büntetését.[113] A kegyelem vizsgálati dossziéban olvasható indoklása tévesen öt év folyamatos, bányában végzett munkára utal, legfőbb érve mégis Juhász Nagy Vilmos (és nem Béla, amit szintén tévesen gépeltek az iratra, s csak később javították) rokkantsága. Minek tovább őrizni, ha már nem lehet robotoltatni?

1. értesítés hollétről – Bp., VIII. kerület, Mosonyi utca 9. (rabkórház) 1954. július 4.

2. Drága Édes Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1954. október 31., Márianosztra, kórház) „Tudatom, hogy Pestről e hó 25-én Márianosztrára szállítottak és ott most a kórházba vagyok. Gyógyulásom még több hónapot vesz igénybe. Különben jól vagyok."

3. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1954. december, Márianosztra) „Az én lábam is, bár igen lassan, de gyógyul. Pedig egyszer még a pesti kórházban el is esetem vele szept. 25.-én, amikor nálam volt az ügyvéd beszélőn, baj azonban nem történt a lábommal. Viszont az ügyemmel kapcsolatban sem történt eddig semmi. [...] (Mikor lesz a Sanyiék lakodalmuk?)"

4. Édes Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1954. december 12., Márianosztra, kórház)

5. értesítés látogatásról – Bp., VIII. kerület, Mosonyi utca 9. (rabkórház) 1955. január 19.

6. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok, Juhász Nagy Vilmos (1955. március 9., Budapest)[114]

---

113 A harmadolásra tett hivatalos javaslat indoklása így szólt: *„Középparaszt származású, ő maga 15 hold földön gazdálkodott. A szervezkedésben aránylag elég széleskörű tevékenységet fejtett ki, amiért a rá kiszabott büntetést lényegében reálisnak tartjuk. Tekintettel azonban arra, hogy büntetésének megkezdése óta állandóan bányában dolgozott, ott kiváló munkát végzett, nem régen munka közben egyik lábára súlyosan megrokkant, emiatt dolgozni nem tud, a büntetésének csökkentését indokoltnak tartjuk."* V-2253 37. (A helyesírást javítottam!)

114 A Kozma utcai rabkórházban jeles személyekkel került kapcsolatba. A szabadulása után számolt be erről. Paulovics Józsefné Juhász Nagy Katalin emlékei szerint *„Volt olyan, hogy két nagytekintélyű úr szolgálta ki. Egyik Esterházy Pál, Magyarország egyik leggazdagabb földesura volt valamikor. Ő is ott raboskodott. Esterházyval kapcsolatban Apám azt mondta, hogy ő az Esterházy család »hitbizományosa«, ő vezeti az örökséget. Színésznő felesége volt neki, aki fiatal színésznő volt. A kapott csomagjából őt megkínálta, ami nagyon finom sütemény volt. Másik Horthy kormánya tagja volt, Tasnádi László. (Úgy emlékszem, hogy Apám mondta, hogy szárnysegéd volt.) Ők hozták, vitték neki a (küblit) ágytálat. Azt hiszem, sosem gondolták, hogy egy alföldi parasztembert fognak szolgálni. Ezekkel Apám nagyon jó, meghitt barátságba került."* (VCsÉ, 59.) A VCsÉ-ben még megemlítődik Mindszenty József, Dálnoki Miklós Béla és Magasházy László is (90.). Esterházy Pál, a leggazdagabb és legnagyobb földbirtokkal rendelkező magyar főnemes a Mindszenty-per negyedrendű vádlottja volt, 15 év börtönre ítélték. A forradalom alatt feleségével, Ottrubay Melinda prímabalerinával elhagyták az országot, és Svájcban telepedtek le. (Bővebben: Izsák Lajos: *A Mindszenty-per és Esterházy Pál.* Jogtörténeti Szemle, 2005/2.) Dálnokival nem találkozhatott Juhász Nagy a börtönben, mert ő 1948 novemberében meghalt. Magasházy volt a szárnysegéd, Tasnádi a kormánytag.

„Én egészséges vagyok, eltekintve a lábomtól. De az is javul, habár nagyon lassan. Még most is dagadt és folyik a sarkam. Járni nem lehet vele. Az Édes Kis Unokám a Gyöngyike már biztosan jobban tud menni. [...] Engem a Mosonyi-úti korházból a múlt hó 12-én ide hoztak a Gyűjtőbe. Egy hét mulva föl kerültem az itt levő kórházban, ahol igen gondos kezelésben részesülök. A koszt jó és elegendő. Az olvasni való könyv bőven van. [...] Irjátok meg mikor lesz Sadiék lakodalma?"

7. értesítés hollétről – Bp., X. kerület Kozma utca 13. (rabkórház) 1955. június 11.

8. értesítés látogatásról – Bp., X. kerület, Kozma utca 13. (rabkórház) 1955. augusztus 14.

9. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] sírig hű Apukátok (1955. december 11., Budapest, Kozma u. kórház)
„Istennek hála most már a lábom a javulás útján van. Októberben operálták ötödször és utoljára. [...] Sanyiék lakodalmukkal mi van? Mikorra halasztották el?"

10. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok (1956. március 11., Kozma utcai kórház)
„A múlt hó 18.-ától kerek 20 hónapi fekvés után felkeltem az ágyból és mankókkal járkálok a szobában. Persze rálépni nem lehet, mert még így is elég kellemetlen, szúrós érzés az, mikor a vér bele megy a lábomba. A hetenként kétszeri gyógy kádfürdőre még mindig hordszéken visznek fel, mert lépcsőn még nem járhatok. A három nagy sebet már nem tömik tele gézzel, mint ahogy eddig azt 60 kötözésnél tették. Azt mondják az orvosok, hogy szépen eljárkálok életem végéig, azután pedig úgy sem lesz rá szükség. Futóbajnok nem leszek, de nem is akarok lenni. Csak járkálni tudjak. [...] Irjátok meg hogy, hogyan vagytok, mit csináltok és hogy Sanyiék lakodalma is mikor lesz? Ha ugyan egyáltalán lesz belőlük valami."

11. Drága Édes Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1956. szeptember 18., Bp., Kozma utca)
„Hál' Istennek megvagyok az egészséggel, de a lábam javulása már megállt. Bár most már tudok vele egy bottal lassan járni, de ha járok vele nagyon megdagad és aztán nem tudók még úgy se menni. Fürdő és más különleges kezelés kellene neki, amire itt nincs alkalom. Ezt az őrnagy főorvos úr is igazolta, amikor a mult hó 9.-én az Igazságügy Minisztériumhoz, szabadlábra helyezés iránti kérelmemet, javaslatával ellátva fölterjesztette. Most már minden nap várom a döntést. És erőssen remélem, hogy ez részemre kedvező lesz, mert ez a baleset a szénbányában saját hibámon kívül történt. Irjátok meg annak a budapesti ügyvédnek a nevét és a címét, aki a megszakítási ügyemet intézte tavaly tavasszal, mert én már elfelejtettem és valamivel meg akarom bízni. [...] A beszélőn Drága Anyukám mondottad, hogy a Sanyiék lakodalma ez év őszén lesz, ird meg hogy mikor, ha van már biztosabb dátum. Hátha már én is részt veszek rajta."

12. értesítés hollétről – Váci börtön 1956. október 17.

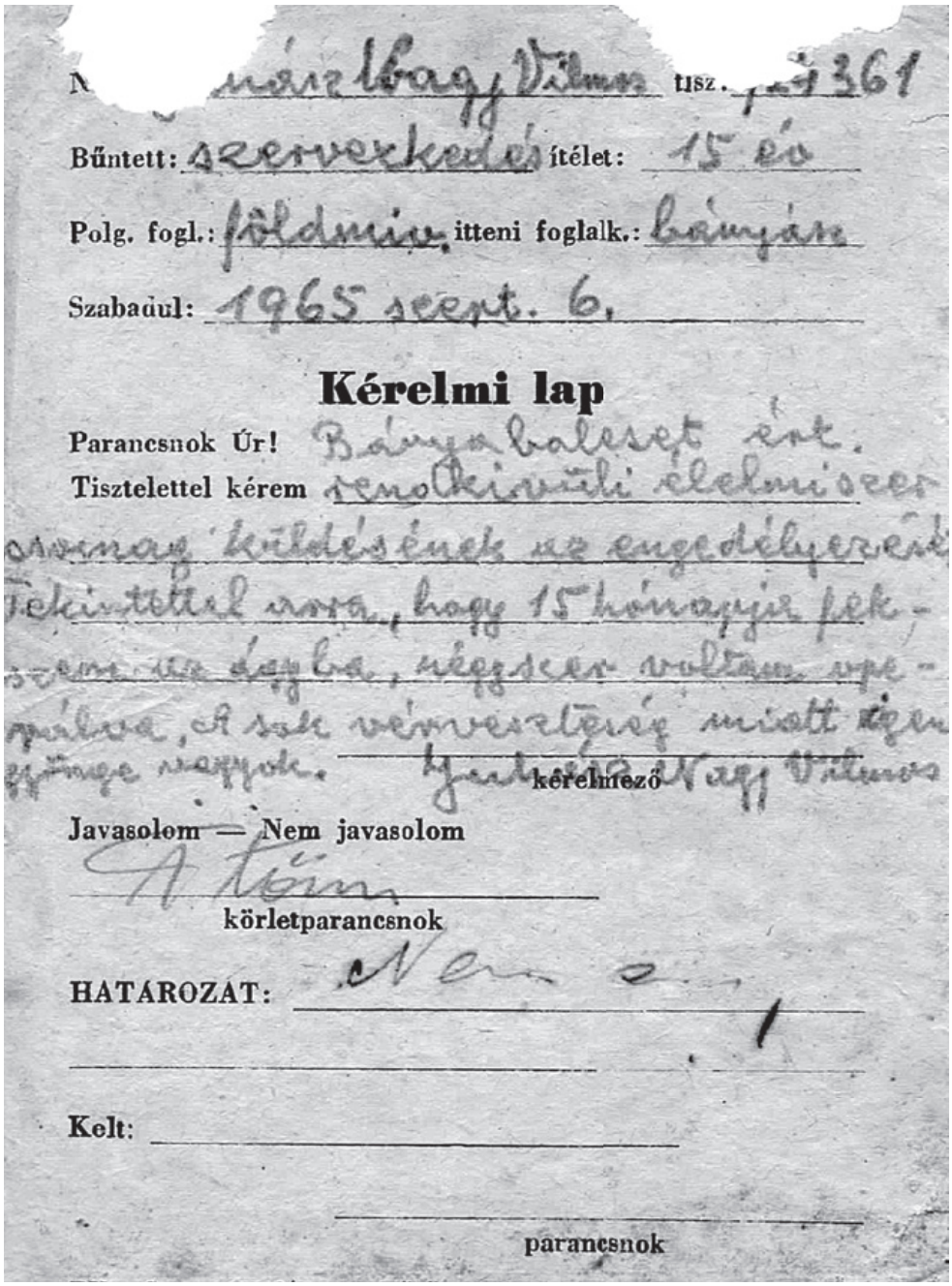

N[illegible] nász Nagy Vilmos tisz. [illegible]361

Bűntett: szervezkedés ítélet: 15 év

Polg. fogl.: földmiv. itteni foglalk.: bányász

Szabadul: 1965 szept. 6.

Kérelmi lap

Parancsnok Úr! Bányabaleset ért.

Tisztelettel kérem rendkívüli élelmiszer csomag küldésének az engedélyezése. Tekintettel arra, hogy 15 hónapja fekszem az ágyba, négyszer voltam operálva, A sok vérveszteség miatt igen gyönge vagyok.

Juhász Nagy Vilmos

kérelmező

Javasolom — Nem javasolom

A tőm

körletparancsnok

HATÁROZAT: Nem e[illegible]

Kelt:

parancsnok

A soron kívüli élelmiszercsomagot nem engedélyezték („Nem eng.") a bányabalesete után lábadozó Juhász Nagy Vilmosnak. A cetli 1954 végén vagy 1955-ben íródhatott, tehát a sérülése után és a büntetésének harmadolása előtt.

(SZÁZHARMINCKÉT BOLDOG NAP)

A forradalom közvetlenül érintette Juhász Nagyot, mert a pesti változások hatására szélnek eresztették a váci rabokat, köztük őt is. Elég viszontagságosan jutott haza, s mire Kardoskútra ért, már több mint egy hete a szovjet tankok uralták a fővárost. 132 napot töltött szabadlábon, ennyivel ajándékozta meg az '56-os forradalom. Életében ez volt az egyetlen jutalom, amit a szenvedéseiért kapott.

A kalandos hazaút előzményeit, fordulatait és végkimenetelét legfiatalabb lánya, Paulovics Józsefné Juhász Nagy Katalin lejegyzésében közlöm.

„A budapesti október 23-ki eseményekről mi csak késve értesültünk. Anyukám testvére, a Sadi bácsiék[115] *a szomszédunkban laktak. Felesége, az ángyika*[116] *jött nagy örömmel, hogy mit hallott. Pesten forradalom van. Ő lelkesen újságolta el a hallottakat. Mindjárt hozzá tette, hogy biztos sógorom (vagyis Apám) is kiszabadult, és jön haza. Majd Pista*[117] *jött Orosházáról ki hozzánk, mert meg volt beszélve, hogy jön, és visz kocsival fűteni valót nekik és darált kukoricát a malomba a disznóknak. Ő is megerősítette a hírt, forradalom tört ki Budapesten. Másnap megpakolták a kocsit, és Anyukával együtt bementek Orosházára. Ott a fűtenivaló szárizéket lerakták, Anyukám elintézte a bevásárlást a konyhára, meglátogatta a szüleit, megpuszilgatta, szeretgette a kis unokáját*[118]*, és jöttek ki a tanyára. Kardoskúton a leadott szemes kukoricát most már darálva fölvették a malomban az üres kocsira. Haladtak tovább, a kardoskúti bolt és kocsma előtt megállították őket a kardoskúti forradalmi bizottság tagjai. Ők kijelentették, hogy sógoromnak ott a helye a vezetőségben, mivel Apám, Juhász Nagy Vilmos nincsen itthon még. Erre Anyukám rögtön Pistát szóhoz sem engedve válaszolta, semmilyen forradalmi bizottságban nem vesz részt a vejem. A mi családunkban elég egy áldozata a politikának. Hagyjanak békén nekünk és a vejemnek is. Majd rövid beszélgetés kezdődött, és a sógorom megígérte, hogy ellátogat a kardoskúti tanácsházára megnézni, mit csinálnak, de nem vállal semmi pozíciót. Ő különben is orosházi lakos, és Monoron dolgozik egy méhészetben. Orosházára tőlünk hazafele menet bement a kardoskúti tanácsházára, ahogy megígérte. Szétnézett, és ment tovább. Ott látta az iratok között, hogy nekünk, az anyósának meg van írva az újabb kilakoltatási felszólítás. Erre az ott lévőknek mondta, hogy ezt azért adják neki oda. Oda is adták, ő ezt széttépte, és eljött. Többet nem ment Kardoskútra a forradalmi események alatt. Mink se mentünk sehova, csak jöttek ilyen-olyan hírek. Hittük is, meg nem is. Pár nap múlva olyat is hallottunk, hogy a politikai foglyok itthon vannak. Volt olyan, aki neveket is mondott. Elkezdtünk mi is aggódni, hogy mi lehet Anyukával, aki a lába miatt nehezen tud mozogni. De azt is hallottuk, tudtuk, hogy közlekedni nem lehet, a vonatok nem járnak, vagy csak ritkán, egy-egy szerelvény. November 4-kéről is késve értesültünk, arról, hogy az oroszok megtámadták hazánkat, és harcok*

115 Győri Dani Sándor.
116 Győri Dani Sándorné Karkus Anna.
117 Sin István (Juhász Nagy Erzsébetnek, Juhász Nagy Vilmos legidősebb lányának a férje).
118 Sin Gyöngyi.

vannak Pesten. Teljes félelem és kilátástalanság volt már bennünk. Hol lehet Apuka? Majd november 10 körül Pista, a sógorom megtudta, hogy Orosházáról élelmiszerszállítmányt indítanak a fővárosba a közeljövőben. Ő ajánlotta föl, hogy ezekkel elmegy, és megpróbál tájékozódni Apuka felől. Vácról a kiszabadult politikai foglyok hova lettek. Anyuka ezt nem nagyon támogatta. Nem tudta elképzelni, hogy Pesten erről valaki felvilágosítást adna. Ebből az elindulásból nem lett semmi, hál' Istennek. Megoldódott a dolog úgy, hogy mi Tercsikével[119] *ketten november 12-én bebicikliztünk az orosházi boltba, piacra. Nagymamáékhoz*[120] *mentünk, és ott találtuk Apukámat. Aki az előző nap érkezett meg Orosházára, és a Dani nagymamáékhoz ment a Lehel utca 25. szám alá. Ott aludt, és nagymamáék tudták, hogy mink másnap megyünk hozzájuk. Nagy öröm volt újra találkozni Apukával, akiért annyit aggódtunk és vártunk. Három éve nem láttuk Tercsikével őt. Én újra biciklire ültem, és mentem ki a tanyára megvinni a jó hírt: itthon van Apuka! A tanyán akkor kint voltak nálunk Erzsiék is Gyöngyikével. Így Anyuka és Pista kocsiba fogták a két lovat, és rögtön indultak Orosházára Apukáért. Még aznap, 1956. november 12-én együtt volt a Juhász család. Apuka a 2 és ½ éves unokáját akkor látta először. Akivel gyorsan összebarátkozott. 6 év és 2 hónap után Apám újra a kardoskúti tanyáján volt. El lehet képzelni azt az örömöt! Apuka 2 mankóval jött meg. A lába elég rossz állapotban volt az igen viszontagságos út miatt.*

Vácról szabadult ki 1956. október 27-én. Erről a szabadulásról így ír egyik barátjának, rabtársának Hajdúnánásra december 7-én: »Kedves Laci bátyám! Emlékszel-e még, amikor 27-én farkasbárányoztunk délelőtt 9 óra táján, amikor felcsendült az ének *Boldogasszony anyánk*-kal kezdve? Abba maradt a parti, de megérte, ami azután következett. Vincét láttam ott egy párszor, de téged csak a városházán láttalak.« *Apuka elmondásából tudom, hogy a 27-dike előtti napok elég izgatottan teltek el, mert érzékelték ők is, hogy valami nincs rendben a szabad világban. Az őröknek megváltozott a viselkedése. A megszokott rend fölborult. A séták elmaradtak. Hol izgatottak, hol elnézőbbek voltak az őrök. De hogy mi történik odakint, azt csak sejtették, de nem tudták, hogy ez jót vagy rosszat hoz rájuk. Csak 27-én, a szabadulás után lett világos a dolog részükre. Őket, betegeket ott, a szabad világban elszállásolni nem tudták. A börtön területén senki sem akart maradni. Ezért még az este átvitték őket Nagymarosra az üdülőbe, hogy majd onnan mindenki megoldja a hazakerülést. Apukának november 3-án nyílt alkalma, hogy egy teherautó Orosházára vigye. Evvel indultak el Pesten keresztül hazafelé. Budafokon éjszakáztak, és november 4-én akarták tovább folytatni az utat. Reggel borzasztó harci zajra ébredtek föl. A gépkocsi vezetője lemondta a további szállításukat, és eltűnt. Mindenki mentette a saját életét. Itt rekedtek minden ellátás nélkül. Apám mesélte, hogy ő sokszor kihúzta a bajtársait az éhségből, míg ott voltak. Ha valahol élelmet osztottak, akkor ő a két mankójával beállt a sorba, és még elővette az igazolást, amit a nagymarosi üdülőben kapott október 31-én. A Legfőbb Ügyészség megbízásából egy bizottság járt ott, és állított ki olyan papírt részükre, hogy mindenütt segítsék, mert egy sokat szenvedett politikai fogoly. Ez az emberek szívét mindig megérintette, és előre engedték az élelmiszer osztásnál. Mindemellett éheztek és fáztak, és féltek, mert körülöttük nagy harcok folytak. Majd egy ilyen élelemosztáson megtudta,*

119 Juhász Nagy Terézia (Juhász Nagy Vilmos középső lánya).
120 Győri Dani Sándorné Ravasz Erzsébet.

hogy az élelemhozók Békés megyéből jöttek. Rögtön beszélt velük, és kérte, hogy hozzák el hármukat. Ők ezt minden ellenvetés nélkül vállalták. Ez volt november 11-én. Vagyis 7 napi koplalás, kuncsorgás és tűzharczaj után elindultak haza, Orosházára. Minden baj nélkül sikerült ezen a teherautón hazaérkezni november 11-én.

Itthon a fölmutatott szabadulászkor kapott papírra kapott személyi igazolványt. Majd a lábát Orosházán egy főorvossal megnézette. Akinek az volt a véleménye, hogy fürdetés, masszírozás, sok pihenés. Próbáljon a szénbányából igazolást beszerezni, ahol a balesete történt. Ha ez meglesz, akkor beutalja gyógykezelésre, ahol kivizsgálják, és biztos helyrehozzák. Hát ezt akkor abban a zűrzavaros helyzetben nem lehetett.

Sokat pihentette a lábát, de közben bele-belefolyt a mi életünkbe, munkánkba is. December következett, disznóvágások, ami őrá igen ráfért. Le volt soványodva. A jó koszt mellett gyorsan kezdte összeszedni magát. Akkor ősszel sok gyümölcsöt szedtünk fel cefrének. A pálinkafőzésen, Tótkomlóson már ő is részt vett. Ebben az évben 11 hordó cefréből 70 liter pálinkánk lett. A pálinkafőzéshez való tűzifát ő vágta föl, szép lassan. Jószágok etetésénél is segítkezett. A föld haszonbérbe adásánál 1956. november 22-én ő írta alá saját kezűleg a bérbeadási szerződést.

Az 1956-os karácsony az újra olyan volt, mint régen, kislány koromban. Apuka is ott állt most a kis fenyőgally mellett, és mindnyájan együtt énekeltük Apuka kezdésével a »Mennyből az angyalt«.

Apukát hazatérése után sokan meglátogatták. A rokonságból, de ismerősök, szomszédok is. Mint régen, a téli disznóvágásra a családban mindenhova hivatalos volt. Segíteni nem sokat tudott, mert hosszú ideig nem bírt állni, de ott volt mindenütt. Élvezte a családi összejöveteleket, amit régen is szeretett. Sajnos a rossz hírek a politikában a tanyára is eljutottak, ezek aggasztották, de azért kicsit bízott, hogy csak lesz annyi változás, hogy neki nem kell visszamenni a börtönbe, és letölteni a hátrahagyott éveket. Ő akkor is bízott ebben, mikor kiszabadultak, és Nagymaroson találkozott régi ismerőseivel: Görbics Bélával, Mérai Kálmánnal, Török Imrével. Akikkel együtt lettek elítélve a Fehér Gárda szervezkedésért. Ők azt mondták, nem kockáztatnak, nekik elegük volt ebből az országból. Most nyitottak a határok, elmennek Magyarországról. Hívták Apukát is. Apám mondta, ő egy rokkant ember. Azt mondták, ne törődjön semmivel, csak mondja, hogy velük tart, ők segítik, és nem hagyják magára.

Apuka a politikai hírek hallatán írt a pesti Burger Dénes ügyvédnek[121]*. Akivel személyesen is találkozott, többször meglátogatta a börtönben. Kérte, hogy járjon el az ügyében, hogy ne kelljen neki visszamenni a börtönbe. Kért felvilágosítást tőle, hogy mi a jogi helyzet most az ilyen emberekkel, mint ő. Az ügyvéd válaszolt is, először csak mellébeszélve a dolgoknak, majd újabb levélváltás alkalmából kérte, hogy önként jelentkezzen a rendőrségen. Ez a levél már 1957 januárjában íródott. Hozzánk is eljutott olyan hír, hogy akik részt vettek a forradalmi eseményekben, tevékenyen*

121 Dr. Burger Dénes ügyvédet Horváth Vince rabtársa ajánlotta Juhász Nagy Vilmosnak. A Mosonyi úti rabkórházban ismerkedtek meg, egészen az 1980-as évek elejéig leveleztek. Horváth Vincét, a Ganz Vagon és Gépgyár dolgozóját rendszerellenes tevékenységért ítélték el Rákosiék. Kettejüket a diktatúra elleni fellépés, és az ezért elszenvedett börtönbüntetés sorsközössége kapcsolta össze. A kommunista Horváth végig barátjának vallotta Juhász Nagyot, és viszont, amely egyikőjük részéről sem jelentette az elveik feladását.

és fegyverrel járőröztek Kardoskúton is, azokat a rendőrségre becitálták, és ott jól elverték, majd pár nap, hét múlva kiengedték. Apám nem csinált semmit sem a forradalomban. Úgy gondolta, ez most egy új kormány, és a Rákosi bukott kormányához nincs semmi köze. Ebben tévedett. Apám nem ment sehova, így telt el a január és a február is. Március elején jön a kardoskúti Szász[122] *rendőr, kérte, hogy másnap találkozzanak Orosházán. Ő nem akarja őtet végig kísérni a tanyától az orosházi rendőrségig. Így került vissza március 6-án. 1957. március 9-én Anyuka kapott egy értesítést a nagyapán keresztül, hogy Apukát Gyulára vitték Dajkóval*[123] *együtt."*[124]

122 Szász Gyula.

123 Dajkó István Szántó Lajos főszervező helyettese volt a Fehér Gárdában, a fecskésparti rész vezetője (Juhász Nagy Vilmos a kardoskútié). 1950 júniusában az ő tanyáján gyülekeztek a Blahó beriadóztatta gárdisták, mert állítólag jön Blahóért az orosházi ÁVO. (Kérdés, hogy ez a Blahó irányítói által elrendelt „seregszemle" lehetett, vagy Blahó érezte/tudta, hogy szorul a hurok; júliusban el is kapták). Dajkó 1950. szeptemberi kihallgatásán azt vallotta, hogy ő szervezte be Juhász Nagy Vilmost 1950 márciusában, mert tudta róla, hogy *„a rendszer ellensége, a földje megvédése érdekében mindenre hajlandó".* Dajkó nem került börtönbe, őt internálták.

124 VCsÉ, 66-69.

MIT ÉR EGY ÜGYVÉD A RENDSZER ELLEN?

Juhász Nagy Vilmost a Mosonyi úti rabkórházba kerülésétől 1957 végéig Burger Dénes budapesti ügyvéd képviselte, ő próbált meg eljárni Juhász Nagy kegyelmi kérvényeinek ügyében. Burger ügyvéd e három év alatt semmiféle gyakorlati eredményt nem tudott elérni, beadványai sorra visszapattantak a rákosista szellemű adminisztrációról. Talán a jogi képviselő és a képviselt is tisztában volt vele, hogy az ügy *bonyolult*, vagyis az (akkori) normál jogi procedúrák keretei között elképzelhetetlen bármiféle engedmény a szabadon bocsátást illetően, ez a nagypolitika remélt irány- és stílusváltásán fog múlni.[125] A börtönből írt levelek vissza-visszatérő fordulata, amely Sadiék lakodalmáról tudakozódik, tulajdonképpen a számára kedvező politikai változást jelentő „kód". Erre tér vissza újból és újból, erről faggatja a feleségét, mert *„Dénes bátyánk"* ténykedését hasztalannak ítéli. Dr. Burger bejár hozzá a börtönbe, nyugtatja, fenntartja benne a reményt, de inkább lélekgyógyászként működik, mintsem ügyvédként. A feleséget is sűrűn tájékoztatja, igyekszik igazolni, hogy eleget tesz a megbízatásának.

A dr. Burger-féle levelek közlését egyetlen aprócska, ám nem lényegtelen részlet miatt érzem fontosnak. Az ügyvédi iroda fejléces levelezőlapján 1957. szeptember 11-én feladott értesítés (22. sz. levél) aláírása nem hiteles. Vajon ki követte el a hamisítást? Ki ellenőrizhette vagy írhatta felül dr. Burger levelezését? Azt tudjuk, hogy Nagy Lajos (hazafias alapon beszervezett) ügynök rendszeresen jelentett dr. Burger ügyfeleiről, valamint az ügyvéd kiterjedt rokonságáról és azok baráti köréről is. Nagy Lajos, aki korábban Szabó István néven a II/3-a osztálynak jelentett, 1957 decemberétől dolgozott a II/5-e jelű, a belső reakció elhárításával foglalkozó alosztálynak. Nem kizárt, hogy Szabó Istvánból azért lehetett Nagy Lajos, mert bizonyította a belső elhárításban való használhatóságát. 1957 szeptemberében már akár bele is nyúlhatott dr. Burger levelezésébe. Hogy ezt megtehette, egyetlen körülmény támasztja alá: Szabó István/Nagy Lajos nem más volt mint dr. Burger Dénes fia, Bácskai Tamás[126].

125 1972 áprilisától a Volán Vállalat raktárának éjjeliőre, egészen addig, amíg a szükséges erkölcsi bizonyítvány beszerzését követően ki nem derült, hogy büntetett előéletű. Ezért munkaviszonyát megszüntették. 1973. február 12-én adta fel a Szegedi Megyei Bíróságnak a dr. Hajdú József által megírt rehabilitációs kérelmet, mondván *„arra vagyok kíváncsi, hogy jelenleg milyen szemszögből mérlegelnek engem"*. A Szegedi Megyei Bíróság 1973. április 6-ával jogerőre emelt (R. I. 242/1973/2. szám alatti) végzése szerint a *„büntetett előélethez fűződő hátrányok alól mentesítette"*. Az 1950. január 11-i ítéletet pedig csak az 1990. évi XXVI. tv. 1.§-a értelmében mondták ki semmisnek.

126 Bácskai Tamás 1956. november 29. és 1961. augusztus 16. között bizonyíthatóan együttműködött a titkosszolgálattal. Jelentéseket írt egyetemi és pénzügyminisztériumi kollégáiról, apjáról, testvéréről és annak férjéről, felesége szüleiről és azok rokonairól, gyermeke óvodájáról, első feleségéről, Gál Éváról, annak második férjéről és barátaikról. 1962-től Bécsben a Békevilágtanács titkára, 1968 és 1984 között a Magyar Nemzeti Bank vezető munkatársa volt. 1999-ben Göncz Árpád államfő a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével tüntette ki.

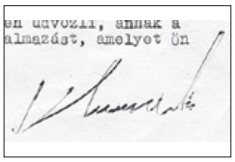

1.) 1954. 9. 25.

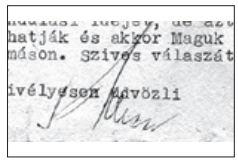

2.) 1954. 10. 2.

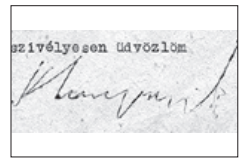

3.) 1954. 10. 5.

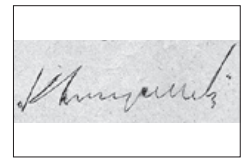

4.) 1954. 11. 9.

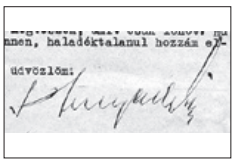

5.) 1954. 11. 21.

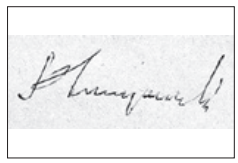

6.) 1954. 12. 14.

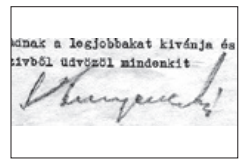

7.) 1954. 12. 23.

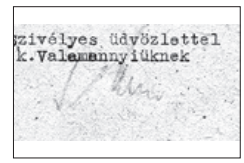

8.) 1955. 1. 22.

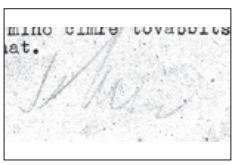

9.) 1955. 2. 8.

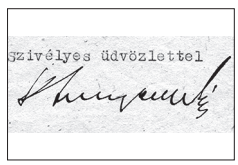

10.) 1955. 2. 12.

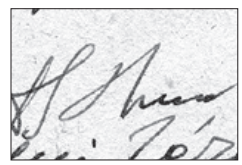

11.) 1955. 2. 24.

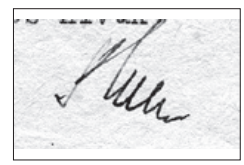

12.) 1955. 3. 10.

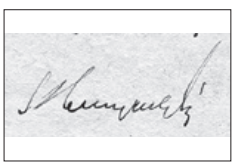

13.) 1955. 3. 17.

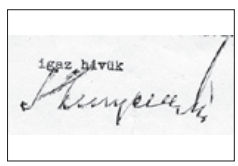

14.) 1955. 7. 8.

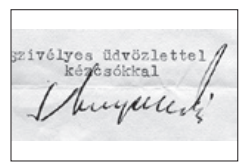

15.) 1956. 9. 22.

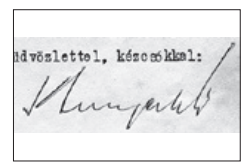

16.) 1956. 10. 1.

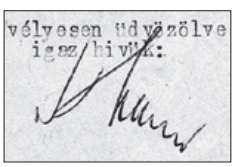

17.) 1956. 12. 8.

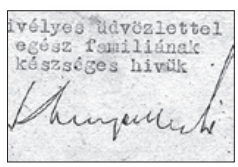

18.) 1957. 1. 10.

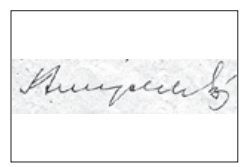

19.) 1957. 3. 5.

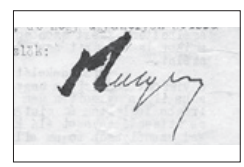

20.) 1957. 5. 19.

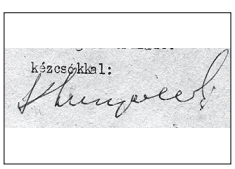

21.) 1957. 7. 30.

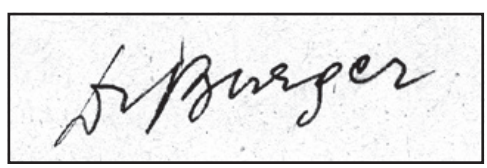

22.) 1957. 9. 11.

A dr. Burger levelein szereplő aláírások (időrendben). Az utolsó, 22. számú levélen található kézjegy merőben eltér a többitől.

Dr. Burger Dénes ügyvéd levelei Juhász Nagy Vilmosnénak és Juhász Nagy Vilmosnak (1954. szeptember 25. – 1957. november 15.)

1.
Kedves Juhászné![127]

Ígéretemhez híven ma felkerestem a férjét a rabkórházban, ahol 20 perces beszélgetést engedélyeztek a számomra. Arcán a sérülések csaknem teljesen begyógyultak, arckifejezése normális, és a legfrissebb, legüdébb szellemi állapotban találtam, úgyhogy mindent át tudtam vele beszélni. Nem tartja kívánatosnak, hogy itt keressék fel, ezt csak akkor kérné, ha két-három héten belül nem vinnék vissza munkahelyére, Várpalotára. Említette, hogy megkapta levelét, és hogy terjedelmesen válaszolt. Közléséből azt vettem ki, hogy ez a válasz nem az a levelezőlap, ami itt van nálam. A férjével folytatott megbeszélés nemcsak kívánatossá, de szükségessé tenné a szegedi utazást, és azt hiszem, hogy a legalkalmasabb volna szükség szerint, ha Szegeden találkoznánk. Arra kérem, szíveskedjék fordulópostával közölni, hogy mi volna a Maguk számára kedvezőbb, itt Budapesten találkozzunk, vagy közlendő időpontban találkoznánk Szegeden, ahol Önök engem megvárnának. Férje minden iránt érdeklődött, nagyon köszönte Maguknak is a gondosságát, és nekem is, már-már nem remélte, hogy valaki őt meglátogatja. Találkozásunkra hozza e levelemet Magával.
Értesítését sürgősen kéri, szívélyesen üdvözli, annak a kiemelésével, hogy ugyanazt a meghatalmazást, amelyet Ön aláírt, a kedves férjével is aláírattam.

Bp., 1954. szept. 25. dr. Burger Dénes

2.
Budapest, 1954. október 2.
Kedves Juhászné![128]

Múlt hó 27-i keletű, hozzám ma érkezett nagybecsű soraira válaszolva van szerencsém arról értesíteni, hogy nekem folyó hó 12-e és 13-a, de inkább 12-e volna olyan nap, amelyen Szegeden találkozhatnánk. Kérem szíves közlését, hogy melyik nap volna Magának alkalmasabb. Én ebben az esetben az első reggeli gyorsvonattal mennék Szegedre, pontosan nem tudom az indulási idejét, de azt nyilván Maguk is megtudhatják, és akkor Maguk engem megvárnak az állomáson. Szíves válaszát várja és kéri

szívélyesen üdvözli

dr. Burger

127 240X290 mm-es, vízjeles – PENGŐ POSTA – levélpapír, gépírás; címzett a jobb felső sarokban: Juhász Nagy Vilmosné, Orosháza, Lehel-utca 25. Aláírás: kék tintával, autográf.

128 Az ügyvédi iroda fejléces levelezőlapján (156X108 mm), gépírás; feladó (fejléc) Burger Dénes dr., ügyvéd, Budapest, VI., Teréz krt. 12. IV. 1., telefon: 221-620; Postatakarékpénztári számla: 22.034.; címzett: Juhász Nagy Vilmosné, Orosháza, Lehel-utca 25.; a levelezőlap datálása a hátoldal jobb felső sarkában, előnyomott mezőbe gépelve) Aláírás: kék tintával, autográf.

3.
Budapest, 1954. október 5.
Kedves Asszonyom![129]

Előző közlésem kiegészítéseként értesítem, hogy amennyiben Magának is megfelel, úgy október 13-án, szerdán indulnék el a reggeli gyorssal Szegedre, mert előző napon már időközben tárgyalást tűztek ki, és így 12-én nem utazhatom.
Szíves értesítését kérve, szívélyesen üdvözlöm

dr. Burger Dénes

4.
Kedves Asszonyom![130]

Nyilván kaptak már a kedves férjétől értesítést arról, hogy múlt hó 25-én Márianosztrára szállították. Én időközben adatgyűjtés végett Várpalotán jártam, eredménnyel. Ha időközben írt volna már kedves férje, legyen szíves közlését hozzám továbbítani, én sürgetem, és mihelyt valamiről be tudok számolni, azonnal megteszem. Addig is sok szívélyes üdvözlettel az egész családnak.

Bp., 1954. november 9. dr. Burger Dénes
2 db. melléklet

5.
Kedves Juhászné Asszony![131]

Ajánlott levelét megkaptam. A nekem megküldött átirat és a várpalotai adatok megállapítása és benyújtása keresztezték egymást. Biztosítani kívánom, hogy mindent megteszek, amit csak lehet. Ha bármit kapna férjétől vagy egyebünnen, haladéktalanul hozzám eljuttatni kérem.
Kedves valamennyiüket szívélyesen üdvözlöm.

dr. Burger Dénes

Bp., 1954. november 21.

129 Ld. a 2. sz. levél lábjegyzete.

130 Fejléces (Kovácsréti Fűrész és Faipari Szövetkezet; Központ: Budapest, V., Zrínyi-utca 1.; telefon: 181-836; Fűrésztelep: Kovácsrét [Kárpátalja]; telefon: Kovácsrét 7.; Postatakarékpénztári cheque- és clearingszámla 8910.; Sürgönycím: Barossfa) levélpapír (145X207 mm) hátoldalán; a verso bal felső sarkában lila bélyegzővel: Dr. Burger Dénes ügyvéd, Budapest, VI., Teréz krt. 12. IV. 1.; közvetlenül alatta, fordítva felpecsételve: Uj cím: VI., Lenin-körút 70.; jobb felső sarokban címzés: Juhász Nagy Vilmosné, Orosháza; írógéppel írt. A levél valószínűleg egy külön borítékba került a két melléklettel együtt, ezért nincs rajta bérmentesítés, ezért nem húzták át a faipari szövetkezet fejlécét, illetve végezték el az 5. jegyzetben leírt hajtogatást. Aláírás: kék tintával, autográf.

131 Ld. a 4. számú levél lábjegyzete. A fejléc áthúzva, a levélpapír hátoldalából a lila bélyegzés és a címzés (Juhász Nagy Vilmosné, Orosháza, Lehel-utca 25.) visszahajtva. A levelet eztán a függőleges felező tengely mentén összehajtva, a jobb szélen összekapcsolták. Bérmentesítés: a Csepeli Postahivatalt ábrázoló 60 filléres bélyeggel. Aláírás: kék tintával, autográf.

6.
Kedves Asszonyom![132]

Szeretnék tőlem telhetőleg továbbra is mindenben rendelkezésére állani, és éppen ezért kérem arra, szíveskedjék velem haladéktalanul közölni, hogy legutóbbi levele óta kapott-e Márianosztráról valamit, és mit? Kapott-e már látogatási engedélyt oda? Meg vagyok győződve róla, hogyha meglátogatta volna kedves férjét, feltétlenül felkeresett volna engem, míg abból a körülményből, hogy nem keresett fel, arra következtetek, hogy eddig nem látogatta meg. Mielőbbi válaszát várom, és kedves Valamennyiüket szívélyesen üdvözlöm

dr. Burger Dénes

Bp., 1954. december 14.

7.
Kedves Asszonyom![133]

Megkaptam kedves sorait, feltétlenül arra kérem, hogy mielőtt a kedves férjéhez utazik, tehát az utazást megelőzőleg, mint az utazást követőleg látogatásával megtisztelni szíveskedjék. A közöltek ellenére az eljárás most is folyamatban van, amiről látogatása során be fogok számolni. Ha annak szükségessége fel fog merülni, lehet, hogy Szegedre fogok menni, és akkor ismét táviratilag vagy expressz levéllel fogom Önt vagy kedves sógorát megbeszélésre hívni meg.
Általánosságban is, de speciálisan a Maguk esetében is úgy érzem, hogy rövidesen kedvezőbb elbírálásnak kell jönnie, mert a megbékélés és lehető kímélet most az országos kormányprogram. Egy levél keretén belül igen nehéz a szempontok kifejtése, de azt hiszem, hogy rövidesen gyakorlatilag fog közlésem beválni. E levelem nyilván az ünnepek közepette fog beérkezni, szívből köszöntöm az egész családot a bekövetkező ünnepek alkalmából, és adja a Jóisten, hogy újévi ajándékul az 1955. év hazahozza a család fejét, szeretett férjét és szerető apát. Az egész családnak a legjobbat kívánja és szívből üdvözöl mindenkit

dr. Burger Dénes

Bp., 1954. december 23.

---

132 Ld. a 4. számú levél lábjegyzete. Az ügyvédi iroda lila bélyegzője nincs rányomva, csak a címzettet gépelték a jobb felső sarokba: Juhász Nagy Vilmosné, Orosháza, Lehel-utca 25. Ebből arra következtetek, hogy az ügyvéd borítékban adta fel a levelet. Aláírás: kék tintával, autográf.

133 Áthúzott fejléces (Fuvarozási Áruforgalmi és Kereskedelmi K. F. T., Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 2. I. 3.; telefonszám: 180-273; sürgönycím: Bp. Fák. ____ jelü.) levélpapír (147X213 mm) hátoldalán; a verso bal felső sarkában a címzés: Juhász Nagy Vilmosné, Orosháza, Lehel-utca 25. Írógéppel írt levél. Az autográf aláírás ugyanazzal a színes (kék) ceruzával történt, mint amelyikkel a fejlécet – két haránt egyenessel – áthúzták. Szintén „borítékolt" lehetett. (A Paulovics Józsefnétől –Juhász Nagy Katalintól – kapott ügyvédi levelek egyikéhez sem tartozott boríték. Megmaradt viszont egy levél nélküli, amelynek orosházi bélyegzése 1954. november 11-i, és a feladónál háromszor is rábélyegezték az iroda új címét: VI. Lenin-körút 70. Lehetséges, hogy ez volt a 4. számú levél + két melléklet borítékja.)

8.
Budapest., 1955. január 22.

Kedves Juhász-Nagy család![134]

Szíves soraikat megkaptam, amelyekre néhány nap múlva vissza fogok térni. Több ízben jártam azóta a Mosonyi úton, de újólag regisztrálva nem találtam.
Szívélyes üdvözlettel kedves Valamennyiüknek dr. Burger

9.
Budapest, 1955. február 8.
Kedves Juhászné Asszony![135]

Ma kaptam meg levelezőlapját, melynek tartalma módfelett megdöbbentett. Folyó hó 3-án ugyanis két melléklettel együtt küldöttem levelet, és fordulópostával kérem szíves válaszát, hogy mi az oka annak, hogy a megszokott címen, amelyen eddig is leveleztünk, a két mellékletet tartalmazó levelemet nem kapta meg. A levelet egyszerűen küldöttem, mert eddigi tapasztalataim szerint azokat korábban kapja meg. Soron kívül kérem válaszát, nemlegesség esetén újólag leiratom a mellékleteket és továbbítom, de akkor közölje, hogy minő címre továbbítsam, mert a késedelemből hiba származhat.
Sok szívélyes üdvözlettel Dr. Burger

10.
Kedves Juhászné Asszony![136]

Megkaptam nagyra becsült sorait, amelyek keresztezték egymást az én levelemmel. 21., 22., 23. napok valamelyikén, az időpontot táviratilag közölni fogom, Szegeden kell találkoznunk. Ha addig bármily értesítést kapnának, azt velem expressz levélben vagy táviratilag közöljék, miután még bőven van rá idő, annak a szíves közlését is kérem, hogyha például én folyó hó 19-én vagy már 18-án közölném az utazás időpontját, mennyi idő alatt kapják azt meg, vagy feltétlenül táviratilag kell-e az értesítést küldenem.
Szívélyes üdvözlettel

dr. Burger Dénes

Bp., 1955. február 12.

134 Ld. a 2. számú levél lábjegyzete. A címzési oldalon, a fejléc mellett lila bélyegzés: Uj cím: VI., Lenin-körút 70. Aláírás: fekete grafit ceruzával, autográf.
135 Ld. a 2. számú levél lábjegyzete. Az új cím közvetlenül a fejléc alatt, lila bélyegzővel. Aláírás: színes ceruzával (piros), autográf.
136 Sima levélpapíron (152X222) gépírás. A papír bal- és alsó széle szabályos, de kézzel történt „méretre szabásra" utal. Aláírás: kék tintával, autográf.

11.
Budapest, 1955. február 24.
Kedves Juhászné Asszony![137]

Kedves férjével ma beszéltem. Beszélgetésemről és kívánt tennivalókról még e héten értesíteni fogom. Az egész családot sokszor üdvözlöm

dr. Burger

E lev. lap vételét igazolni kérem

12.
Kedves Asszonyom![138]

Leveleink keresztezték egymást, aminek azért örülök, mert különben a nekem küldött határozat nyugtalanságot váltott volna ki. Tessék türelemmel lenni, bízom benne, hogy a bekövetkezettek dacára remélhető a kívánt eredménynek az elérése. Szombaton ismét írni fogok, a levelem csak azt a célt szolgálja, nehogy levél elmaradása nyugtalanságot váltson ki, mert legutóbbi találkozásunk során azt tapasztaltam, hogy idegei igen megviseltek. Én ezt meg tudom érteni, de mást nem tudunk tenni, mint a lehetetlent is megkísérelni, hogy a lehetségest elérhessük.
Valamennyiüket szívélyesen üdvözli, készséges hívük

dr. Burger

Bp., 1955. március 10.

13.
Kedves Juhászné:[139]

Itt valami nem stimmel, mert én már előzőleg mindazt, amit Maga most nekem megír, közöltem. Megírtam nevezetesen, hogy kinn voltam a Mosonyi utcában, és ott kaptam azt az értesítést, hogy február hó – nekem 10-ét mondták – átszállították az Országos Büntetőintézet Kórházába. Megírtam azt is, hogy a kedves Juhász úrnak a meglátogatása most körülményesebb, mint volt itt a rabkórházban, mert a B.M.V.-től kell kérni arra engedélyt. Módfelett érdekel, hogy hová lett a levelem, amelynek másolatát szükségképpen megküldöm.

137 Ld. a 2. számú levél lábjegyzete. A recto kitöltetlen. Tintával írt autográf levél.
138 Sima levélpapíron (152X222) gépírás. A jobb felső sarokban a címzés: *Juhász Nagy Vilmosné, Orosháza, Lehel-utca 25.* Aláírás: kék tintával, autográf.
139 Ld. a 12. levél lábjegyzete. A levélpapír a boríték felbontásánál sérülhetett meg, a szöveg olvashatóságát nem befolyásolja. Aláírás: kék tintával, autográf.

Egyidejűleg ide mellékelem azt a kérelmet, amelyet a várpalotai börtönvezetőséghez kell intézniök, és ajánlva feladniok.
Mihelyt valami közölnivalóm van, azonnal megteszem, és ismét hangsúlyozom, hogy minden törvényes lehetőséget megragadok arra, hogy kedves férjén, illetve helyzetén könnyítsek.
Kedves valamennyiöket szívélyesen üdvözlöm
Bp., 1955. március 17. dr. Burger Dénes

1 melléklettel
Érdeklődjék meg, mennyi egy csomag portója, és a kipontozott részbe írják bele, a várpalotai levelet ajánlva adják fel, és a gépelt névhez tintával is írja oda Juhászné asszony a nevét.

14.
Kedves jó Juhászné asszony![140]

Ne gondolja ám, hogy akár nemtörődömség, akár közöny volt az oka a hallgatásnak. Várva vártunk és várunk egy beígért rendelkezést, amelyre utalással kívántam volna a továbbiakban tanácsot adni. Most is azért írok, hogy megnyugvással vegyék tudomásul azt, hogy ily kedvező rendelkezés rövides életbeléptetéséről ma is komoly szó esik, nyilvántartom, és rövidesen visszatérek reá. Lekötelezne, ha postafordultával volna szíves velem közölni, mikor és honnan kapott utoljára levelet.
Az egész családot szeretettel és szívélyesen üdvözli, és mielőbbi választ kér igaz hívük

dr. Burger Dénes

Bp., 1955. július 8.

15.
Budapest, 1956. szeptember 22.

Kedves Juhászné Asszony![141]

Értesítem arról, hogy mai postával engedélyt kaptam férjével beszélgetésre, szerdára, azaz folyó hó 26-ra. A beszélgetés eredményéről értesíteni fogom.
Szívélyes üdvözlettel, kézcsókkal dr. Burger Dénes

140 Ld. a 6. számú levél lábjegyzete. A címzés: Juhász Nagy Vilmosné részére, Orosháza, Lehel-u. 21. (?) Aláírás: kék tintával, autográf.

141 Fejléces (Budapesti 4. sz. Ügyvédi Munkaközösség, Budapest, VI., Szinyei Merse utca 1. Telefon: 312-597; ügyszám: [kitöltetlen, mellette, a margón halvány kérdőjel] ügyintéző: dr. Burger Dénes) levélpapír (148X218 mm), géppel írott. Jobb felső sarokban a címzett: Juhász Nagy Vilmosné részére, Orosháza, Lehel-utca 25. A levélpapír fejléces részét visszahajtották, majd a két szárnyat középen egymásra hajtva két ponton tűzőgéppel összekapcsolták. A verson bélyegzőrészlet és a bérmentesítés enyvmaradványa. Aláírás: kék tintával, autográf.

16.

Budapest, 1956. október 1.
Kedves Juhász Család![142]

Beszéltem a családfővel, aki viszonylag jó testi állapotban van. A vele folytatott beszélgetés alapján a rehabilitációs eljárás tárgyában megtettem beadványban a szükséges teendőket, s bár eddig sok csalódáson mentünk keresztül, bízom benne, hogy az ez idő szerinti kormányintenció mellett mégis-csak haza fog térni. A beadvány egy másodpéldányát levélbeli utasítással meg fogom küldeni. Sürgősen és soron kívül választ kérek arra, hogy ha és amennyiben táviratilag Szegedre kérem a család valamelyik tagját, megvan-e a lehetősége annak, hogy bejöjjön.
Az egész családnak szívélyes üdvözlettel, kézcsókkal: dr. Burger Dénes

17.
Budapest, 1956. december 8.

Kedves Juhász Família![143]

Folyó évi október hó 25-én kelt levelüket ma kaptam meg. A közbenső események megzavarták a postaközlekedést. E levelet abban a reményben írom, hogy az én igen tisztelt barátom, Juhász úr is odahaza van már. A beadványt, amelynek egy példányát leküldöttem, és amelynek közvetlenül továbbítását is kértem, én itt előterjesztettem. Fordulópostával értesítést kérek, és vagyok kedves Valamennyiüket szívélyesen üdvözölve, igaz hívük:

dr. Burger

18.
Bp., 1957. január 10.
Kedves Juhász úr![144]

Csak megnyugtatásul közlöm, hogy expressz levelét megkaptam, néhány napon belül érdemben térek vissza.
Szívélyes üdvözlettel az egész famíliának, készséges hívük

dr. Burger Dénes

142 Ld. a 15. számú levél lábjegyzete. Félbe hajtott levélpapír, borítékban küldhették el. Ügyszám szintén hiányzik. Címzett: Juhász Nagy Vilmos, Orosháza, Lehel-u. 25. sz. Aláírás: zöld tintával, autográf.

143 Ld. a 16. számú levél lábjegyzete. Aláírás: kék tintával, autográf.

144 Szabványos, nyomtatott 20 filléres bélyeggel ellátott postai levelezőlap. Feladó: dr. Burger Dénes, Bp., VI. Lenin-krt. 70; a címzett: Juhász Nagy Vilmos, Orosháza, Leh... (a lap jobb alsó széle roncsolódott). A levél géppel írt. Aláírás: kék tintával, autográf.

19.
Szeged, 1957 III. 5.
Kedves Juhász Família![145]

Addig is, amíg hazulról beszámolok, szívem egész melegével köszöntöm. Úgy érzem, jó munkát végeztem.
Kedves Valamennyiüket szeretettel köszönti kézcsókkal dr. Burger Dénes

20.
Budapest, 1957. május 19.

Kedves, jó Juhászné Asszony![146]

Remélem, hogy e soraim jó egészségben találják, és hogy utazása jó volt. Azért nem írtam eddig, mert ígéretemhez híven én valóban másnap Vácra utaztam, azonban adminisztratív okokból aznap nem beszélhettem. Ezért azonban kárpótolva lettem tegnap, azaz folyó hó 18-án, amikor is egy órát meghaladó ideig állott módomban kedves férjével beszélni.
Mindenekelőtt meg kell állapítanom, hogy igen jól esett a viszontlátás, igen nagy szeretettel és megértéssel fogadott, még soha ilyen nyugodtan nem tudtunk beszélgetni. A beszélgetést én gyorsírásba foglaltam, és miután a beadványhoz a gyorsírásból rendes szövegre átteendő anyagot alá kell íratnom, annak helyességét kedves férjével személyesen fogom ellenőriztetni. A lényege az előadásnak a következő:
A terhére rótt cselekményt részben követte el csupán, éspedig abban a vonatkozásban, hogy a tervezett szervezkedést annakidején a hatóságnak bejelenteni elmulasztotta. Egymagában ez a mulasztás már bűncselekmény, mert államellenes szervezkedésnek esetleges tudomásra jutásáról mindenki kivétel nélkül a hatóságnak bejelentést tenni köteles. Elmondotta, hogy két oldalról volt kitéve annak, hogy el kellett hallgatni még a felesége előtt is, mert a tagok vezetője azt üzente neki, hogy ha és amennyiben bárkinek bármely összejövetelről, akárcsak a feleségének is bármit elmond, rövid úton kivégzik. Ettől annyira félt, hogy még a feleségének sem szólt, aki már féltékeny volt reá, és azt hitte, hogy menyecskéhez jár, amikor az összejövetelek voltak. Férjének megítélése szerint, hosszas gondolkodás után rájött arra, hogy talán nem is annyira a cselekmény, mint a házkutatás során talált kompromittáló anyag az, amely ilyen súlyos ítéletre vezetett, és amelynek megváltoztatása

145 108X224 mm-es papírra írt autográf levél. Felső széle recézett, perforációs tépésre utal.
146 Ld. a 15. számú levél lábjegyzete, de csak félbe hajtották a levelet, és ajánlott küldeményként adták postára. Kétoldalas, géppel írt. Aláírás: kék tintával, autográf.

tárgyában a már eddig elért leszállításon túlmenőleg mindent meg fogunk tenni. Felmerül a szüksége annak, hogy a Szegedre visszaküldött iratok tanulmányozása végett esetleg ott találkozzunk, amelynek időpontjáról kellő időben értesíteni fogom.
Ezt a levelet ajánlva küldöm, nehogy ugyanolyan sorsra jusson, mint a többi.

Mindenkit sok szeretettel üdvözlök: dr. Burger

Ajánlott!

21.
Pest, 1957. július 30.
Kedves Juhász Család![147]

Azonnal expressz értesítést kérek, kaptak-e hatósági határozatot, és ha igen, azonnali beküldését kéri és szívélyesen üdvözli az egész családot, kézcsókkal:

dr. Burger Dénes

22.
Budapest, 1957. szeptember 11.

Kedves jó Juhászné Asszony![148]

Forduló postával közölje velem, mit kézbesítettek, mert ma azt az értesítést kaptam, hogy közvetlen értesítés van folyamatban.

Szívélyes üdvözlettel, kézcsókkal: dr. Burger

23.[149]
16AAN DELUTAAN VAAROM BURGER UEGYVED
címzett: JUHAASZNAGYNE LEHELUTCA 25 OROSHAAZA

147 Ld. a 18. levél lábjegyzete. Feladó lila gumibélyegzővel: Dr. Burger Dénes ügyvéd, a Budapesti 4. sz. Ügyvédi Munkaközösség tagja, Budapest, VI., Szinyei Merse utca 1., telefon: 312-597. Címzett: Juhász Nagy Vilmos, Orosháza, Lehel utca 25. A recton a bal alsó sarokban: Express! Géppel írt levél. Aláírás: zöld tintával, autográf.

148 Ld. 2. levél lábjegyzete. Aláírás: kék tintával, hitelessége kétséges.

149 Budapesten 1957. november 15-én, 15 óra 55 perckor feladott távirat. Orosháza vette 16 óra 30 perckor.

ÉS TELTEK AZ ÉVEK...

Attól kezdve, hogy ügyvédje tanácsára és Szász Gyula rendőr invitálására jelentkezett az orosházi őrsön, egészen Márianosztráról való szabadulása napjáig kínosan lassan telt az idő. Juhász Nagy Vilmos börtönéveinek több mint a felét megrokkanva, sebesült lába változó állapotától szenvedtetve töltötte. Az utolsó évek így többszörösen megviselték. A mélypont – mint már említettem – 1958 szeptemberében, a Márianosztrára való visszakerülése után következett be. Úgy érezhette, hogy ugyanabba a reménytelenségbe zuhant vissza, amivel a börtönéveit kezdte. Kálváriája értelmetlen volt, megint a kiindulópontnál tart. Az utolsó évet a munka tette elviselhetőbbé. A szőnyegszövés, a színes fonalak[150] ellensúlyozták a börtön nyomasztó szürkeségét, ráadásul a műhelyükből a Dunára láttak: egy darab természetre, egy kevés civil boldogságra. A szabadulása napját, eufórikus érzéseit három évvel később levelében írta le.[151]

A hátralévő évekből az alábbi iratok és levelek maradtak fenn.

1. értesítés hollétről – gyulai börtön (1957. március 8.)

2. értesítés hollétről – Gyula (1957. március 10.)

3. Kedves Feleségem és Gyermekeim! [...] apukátok Juhász Nagy Vilmos (mikor és honnan? március 13.?)[152]

---

150 *„Télen, amikor csak az éjjeliőrségbe járt, azt is 2 naponként, volt ideje, és csinált egy rámát fából. Ezen bemutatta a perzsaszőnyeg szövés technikáját, tudományát. Szabályos szőnyegmintát tervezett és szőtt ezen a rámán, akkorát, mint egy lábtörlő, az Anyám maradék fonalaival. Ennek a kis szőnyegnek a közepét piros, fehér, zöld fonállal jelölte meg. Neki ezek a színek és a magyarsága nagyon fontos és kitörölhetetlen. Ő egy ízig-vérig magyar embernek született és halt meg. Szép munkát végzett ezen a kis szőnyegen."* (VCsÉ, 89.)

151 *„A múlt hó 26-án volt az én nagy örömünnepem, a szabadulásom harmadik évfordulója, amit méltóképpen megünnepeltem* [...] *a templomba is betértem pár hálaimát elmondani. Volt, aki azt mondta, hogy az is valami, hogy ha valaki a börtönből szabadul. Megértem őt, mert értékelni igazán csak az tudja, aki átesett rajta. Képzeld azt az érzést, mikor közel 10 évig a legelemibb emberi szabadságjogoktól megfosztva, amikor már a szabad polgári élet csak olyan elmosódott emlékekben él az emberben, amikor a régen látott kedves család, rokonság, ismerősök arcvonásai a ködös homályból tűnnek föl, néha. Odajön hozzám szép csendesen az őr, Kincses törzsőrmester, megszólít, szinte súgva, hogy* »Juhász, szedje össze a szerszámait, és a legnagyobb csendben adja le.« *Sejtettem, de azért mégse akartam hinni.* »De törzs úr! Miért akarnak eltenni innen, mikor éppen most akartam a szőnyeget fölhajtani, és csak én tudom, hogy áll ez a szőnyeg?« *Ugyanis én akkor próbáltam ki egy különleges szálkihúzási módszert.* »Magának már nem kell a szőnyegekkel itt vesződni.« »De hát miért, törzs úr?« »Azért, mert megy haza.« »Ugyan ne tessék velem tréfálni!« »Komolyan mondom, ember, hogy szabadul. Nyomás innen!« »Hál Istennek! – *kiáltottam fel.* – Szervusztok, bajtársak, megyek haza!« »Ne kiabáljon itt, mert mindjárt visszafogom!« *Rohantam leadni a szerszámokat, de azt a jó érzést, ami bennem akkor tombolt, igen nehéz feladat volna élethűen leírni. Mintha egy temetőben, ahol az emberek elevenen vannak eltemetve, kiásták volna az embert, és már a koporsó fedelét emelik felfelé. D. e. 9 óra volt, amikor szólt a törzsőrmester, és d. u. 4 órakor léptem át a hetedik, de az utolsó zárat. Szép napos idő volt, és én mámoros voltam az örömtől. De ez nem olyan volt, mint az alkohol részegségé, olyan leverő, homályos, zavaros, hanem olyan felemelő, ragyogó, kristálytiszta örömmel teljes."* (Részlet Juhász Nagy Vilmos 1963 augusztusában Juhász Nagy Teréziának írt leveléből.)

152 Rendkívül reszketős, rá nem jellemző íráskép.

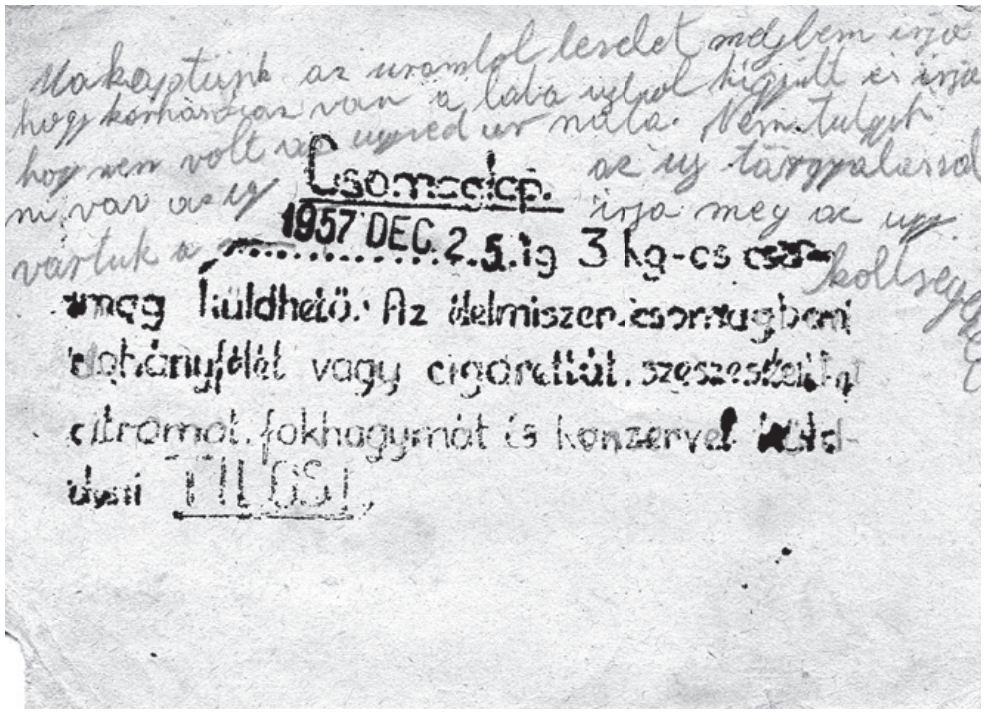

A Vácról érkezett csomagküldő lap tetején Győri Dani Erzsébet (Juhász Nagy Vilmosné) feljegyzése olvasható, amelyben az új tárgyalásról és az ügyvédi költségekről ír. Valószínűleg a férje kérdéseit rögzítette így, hogy utánajárhasson az ügyeknek.

4. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] Apukátok (1957. április 10., Vác, Köztársaság utca 60-62.)
   „Itt tudtam meg, hogy büntetésemet még október előtt levették 10 évre."

5. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1957. július 6., Vác)
   „E hó elsejéig a csontválogatóban elég strapás helyen dolgoztam, de azóta a gombvarrodában vagyok, mert a lábamra való tekintettel kértem magam oda, és azonnal ide is helyeztek. Itt 8 órán át ülve szebbnél-szebb női-, ritkábban férfiruha gombokat varrunk fel kartonokra, közben ha kinézünk az ablakon látjuk a Dunán úszni a különféle nemzetiségek szép hajókat. Amint nézem a Dunát, amint lassan, de biztosan folyik a víz benne, az a jó érzés fog el ilyenkor, hogy, hogy az idő is ilyen biztosan halad, éjjel is, nappal is, hétköznap is és vasárnap is! És ahogy a Duna vize is az összeszorított szűk és sekély mederből egyszer idővel ki ér a végtelen széles, a rendkívüli mély szabad tengerbe, úgy majd az én életem is ki fog kerülni ebből a szűkre szabott rabéletből a szabad élet végtelen tengerében. […] A mult havi beszélő utáni szombaton itt volt beszélőn az ügyvéd is és újra felvette az ügyemet, ahogy szokta, egetverő reménységek mellett.

És ahogy eddig volt, még idáig semmiféle döntés nem született az ügyemben, még csak ügyészi kihallgatásom sem volt, amit pedig ő egy héten belül kilátásba helyezett. […] Mikor lesz a Sadiék lakodalma?"

6. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] hőn szerető Apukátok (1957. október ?, Vác)
„…már nemigen hittem volna a Sanyiék esküvőjükről költött valótlanságokat és az újabban való elhalasztást, ahogy mondottátok karácsony előttre, ha ez Bözsém is, az én édes lányom, meg nem erősíti. Nem mondom bántott a dolog, hogy miért vezettél engem félre, mert hiszen nem olyan nagy ujdonság, ha két fiatal szerető szív nem tudja egymást megtalálni. Bár sajnáltam volna őket nagyon, de azért én bele tudtam volna törödni a változtathatatlanban."

7. Csomaglap (1957. december 6. – a postai bélyegző szerint) Juhász Nagy Vilmosné kézírásával a recton a következő szöveg: „Megkaptunk az uramtol levelet melyben irja hogy korházban van a lába ujbol kigyült és irja hogy nem volt még vizi ugyved úr nala. Nem tudgyuk mi van az uj targyalassal vartuk a […] irja meg az ugy. kotsegeket."

8. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim![153] (1957. december 15.,Vác)[154]
„Kérlek benneteket, hogy ne ijedjetek meg azért, hogy kórházban vagyok, mert kitünt az a tény, miszerint az én lábam gyógyulásához szükséges napi fürdetést, meleg vízzel, máskülönben nem lehet eszközölni, csak itt az intézet kórházában, ahol igen jó helyem van. Ideje is volt már mert a beszélő után egy hétre kifakadt a lábamfeje belső oldala. De most már javulóban van nov. 30.-a óta, amióta itt vagyok. Meg akarták operálni, de én a kinti szakorvos véleményét előadom, egyenlőre elrendelték a gyakori fürdetést. Ne aggodjatok Drágáim, hogy ilyen lassan gyógyul és még mindig néha bizony fáj, mert egyszer majd csak meggyógyul és vigasztal az a megállapítás, amelyet most olvastam Balsac francia iró »Gobseck« című könyvéből, hogy »Az élet nagy munka, nehéz mesterség, amit csak üggyel-bajjal tanul meg az ember. Ha egy ember kitanulta az életet, a szenvedések megpróbáltatásai árán izomrostjai megedző[*d*]nek, bizonyos rugalmasságot szerez, ami az indulatokat kormányozza. Idegei az acélrugókhoz hasonló tulajdonságokat vesznek fel: meghajlanak, de nem törnek. Ha a gyomra is jó, az ilyen ember hosszú életű, mint Libanon híres cédrusai.« Az én gyomrom pedig hál' Istennek elég jó, és szenvedtem is már éppen eleget."

9. Édes Drága Kicsi Feleségem és Gyermekeim![155] (1958. január 4., Vác)
„… a szilveszter esti tréfás műsorban én is szerepeltem igen jó eredménnyel egy részben általam szerkesztett bohózattal. A többek között volt egy szám, ahol a szerencse folytán mindenki kihúzhatta azt az időszakot, amikor szabadulni fog. Nekem a »Barackvirágzás« jött ki.

153 Az aláírás hiányzik, a cenzor levágta egy latin mondat miatt.
154 A latin mondatokat a cenzor levágta vagy kisatírozta.
155 Zárójeles megjegyzés: *Beszélő helyett.* Nincs aláírás.

Csak az nem jött ki, hogy melyik? Amint látjátok írásaimból is, elmondhatom a nagy francia bölcsésszel, Deskartes-al, hogy *xxxx*[156]. A szívjóságról a következőket olvastam mos Rousseau-tól a nagy francia bölcselőtől, amit jól jegyezzetek meg. „Az ember értékelésének a számjegyei. Tudás, Takarékosság *xxxx*[157] ez utóbbi van (de ezt elsőnek kell írnunk) és mennél több nullát irunk utána annál többet ér az illető. De az 1 (a szívjóság) nélkül bármennyi nullát is irunk le, az csak semmi marad.[158] […] A Sanyiék lakodalmát már nem is merem kérdezni, hogy mikor lesz."

10. Kedves Drága Feleségem és Gyermekeim! […] a Ti szerető Apukátok (1958. február 8., Vác)
„Mind a két kedves leveleteket megkaptam. Legjobban megörültem családfánk új drága kis hajtásának a kis Arankának. Nagyon meg vagyok elégedve, hogy leány lett, mert a háború lezajlása óta megváltozott a véleményem. Jobban szeretem azt, hogy lányaim vannak, mert nem érinti olyan gyakran őket a férfi világot veszélyeztető két dolog a háború és a börtön. […] A lábom sokat javult a kórházban a közel két hónapi ott tartózkodás alatt, de itt ahol most ujra vagyok megint, kezd lassan romlani. Úgy látszik a napi meleg víz fürdetés a legjobb neki. Úgy látom, hogy már a Sanyi lakodalmáról nem tudtok semmit sem. Úgy látszik, hogy a Dénes bácsival is kár foglalkozni, pedig a barack nem sokára virágzik."

11. értesítés hollétről – Bp., VIII. kerület, Mosonyi utca 9. (1958. március 19.)

12. mikor lehet neki levelet írni – váci rabkórház (1958. április 10.)

13. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1958. április 12., Vác)
„…e hó 9.-étől a váci intézeti kórházban vagyok. A budapesti rabkórházban a röntgen vizsgálat kimutatta, hogy nem az a baja a lábamnak, amit gyanítottak, hogy valami csontszilánk jön kifele belőle, hanem a gyakori fürdetés hiánya, amire feltétlen szüksége van ennek a súlyosan megrokkant lábnak, hogy tűrhető állapotban lehessen tartani. […] Azt pedig, amit a beszélőn kértél tőlem, hogy tegyetek meg a saját érdekemben, e hó 2.-án meg is tettem, amiben a pesti orvosi kar is megígérte támogatását. Dénes bátyátok nem mutatkozott a láthatáron. […] Arra nézve pedig, hogy mit csinálj az istálóval, nem tudok választ adni. Nemcsak azért, hogy már hosszú

156 A cenzor által áthúzott/lefestett rész.
157 A cenzor által áthúzott/lefestett rész.
158 A Rousseau-i gondolat forrása egy újságcikk, amelyet a kórházban olvashatott. Eszerint hozzájutottak napilapokhoz is.
Rousseau és a nők
Rousseautól megkérdezték egyszer női társaságban, vajon szerinte milyen tulajdonságokkal kell egy leánynak rendelkeznie, hogy a házasságban boldoggá tegye férjét?
A híres filozófus a következőket írta egy papírra: „Szépség 0, takarékosság 0, szellemi műveltség 0, pénz 0, szívjóság 1."
A jelenlévők igen meglepődtek.
– És ezt valóban komolyan gondolja? – kérdezte az egyik hölgy.
– A legkomolyabban – mondta mosolyogva Rousseau. – Mert ha egy lánynak nincs semmi egyebe, mint a jó szíve, ez szerintem egyesnek számít. Ha még szép is hozzá, egy nulla jön az egyeshez, ha még pénze is van, még egy nulla és így tovább. Mármost ha egy lánynak igen sok jótulajdonsága van, akár 10 000-ig is felmehet az értéke. Viszont higgyék el nekem, hogy ha hiányzik a szívjóság – vagyis az egyes –, bármennyi egyéb jó tulajdonsága is van, csak egy sor nullát kapunk… (Somogyi Néplap, 1957. november 15., 4. old.)

8 évi börtön után elszoktam az önálló gondolkodástól, hanem azért is, mert azóta nem ismerhetem a fennálló viszonyokat. De különben már most csak meg kell nektek mondanom, mert hiszen föntiek alapján, ha nem is, de ez év júliusában negyeddel remélem, hogy szabadulni fogok, nem akarok megmaradni azon a tájon, már csak azért sem, hogy még a látszatát is elkerüljem annak, hogy belekeveredjek egy olyan egy olyan dologba, ami miatt újra visszakerüljek. El, mennél messzebb. Láttál már olyan madarat, amelynek tönkre ment a fészke, hogy ugyan oda rakott volna egy újat? Mennél kevesebb emberrel szeretnék a szabadéletben találkozni. […] Azt írtad hogy a Sanyiék lakodalmáról, majd a beszélőn már többet fogsz mondani és nem szóltál egy szót sem erről."

14. Kedves Drága Feleségem és Gyermekeim! […] a ti hőn szertő édes apukátok Juhász Nagy Vilmos (1958. június 7., Vác)
„Most, hogy újra visszakerültem, nagyon megváltozott a természetem. Nem igen érdekel semmi, és már nem igen hiszek semmiben sem. Szeretem a magányt. Kerülöm az embereket. Beszélni nem igen szoktam. Nem nagy kedvem van az élethez. Most azonban egy kis reménysugár csillant meg bennem, amikor alig egy hónap választ el a negyedem esedékességétől. Mert több esetet tudok, amikor nem a saját hibájából munka közben rokkanttá lettek egyesek és ezt figyelembe véve szabadon engedték őket. Hátha, az én rokkantságomat is méltányolják. Higyjétek el, Édeseim, hogy nagyon szépen bele tudnék illeszkedni a mostani körülményekbe, és nem volna rám sem nektek, sem semmi néven nevezendő illetékes szervnek panasza reám. Én már ide vissza nem akarok kerülni. Mert ti nem is sejtitek, hogy micsoda nevelésen megy itt keresztül az ember. Tanul fegyelmet, rendet, tisztaságot, mesterséget, nyelveket, és különféle tudományos dolgokat, ha van benne akarat. Én pedig tudjátok, hogy mennyire szeretek olvasni.
És most már csak terád fogok hallgatni Édes Anyukám. Otthon fogok eztán szorgalmasan dolgozgatni, mert hogyha rád hallgattam volna nem kerültem volna ide."

15. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] hőn szerető apukátok Juhász Nagy Vilmos (1958. szeptember 7., Márianosztra)[159]

16. …*[Drága jó feleségem]* és Gyermekeim! […] apukátok Juhász Nagy Vilmos (1958. október. 4., Márianosztra)
„A Sanyi ügyében is megértem az értesítésedet, de én már lassan azt hiszem, amit látok és eddig még nekem lett igazam."

17. nem akar látogatást – Márianosztra (1959. január 3.)[160]

18. az 1959. augusztus 22-i értesítést (hogy szeptember 13-án lehet látogatni); augusztus 26-án érvénytelenítették, csak október 11-én lehet látogatni

159 A cenzor által ollóval kivágott sorok; kitépett levélrészlet.
160 1958. szeptember 6-án sem kért, akkor azért, hogy ne költsenek vonatra, inkább a gyerekekre szánják a pénzt.

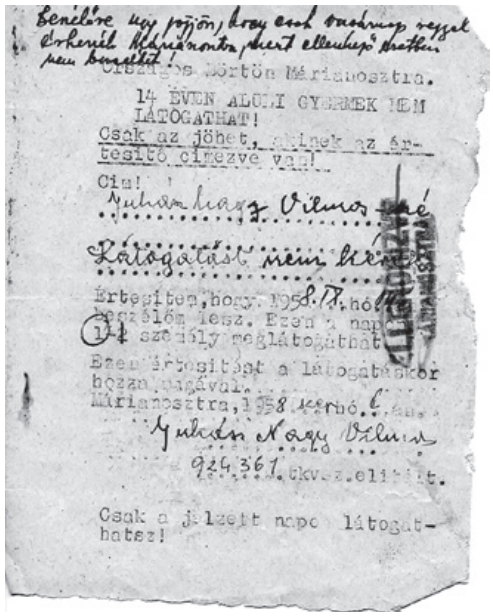

Benélére ügy pojjon, hogy csak vasárnap reggel érkezik Mátyásföldre, mert ellenkező esetben nem bocsátják!

Drágám Kis Feleségem Gyermekeim!

14 ÉVEN ALULI GYERMEK NEM LÁTOGATHAT!

Csak az jöhet, akinek az értesítő címezve van!

Cim! Juhász Nagy Vilmosné

Látogatást nem kérek.

Értesítem, hogy 1958. XII. hó 14 személy meglátogathat.

Ezen értesítést a látogatáskor hozza magával.

Márianosztra, 1958 decemb. 6.

Juhász Nagy Vilmos

924.361. tkv. sz. elítélt.

Csak a jelzett napon látogathatsz!

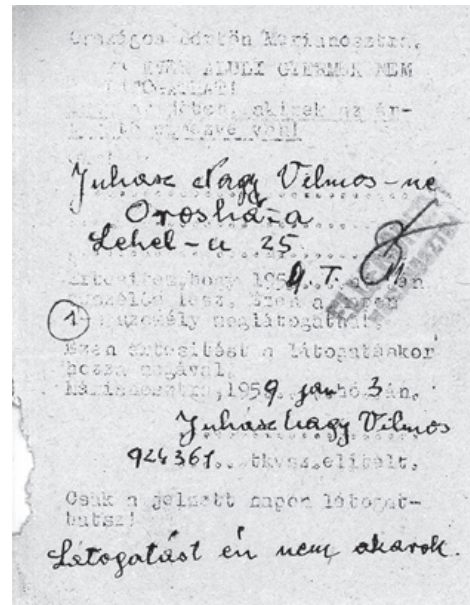

Drágám Kis Feleségem Gyermekeim!

14 ÉVEN ALULI GYERMEK NEM LÁTOGATHAT!

Csak az jöhet, akinek az értesítő címezve van!

Juhász Nagy Vilmos-né
Oroshá-a
Lehel-u. 25.

Értesítem, hogy 1959. I. hó 4. T. én meglátogathat.

Ezen értesítést a látogatáskor hozza magával.

Márianosztra, 1959. január 3-án.

Juhász Nagy Vilmos

924.361. tkv. sz. elítélt.

Csak a jelzett napon látogathatsz!

Látogatást én nem akarok.

A két látogatójegy tanúsága szerint 1958 végén, 1959 elején nagyon rossz lelkiállapotban lehetett.

19. Édes Drága Kis Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1959. szeptember 13., Márianosztra)
„... az én ohajom szerint azon a pénzen, amivel rendelkezel Édes Anyukám, az állomáson túli szőllőkben vennél inkább egy kis kunyhóval egy pár hold homokos földet, olyanformát, mint a Dani nagymamáé volt. Nem baj, ha nincs benne semmi se ültetve. Majd én Paradicsomkertté varázsolnám És arra is jó lenne, hogy félre tudnánk vonulni a világ szeme elől. Mert én nem akarok semmi olyanban belekerülni, hogy azután visszakerüljek ide, ahol most vagyok. Azután nem is volnánk senkinek sem az útjában. Bár meg vagyok győződve, hogy Atyámék szívesen adnak helyet a sorsüldözötteknek, de a függetlenség mégis az jobb. Továbbá az én rokkant lábom nagyon jól birná az ilyen fogatnélküli kertimunkát. Hozzá még ezt nagyon is értem és szeretem."

20. Drága Édes Kis Feleségem és Gyermekeim! [...] a Ti Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1959. november 15., Márianosztra)
„Örömteljes szívvel állapítom meg Édes Tercsikém, hogy leveleiden mindinkább megérzik a szorgalmas tanulás nyoma. Helyesirás, mondatszerkesztés stb vonalán. Vigyázz nagyon a kifejezések választékosságával. Mindenüvé a leg megfelelőbb, a legszebb szót kell használni. Ezen készségedet a szókincsed szaporításával éred el, amit viszont helyes és sok olvasással lehet bővíteni. Közönséges beszélgetésnél is, bárkivel szemben vagy; vigyázz a helyes kifejezésekre."

21. Édes Drága Jó Feleségem és Gyermekeim! [...] szerető Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1959. december 20., Márianosztra)
„Mi Anyukátokkal úgy is igen rövid ideig voltunk jegyesek. Ha egy évvel hamarabb kezdjük, mennyivel több puszit kaptunk volna egymástól. Igy hát Gyerekek ne sporoljatok! Jajj, de miket is irok én már itt össze-vissza. Nézzétek el nekem ezt, hiszen én már ennyi idő után nem is tudom, hogy mit lehet kimondani ezen a téren és mit nem. De annál inkább tudom azt, hogy szigorúan távol kell tartanom magamat azoktól a dolgoktól, amiért odakerültem, ahol mostan vagyok. Igérem, hogy ezt meg is tartom."

22. Édes Drága Jó Feleségem és Gyermekeim! [...] szerető Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. január 2., Márianosztra)
„Azt hiszem nem fog bekövetkezni az az állapot, mely ujra elszakítana engem Tőletek. Mert megtanultam azt, hogy miként kell viselkedni a társadalomban. És én érzek magamban elég erőt arra, hogy megállom a helyemet. [...] Drága Anyukám a Te ajándékodat egyszer meghozza a Jézuska, ha bár egy kicsit elkésve is, lehet, hogy azért, mert még mindig van egy kis vezekelni valója."

23. Drága Jó Kedves Feleségem és Gyermekeim! [...] szerető Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. január 17., Márianosztra)

24. Drága Édes Feleségem és Gyermekeim! [...] szerető apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. február 6., Márianosztra)
„Ne féljetek, mert én is egész vasárnap veletek voltam, mint örömapa és aránylag sokkal jobb körülmények között, mint az első alkalommal. Először is ott voltak az összes fényképeitek a vánkosomon. Másodszor az erre az alkalomra visszatartott süteményből, kolbászból és sajtból olyan lakomát csaptam, hogy utánnak kénytelen voltam rá valamit inni. Ez pedig lekvárból csinált lé volt, mely a bort helyettesítette. Erre viszont olyan kedvem támadt, hogy csöndesen el kellett dudolnom az, hogy »Lakodalom van a mi utcánkban« és azt is, hogy »Asszony lesz a lányból«.

25. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. február 20., Márianosztra)

26. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! [...] Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. március 4., Márianosztra)

27. Édes Drága Jó Feleségem és Gyermekeim! [...] szerető Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. március 19., Márianosztra)
„Irjatok bővebben már erről a tszcs-ről, hogy hol van a székhelye, nagysága, tagjai. Azt tudom, hogy a Pali a vezetője, akit én mindig nagyra becsültem és remélem, hogy veled szemben méltányos fog lenni. És hogy nekem tudna-e rokkantságomnak és képességeimnek megfelelő beosztást találni. Szeretnék ott széjelnézni és a volt Csillag lovam nyakát megveregetni. De szívesen vállalnék

bármilyen hasznos munkát is, hiszen tudod, hogy messzeföldön elismert szakember és mintagazda voltam és szaktanáccsal szivesen szolgálnék."

28. Édes Kedves Jó Feleségem és Gyermekeim! […] szerető Édes Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. április 3., Márianosztra)

29. Édes Drága Feleségem és Gyermekeim! […] szerető Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. április 30., Márianosztra)
„Sokat gondolok Drága Tercsikémre is és nagyon örülnék, ha sikerülne neki az érettségi vizsga. Ezért ajándékul szántam egy szegedi ismerősömnél levő könyvsorozatot, a Pallasz lexikont, mely a maga 16 kötetében felöleli az ismeretek teljességét, ellátva remek színes és nem színes képekkel, ábrákkal, térképekkel. Cím Szeged Madách-utca 17 sz. Beck Aladárné. […] A vételárral ne törődjetek, mert arra nézve a szabadulásom után véglegesen megegyezni. Ha nem tudnánk megegyezni, akkor a könyveket vissza adjuk, illetőleg egy csekély használati díjat adunk érte. Csak arra vigyázz, hogy be ne gyürd, hajtogasd és piszkold őket. És senkinek a világon kölcsön oda ne add, mert ez nem regény. Ha valaki meg akar tudni belőle valamit, megnézi és kész."

30. Édes Drága Jó Feleségem és Gyermekeim! […] Édes Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. május 15., Márianosztra)
„A könyveket Szegedről elvitték Gyulára a tulajdonos lányához;[161] alatt. Arra kérlek Pista fiam, hogy ha Szegedre le tudnál menni, nagyobb megterhelés nélkül, jó volna, ha ott szétnéznél az antikváriumokban vagy könyvkereskedésekben, hogy mennyit adnának illetve mennyiért vennék az ilyen könyvsorozatot. Itteni szakértők szerint 4-5 ezer forintot ér és még nem is igen lehet kapni. Irjátok ezt meg és a könyvekért, csak majd, ha én levélben kérlek akkor menj el."

31. Édes Drága Jó Feleségem és Gyermekeim! […] Apukátok Juhász Nagy Vilmos (1960. június 5., Márianosztra)
„A könyveket, amelyeket ajándékul szántam neked nem tudjuk így elbírálni és hely sincs hozzá elég, de azért én kérlek benneteket hozzátok el, mert hiszen az árát csak a szabadulásom után kell kiegyenlíteni, a tulajdonos felszólításától számított egy éven belül. Kér az illető a könyvekért 1 drb 180 kg-os hízót. Én azzal a fenntartással fogadtam el ezt az ajánlatot, hogy amennyiben ez az összeg, vagyis ár, olyan lehetetlen volna a számunkra, hogy nem tudnánk kifizetni vagy túl magas a forgalmi árakat véve alapul, akkor a könyveket sértetlenül visszaadjuk a tulajdonosának, aki fönntartja tulajdonjogát, míg a teljes összeg ki nincs fizetve. Ezalatt azomban mi jól megismerjük és átböngésszük a könyveket. Az azóta történt fejlődést úgytudom pótkötetekkel fogják kiegészíteni. […] A múlt hó 12-én én is vizsgáztam, mert már immár, az itt tanult, harmadik iparágban szabadultam fel igen jó minősítéssel, úgy annyira, hogy azonnal kineveztek egy munkagépnél dolgozó társaim felelős vezetőévé. Átadott munkánk minősítése 1/b, ami kezdőknél ritkaság. […] A multkor a 8 legjobb sakkozó versenyén a második lettem[162]."

161 A cenzor fekete tintával kimázolt másfél sort a levélből.
162 Sakkozni és malmozni a hódmezővásárhelyi földműves iskolában tanult meg.

Rokkant szabadlábon

MEGBŰNHŐDNI MÚLTAT S JÖVENDŐT

Juhász Nagy Vilmos 1960. július 26-án szabadult Márianosztráról, 56 évesen. Még 33 évet élt, amely szinte teljes egészében a Kádár-éra idejére esett. A Kádár-rezsim alatt két oklevelet is kapott: a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetségétől (1978) és a Szabad Föld szerkesztőségétől (1979). A rendszerváltozáskor már igencsak beteges volt, különféle nyavalyák kínozták, a testi leépülés napi gyötrelmei foglalkoztatták. Önéletírásával felhagyott, megromlott látása miatt olvasni sem igen tudott. Az 1989-ben talán elérkezettnek gondolhatta azt az időt, amely – ha nem is adja vissza a börtönéveket és a több évtizedes megbélyegezettség elrabolta életlehetőségeket – nyújthat valamiféle erkölcsi elégtételt. Az akkori gyakorlat azonban nem fordult Juhász Nagy Vilmos felé, talán mert nem volt már „használható". Kisgazda vonalon a nála hét évvel fiatalabb Vörös Vince[163] és volt rabtársa, a 26 évvel fiatalabb Rostás János[164] be tudott kapcsolódni a politikába, Juhász Nagy viszont visszahúzódott családja körébe, így a felpezsdült közéletben – akaratával megegyezően – észrevétlen maradt. A rendszerváltozás után (még életében) egyetlen juttatásban részesült: 1991 januárjától a nyugdíja mellé havi 520 forint vakjáradékot kapott. A kárpótlási jegyeinek átvételét már nem tudta aláírni, a kórházban meghalt.

A szabadulása utáni bő harminc év történéseiből csak néhányat tudok kiemelni (megfigyelése, egykori ellenfeleinek felbukkanása), amelyek azonban jellemzőek mind az adott történelmi periódusra, mind Juhász Nagy mentalitására.

A Kardoskútra való visszatérése után még fél évig rendszeresen jelentkeznie kellett az orosházi rendőrségen. Emellett (és ezután is) szoros megfigyelés alatt tartották, ügynöki jelentések születtek róla mint *„veszélyes ellenséges személy"*-ről[165]. Sok értékes információval szolgált ifj. B. Szabó Ferenc („Szegvári János") volt fehérgárdista, akit Juhász Nagy színleg bizalmába fogadott. B. Szabó egyszer nyilvános helyen beszélgetett Paulik Mihály nyomozó hadnaggyal, aminek Juhász Nagy is szemtanúja volt. Paulikot Juhász Nagy az ellenőrzésre járogatván ismerte meg, tehát – B. Szabó magyarázkodása dacára – rájött „Szegvári" rendőrségi kapcsolatára. Beszélgetéseikben nem gyanúsította meg a *barátját,* csak elmondta, hogy ismeri a rendőrség beépített embereit (Szemenyei Ádámot, Bubik Istvánt, Király Lajost), és jóakarója is van a rendőrségen, aki előre értesíti az éjszakai ellenőrzésekről. A tartótisztnek ifj. B. Szabón keresztül üzent, akinek egyébként elfogadta a szolgálatait (könyveket vitt számára).

163 1990-től országgyűlési képviselő, a Parlament alelnöke. Ügynöki múltjára később derült fény.

164 A rendszerváltozás után a kisgazdapárt parlamenti frakciójának hivatalvezetője. 1951-ben mint a Fehér Gárda-per IV. rendű vádlottját életfogytiglani börtönre ítélték. 1959-ben, egy évvel korábban szabadult, mint Juhász Nagy Vilmos.

165 Az 1965. júliusi jelentés Juhász Nagy Vilmossal kapcsolatban a figyelő dosszié fenntartását javasolja, mivel Juhász Nagy *„fanatikus ellenséges személy"*. ÁBTL 3.1.9 V-2580 9.

B. Szabót Bor Imre és Paulik Mihály is kioktatta a megfigyelt személy provokálásának fortélyaira, mégis Juhász Nagy manipulálta az ügynököt, akárcsak Szántó Lajos annak idején a maga kihallgató tisztjét és a cellába mellé telepített besúgót. „Szegvárinak" sikerült megtudnia Juhász Nagyról, hogy gúnyolódó megjegyzéseket tesz, például: *„az ÁVO nagyon jó fogorvos, mert érzéstelenítés nélkül veri ki az ember fogait, sőt, ha van felesleges oldalbordája, azt is eltöri"*[166], s mindezt *„nagyon hangosan mondta Juhász"* a Keravillban; a Rákóczi-tsz aratási munkáiról: *„hogy lehet az, hogy a német gép levágta a szovjet búzát?"*; amikor éjjeliőr volt a téesz sertésóljánál, megjegyezte, hogy *„olyan nagy megtiszteltetés érte, hogy társadalmi tulajdon őrzését bízták rá."*[167]

Juhász Nagy kedvelte – az akkori viszonyok mércéjével mérve – a kiélezett helyzeteket. Egy ilyen, a Keravillban történtekhez hasonlót ír le egy 1962-es levelében: *„Vasárnap, volt egy hete is, mi történt velem a gyümölcsös piacon. Anyunak fájt a lába és, nem is ért rá, meg a nagymamának is kellett egy kiló szőlő, én vállaltam a piacolást. És ahogy ott a két kofasor között tolom a biciklit a garabullyal, elébem lép egy piacellenőr, hogy itt nem szabad tolni biciklit, adjam le a megőrzőbe. De, mondom, az messze van és fizetni is kell. Erre föl akart írni. Na, hát akkor idetámasztom a fához. Azt mondja, hogy oda se lehet, vigyem át a másik oldalra a fához. De láttam én ott több kerékpárt azon az oldalon, nem az oldalon, fához támasztva.* »Hát ezeknek szabad – *mondom* – ezeknek másfajta jogaik vannak?« »Halló – *kiabál az ellenőr az árusokhoz, akik a kerékpárjaikat a fához támasztották* –, az elvtárs kifogásolja a biciklijeik fához támasztását.« *Még hogy én elvtárs.* »Itt nagy tévedés van – *tiltakozom hevesen* –, mert én csak azt kifogásolom, hogy én nem támaszthatom oda, és hogy én nem vagyok elvtárs.« »Akkor az úr!« – *mondja ő.* »Ez már más – *válaszoltam én* – ez már igenis vagyok.« *Miközben csoportosulás kezd körénk keletkezni, odaszól az ellenőr.* »Mondja! Maga miféle úrnak tartja magát máma.« »Hát – *mondom* – én olyan úr vagyok, aki a kolhozban földet túr.« »Tsz tag?« – *kérdi ő.* »Igen« – *válaszolok.* »Na, akkor menjen, kérem a túloldalra támasztani a biciklijét« – *utasít engem lecsöndesedett hangnemben. Odahaza, mikor ezt így elmondtam, anyu azzal fenyegetőzött, hogy nem enged engem többet a piacra."*[168]

Visszatérve B. Szabó ügynöki munkájára, egy 1962-es jelentése többszörösen is figyelemreméltó. Ezt az alábbiakban teljes egészében közlöm, annál is inkább, mert a levéltárból megkapott másolat bizonyos részei teljesen elmosódottak, használhatatlanok voltak, s amelyet csak különleges eljárással tudtam helyreállítani; így már elejétől a végéig tanulmányozható a dokumentum.

166 ÁBTL 3.1.2 M-29042 7.
167 ÁBTL 3.1.2 M 29042 10.
168 Juhász Nagy Teréziának írt levél részlete (Orosháza, 1962. november 7.).

„BM Békésmegyei Rendőrfőkapitányság
III/III-1 Alosztálya
Bor Imre rendőr főhadnagy
Békéscsaba, 1962. szeptember 15.

B. Szabó Ferenc egy esetben Orosházáról Kardoskútra ment. Útközben találkozott Juhász Nagy Vilmossal. B. Szabó megvárta egy alkalmas helyen Juhászt, és beszélgetni kezdtek. B. Szabó érdeklődött Juhásztól, hogy nem unalmas-e neki az éjjeli őrség, Juhász azt mondotta, hogy legtöbbször olvasni szokott. B. Szabó megemlítette, hogy neki igen jó könyvei vannak, és nagyon szívesen kölcsönadja Juhásznak olvasásra. Tekintettel arra, hogy majdnem megfelel a FG. szervezkedésnek, nagyvonalakban. Juhász azt mondotta, hogy az őt nagyon érdekelni fogja. B. Szabó nagyvonalakban elmondotta a »Kopjások« tartalmát. Juhász azt mondotta, hogy az tényleg nagyon hasonlít az FG. szervezkedéséhez. Meg elmondotta, hogy nagyon óvatosnak kell lenni, mert az ember soha nem tudja, hogy kivel beszél. Például, mondotta, most sem tudom, hogy te ki vagy. Bár rólad nem tételezek föl semmi ilyen dolgot. De ki gondolná, hogy a Szemenyei Ádám is a rendőrség egyik embere. Azonkívül van a gyulamezői részen is Bubik István. B. Szabó azt mondotta, hogy ő is hallott már ilyenekről, illetve neki a Király Lajos elmondotta, hogy megbízásból kereste föl. Későbbi beszélgetés folyamán B. Szabó ismét a »Kopjások«-ról kezdett beszélni, és elmondotta, hogy abban az egyik főszereplő megölt egy nőt azért, mert félt, hogy elárulja. Juhász erre azt mondotta, hogy volt az ÁVO-sok közt is egy, aki FG. tag volt. Az pontosan így járt, csak azzal a különbséggel, hogy az a saját feleségét lőtte agyon. Ugyanis az asszony rájött arra, illetve tudott róla, hogy a férje FG. tag, és egyszer összevesztek, akkor megfenyegette a férjét, hogy feljelenti, ekkor a férje rögtön agyonlőtte. Utána úgy állította be a dolgot, mintha az asszony lett volna FG. tag, és ő ezért lőtte agyon. Juhász továbbá ezt mondja, hogy ennek az ávósnak nem lehet elárulnia a nevét. Itt volt Orosházán. Már kiszabadult. És nagyon sok mindent tud. Pontosan tudja azok névsorát, akik a rendőrségnek, illetve volt ÁVO-nak dolgoznak. B. Szabó elmondotta ezután, hogy most lehetséges fog valami történni, mert kezdik egymást nyírni a kommunisták. Például Rákosit most zárták ki a pártból, ez meg gyanús, azért, mert csak most, miért nem hamarabb. Juhász erre azt mondotta, ennek külpolitikai háttere van. Ugyanis most az »ENSZ« elé viszik ismét a »magyar ügyet«, és valamit mutatni kell, hogy itt minden jól megy. Juhász továbbá elmondotta, hogy ő nagyon óvatos, és csak négyszemközt beszél, ha már 3-an vannak, ő semmit se mond. B. Szabó megígérte, hogy majd fog könyveket vinni Juhásznak, csak úgy, ha nem jár oda senki, nehogy valaki meglássa, mert ő nagyon félti a bőrét, mivel 10 hónap felfüggesztett büntetése van. A beszélgetés folytán B. Szabó megemlítette, hogy a Pásztor is nagyon rendes tag, aki abban az időben volt Juhásznál, amikor Juhász lebukott. Ezt azért mondja B. Szabó, mert a Haladás Tsz-nél állítólag van egy volt rendőrtiszt, akinek Pásztor megmondta a véleményét. Juhász kérdezte B. Szabótól,[169] hogy nem-e az, akivel egyszer látta Orosházán B. Szabót. B. Szabó elmondotta, hogy biztos nem az volt, ugyanis ő ismeri azt az illetőt, akivel Juhász látta, de nem tudja, hol dolgozik. Leventébe jártak együtt, de most nem szoktak beszélni, akkor csupán kerülte el az utcán. Juhász ekkor azt mondta,

169 ÁBTL 3.1.2 M-29042 11.

az az illető a rendőrségen őt oktatta ki, amikor hazajött. Még be is akarta szervezni, hogy időnként tájékoztassa a rendőrséget, ha valami szervezkedésről tud. Juhász azonban állítólag azt mondotta, hogy ő nem vállalkozott semmilyen dologra. Azzal mentette ki magát, hogy ő nagyon közlékeny természetű ember, és nem felel magáért, nem-e elmondja valakinek. Végezetül abban állapodtak meg, hogy Juhász minden páratlan napon van éjjeli őrségben a Szula tanyán. Majd B. Szabó odaviszi a könyveket. És akkor még jobban kicserélik egymás véleményét. B. Szabó azonban ismét hangsúlyozta, hogy ő nem szeretné, ha valaki mégis megtudná, hogy van valami kapcsolatuk. Juhász erre azt mondta, nyugodt legyél, én is vigyázok magamra, mert rám is vigyáznak, ugyanis én vagyok Orosháza I. számú szabadon járó közellensége.

Megjegyzés: Szóban tisztáztam az ügynökkel, hogy Juhász Nagy Vilmos által említett gyilkosság valóban megtörtént Orosházán, de nem azért, mert az illető a fehérgárdának volt a tagja, hanem családi veszekedésből kifolyólag történt az eset. Ezen túlmenően megkérdeztem az ügynöktől, hogy Juhász korábban kivel látta közülünk, hogy beszélgetett. Elmondja az ügynök, hogy egy alkalommal a Lehel utcán találkozott Paulik elvtárssal, és akkor látta meg őket Juhász N. Vilmos. Jelenleg Juhász úgy mutatta, hogy elfogadta az ő kimagyarázását, mivel valóban Paulik elvtárssal együtt jártak leventébe. Ugyanakkor a tótkomlósi Haladás tsz-be Lachata István elvtársunk van, aki ténylegesen, munkaegységből kifolyólag összeszólalkozott Pásztor nevezetű kardoskúti lakossal.[170] Juhász Nagy Vilmossal, amikor feltételesen szabadult a börtönből, Paulik elvtárs beszélgetett vele oly értelemben, hogy többet ellenséges tevékenységben ne vegyen részt. Ennél a beszélgetésnél volt arról szó, hogy elvárjuk tőle, mint szabad magyar állampolgártól, ha tudomást szerez ellenséges tevékenységről, akkor azt jelenteni fogja.

Értékelés: A jelentésben fennáll egy olyan körülmény, miszerint Juhász tudomással bírna a volt államvédelmi kirendeltség hálózati állományának egy részével. Ezt az államtitkot képező adatokat állítólag B. Vigh volt ávh. kirendeltségi beosztottól tudta meg. B. Vigh emlékezetem szerint 1955-ben valóban agyonlőtte a feleségét, s hosszabb idei börtönbüntetést kapott. Fennállhat a körülmény, hogy amikor B. Vigh börtönbüntetését töltötte, kapcsolatba került Juhász Nagy Vilmossal."[171]

A jelentés többek közt tartalmazza, hogy Juhász Nagy államtitkokat tudott meg egy gyilkosságért börtönre ítélt ÁVH beosztottól. B. Vigh révén valóban ráláthatott a Fehér Gárdába beépült hálózati személyekre, és őket megismerve súlyos csalódások is érhették. Ami pedig magát a gyilkosságot illeti, teljesen nyilvánvaló, hogy nem családi veszekedés közben lőtte agyon B. Vigh a feleségét. Az sem igaz, hogy a feljelentéstől való félelmében gyilkolt, hiszen a neje azoknál árulkodott volna, akik őt a Gárdába küldték. B. Vigh súlyos szervezeti szabályt szegett meg azzal, hogy a feleségét beavatta a Gárda ügyébe[172], ezzel kockáztatta a dekonspirációt. B. Vighnének, akit nyilván nem tudott eltántorítani a szándékától, ezért kellett meghalnia. B. Vigh ÁVH beosztott szervezeti hűsége odáig ment, hogy inkább likvidálta a rokonát, mintsem megbízatása lelepleződjék.

170 ÁBTL 3.1.2 M-29042 12.

171 ÁBTL 3.1.2 M-29042 13.

172 Blahó ugyanezt a parancsot adta a Fehér Gárda tagjainak, miszerint tilos az asszonyokat beavatni a Gárda titkaiba, egyáltalán bármi módon utalni a szervezkedésre.

Régi dilemmája a FGM-mel foglalkozó történészeknek, hogy vajon spontán szerveződésről volt-e szó, vagy az ÁVO provokációja hozta felszínre a fegyveres ellenállásig merészkedő elégedetlenkedőket. Az emlékezetpolitika a spontaneitás-elméletet támogatja, ráadásul a provokációra mindezidáig nem találtak közvetlen bizonyítékot. A Juhász Nagy-dossziékat átvizsgálva bukkantam rá dr. Ravasz Károly („Sipos Mihály") 1958. szeptember 4-i jelentésében egy kardoskúti lakossal lefolytatott beszélgetésére: „*Azt hiszem, abban az időben itt is volt valami ilyenfajta szervezkedés. Hallottam én valamiféle fehérgárdáról. Abban állítólag a Juhász Vilmos is – mondta az állatorvos. Annak is mi értelme volt, egy csomó embert lecsuktak, eredmény mégsem volt – folytatta Ravasz dr. Maga idevalósi, különben biztos többet hallott róla, de én olyat is hallottam, hogy tulajdonképpen csak egy provokáció volt az egész, amit az ávó rendezett, hogy egy csomó embert lebuktasson.*"[173] A Fehér Gárdának az ilyetén való megítélése (a beszélgetésben felkínált, provokatív elem) és a szóbeszéd kifürkészése Paulik Mihály rendőrfőhadnagy felkészítő munkájára vall, de benne lehetett Kocsis Lőrinc ÁVH kirendeltség-vezető sugalmazása is. Azé a Kocsisé (még lesz róla szó), aki Juhász Nagy Vilmos kihallgatója/kínzója volt 1950 őszének letartóztatási hullámát követően. Kocsisnak pontos ismeretei voltak az ügy hátteréről, még tán azt is megkockáztathatta, hogy magával az igazsággal ugrasztja ki a nyulat a bokorból. De sajnos ez is csak közvetett bizonyíték.

Az 1955-től 1976-ig aktív ügynöki munkát végző dr. Ravasz Károly állatorvos („Sipos Mihály") megtudta róla, hogy olvassa az Élet és Tudomány évkönyvet, tud németül (Juhász Nagy közölte vele, hogy a *marbuf* gilisztát jelent), van véleménye a vietnámi és csehszlovákiai eseményekről, és a világ proletárjait egy sírgödörben szeretné egyesülni látni, egyébként – summázta „Sipos" – a magatartásában passzivitás tapasztalható. Dr. Ravasz, a tartótisztje szerint „*többszörösen ellenőrzött, őszinte személy*"[174], 1971-ig jelentett Juhász Nagyról.

A hetvenes években Juhász Nagy Vilmos csatlakozott az orosházi életrajzírók köréhez, amelyet Nagy Gyula múzeumigazgató hívott életre, s amely rögtön fel is keltette a belügyi szervek érdeklődését. Paulovics Józsefné Juhász Nagy Katalin így emlékszik vissza az édesapja és Nagy Gyula 1970-ben történt megismerkedésére: „*Apuka szabadidejében télen, mikor a TSZ-ben kevesebb a munka, eljár könyvtárba, kiállításokra, múzeumba is. De moziba is szoktak menni Anyukával, vagy inkább valamelyik unokával, unokákkal. Múzeumban rendezett kiállításon meg megismerkedett a múzeum igazgatójával, Nagy Gyulával. Igazgató úr elmondta, hogy a vásárhelyi pusztáról és az ott élt, élő emberekről készít most egy könyvet. Mikor megtudta, hogy Apám is ott élt valamikor, akkor arra kéri, hogy segítsen neki, és jöjjön el máskor is, mondja el az ott élt emlékeit, de még ha leírná, az volna a legjobb. Apám erre kapható, és rövidesen visz neki anyagot. Nagy Gyulának nagyon tetszik az írása.*"[175]

A Békés Megyei Rendőrfőkapitányság III/III. osztálya nemcsak Juhász Nagy Vilmos személyére volt kíváncsi a Nagy Gyula-féle társaságból, mert „*ebben a körben több olyan személy kapott fórumszerű lehetőséget, akikkel korábban már valamiért intézkedtünk*"[176] – szólt egy 1977. december 20-i jelentés.

173 ÁBTL 3.1.2 M-14074 2.
174 Dr. Ravaszt Pankotaival ellenőriztették; Pankotai szerint Juhász Nagy külföldi adókat hallgat.
175 VCsÉ, 108. old.
176 ÁBTL 3.1.2 M-41286 2.

Felolvasó est Szentesen, 1977-ben. Juhász Nagy Vilmos mellett a kissé megroskadt Csizmadia Imre paraszti életrajzíró és költő ül. Az estet Nagy Gyula múzeumigazgató vezeti.

Az életrajzírók – és Juhász Nagy – megfigyelését Ambrus Zoltán Péter („Aradszky Jenő"), a Békés megyei tanács közművelődési csoportvezetője végezte. (Ambrus Zoltán Péter dossziéját 1986-ban zárták le, kizárásának oka: alkoholizmus. A sors furcsa fintora, hogy beszervezőjét és tartótisztjét Bor őrnagynak hívták...) „Aradszky" semmi érdemlegeset nem jelentett Juhász Nagyról, 1979-ben például *„idős, szenilis ember"*[177]-ként jellemezte, 1980 augusztusában *„állambiztonsági szempontból értéktelennek"*[178] tartotta az írásait. Ambrus Zoltán Péter feladata többek közt a kör megfigyelése, Juhász Nagy írásainak begyűjtése, és svájci baráti kapcsolatának (Görbics Béla) felderítése volt. 1980 nyara után nem jelentett többet Juhász Nagyról.

Juhász Nagy Vilmost nemcsak megfigyelték, de ő is megfigyelt, helyesebben figyelemmel kísért a múltjában ilyen-amolyan szerepet játszó embereket. Olykor össze is hozta velük a véletlen, mint például a '60-as évek végén Jámborcsik Ferenccel[179], a kardoskúti kommunista párt egyik alapítójával, az 1950-ben önállósult Kardoskút első tanácselnökével. Így írta le a találkozásukat: *„A multkor együtt utaztam a Jámborcsikkal a vonaton. Ő kérdezett, hogy még éjjeliőr vagyok-e,*

177 ÁBTL 3.1.2 M-41286 4.

178 ÁBTL 3.1.2 M-41286 9.

179 Ifj. B. Szabó Ferenc („Szegvári János") 1962. október 24-i jelentésében kitért arra, hogy Jámborcsik (a gépiratban tévesen *Jambricsik*), amikor a kardoskúti tanács vb. elnöke volt, a kulákokat a sarokba állította, úgy tárgyalt velük, meg krétával húzott egy vonalat az irodája padlójára, amit nem lehetett átlépniük. (ÁBTL 3.1.2 M-29042 17.)

mert ő már nem az, mert egészségileg teljesen tönkre ment. Magas vérnyomás, féloldali szélütés. Beszélni is nagyon nehezen tud. Talán az a sok rossz, amit tett a kardoskúti néppel fogott rajta. Elmondom neki, hogy még egy emberről nem hallottam mondani anyi rosszat mint róla, és ezeket ott mind a fejére olvastam. Közben megjegyezte, hogy lehet, hogy a kulákok átka van rajta, de akkor az volt a parancs és többet mondanak mint ami volt. Látja mondom magát csak eszköznek használták, és most eldobták mint egy kifacsart citromot. Erre föl elkezdte csunyán szidni a rendszert. A televiziót hozta példának, hogy míg el nem kelt a sok készülék, nagyon jó volt a műsor. Azóta viszont csapnivalóan rossz. Én viszont védem a jelenlegi rendet, mert most nem törödnek azzal, hogy ki milyen származású csak teljesítse a kötelességét. Még az a Rákosi éra, aminek ő volt a kiszolgálója rászabaditott egy csomó arrogáns, csak a könnyű életmódért pártigazolványos csürhét, a jozan, dolgozó többségre. Emlékszik-e rá amikor maga ötödmagával a körben fölakasztotta a Rákosi képet és én leszedtem és magának visszaadtam. Ezért engem jól elvertek, azt a hazugságot állítva, hogy én azt letéptem és összetapostam. Erre ő azt vetette, hogy nem ő jelentett fel engem. De viszont azt maga inditványozta egy kötéllel a kezében, hogy most pedig gyerünk és a Héjját, meg a Juhászt akasszuk fel, mert addig itt nem lesz rend. De nem mozdult senki. Söt azt az ellenvetést tették, hogy nem bántottak azok minket, akkor miért bántsuk. Erre ő azt dunnyogta, hogy erre felső utasitás volt. Látja, mondtam neki, magát megveti mindenki, amiért vállalta azoknak az igazságtalan és gyalázatos dolgoknak a végrehajtását ami ellen én szervezkedtem és ezért az igazságért megszenvedtem, de viszont most mindenki elött meg van a becsületem Azután arról panaszkódott, hogy a betegségét az is erősen sujosbitja hogy fokozatosan hizik. Én azután azt a tanácsot adtam, hogy magának egészen jól jönne akkor egy olyan koplaló kura, amilyenbe én is részesültem 10 éven keresztül. Ahhoz, azonban úgy láttam, nem igen volt kedve."[180] De nemcsak Jámborcsik bukkant fel a láthatáron, hanem öt évvel később, egy hír erejéig Kocsis Lőrinc is. Erről szintén egy levélben számolt be: *„Az öreg Paulovics elbeszélt egy súlyos balesetet, amely a tangazdaságban történt, hol ez év jún. 1-ig ő is szolgált. Egy vagonnyi vasat tartó állvány rádőlt 2 emberre, összetörve mind a két lábukat. Ennek a raktárnak a felelős raktárosa Kocsis Lőrinc, akit ezért felelősségre vontak. Ez az alak az én lefogásomkor ávós tiszt volt, és engem a legválogatottabb kínzásokban részesített*[181]*. A 10 év utáni szabadulásomkor, a jelentkezésem alkalmával,*

180 Tercsikének 1968. május 20-án írt levél részlete (VCsÉ, 104-105.)

181 Kocsis Lőrinc (1927, Karcag – 1990, Nagyszénás). Gervai András: *Fedőneve szocializmus* című könyvének egyik lábjegyzetében közölte Kocsis életrajzát (kihallgató módszereiről nem írt), amire a Londonban élő Kocsondiné Hevesi Ildikó, Kocsis Lőrinc legidősebb unokája felháborodott levélben reagált. Részlet Kocsondiné írásából: Kocsis Lőrinc *„a Legjobb ember, akit valaha is a hátán hordott a Föld! Aki nem meglopta a munkahelyét, hanem Ő vitte oda, amire szükség volt. Aki munkaidőben még az ezer éves motorját sem szerelte – mert azt is törvénytelennek érezte. Aki felült a kombájnra, mikor a munkása lebetegedett. Aki élete végiéig tanult, iskolákba járt, rengeteget olvasott, bárhol bármilyen közösség imádott és szeretett Embere volt! Pár emlékképem Róla:*

Születésemkor a terasz palatetőjére festette fel a nevemet, a hátán vitte haza Orosházáról a kiságyat... a hátán lovagoltatott, pelenkázott, etetett, az első gyümölcsöket hozta nekem, aki az utcán várt, mert tudta, hogy Hozzájuk vezet az első utam. Aki elkísért a Szakközépiskola i nyílt napra, mert látni akarta, hogy az ápolás nekem való szakma-e. Aki kézzel írta a leveleket a kollégiumba, mert tudta, hogy szenvedek ott. Aki főzött hétvégén, aki ült az ágyam szélén nagyon-nagyon sokat mikor lázas voltam. Aki szedte velem a paradicsomot, a paprikát, címerezte a kukoricát és soha egy méterre el nem távolodott tőlem. Aki azért ment fel Pestre, mert csak ott lehetett azt a fajta földgömböt venni, amire nekem szükségem volt." Lám, milyen érdekes: az állati kegyetlenséggel vallató Kocsis Lőrinc példás családapa és nagyapa volt, emlékezik az unoka, Juhász Nagy Vilmos viszont nem gondolt a családjával – érte a kardoskútiak vádja –, amikor gárdistának állt.

nagyon durva fenyegetőzésekkel terrorizálva, rá akart engem venni, hogy legyek rendőrségi besúgó, ami elől csak úgy tudtam kitérni, hogy elhitettem vele, hogy én erre alkalmatlan vagyok, mert közlékeny természetemnél fogva nem tudok titkot tartani. Jól mondják, »Az Isten nem ver bottal«."[182] Juhász Nagy Vilmosban semmifajta bosszúvágy nem munkált. Tudta, hogy ezek az emberek, kiöregedvén és kihullván a valamikori hatalom fészkéből, előbb-utóbb megkapják a jussukat.

Számomra az volt a legtanulságosabb – már-már komikus – jelenet (egy 1969. február 25-i levelében[183] mesélte el középső lányának, Teréziának), amelyben Juhász Nagy végre hasznát látta gárdista múltjának, és így sikerült megtartania állását a téeszben. Így emlékezett a történtekre: „*Voltam kint a tsz irodában is az új tagkönyvhöz szükséges fényképeket kiviendő és eközbe bementem a párttitkár irodájába is és előadtam az én esetemet a munkahelyem elvesztésével*[184] *kapcsolatosan. Figyelmeztettem arra a Gyevi Imrét, hogy miniszteri rendelet van arra, hogy a csökkent képességű munkavállalókat a nekik megfelelő munkahelyen el kell helyezni. Ő azonban le akart rázni a nyakáról de én nem hagytam annyiba és emlékeztettem arra, hogy én a kardoskúti nép igazának az érdekébe a multban is és a Rákosi-rendszer alatt is sokat szenvedtem. Hiszen az ellen maga is küzdött, mert 10 Ft-ot adott a szervezet javára és igen kevesen voltak azok akik ne tartottak volna velünk. De én senkit se kevertem bele a bajba. Viszont én sem szeretném, hogy a tsz legalább a törvény által lefektetett jogaimat ne érvényesitse. Erre aztán nagyon megenyhült a hangja és kérve-kért, hogy nevezzem meg, hogy melyik munka helyet akarom magamnak. Én nem akarok senkit sem kidurni a helyéből*[185] *és ez a vezetőség feladata, de ha ez a kérdés nem fog megoldodni a tsz-en belől, tudom azt, hogy hova kell fordulni."* Juhász Nagy érvelésének iróniája abban nyilvánult meg, hogy a miniszteri rendeletet, a nép igazát, a Rákosi-rendszert, ezeket a pszeudo-textusokat összekapcsolta egy téesz éjjeliőri állásával. A pártretorika hamisságát Gyevi Imre *sötét múltja* tette láthatóvá, meghunyászkodó ijedelme pedig megfoghatóvá. Juhász Nagy Vilmos soha nem tisztelte igazán az önmagát élvező hatalmat, sem ennek csekély képességű birtokosait. Ezért is maradt a '80-as évek végéig „*veszélyes ellenséges személy*".

182 Juhász Nagy Teréziának írt levél részlete (1973. február 12.).

183 VCsÉ, 106.

184 1968. november 24-én átszervezésre hivatkozva elküldték az éjjeliőri állásából (az éjjeliőrnek eztán a kazánfűtés is feladata lesz); a gyümölcsösben metsz, kapál, szed (ettől dagadt a lába); '69 októberében éjjeliőr lett a Rajki-tanya baromfitelepén.

185 Utalás Fehér Sándor bácsira, aki 1963-ban, míg kórházban volt, kitúrta a sertéstelepi éjjeliőrségből.

EGY RÉGI BARÁT ÉS A LÓLÁB

Ifj. B. Szabó Ferenc („Szegvári János"), dr. Ravasz Károly („Sipos Mihály") és Ambrus Zoltán Péter („Aradszky Jenő") mellett Juhász Nagynak a negyedik ismert és jól dokumentálható megfigyelője Vörös Vince („Virág Benedek") volt. 1960-tól 1967-ig hírszerzési vonalon dolgozott, az '56-os disszidensekről és kapcsolatrendszerükről adott jelentéseket. 1978. április 20-án újra aktiválták titkosított (01-es) kategóriájú hálózati személyként a BM III/III-3-a alosztálynál. „F" (Figyelő) dossziés személyek, volt politikai foglyok ellenőrzése volt a feladata. 1979 tavaszától maradtak fenn Juhász Nagy Vilmosnak írt levelei, amelyek betekintést nyújtanak Vörös ügynöki módszereibe.

Ifj. B. Szabó Ferenc („Szegvári János") munkadossziéjában[186] olvasható, hogyan és mire oktatták ki az ügynököt. Három utasítást kapott: bizalmat kell ébresztenie maga iránt, tehát a megfigyelt (feltételezett) véleményét saját álláspontjaként kell előrebocsátania, előénekelnie (pro-vocal) a beszélgetés során; a beszélgetőtársát bátorítania kell, hogy színt valljon; radikális nézetek hangoztatásával kell kiugratni a nyulat a bokorból. Vörös Vince módszerei sokkal kifinomultabbak (talán aljasabbak is) voltak. Két körülmény határozta meg az ügynöki módszereit: az első a régi ismeretség, a részben közös múlt, a második az írásbeliség, az *irodalmizált* forma[187]. Feladata egyértelműen a notóriusnak tartott Juhász Nagy leszerelése, nyugtatgatása, illetve az önéletírásába való betekintés, „Aradszky Jenő" kontrollálása, valamint a Görbics-vonal kipuhatolása.

Vörös Vince („Virág Benedek") a következő motívumokkal próbált közel kerülni Juhász Nagyhoz: ő is kulák, megbélyegzett ember volt; meghurcolták, de mára java életéből kiöregedett; az ő lánya is betegeskedik; szintén bélyeget gyűjt, és az emlékiratain dolgozik. Kíváncsi *Vili barátja* életrajzára, a kisgazdapártban játszott szerepére, politikai-közéleti tapasztalataira. Ha tud valamit a Rajk-mozgalomról, írja meg azt is, és kéri, hogy Juhász Nagy adja meg levelezőpartnere (Horváth Vince) címét.

Vörös szinte mindegyik levélben azt sulykolja, hogy milyen fontos a kiegyensúlyozottság, az idegek nyugalma. Legfőképpen azt erősíti, hogy a harcukat megharcolták. A tanulságok, az emlékek összegyűjtése és a szemlélődés van soron[188]. Az *„orosházi gárda"* a múlté. Megöregedtek, méltósággal és nyugalomban kell leélniük hátralévő éveiket.

186 ÁBTL 3.1.2 M-14073

187 Kisgazda vonalon is jelentett. 1965 májusában – felsőbb utasításra – felvette a kapcsolatot korábbi kisgazda képviselőtársával, Dancs Józseffel, aki a Szabad Föld szerkesztőségében dolgozott. Virág átadta az elhárításnak a teljes levelezésüket, továbbá jellemzést írt Dancsról.

188 Egy kis radikalizmus is belefért az ügynöki fegyvertárba: [Darvas] *„Jóska sem akart erősen szembehelyezkedni illetékesekkel, ő is, más is, a maga pozícióját tartotta fontosabbnak. Papírforma és külszín szerint a népi demokráciáért küzdött, s küzdenek sokan, de csak azért, hogy e fedőnév alatt biztosítani tudják polgári életformájukat, melyet szóban, írásban elítélnek. A Kisgazdáknak ez a játéklabdául használt kispolgári demokrácia volt a »bűne«. Az élet tele van furcsaságokkal, melyek nem az igazság érdekében születnek. Hatalomszerzés és egyéni törekvések a fő rugói. Ellenszere nincs."* (1983. május 27.)

Vörös Vince levelei Juhász Nagy Vilmoshoz

1.

Bakonya 1979. május 5.

Kedves Vilmos Barátom!

Az élet forgataga jól széjjel szórt bennünket, olyannyira, hogy közel negyven esztendő multán jutottunk el a levélváltásig.

Téged is meghúrcolt a sors, engem is. Java életünkből kiöregedtünk, Budapestről 1948-ban kerültem haza. Apósomat kevés földjével is kuláklistára tették s mivel együtt laktunk, a meghurcoltatások nehézsége engem is ért. 1955-ben kitelepítettek házunkból, a járás területéről kitiltottak. A sásdi járás egy kis eldugott falujában erdei favágó lettem. Dobi közbenjárására egy év múlva hazaengedtek. Megyémben nem maradhattam, ismerős, ellenség, »bélyeges« embernek tartott, még munkát sem mertek adni. Esztergom mellé kerültem, tiz évet ott töltöttem. Tiz év után hazajöttem és mint segédmunkás kerestem szűkösen a forintot. Most nyugdíjas vagyok, az élet megszelídűlt, de nekem és sokunknak már későn. Ha a sors megengedi és találkozhatunk, lesz mondanivalónk.

Én is bélyeggyűjtő vagyok. A magyaron kívűl külföldet is gyűjtök, de mindinkább gyengébben. Pénz dolga is. Az 1945-46-os inflációs levélanyagommal 1971-ben a budapesti világkiállításon bronzérmet nyertem és tavaly a szombathelyi Szocfilex nemzetközi kiállításon ugyancsak bronzérmet. – Most emlékirataim megirásán dolgozom, az Akadémia Történettudományi Intézete kért fel rá.

Te mílyen bélyegeket gyüjtsz?

Hallottam kis körötökről, akik emlékezéseitek megírásával szerepeltek sikerrel. Násztor Gyurka hívott is egy ilyen előadásra, sajnos a távolság miatt nem mehettem. Gratulálok sikereitekhez.

Gyurival több levelet váltottam már, ő írt Rólad is.

Csízmadia Bélával mi van? És a többi kardoskutiakkal? Szép emlékem az egykori kardoskúti találkozónk.

Amíg bírjuk, tartsuk a kapcsolatot, időnként írjunk egy-egy levelet.

Jó egészséget kívánok és békés életet.

A régí barátsággal és szeretettel ölellek:

Vince[189]

189 A levél aláírását Juhász Nagy Vilmos kiegészítette, a Vilmos elé odaírta, hogy *Vörös,* illetve a teljes levélcímet: *Bakonya 7675 Kossúth L. u. 8.*

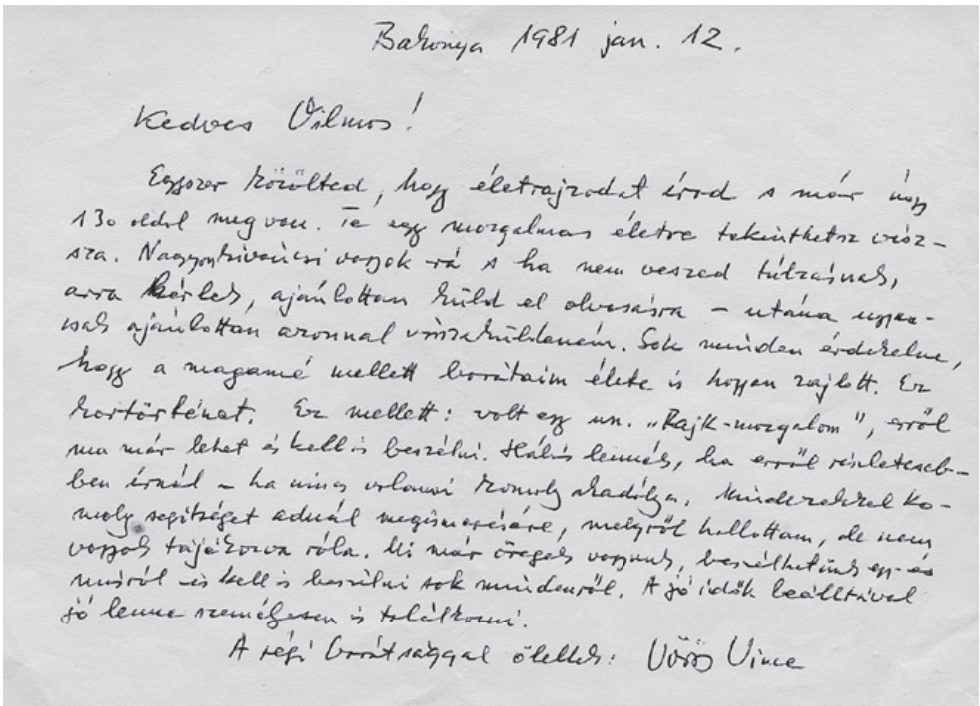

Bakonya 1981 jan. 12.

Kedves Vilmos!

Egyszer közölted, hogy életrajzodat írod s már úgy 130 oldal megvan. Te egy mozgalmas életre tekinthetsz vissza. Nagyonkivancsi vagyok rá s ha nem veszed túlzásnak, arra kérlek, ajánlottan küld el olvasásra – utána ugyancsak ajánlottan azonnal visszaküldeném. Sok minden érdekelne, hogy a magamé mellett barátaim élete is hogyan zajlott. Ez kortörténet. Ez mellett: volt egy un. „Rajk-mozgalom", erről ma már lehet és kell is beszélni. Hálás lennék, ha erről részletesebben írnál – ha nincs valami komoly akadálya. Mindezekkel komoly segítséget adnál megismerésére, melyről hallottam, de nem vagyok tájékozva róla. Mi már öregek vagyunk, beszélhetünk egy- és másról – és kell is beszélni sok mindenről. A jó idők beálltával jó lenne személyesen is találkozni.

A régi barátsággal ölellek: Vörös Vince

A *jóbarát* egyik levele. Vörös Vincét („Virág Benedeket") minden érdekelte.

2.

Bakonya 1979. aug. 30.

Kedves Vilmos!

Közel két hónapja írt leveledet nagy érdeklődéssel olvastam. Svájci útad szép lehetett és a sok gazdag élmény szinte virágfűzér itteni életeden. Én sem dobnák el egy ilyen vendéglátást, de nekem nincs lehetőségem erre.

Mostanában megint elég nehéz helyzetek teremtődtek. A lányom (43 éves, két szép gyermek anyja) majd féléve betegeskedett, még most sem lábolt ki, azzal a különbséggel, hogy profok és főorvosok tudománya nem volt elég bajának tisztázására, s most pár hete egy egyszerübb, de mindenképpen lelkiismeretes és jó tudásu doktornő egyből eltalálta a megfelelő gyógyszert. Azóta szépen javulgat. Fiam is bajban volt. Ezt csak azért irom, hogy némiképpen indokoljam válaszom késését, mert hangulatom aztán nem volt.

Romániai megfigyelésed is érdekes. Az az életszinvonal ami nálunk már jó ideje megvan, egyetlen környező államban nem található meg, igaz, most megrendült itt is valamennyire a helyzet, de ez nem a magyar nép erőfeszítése hiányának teljes következménye – habár sok tekintetben kellene rendet teremteni, a kifizetett bérek mögé termelő értéket tenni, az alkalmazotti beosztásokat revidiálni

(sok a lézengő és felesleges beosztású egyén) sok a pazarlás a drága energiával, a jó kenyérrel, ruhaneművel, cipővel és feleslegesen rengeteg a szeszfogyasztás, amiből számos kór származik a családra, a nemzetgazdaságra. – A román nép elmaradottabb, de vezetői ravaszak és kegyetlenek sok tekintetben. Értem itt a magyarsággal való bánásmódjukat. Ez a nemzet soha nem volt szimpatikus előttem, főleg mióta Erdélyt és egyéb részeket birtokolják.

Nagy Gyula könyve: »Parasztélet a vásárhelyi pusztán« nekem is meg van. Értékes mű, és örömmel találkoztam több ismerős nevével benne.

Szellemi tényked̈ésednek örülök. Életrajzírásodat ne hadd el. Én is irom. Mi tudunk még valamit mondani a mi korunkról s azután senki más – ilyen valósan és őszintén. Ha végzel vele, szívesen elolvasnám. Ugyanúgy én is megmutatom az enyémet Neked, ha készen leszek vele. Úgy látszik, az országban a múzeumok foglalkoznak intenzíven az emlékezések összegyűjtésével, mint látom, a Tiédet is kérik, sőt a gépeléssel segítik, s a napokban ugyanilyen ajánlatot tettek nekem a pécsi Janus Pannonius Múzeum részéről. Jó ez, mert ott megmarad az utókor számára. A Széchenyi könyvtárnak is helyes az átadása, hazánk legnagyobb gyűjteményi helye, ahova állandóan járnak a kutatók, kit mi érdekel. Rácz Lajosét is a csabai múzeum veszi át (vagy át is vette, mert ő pár éve megírta), aztán Györgyi Lajos is készíti, az övét is a múzeum veszi át. Mondom, jó ez, bár minél több barátunk csínálta volna meg. Már most sincs a történészek számára elegendő »jó« anyag, sok megsemmisült, tehát a mi írásaink szinte missziót teljesítenek majd a későbbi időkben, amikor már mi sem leszünk.

Bélyegeim egy részét, a külföldieket, most próbálom értékesíteni. Magyar anyagomat – ráérő időmben majd – még rendeznem kell, mi az, ami komplett és mi hiányzik. Akkor majd visszatérek a cserére, megírom neked. Valóban, hátha tudunk segíteni egymásnak. Jó ötlet.

Az idő bizony eljár. Én a 69-et taposom, de az idő soha nem mérvadó, ki mikor megy el.

Sajnálom, hogy én sem lehettem gyorsabb a válasszal. Igy azt sem tudom, jártál-e már Székesfehérváron leányodnál. Örültem volna a találkozásnak, hiszen szóbelileg mennyi minden terítékre kerülhetne. No de ne adjuk fel a reményt. Ha még ezután lesz az útad, írd meg, mikor jönnél hozzám, hogy otthon legyek.

Igaz őszinte barátsággal ölellek:

Vince

3.

Bakonya 1979. dec. 27.

Kedves Vilmos,

leveledet örömmel vettem, mert bizony nem tudtam, miért e hosszú hallgatás. Annál szomorubban olvasom, hogy bizony komoly gondok terheltek meg. Tudom mi az öregek gondozása, mennyi erőfeszítést igényel, mert az én anyósom is 87 éves korában hunyt el és a vége felé már magával tehetetlen lett. Könyörületes halála volt, nem sokáig szenvedett. Hát akkor hónapokon keresztül

(talán éveken át) gondozásra szoruló öreget ellátni, nem kevés feladat. És a lányod betegsége is megtörhetett. Ezt is tudom ilyen. Az én lányom (43 éves) kora tavasztól őszig majdnem úgy szenvedett, mint a Te lányod. Professzor, főorvos vizsgálta belgyógyászaton, idegklinikán, de semmi nem használt, bár sok drága gyógyszert írtak elő neki. Aludni nem tudott, sem enni, lefogyott (pedig magas) 54 kg-ra. Hányíngerei voltak, gyomorremegése, szívdobogása. Végre egy doktornő az SZTK-ban (idegorvos) olyan gyógyszert adott neki, melynek szedése utáni napon megkönnyebbült, megszűntek panaszai, étvágya megjött és most már munkahelyére dolgozni jár, sulya felment 70 kg-ra. Persze, erős munkát nem szabadna neki végezni, s amennyire lehetséges, ettől tartózkodik is. S betegsége annál inkább szoritotta, bántotta, mert lánya, Edit unokám szeptemberben került főiskolára Győrbe, s tőle is meg kellett válnia. Most már jól érzi magát. Remélem, a Te lányod is hamarosan rendbejön.

Élményeitek felolvasásáról Násztor Gyurka is írt. Szép munkát végez Orosházán a Múzeum és a könyvtár, hiszen Ti a múltat kapcsoljátok össze a jelennel, Orosháza és környéke régi paraszti életének szépségeit és nehéz élményeit ismertetitek meg a ma fiatalságával.

Gyuri kilátásba helyezte, hogy ha minden rendben lesz, a tavasszal eljöttök hozzám Bakonyára, aminek örülnék, sok mondanivalónk lenne. Ha erre sor kerülhet, irjatok előre, mikor jöttök.

Emlékiratodat folytasd, amint időd van rá és hangulatod is. Én is vissza vagyok még a java részével, ez az év nem sokat engedett írni. Lányom betegsége, N. Feri halála, itthoni munkáim igen elvették a kedvemet. De szeretném befejezni. Történészek is kérnek rá.

Vilmosom, békesség és szeretet legyen részed, a segítőd az új esztendőben és muljanak el a betegségek.

Szeretettel ölellek: Vörös Vince

4.

Bakonya, 1981 jan. 12.

Kedves Vilmos!

Egyszer közölted, hogy életrajzodat írod s már úgy 130 oldal megvan. Te egy mozgalmas életre tekinthetsz vissza. Nagyon kíváncsi vagyok rá s ha nem veszed túlzásnak, arra kérlek, ajánlottan küld el olvasásra – utána ugyancsak ajánlottan azonnal visszaküldeném. Sok minden érdekelne, hogy a magamé mellett barátaim élete is hogyan zajlott. Ez kortörténet. Ez mellett: volt egy un. »Rajk-mozgalom«, erről ma már lehet és kell is beszélni. Hálás lennék, ha erről részletesebben írnál – ha nincs valami komoly akadálya. Mindezekkel komoly segítséget adnál megismerésére, melyről hallottam, de nem vagyok tájékozva róla. Mi már öregek vagyunk, beszélhetünk egy- ésmásról és kell is beszélni sok mindenről. A jó idők beálltával jó lenne személyesen is találkozni.

A régi barátsággal ölellek: Vörös Vince

5.

Bakonya 1981. január

Kedves Vili!

Emlékírásodban hangoztattad, a Vili nevet jobban szereted, mint a Vilmost. Légy hát nekem is Vili! Emlékírásod gyermekkori részét átolvastam. Valóban, ahogy Nagy Gyula értékeli, az írásod – valószínű a többieké is – igen élvezetes, jó stilusu és értékes, mert egy olyan kort elevenít meg számtalan szokásával, emberi sorsokkal, történésekkel és ma már elfelejtett dalaival, játékaival, gazdálkodási módjaival, melyek nem csak az utókornak jelentenek majd tájékozódást, de már a minket követő nemzedéknek is, ma, akik 1945 után születtek, vagy inkább később. Györgyinek is írtam, bár minden nagyobb településnek lennének Nagy Gyulá-i, mert akkor történetirói is lennének. S milyen kúltúrális értéket jelentenének ezek az írások[190]. Kíváncsian várom a II. és III. részt, ezek már sorsfordulót jelentenek az ország s főleg a parasztság életében. Tudok róla, hogy a TV foglalkozik veletek. Györgyi Lajosnál is voltak. Meguntad a szereplést? Azt mondanám Vili, ez nem magánügy, hanem örökségátadás, üzenet e népnek, mely furcsa módon alakul át. Igaz, fáradunk, mindínkább szükül a kör körülöttünk, de egyben fenntartó erő is a multtal, multunkkal való törődés, mely nem üres nosztalgia az iránt a mult iránt, mely a távolság szűrőjén keresztűl már él nélkül mutatja meg küzdelmeinket, hanem tanulság mindenki számára.

Valamennyi bélyeget tudok küldeni, mert egyik unokám nem regén »fosztott« ki, ezeket szeretettel adom át neked. Köszönöm a »Békési Életet«.

Igaz barátsággal köszöntlek: Vörös Vince

6.[191]

Bakonya, 1983. február 6.

Kedves Vilmos,

most egy-két szóban arról értesítelek, hogy leveledet rendben megkaptam, nagyon köszönöm a komoly ismertetéseket és igen örültem a csatolt levélnek, mely igen érdekes. Részletesebb választ később küldök, a levél csatolásával. Most arra kérnélek, ha lehetséges, ird meg a barátod címét, szeretném vele a kapcsolatot felvenni. Ha jól olvastam, ő is Vince.

Jó egészséget Vilmosom. Csizmadia Imre könyve, dedikálva meg van nekem, élvezettel olvastam. Kortörténeti értéke igen nagy.

Ölellek:

Vörös Vince

190 Az aláhúzás piros golyóstollal történt; vélhetően Juhász Nagy Vilmos kiemelése.

191 A levél egy formanyomtatványon, gépirat; LEVELEZŐ-LAP; előnyomott címzés:.... úrnak, arany-, ezüst (Vörös Vince nem húzta alá egyiket sem) kalászos gazda.

7.[192]

Bakonya, 1983. február 26.

Juhász Nagy Vilmos
Orosháza

Kedves Vilmos!

Csatoltan visszaküldöm az olvasásra nekem megküldött barátodtól származó levelet. Nagyon érdekesnek tartom, s ezért köszönöm, hogy alkalmat adtál a megismerésére.

Lám, akadnak ilyenek is. Valószinü ő is azok közül való, akik magyarnak érzik magukat, s csak azért léptek be a kommunista pártba, mert a töméntelen nagy hanyagsággal és sok esetben rosszindulattal, vétkességgel nem értettek egyet, melyekkel az urak népünk elmaradottságát megszüntetni nem akarták, hogy bünös céljaikat egy elmaradott néppel sikerüljön szolgáltatni, s ő ugy látta, hogy ez ellen a kommunistapártban lehet legeredményesebben küzdeni. Igenám, de ahol nem tudnak megbirkózni emberi gyarlóságokkal, ott nem az a cél az egyedüli, mely felemeli a népet, hanem a cél szerteágazó, átlépi országok határait, és az eszközök vannak szentesítve, bármilyenek. Ezzel barátod sem értett egyet.

Az Általad leírt »válaszok« ugyszintén nagyon érdekesek és értékes adalékul szolgálnak a Kisgazdapárt munkájához.

Egyetértek Veled abban, hogy sok mindenben visszakanyarodunk a Kisgazdapárt céljaihoz. Nem elég, hogy van Nádudvar, Bábolna, Bóly, ezek a kombinátok sok állami pénzt felemésztettek, amig idáig eljutottak. Természetesen ez nagyban hozzátartozik a magyar mezőgazdasági szemlélet korszerü fejlődéséhez. De mi van a többi kis közös gazdasággal? Ők is a korszerü termelés utját járják? Sok helyen a nem mezőgazdasági vonalu melléküzemágakból élnek. Ez nem megy-e rovására a mezőgazdasági termelésnek? Kérdezzük, több haszna lenne-e a nemzetgazdaságnak, ha a falvak népe, a volt parasztság egységesen és korszerüen felszerelve, szaktudását fejlesztve, müvelné a magyar földet, állatállományát, kertészetét, növénytermelését, gyümölcsit, baromfiait, a gazda szeme hizlalná és nem alkalmazott, felelősséget és szakértelmet nélkülöző »vándormadarak« kinoznák az állományt?

Az elmult dolgokhoz visszakanyaritani a falusi népet már nem lehet. Ez nagy baj. Változik a világ társadalmi szerkezete? Nem csak nálunk? Ez történelmi adottság? Jó. Legyen. Csak a népeket szolgálva, legyen jó! Bolond, aki a jónak ellentmond.

De azért bele-bele kapargálunk a multba. Emlékszel a negyvenes évek eleji népfőiskolai mozgalmakra? Jónak tartottuk, egyénformáló képességük volt. Megszünt. Mint minden. Most ujból előkerült a gondolat, és március 17-én Budapesten Népfőiskolai Barti Találkozót szervez a HNF és a TOT. Célja: utat keresni, hogy a mai körülmények között milyen formában szolgálhatná a felujitott intézmény népünket. Engem is kijelöltek előadónak. A Parasztszövetség és a népfőiskolák cimmel. Még nem tudom, vállalom-e?

192 Gépirat; az aláírás autográf.

Csizmadia Imre könyvét nagy érdeklődéssel olvastam, irtam is neki. Jó szolgálatot tesz ez a könyv. Kár, hogy Te abbahagytad életrajzod irását. Nincs támadás, mely döntőbb érvet tartalmazhat, mint irásod. Irjál. Nekem is. Ölellek:

Vince

8.[193]

Bakonya, 1983. április 9.

Juhász Nagy Vilmos
O r o s h á z a

Kedves Vilmos!

Látszik, hogy kiegyensulyozott ember vált belőled. Az ország sorsát ugy itéled meg, ahogy kell, amellett, hogy őszinte maradtál, otthonod, szőlőd, kerted rendbentartása leköt, és ami az idegeket nyugtatja, hobbid, a bélyeggyüjtés átvezet a nehéz időszakokon. Ezt sok ember megirigyelhetné, ha bár akkor irigykedjenek, ha megismerték az idáig elvezető útadat. Minden olyan szép, minden olyan rendben, amit nagyon-nagyon kiérdemeltél, csak legyen hozzá egészséged, persze a családnak is, akkor teljes a békesség a lélekben. A legnagyobb bajunk Vilmosom, hogy megöregedtünk. Fiatalságunkat szinte apróra tördelte a sors. Olyan kor nemzedékéhez tartoztunk, amilyent nem találunk a magyarság életében, csak hozzáhasonlót a 150 éves török uralmi időkben, amikor dolgoztatták és adóztatták a lakosságot. Nekik a föld nem kellett, csak a hitetlenek gabonája, bora, állata, gyümölcse és pénze. A mostani nagy történelmi változás azért másmilyen. Megszünt egy népréteg, a parasztság. Ennélfogva átalakult a magyar gazdálkodási rendszer is. De amig ez kialakult, mennyi küzdelem, törődés, megalázás, kegyetlenség ért bennünket. Gyerekeink is alig, de unokáink végképpen nem ismerik ezt a sorsot. Csak azt a szabadságot, mely ki tudja, hova vezet.

Egy érdekes dolgot emlitel. Közfelfogás változása. Mikor, melyik évben volt az, amikor Teneked kellett arról beszélni, hogy nem kell a parasztságnak szövetkezetbe tömörülni? S mikor következett rá a retorzió, kiknek a részéről. Az a bizonyos irányitó füzet kiknek a kiadása volt?

A népfőiskolai konferencián nem tudtam résztvenni. Pedig szerettem volna elmondani dolgainkat.

Vilmosom, ha nem terhellek vele, küld el a 138 oldalas kéziratodat, elolvasás után visszaküldöm. Érdekel. Akkor mondok majd véleményt a kiadásával kapcsolatban elfoglalt álláspontodról és Nagy Gyula tanácsáról. Nagy Gyula kiváló értékü ember, véleményére sokat adok, ez is ösztönöz, hogy megismerjem irásodat.

Én még színes tévét nem láttam adásközben, vajjon élvezhetően adja vissza a szineket?

Gratulálok jól feleszerelt lakásodhoz. Mi is mondjuk feleségemmel, csak most volnánk legalább 40 évesek. Mi is csak az utóbbi 10 esztendőben tudtunk szépiteni otthonunkat, mert felszámitva a háborus éveket, a Rákosi-korszakot, 1958-tól 10 évig szinte különváltan kellett élnünk, mert

193 Gépirat; az aláírás autográf.

megyémben, Baranyában nem tudtam elhelyezkedni, el kellett menni az ország másik felébe, Esztergom mellé dolgozni. És az egy, szük keresetből élt a család, szigoru beosztással. De hát a mai időkben már hiába van három kivánságunk, nincsenek jótékony tündérek, akik teljesitenék. Jótékony tündérek? Figyeld csak meg a két világhatalom ellentéteiből mennyi jó várható? Az emberiség ott áll a megsemmisülés mélységének peremén. Tudod, ha mégis akadna varázslatos erejü tündér, tudnám, hogy a három teljesitendő kivánságot mire használjam fel. Pedig már csakugyan az élet peremén állunk, de békében élhetnének az utánunk jövő nemzedékek.

Epebántalomról beszélsz. Önkéntelenül a gondolatom a jobb alsó bordám felé irányul. Néha hajolásnál szúró fájdalom hasit, ilyenkor egyenesre pattanok, megsimogatom a helyet és csendben várok. Eddig megúsztam, pár másodpercig tartott, de az a gyanum, egyszer istenigazában elkap. Hogy mi, nem tudom, orvosnál nem voltam vele.

Örülök, hogy annyira rendbejöttél, hogy még a szomszéd szőlőjét is vállaltad. Szép munka a kertészkedés, sok örömöt nyújt, én mindig gyönyörködni tudok a fejlődő gyümölcs látásában, érésében. Ez felér számomra a bélyeggyüjtés és méhészkedés idegnyugtató hatásával.

Napjainkban az idegek nyugtatására meg éppen rendkivül nagy szükségünk van. Mindenki rohan, mindenki ideges, már a gyermekek is. Ők sem játszhatnak önfeledten, túl vannak terhelve, nagyok a követelmények. A tudomány fejlődésének, a világ rendjének alakulása teszi ezt?

Vilmosom, mi már azt nézzük, mit szabad ennünk, innunk, mennyit dolgozhatunk, és keressük mindennapi tevékenységünk során, ami örömet adhat. Ha erre lehetőség van.

Köszöntöm családodat, és szeretettel ölellek:

Vörös Vince

9.

Bakonya 1983. május

Kedves Vilmos!

Köszönöm, hogy elküldted olvasásra kéziratodat ifjusági éveidről. A magad markáns ifjui vonásaid leírása, megismerése mellett a korrajz képe tünik elő a megrajzolt eseményekből. Stílusod tetszik, nincs abban hiba, könyvalakban is megállná a helyét. Nagyon helyeslem, hogy foglalkoztál a megírásával, látszik rajta, mint Csizmadia Imre írásán is, az »orosházai kezdeményezés«, hogy a mi nemzedékünk sajátos néprajzi értékeit, szokásait, a paraszti életet mutassátok meg a maga valóságában, mely ma már azért kincs, mert nincs többé. Néprajzosok ezt nagyra értékelik, mert »első kézből« szakavatottan, hamisítatlanul tárja elé-jük azt a gazdag motivációjú életet, melyből nemzeti létünk erősitése, és nagyértékű néprajzi, népzenei kincsei fakadtak. Gyűjtik országszerte ezt az anyagot, jegyzeteléssel, magnószalag felvételekkel, de nagyon jónak tartom az orosházi kezdeményezést, ahol a paraszti élet cselekvői írásban rögzitik mindezt. Büszke, öntudatos magyarságom csak úgy muzsikált lelkemben, amikor írásod azon fejezetét olvastam, melyben németországi cseretartózkodásodat írtad meg, amikor is megmutattad s megismertetted a dagadtmellű büszke németekkel, hogy a magyar nem cigánynép, hanem ügyes, lovagias és jó munkaerő.

Irásod, ha múzeumban, vagy levéltárban lesz is elhelyezve, jó, hogy meg lesz.

Én, mint kisgazdapárti politikus, nagyon örültem volna, ha megirod pályafutásod eme közéleti szerepléstörténetét is, mert ez a terület szinte elválaszthatatlan a paraszti sorstól. Lehet, hogy Nagy Gyula ezt a területet nem értékeli szívből, de amit vele együtt kincsnek tartunk életünkből, ezen a vonalon vesztettük el s nem mindegy, hogyan ismeri meg az utókor. Nagy Gyula megirta, összeállitotta nagyértékű művét: »Parasztélet a vásárhelyi pusztán« címmel. Ez a munka örökértékű. Néprajzi szempontból felbecsűlhetetlen. Csízmadía Imre megírta a »Pirkadattól delelőig«-ben életük történetét, Te és Györgyi Lajos kéziratban fektettétek le a paraszti sorsot, mindkettőtökét alkalmam volt elolvasni. Ezt teszik majd mások, az utánnunk jövő fiatalság, akik még hallottak és hallanak róla, hogy élt ez a paraszti nép, és várhatóan fel is teszik a kérdést: Hova lett ez a szép életű nép (míndjárt ide írom: a sanyarú, verejtékes, idő előtt öregitő paraszti munkákat könnyíteni lehetett volna, de az eltünt parasztságot nem lehet pótolni), milyen módon és miért semmisült meg a parasztság? Ezekre a jogos kérdésekre őszinte, igaz választ kellene adni, nehogy a kisgazdapártiak becsületes és sok áldozatot, erőfeszitést hozó munkájuk téves megvilágitásban maradjon fenn. Hősök és nem vétkesek voltak.

Vilmosom, leveledben feltárod nehézségeiteket is, dokumentálva, hogy az anyagi szükségletek és a színes tévé, meg a szép kiskert mögött, mely biztositva van, mindig meghúzódik minden család életében a szív, és lélekkeserítő baj-halmaz is. És nagy erőfeszitéseket kell tennünk, hogy a lehetőség szerint kíegyensúlyozottan éljünk. Öregkorra ez fokozottan érévnyes. Adja számotokra a Teremtő!

Vilmosom, lenne egy kérésem Hozzád. Mint említettem, megkaptam Nagy Gyula fent említett kíváló kötetét, Násztor Gyurka küldte el. Az általam kedvelt és értékelt írásokat még értékesebbé szeretem tenni azzal, hogy a szerzőkkel ajánlást iratok bele. Nagy Gyulát személyesen nem ismerem, ő sem engem, ezért megkérlek, említsd meg neki, és nevemben kérd meg őt, könyvéhez egy negyedíves papíron írjon ajánlást a számomra, s Te küld el nekem, hogy azt a kötetbe beleragaszthassam. Igy egyszerűbb, mintha a vastag kötetet postán elküldeném.

Jó egészséget és sikereket kívánok, üdvözlöm az »orosházi gárdát«, Téged barátsággal ölellek:

Vörös Vince

10.

Bakonya 1983. május 27.

Kedves Vilmos!

Igen örültem, hogy megszerezted Nagy Gyula igazgatótól a dedikációt és külön köszönöm üdvözletét. Alkalommal add át neki az én őszinte köszöntésemet neki. Egyet kívánok: minél több Nagy Gyulát adjon a Teremtő a magyar népnek.

Nagyon érdekes amit dr. Görbics Béláról írsz, azaz a véleményéről: a pénz nem pótolja a hazát. Bizony, a pénz nem minden, habár szükséges, de megelőzik magasztos emberi eszmények.

Vilmosom, bizony jó lenne, ha megírhatnád a közéleti-politikai tapasztalataidat, mert ezek egy olyan tisztalátású és szilárd jellemű embertől igen jelentősek lennének. Kívánom, hogy egészséged és időd legyen rá.

Az általad ismertetett jelenségek bizony csunya foltok, Orosháza mindenképpen megérdemelne egy napilapot, de hát Békéscsaba féltékenysége nem csak mostani probléma, ez már a múltban is megmutatkozott több dologban s nekik nagyobb a befolyásuk. Féltik presztizsüket. Ha Darvas élne, neki lenne döntő szava ebben a kérdésben. Ha bár, Jóska sem akart erősen szembehelyezkedni illetékesekkel, ő is, más is, a maga pozícióját tartotta fontosabbnak. Papírforma és külszín szerint a népi demokráciáért küzdött, s küzdenek sokan, de csak azért, hogy e fedőnév alatt biztosítani tudják polgári életformájukat, melyet szóban, írásban elitélnek. A Kisgazdáknak ez a játéklabdául használt kispolgári demokrácia volt a »bűne«. Az élet tele van furcsaságokkal, melyek nem az igazság érdekében születnek. Hatalomszerzés és egyéni törekvések a fő rugói. Ellenszere nincs.

Kiss Sándor (a Parasztszövetség volt igazgatója) hamvait junius 4-én helyezik örök nyugalomra Vásárosnaményban, szülei mellé. Felesége és egyik lánya jönnek haza erre az alkalomra Amerikából.

Sándor is annak a kegyetlen hajszának lett az áldozata, melyet Rákosi hidegvérrel hajtott végre a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség ellen. Sokakkal együtt Kiss Sándor is kiment Amerikába az 56-os eseményekkor és ott kezdett új életet, de új ember soha nem lett belőle, megmaradt a hazáját és népét szerető magyarnak. Kívánságára hozzák haza hamvait, hogy szülőföldjében nyerjen örök nyugalmat. Nyomasztó érzés, hogy ezek az igazi jó hazafiak, mint Sándor, Nagy Ferenc és a többiek, idegen világban fejezték be földi életüket, amikor minden idegszálukkal Magyarországhoz kötődtek. És ennek kegyetlen végrehajtója Rákosi volt, akinek semmi köze, összekötő érzelme nem volt a magyar néppel, egyszerüen a nemzetet sakktáblának tekintette, bennünket sakkfigurának, és durva cselszövéseivel ütötte le mindnyájunkat.

De a nemzet azért él és Rákosi eszméje már sehol. Csak a sok áldozatért volt kár.

Vilmosom, ölellek sok szeretettel:

Vörös Vince

Amplificatio epilogi

Végezetül – áttekintve/átérezve Juhász Nagy Vilmos dokumentumokból és mások visszaemlékezéseiből rekonstruálható életútját – kilátópontot kellene találnom ebben az adatrengetegben. Vagy fel kellene tudnom mutatni egy olyan megközelítő fogalmat, amely személyének típus jellegét kiemeli. Eddig a *paraszt-polgár* megnevezés bizonyult a leghasználhatóbbnak, sajnos ez a történeti-szociológiai ízű szókapcsolat mára eléggé kiüresedett. A tradicionális paraszti társadalom eltűnt, a polgári státus és értékrend sem határozható meg egyértelműen a második modernizáció, egyáltalán a poszt-indusztriális viszonyok jelentkezésével. A nyugati tömegtársadalmak még visszhangozzák a megelőző századokban oly népszerű polgárerényt (így az egzisztenciális függetlenség lehetővé tette önállóságot és öntudatot), de képviselni már nem tudják, nem akarják. Nincs tapasztalatunk sem a *paraszt*ról, sem a *polgár*ról, a kettő összevonásából alkotott hibridről még kevésbé.

Juhász Nagy Vilmos kisember volt. A kisember nem a nagyember ellentéte, hanem a tömegemberé. A kisember nem a szegény ember legkisebb gyereke, hiszen akkor a végigharcolt élet jutalmaként, esetleg csodás fordulatok következtében Tündérország fejedelmévé választanák. A kisember csak saját körét, környezetét akarja a magáénak tudni, s ehhez reális viszonyt alakít ki. A legvégső esetben lázad, mert az mindig leleplez, és sikertelensége esetén nyomorulttá és/vagy nevetségessé tesz. A kisember az utolsó valódi létező, benne áll a világban, és nem fölötte vagy kívüle. A széthullófélben lévő társadalom még azonosítható eleme, akit a realitásérzéke óv meg az illúzióktól és az ideológiáktól.

Azt hihetnénk, hogy kisemberből van a legtöbb. A róla elmondottak és Juhász Nagy Vilmos életének tanúsága szerint viszont egyre kevesebb akad belőlük. Ezért kell feléjük fordulnunk, tanulmányozni és felmutatni őket, mint a kihalófélben lévő kismesterségeket, a maholnap eltűnő törzsi nyelveket; a még úgy-ahogy ránk tartozónak vélt múltat.

***

Köszönetnyilvánítás

Rendkívül hálás vagyok Paulovics Józsefné Juhász Nagy Katalinnak, aki megtisztelt a bizalmával, és tanulmányozás céljából átadta az édesapjával, Juhász Nagy Vilmossal kapcsolatos családi és hivatalos iratokat, valamint tárgyi emlékeket. Köszönettel tartozom Borus Gábor könyvtárosnak, helytörténésznek, valamint Makó Imre levéltárosnak, akik nemegyszer segítségemre voltak az anyaggyűjtés során. A kötetté formálás technikai nehézségeit Terhes András rendszergazda, Fazekas Gábor tördelő és Kovácsné Nagy Márta szöveggondozó oldotta meg. Ugyancsak köszönetet kell mondanom Miklós Péter igazgató úrnak, aki biztosította számomra a nyugodt munkavégzést, és a Nemzeti Kulturális Alapnak az anyagi támogatásért.

A Szabad Magyarországért Érdemkereszt, amelyet a Politikai Elítéltek Közössége adományozott Juhász Nagy Vilmosnak négy évvel a halála után. (1997. augusztus 30.) További posztumusz elismerése: Szabad Magyarországért Emléklap (1999. november).

Függelék

**RÉSZLETEK HORVÁTH VINCE JUHÁSZ NAGY VILMOSNAK ÍRT LEVELEIBŐL;
RÉSZLET HORVÁTH VINCE JUHÁSZ NAGY TERÉZIÁNAK
ÉS JUHÁSZ NAGY VILMOS HORVÁTH VINCÉNEK ÍRT LEVELÉBŐL
(1958. JÚLIUS 15. – 1982. MÁJUS 21.)**

1.
Budapest, 1958. július 15.
Kedves Húgom![194]

Értesítem, hogy júli. 10.-én irott levelét megkaptam és mindent megértettem. Sajnálom, hogy édesapjukat ilyen szerencsétlenség érte, hogy vissza kellett mennie a büntetését leülni. Megvalva őszintén a kétség élt bennem, de reméltem azt, hogy a bűntetés hátralévő részét elengedik neki – sajnos nem úgy történt. Igaza van Húgom! amikor azt irja, hogy régi volt katona tiszteknek elengedték a bűntetésük letöltését, ami igaz volt. Az édes apja viselkedésén ne csodálkozzanak, mert a falak közt az ember valóban olyanná válik – közömbös és melankólikussá, ezt tudom magamról.

Most pedig arra kérem, hogy levelem vétele után, azonnal üljön le és irjon kérvényt édesapja ügyében[195]. [...] Fontos volna ha a helybeli Pártszervezetben volna jóismerősük, vagy a községi tanácsnál, akik támogatnák a család kérelmét aláírásaikkal. Ha ilyenek nincsenek, akkor a család minden tagja írja alá a kérvényt. [...] Üdvözletem küldöm az egész családnak –

Horváth

2.
Kedves Vilmos Barátom![196]

Nagymeglepetéssel vettem kezembe a nekem küldött levelet és megelégedéssel vettem azt, hogy szabadember vagy. Nagyon messzire kellene elmennem, ha mindenről értesitést kellene neked irnom, de megpróbálok egyet és mást veled közölni, ami 1956. okt. 27.-e óta megesett velem a börtönből

194 Horváth Vince levele Juhász Nagy Teréziának; kétoldalas, kék tintával írt autográf levél, franciakockás, bal szélén ollóval levágott füzetlapon. Mérete: 296X207 mm.

195 Hortváth Vince két címet ad meg, ahová kérvényt kell küldeni: *„Legfelsöbb Ügyészség – dr. Szénási Géza főügyész urnak, Budapest, V. ker. Apáczai Cseri-utca."* és *„dr. Nezvál Ferencz Igazságügyi Miniszter urnak, Budapest, V. Szalay-u. 16."* Levelében felsorolja, hogy mire hivatkozhat a család: másoknak is megbocsátottak már, apjuk súlyos balesetet szenvedett, az otthonlévők megsínylik a családfő távollétét stb.

196 Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak; franciakockás füzetlapokon (dupla); az első és a harmadik és negyedik oldalra kék tintával írt autográf levél. A lap(ok) mérete: 294X206 mm.

való kiszabadulás után. [...] Ami velünk történt a gyűjtőben és Vácon, mindenre élénken emlékszem és sok személyre is, akikkel együtt voltunk, néhánnyal itt Bpesten ma is tartom a kapcsolatot.

Én 1956 okt. 29.-én érkeztem haza Bpestre részben autóbuszon, részben gyalog. Autóbusszal Váctól Gödöllöig utaztam, Gödöllötöl Budapestig gyalog, ami 34 km. hosszú út volt és, ez olyan nehéz volt számomra, hogy majd meghaltam a szokatlanul hosszú gyaloglástól, nem is szólva arról, hogy egész után vert az őszi szeles eső. De hazaérkeztem s a családomat egészségben találtam én pedig nagyon tönkre mentem úgyhogy kéthétig nem éreztem azt, hogy hányadán vagyok. Itt Kőbányán is meg Budapest egész területén a legnagyobb felfordulást, anarchiát találtam, szóval nem ugy történt az átalakulás, ahogyan én ezt elgondoltam és amiről veled is többször beszélgettem. Bizony ez az átalakulás véres volt sok pusztítással járt Rákosik hitvány, bűnös népellenes politikája miatt. Ezt ellehetett volna kerülni, ha az a vén kopasz gazember nem okoskodott volna, hanem 1956 tavaszán félre áll és átadja azoknak a vezetést, akik megtalálták volna a módját az átalakulásra. De ez a tarfejű gazember annyira ragaszkodott a hatalomhoz, hogy alig birták félreállitani, de a békés megoldás már elkésett és ami a Nagy Imre személyét illeti, abban is súlyossan kellett csalódni, mert az elvállalt feladatnak nem tudott megfelelni.

Igy értünk ell 1956 nov. 4.-re, ezt a napot nem lehet könnyen elfelejteni, mert hiába való volt minden ellenállás az ugynevezett nemzetiek részéről, mert a támadó szovjet haderökkel szemben ez egyenlő volt a halállal és a sokat emlegetett ugynevezett „ifjusági ellenállók" megtanulták a saját börükön, hogy mi a különbség fegyvertelenek ellen „hősöknek" lenni, vagy milyen egy hatalmas felszerelt hadsereggel szembe szálni. Vége az lett, hogy gyáván szétfutottak, aki életben maradt közülük, némely része pedig futott egész nyugat Európába, és otbolyonganak. Akiket pedig elfogtak a hatóságok, érdemük szerint lett velük elbánva. De, hogy Budapesten milyen óriási anyagi kárt okoztak a céltalan harcokkal az nagyon drága mulatság volt.

E kitérés után, ismertetés után folytatom a velem történteket én 1956 nov. 2.-án beléptem az újonnan megalakult Magyar Szocialista Munkás Pártnak Köbányan alakuló szervezetébe. 1956 dec. 15.-én kértem a párton keresztül a rehabilitációt ezt elfogadták, 1957. jan. 17.-én kezdték meg az ügyemet kivizsgálni és mivel a vizsgálat megállapította, hogy velem szemben Rákosiék súlyos törvénysértést követtek ell, 1957 máj. 27.-én a Legfelsőbb bíróság felmentett minden vád és következménye alól. Az igazságügyi Min. pedig 15.000 frt. kártéritést ítélt meg számomra, amit meg is kaptam. Igy végződött az a hajsza, amit velem szemben Rákosiék tettek folyamatba, mert voltam olyan bátor, hogy a piszkos tevékenységüket mertem birálni. 1957 május elsejével vissza hívtak a régi munkahelyemre a Ganz Vagon és Gépgyárba, ahol a régi beosztásomban dolgoztam 1959. juli. 1-ig, amikor is elértem a 60 éves korhatárt és nyugdíjba küldtek, a nyugdijam összege: havi 1.300 frt.

Amikor 1957. után konszolidálódott a helyzet, én magam is rendbe jöttem ugy gondoltam ideje annak, érdeklődjek utánnad s igy történt, hogy levelet irtam hozzád Kardoskutra. Helyetted kislányod válaszolt és közölte velem azt a szomorú hirt, hogy téged, 1957 tavaszán visszavittek a börtönbe. Nem mondom, nekem sem esett az a hir jól, mert reménykedtem abban, hogy belátással lesznek irántad, mert a bányában megrokkantál. Ennek alapján irtam meg családodnak, hogy adjanak be a Legfelsőbb Ügyészséghez kegyelmi kérvényt, hivatkoztam arra, hogy sokembernek megkegyelmeztek 1958 és 59-es években. Én magam is megpróbáltam tenni valamit, ennek érdekében beszéltem

azzal az ügyésszel, aki engem kihallgatott 1956 juniusában a nagy kihalgatás alkalmával. Az ügyész igéretet tett, hogy megnézi a perirataidat és értesít engem, beszélgetes után hamarossan megkaptam a választ, ami ugy szólt: a te ügyed nehéz ügy, mert te összeesküvés miatt lettél elitélve s ezért nem tud előterjeszteni amnesztiára, de igérte, hogy egy későbbi időben előveszik az ügyedet döntésre. Mit tehettem egyebet? tudomásul vettem a választ, pedig szerettem volna rajtad segiteni. Engem nem vittek vissza Vácra, pedig rajta voltam én is a listán, a nyomozók egyszer meg is látogattak, mikor igazoltam, hogy párttag vagyok és azt az irást, mely igazolta, hogy a rehabilitálásom folyamatban van – eltávoztak. Én igy úsztam meg, mert akkor már azok a kommunisták voltak a vezetőségben, akik ugyanúgy szerették Rákosit akárcsak én s függültek azokra az itéletekre, amit Rákósi és bandája hozott azok ellen a kommunisták ellen, akik Rákosinak az utjába voltak a dicsőségének napjaiban.

Én, amikor először beszélgettem veled Vácon a zárkában röktön felismertem benned azt, hogy nem mindennapi műveltséggel rendelkezel. Ezt megtehettem azért is, mert régi munkásmozgalmi ember vagyok, sok tapasztalattal az életben s mivel én nem voltam merev Rákosi-féle kommunista, nem tekintettelek ellenségnek még akkor sem, ha nem is vallottunk egy és ugyan az világnézetet, hogy tisztességes ember vagy – ezért ugykezeltelek mint barátot és ezt a felfogásomat ma is vallom. A rabélet a közös sors összehozza az embereket, akik politikai ügyben lettek elitélve persze! ahhoz az is kell, hogy meg is értsék egymást! Sokszor elgondolkoztam azon, hogy te mint művelt ember, hogy is tudtál beleesni egy olyan politikai ügybe, amiért olyan súlyosan elitéltek a Rákosi vérbírái. Persze! belekalkuláltam azt is, hogy Rákosi hatóságai sokszor felfujták az ügyet, bolhából elefántot csináltak, mint pl. az én esetemben is, amiért rámsóztak 4 évet. Valószínűen nálad is hasonlóan cselekedtek és sokszáz más esetekben is.

Én szabad vagyok és sok olyan kommunista és szoc. dem. elvtárs, akik a börtönben és internálotáborban szenvedett. Mi élünk, de az a véngazember Rákósi és sokan aljas társai ellettek küldve a fészkes fenébe, az a véndög Rákosi is Sz.U-ban, v Kubán-vidéken rágcsálodhat a hajdani „dicsőségén"! Sok embernek, családnak okozott súlyosbajt a hitvány politikájával, ha emberileg nem lett vele szemben megtorolva a gaztettei a sors megfizetett, mert már oda jutott, hogy nem beszámitható. Az a hitvány bíró, aki engem is elitélt a „tisztelt" Jónás-tanácselnök Úr! az nincsen az élők sorában, mert 1956 okt. az ellenforradalom alatt, öngyilkos lett – valószinűleg minden oka megvolt, hogy végezzen önmagával az a hitvány gazember! Bár sérelem ért személyileg engem is meg téged is ezen változtatni már nem lehet, mert ez megtörtént velünk. Ha azonban összehasonlitjük azt milyen állapotok voltak ebben az országban 1956 okt-ig ezzel szemben milyen állapotok vannak ebben az országban 1956 nov. 4.-ike óta – ezt össze sem lehet a múlttal hasonlitani, annyira jobb és szabad az élet azóta. [...] Azt hiszem egyszuszra ennyit írni elég volt, mindezek után kivánok neked, kedves családodnak jóegészséget és boldog ujévet! Maradtam baráti üdvözlettel

Vince

Budapest, 1961. december 26-án

3.
Kedves Barátom![197]

Amikor nállunk voltál az Ipari Vásár alkalmával többek közt beszélgettünk a kislányod sorsának alakulásáról. Én utána jártam, beszéltem a barátommal, hogy mit lehetne tenni ebben az ügyben. [...] Barátom közölte velem, hogy neki most épen szüksége van Rákospalotára egy gyors és gépira, valamint egy könyvelőre. A munkaerő felvételénél elöször Budapestiek és hozzátartozó területről való dolgozók jönnek figyelembe, a vidékieket nem alkalmazhatnak, amig itten vannak jelentkezők. Barátom azt tanácsolta, hogy közöljem veletek a következőt: a kislányod érdekében forduljatok a fent nevezett vállalatok központjaihoz, (Mezőgazdasági Ellátó Vállat vagy a Sz. Ö. V. O. Sz.) mert szerinte megvan a lehetőség az elhelyezkedéshez. Elmondta barátom továbbá, hogy neki jól jött volna a kislányod alkalmaztatása, ha Bpesti lakos volna, de a kiadott szabályokat ő nem lépheti át. Én nem kételkedem abban amit a barátom mondott, mert az elmúltévben egy régi elvtársamnak a lányát, aki kezdő volt mint gép és gyorsiró, amikor megtudta, hogy kinek a lánya, azonnal felvette alkalmazásba ma is ottvan és elég jofizetést kap. [...] Nekem is az volna a véleményem, hogy megkell kísérelni a megye területen lévő az emlitett vállalatoknál. Az én föltevésem szerint Orosházán is kell lenni helyi telepnek, ha pedig tudtok olyan megoldást találni, hogy Bpestre kapna munkavállalást a kislányod és volna lakása bejelentve – az elhelyezése már nem volna komoly probléma, mert ismeretségem az van bőven, ezt bátor vagyok leírni! [...]
Üdvözletünket küldjük neked és kedves családodnak: jóegészséggel

Vince

Bpest, 1962. juni. 3.

4.
Orosháza 1963 jan. 23.
Kedves Barátom Vince![198]

[...] Egy különlegesen érdekes téma ötlött az eszemben, ami épen a Tercsikém felvételi vizsgáján merült fel a mikor a politikai kérdésekből a VIII. pártkongresszus[199] eredményeiről, lényegéről és határozatairól kellett neki felelni, amit ő nagyszerűen tudott. Egy részletre nekem is felhívta a figyelmemet,

197 Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak; kétoldalas, kék tintával írt autográf levél; franciakockás füzetlapon, melynek bal széle tépésre utal, a jobb ollóval levágott, de egyenetlenebb. Mérete: 294X204 mm.

198 Juhász Nagy Vilmos levele Horváth Vincének; kétoldalas, kék tintával írt befejezetlen, nem aláírt autográf levél; franciakockás, bal szélén ollóval levágott füzetlapon. Mérete: 288X202 mm. Juhász Nagy Terézia postasegédtiszti tanfolyamra jelentkezett Budapesten, ennek a felvételi vizsgáján került szóba a pártkongresszus; a levél megszakad, valószínűleg nem lett postára adva.

199 A VIII. pártkongresszus 1962. november 20–24. között volt. Az augusztus 14–16-án lezajlott KB ülés *(Az MSZMP Központi Bizottságának határozata a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi emberek ellen indított törvénysértési perek lezárásáról)* az egykori koncepciós pereket veszi elő, hogy (a hadvezetés és a BM politikai elhárító apparátusába nagy számban átmentődött volt ávósok antikádárista szervezkedése ellen) ennek jogcímén indítson eljárást. *„A sztálinisták elleni nagyméretű megtorló akciónak nem szabad egészen nyíltnak lennie. Az akkori pártvezetés ellen akkor szervezkedőket csak egykori gazságaik ürügyén lehet eltávolítani az apparátusból"* – írta Szabó Miklós. (Szabó Miklós: *A desztalinizáció vége.* Beszélő, 1997/6.) Marosán György, aki a pártonkívülieket ért atrocitásokról is hallani akart, és bírálta Kádár autokratizmusát, az összes fontos párttisztségét elveszítette.

amely nagyon helyesen elítéli a Rákosi-féle személyi kultuszt és az általa elkövetett törvénysértéseket helyre kell hozni. Értve ez alatt azt is, aki igazságtalanul vagy túl súlyos minősítéssel börtönbűntetést szenvedett, Tercsikém azt a következtetést vonja le ebből, hogy engem is fognak eszerint rehabilitálni, mivel ezek a tények rám is vonatkoznak. Az való, hogy én is a Rákosi ellen foglaltam állást, bár nem a Párt keretein belül. De úgy nem tehettem azt, mert kívül voltam rajta. Hogy én egy olyan szervezetnek voltam a tagja, amelyik a rendszert is meg akarta dönteni, az csak azért volt mert egy egyszerű tanyai paraszttól lehetetlen elkívánni, olyan politikai jártasságot, hogy a rendszer megbuktatása nélkül is félre lehet állítani egy olyan szilárdan megalapozott egyéni diktatúrát, mint amilyen az általad is jogosan elítélt Rákosi klikk volt. Mivel te az illetékes tényezőkkel könnyen tudsz érintkezni, légy szives, érdeklődd meg, hogy van-e kilátásban ilyen rehabilitáció az olyanokra is mint én is vagyok. És ha nincs mi az oka és akkor az hogyan viszonylik a VIII. Pártkongresszus határozataihoz. [...] Jó volna egy kis anyagi segítség, mert a lábam nem akarja bírni a mezőgazdasági strapát. Viszont ezzel a priusszal nem kapok a lábamat kímélő foglalkozást. A mult évben, dacára a nagy fájdalmaknak és gennyfolyásnak, 260 m[*unka*]egységet összekapartam, de úgy érzem ez nem sokáig megy.

5.
Budapest 1974. január 6.
Kedves Barátom![200]

Az ünnepi üdvözlőlapot megkaptuk, köszönjük a róllunk valómegemlékezésről. Ha már igy jött, ki a sora, én is viszont kivánom az egész családodnak a nekünk küldött ünnepi jókivánságot. Azonban a levélben foglaltak nem nagyon vigasztaló, ami abban a lakásügyben fenáll, nehéz és szövevényes dolog az, ha még most sem nyert elintézést. Ebben az ügyben véleményem szerint a Kerületi Tanácsnak benne van a keze, mert annyi idő után már döntést kellett volna hoznia! A dolog nemismerete miatt nehéz erről a lakásügyről véleményt mondani. Nekem az volna a tanácsom ebben a bonyolult ügyben: a kedves lányod az egyetemi tanulmányait sikeresen elvégezte, én helyesnek látnam azt, ha a szegedi-Egyetemi Tanácshoz fordulna támogatásért az elhelyezkedés végett. Én reméllem azt, hogy ott támogatást kapna és elhelyeznék a tudásának megfelelő állásba. Én abból indulok ki hogy Szeged ma egy dinamikusan fejlődő nagyváros megvan benne lehetőség az elhelyezkedésre. Nem kel ragaszkodni ahhoz a Budapesthőz, ami eddig sokjót nem igen produkált! Ti abban a szerencsés helyzetben vagytok, hogy közel hozzátok két nagyváros körvonalai alakulnak ki igen hatalmas fejlődéssel: Szeged és Hódmezővásárhely. Szerintem én a ti helyzetetekben nem ragaszkodnék Budapesthez, mert a kétváros csak magyar városok, míg Budapest egy kozmópolita világváros az ő összes zűr-zavaraival! [...]
Kedves leányodnak jóerőt és egészséget:

Vince

200 *Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak;* fehér papíron, kék tintával írt autográf levél. A lap kisebb foltokban szennyezett; kivasalhatták, de az erős gyűrődések nyomai látszanak. A felső szél tépésre utal: a papírt egy rászorított (nem egészen egyenes) tárgy mentén rövidíthették meg. A verson grafit ceruzával írt számok, többnyire szorzási műveletek (két kéz írása, valószínűleg Juhász Nagy Vilmosé és Juhász Nagy Teréziáé). Mérete: 285X204 mm.

6.
Budapest, 1974. júni. 8.
Kedves Barátom![201]

[...] A küldött füzetet a megjelenő könyvről elolvastam, a könyv megrendelő lapot eltettem, és gondolkozom azon, hogy megrendeljem. A könyv témája nagyon érdekesnek mutatkozik, ami engem is nagyon érdekel s így megkívánom rendelni majd. Nem is gondoltam arra, hogy olyan komoly író gárda van azon a környéken, akik olyan felkészültséggel rendelkeznek, hogy olyan komolymű létrehozására alkalmasak legyenek. De ez igy van jól, mert legalább ismertekké válnak azok a történelmi hagyomány és maradványok, melyek lejátszódtak a török-hódoltság pusztitásai után. [...] Nagyon érdekes az, hogy csak a közelmúltban tudtam meg, hogy Hódmezővásárhelyen olyan református-kollégium működik, melyet még Bethlen Gábor alakított. Én azon csodálkozom, hogy miként tudott fennmaradni 400 évig abban a viharos időben, mellyen átkellett vészelni a vásárhelyi lakosságnak? Ezt is csodálni kel! [...]
Mindezek után kivánok neked és családodnak sokerőt és jóegészséget:

H. Vince

7.
Budapest, 1975. január 5.
Kedves Barátom![202]

[...] Ami pedig a nyugdij ügyedet illeti, nem tudom elérteni azt hogy kérésedet elutasitóan kezelték, pedig valószínű az, hogy minden kellék megvolt az igazoláshoz. Ha már ennyire jutottál az igazság keresésnél, ha már a Váci-utcában sem voltak az elbírálásnál tárgyilagossak – még egy lehetőség van számodra: fordulj panaszoddal a Nyugdijintézet legfelsőbb szervéhez: a Munkaügyi Minisztériumhoz. [...] Amíg Veres József volt a Munkaügyi Miniszter, nekem is könnyebb volt az ilyen dolgokat támogatása, mert a miniszter fiatalkori elvtársam volt, akivel egy illegális kommunista mozgalomban vettem részt. Igy több esetben jártam közbe munkás ügyekben nálla. A mostani Munkaügyi minisztert nem ismerem egyáltalában, mivel vidékről került fel Budapestre. [...] Most a kőzelmult időben kaptam egy lapott a: Győrffy György tudostól, mely levélben azt irja, hogy kérdésem jogos. Nem tudta megmagyarázni nekem,, hogy miért a Tiszántúl területe a magyarság legnagyobb települése. Annyit megjegyzett, hogy a Tiszántúli terület egyúttal közép-Eúropa centrúma – és egyéb okok is közrejátszottak ebben.

201 Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak; kétoldalas, kék tintával írt autográf levél; franciakockás füzetlapon, melynek bal széle tépésre utal. Mérete: 289X198 mm.
202 Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak; ld. 5. levél. Mérete: 290X198 mm.

Igy nem kaptam meg azt, amit akartam tudni és nekem az a véleményem, hogy erre a kérdésre majd az a Könyv ad megfelelő választ, amit ti adtok ki! Az Alföld régi életéről és alakulásáról. [...]

Mindezek után kívánok neked, Kedves feleségednek és leányodnak: Boldog Ujesztendőt, jóerőt és jóegészséget! Baráti üdvözlettel:

H. Vince

8.
Budapest, 1976. április 7.
Kedves Barátom![203]

Értesítelek, hogy a könyvet megkaptam [...] és annyit mondhatok, hogy megvagyok a könyvel elégedve, bár a könyv árát kicsit sokallom, mert arra voltam elkészülve, hogy a prospektusban közölt áron (100 frt.) fogják árusítani. [...] Tényleg igaz az, hogy még jókor került az olvasók kezébe a könyv, hogy elmúljanak azok az idők, hogy ne feletkezzenek arról a múltról, ami eltűnőben van azon a tájon amely táj a honfoglaló magyarság egyik fontos letelepülése volt. [...] Hamár idáig eljutottunk, amikor ilyen értékes könyvnek birtokában vagyunk, légy szives nekem elküldeni a könyv írójának nevét és pontos címét azért, hogy néhány sorral üdvözöljem őt és néhány történelmi kérdést tisztázzunk a Tiszántuli magyarság megmaradásának okairól! [...]

Ezúton mondok neked és kedves családodnak: Kellemes Húsvéti ünnepet! Maradtam baráti üdvözlettel:

H. Vince

9.
Budapest, 1977 dec. 12.
Kedves Barátom![204]

[...] Még volna mondani valóm a könyvről is [...] Nekem most a könyv olvasása után mégérdekesebb Hódmezővásárhely város és környéke. És nem tudom magamnak felfogni azt, hogy miként birta ez a város az évszázadok viharai közt fenttartani magát és magyarságát! nemlett soha vegyeslakta vidék, mint más vidékek, ezt csodállom rajta. [...]

K. Barátom! többmondani valóm most nincs, kívánom, hogy a levelem téged és kedves családodat és kívánok nektek Kellemes és boldog Karácsonyi és Ujévi Ünnepeket kívánunk!

Vince

203 Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak; kétoldalas, kék tintával írt autográf levél; franciakockás füzetlapon, melynek jobb széle tépett, illetve utólag ollóval igazították ki. Mérete: 291X198 mm.

204 Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak; ld. 5-nél. Mérete: 290X 198 mm. A verson, a hajtás alatt Juhász Nagy Vilmos kézírásával a következő kék tintával írt szöveg áll: *Csák Gyula a Magyar Irószovetség titkára. ismert író. Legujabban a Magyarország felfedezése sorozatban a Szikföld sóhaja, szociológiája könyv szerzője. Püspökladány és környékéről szól.*

10.
Budapest, 1978-febr. 25.
Kedves Barátom![205]

[...] Igen sajnálom, hogy olyan tragédia ért benneteket, hogy leányotok olyan súlyos betegségbe esett. [...] Sajnállak benneteket őszintén, hogy ilyen tragikusá alakult az életetek. [...] A levelednek másik része, melyben beszámolsz arról, hogy milyen kulturális tevékenységet fejtetek, ki az nagyon szép tölletek. Azt csak dicsérni lehet, hogy dolgozó embereket ennyire érdekelnek a kulturális tevékenységek. Ha köztetek élnék egészen biztos, hogy bekapcsolódnék közétek, mert azok a kérdések amelyekkel ti foglalkoztok – engemet is nagyon érdekelnek. Az idősebb generáció nagyon helyesen teszi, amikor életrajz megírásával, arról tudósít, hogy milyen volt a múltban a dolgozó parasztság és a munkásság sorsa, élete ebben az országban, nem is olyan régen. Ehhez én magam is hozzátúdnék szólni [...] van is egy novellás füzetem, melyben több megirt novella van persze a bácskai életből és múltjából, egyet majd elküldök neked. [...] Hogy a Békés megyei ujság szerinted nem támogat benneteket – az lehet irigységi manőver is. Ha a Szakszervezeti Tanács is támogat benneteket, akkor éljetek ezzel is. A könyvet, amit küldtél – elég gyakran olvasok belőle, igy olvastam azt is, hogy fiatalabb korodban Németországban voltál gyakorlati tanúlmányon. De olvastam több általad írott részletet is. [...]

Kívánom, hogy levelem jobbegészségben találjon benneteket, mint amilyen most van! Kívánom, hogy leányod egészsége helyre jöjjön, baráti üdvözlettel:

H. Vince

11.
Budapest, 1978 április 10.
Kedves Barátom![206]

Az üdvözlőlapot megkaptuk a húsvéti ünnepekre, amit köszönünk. Egy szomorú hirt közlök veletek: feleségem meghalt, 1978 március 18.-án. [...] Feleségemet 72 éves korában érte el a halál, nagyon fáj, de az idő, állítólag „jóorvos"! Ennél többet most ebben a lelki állapotban nincs módom irni. [...]

Kívánok neked és Kedves családodnak sokjó erőt és egészséget. Maradtam hozzád baráti üdvözlettel:

H. Vince

205 Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak; franciakockás füzetlapokon (dupla), a jobb széle ollóval vágott; az első és a harmadik oldalra kék tintával írt autográf levél. A lap(ok) mérete: 289X201 mm.

206 Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak; kék tintával írt autográf levél; franciakockás füzetlapon, melynek bal széle tépésre utal, a jobb ollóval levágott. Mérete: 290X198 mm.

12.
Budapest, 1982. május 21.
Kedves Barátom![207]

[…] Nincs kimagyarázkodni valód, ami szabadidőd illeti. Egy vidéken lakó dolgozó embernek, munkája, nem mint nekem, aki nagyvárosi polgár vagyok. A felmerült problémánk igen érdekes és tanulságos, ezért írom, hogy problémánknak, mert nekem is volt hasonló dolgom itt valakikkel, de azok eltüntette az idő vihara, mert nagyon Rákosi-pártiak voltak, de mivel ezt az érzésüket nagyon kimutták – félre kellett álniok és ma nem rontják a levegőt. […] Az olyan szájhősök, akik pofazással igyekeznek a butaságukat leplezni s igy neked is ilyen jankokkal gyüllik meg a bajod. Mindenesetre ne törödj az ilyen fajankokkal… […] A magyar uralkodó osztályok és a Habsburg-királyok elvégezték azt, ami a Trianonhoz vezetett, és ennek nyögjük a súlyát. Elszakítani többmint kettomillió magyart! Ennél nagyobb gazságot a politikában sem tudok elképzelni. Mint kommunista: a szocialista hazafiság és a nemzetköziség elve alapján állok, de nemcsák én, hanem mindenbecsületes magyar ember tagadja úgy a trianoni, mint a párizsi „békét", mert ez nem a mi békénk! Sem Jugoszlávia, sem Románia, de Cseszlovákia sem becsületes szocialista, hanem nacionalista államok. Irod, hogy beszéltél Erdélyi magyar emberekkel, akik kifejezték abbeli kívánságukat, hogy szeretnének Magyarországhoz tartozni. Szegény erdélyi magyar testvérek! De mit csináljunk most, amikor az amerikai gazemberek békeellenes tevékenysége miatt világ békét kel megvédelmezni? Vagy pedig az erdélyi magyarok arra az utra lépnek amelyre a Jugoszlaviai Koszovó-tartomány albán lakossai, akik nyíltan hirdetik, hogy ők Albániához akarnak csatlakozni. És ezzel a tevékenységukkel megkezdték felbomlasztani. Az egy ilyen Erdélyi elszakadási mozgalmat mi is támogatnánk, támogatókból nem volna hiány, még egy önkéntes hadsereg megszervezésében sem. Hogy Magyarországot az első viliaghaboru után ennyire szétszaggatták, ez nyugat-Európa szégyene. De szégyen az is, hogy ugy Románia mint Jugoszlávia olyan gazdag létükre valósággal koldusok Magyarországhoz képest gazdaságilag is. Tele vannak úgy adóssággal nyugat felé, hogy nem tudom, hogy ki az isten fizeti azt ki! Mi kisország tudunk boldogulni, nincs szükségünk kifizetetlen adosságok felszedésére, mégis megélünk. Persze, hogy ezt az állapotot hogy eltudjuk érni félre kellett állitani Rákosi Mátyást és hozzá hasonló szélhamosokat, és zsidó talpnyalóit és egy ellenforradalmi megmozdulást leverni – ez volt ennek az ára, hogy ma már ilyen tűrhető viszonyok közt élhetünk. […] Ami pedig a személyedet illeti – mindig vannak ocsmányul gondolkozó emberek, akik mindenkor a töllük műveltebbeket akadályozni, hogy irodalmilag kifejlődjönek, igy vannak Tiszántúlon is. Ezért mutasd meg azt, hogy te különb vagy mint az ilyen szófosók.

Mindezek után kívánom, hogy levelem úgy téged, Kedves Feleségedet és egész családodat jóegészségben találja: Baráti üdvözlettel –

H. Vince.

207 Horváth Vince levele Juhász Nagy Vilmosnak; franciakockás füzetlapokon (dupla); a levél jobbra lapozós, tehát a negyedik oldalon kezdődik (bal felső sarkában: 1 oldal), a második oldalon folytatódik, és a harmadikon zárul (Horváth a bal felső sarkokba mindig odaírja az eligazító számozást). Kék tintával írt autográf levél. A lap(ok) mérete: 290X202 mm.

JUHÁSZ NAGY VILMOS-INTERJÚK

Jelmagyarázat: [...] hosszabb szünet; ✂ vágás; ☒ érthetetlen

1.[208]

Németországi több mint féléves részvételem után hazajöttem, és bekapcsolódtam a társadalmi ëgyesületekbe munkájába. Először is a Kardoskúti Ifjúsági Ëgyesületben szerepeltem, és ott nemcsak az ëgyesületi életben, hanem műkedvelő gárdával is szerepöltem mint szereplő, igen jelentős eredménnyel, mert Vörös Borcsa Mihály tanító az rendezte ottan az ifjúsági ëgyesületnek a tevékenységét, és az tanított be bennünket, amíg még a pusztán, a pusztai tanyavilágban nem történt meg, hogy olyan jelentős [...] műkedvelő előadásokat tartottak vóna, mint Kardoskúton. Emlékszem rá, abba' nagyon, abba' vótam első szereplő, A piros bugyellárisba', ahol mint Peták káplár vót szerepőtem nagyon nagy jó eredménnyel. ✂ Azután Vörös Borcsa tanító az nagyon sok ilyen népies rendezvényöket is tartott az ifjúsági ëgyesületbe'... ✂ Szüreti bálakat, azután a műkedvelők mellett még más egyéb hasznos előadásokat is tartott és rendëztetett. Többek között ezüstkalászos tanfolyamot is rendezett, és azon is részt vettem én, és azon nagyon érdekes eseménye vót az a vizsga, amikor kérdezte az előadó az egyik fiatal, akkor nősült fiatalembërtűl, hogy mi a méhészetnek a legkedvesebb idő, ideje, időszaka – így mond. Időszaka. És ezt erre azt válaszolta, hogy a mézeshetek. És akkor nősült meg a fiatalembër. ✂ ...tanfolyamon. Azután vót még egy jellegzetës esemény, ami hát egy kicsit érdekös, vagy szóval nem is mondhatnám, hogy érdekös, hanem talán kapcsolatos bizonyos előadásokkal, amikor azt az előadó a bankett alkalmával [...] kijelentette, hogy az előadások alatt nagyon sokat foglalkozott a... az állatoknak a takarmányozásával. És nagyon sok, nagyon sokat jelent az állatok takarmányozásánál, különösen a baromfiaknál a csírázott magvak. A szaporodást elősegíti. És akkor ezt már előbb többször hangoztatva az előadások kapcsán az asszonyok megtréfálták, mert az idős előadó nagyon fiatal lányt vött el. És előrukkoltak a vacsora alkalmával, lëtakart tányérban csíramáléval. ✂ ...év folyamán szépen fejlődött az ifjúsági ëgyesület, hozzájárult még tartalmas előadásokkal az ottan a Kardoskút, kardoskúti egyházban [...] akkor újra-, újonnan választott pap, Breuer Oszkár. Az is nagyon sokat segített az ifjúsági élet előmozdítására. Később pedig a kardoskúti ifjúság, Kardoskúti Olvasókörbe is beléptem, és ott mindjár' jegyzőnek választottak, utána Héjja István, az elnök *(Ez mikor volt, Vilmos bácsi, körülbelül?)* [...] Ez? [...] Hát... Nagyjából, nem tudok mondani. *(Körülbelül?)* Ugye, a negyvenes évek elejin lehetött ez. És ottan az akkori elnök Héjja István lëmondott,

208 A felvétel ideje: 1989. szeptember; jelzet: H.1989.1.4.; készítette Bárdos Zsuzsa.

mer' már idős kora dacára ugye megunta már ugye az életnek, az olvasókörnek az ügyit-baját intézni, úgyhogy sokszor én intéztem el az ügyit-baját, mert én még akkor fiatal, mozgékony ember vótam, és erre való nézve a gyűlésen ajánlotta, hogy válasszanak meg engëmet elnöknek. Én viszont nem vállaltam el, de nem vállaltam el sohase, sëmmi körülmények között az ilyen megbízatást, csak úgy, hogy ha a szavazati titkos többség bízott meg, amit hát ugye föl is említettem is, meg is történt. Vót egy vitéz, nem akarom mondani a nevét, nehogy megsértődjön a családja, aki azzal állt elő, hogy – választásrul vót szó –, hogy ő a hivatott arra, hogy ilyen körbe' vezető szerepet vállaljon, mert akkor, amikor őtet vitézzé avatta Horthy Miklós, akkor azt mondta, hogy ők lësznek a jövő élet vezető emberei, társadalmi vezető emberei. Na, aztán hát, ezek után, aztán pláne nem vállaltam el, csak így fölkiáltásra, meg a volt elnöknek az ajánlására, hanem kértem a szavazati titkos többséget, ami óriási fölényben mellettem döntött. Én aztán... ✂ ...rendeztünk, sőt, emlékszem rá, a későbbi időkbe' már gazdanapot is rendeztünk, két napos, napra szóló gazdanapot rendeztünk, amibe' hát ugye vót tanyalátogatás, tanyaverseny, tanya-szépségverseny, aztán vóut lóverseny, aztán vót állatbemutató verseny, aztán vót előadás, tartalmas előadások vótak, aztán, aztán vót még itt terménykiállítás, termény-kiállítási verseny, amibe' én is hát második díjat nyertem el, én is kiállítottam. Ezután... ✂ Hát János nagyon népszerű ember vót ottan a pusztán, dacára hogy csak szomszédba' vót a birtoka, de Vásárhelyen vót mint ügyvéd, és mivel ilyen nagyon népszerű ember vót, én is kiálltam mellette a választáskor, ugye a választás alkalmával ő nyerte az országgyűlési képviselőt mandátumot. Erre nézve, mikor egyszer megjelentem nála, na, mond..., na, aszongya, most magán a sor, hogy ezt a mellémállást, mer' ugyë melléálltam, több helyen szónokoltam mellette, és meg is nyerte a képviselőválasztási mandátumot, most én fogok magának segíteni. Mostan van szőnyegen a gazdasági elöljáróságnál az elöljárói mëgbízatás. ✂ Öt elöljárót bíznak meg Vásárhelyen, tanya, tanyavidék, ötven, öt részre osztják és öt elöljárót. Maga nagyon sok potya hivatalt vállalt el, aminek sëmmi fizetése, csak jobban ráfizetése van, mer' annak idején, aszongya, hogy mind olyan csak ráfizetéssel mönt, mert sëmmi hasznod nem lött, sőt még gyűlöletet is kap, mer' nem mindënkinek lehet igazat adni. Mostan én adok ëgy ajánlólevelet, és mënjen be a bizottságba, és kérje magát elöljárónak. Úgy is lett, bevittem, és meg is választottak gazdasági elöljárónak. Ez aztán a feleségemet is megnyugtatta, mer' eddig ebből a sok [...] mer' vótam még amellett a Kardoskúti Olvasókör, ezt nem is mondtam, hanem vótam még a Kardoskúti Hangya Szövetkezetnek is igazgatója is, meg fölügyelőbizottsági tagja, az is sok időt vött igénybe. Aztán félszëmmel nekem is csak az ifjúsági ëgyesületre is oda köllött nézni, meg segíteni. Itten két má..., két-három mázsa búza ára vót a havi fizetés, és hozzá, ami a legfontosabb vót, mer' ez a háborús időkbe' vót már, a negyvennégyes, negyvenötös, negyvennégyes, negyvenhármas időkbe', amikor igencsak mindënkit behívtak katonának, aki csak valamennyire épkézláb ember vót. És ez hadmentességet is biztosított, katonai szolgálat alól való fölmentést. Hát, ugyë, ezt a szolgálatot én szívesen elláttam, és igyeköztem, azt hiszem nagyon sok pusztai ember, vásárhely-pusztai ember, Kardoskút környéki ember tudatába' van annak, hogy sënkit föl nem jelentëttem, sőt, amikor föl köllött vóna jelenteni, akkor nekem arrul jegyzőkönyvet köllött mindig, kedvező... *(megszakad)*

2.[209]

...alkalmával is, ezt még nem is mondtam, de ez már régi, évtizedës, több évtizedës vágya vót Kardoskútnak és a környékének, annak a külső puszta résznek a várostól való elszakadása, ami hát harminc-negyven kilométer távolságra vót az anyavárostól, oda köllött mönni mindenféle apróságér' elintézni, és Kardoskút állandóan elszakadási mozgalomnak. Orosháza meg viszont csak tíz, öt-tíz kilométerre vót, tehát oda akartunk tartozni, oda akartunk csatlakozni Orosházához. És ennek vezető embëre vótam én, osztán a városnak elég fekete bárányа vótam én, szóval minden tekintetbe' ellenközött a város a pusztával, és velem különösen. A pusztaiaknak az érdekeit néztem, nem a városnak az érdekeit. Úgyhogy ëgy alkalommal, ez nagyon az életembe vágó esemény vót, pusztaközponton közgyűlést tartottak arra nézve, hogy a központra fölállítandó közigazgatási kirendeltséget hova helyezzék. ✂ ...helyezködtem a polgármestörrel ebbe' a tekintetbe', és a polgármestör a végén kijelentëtte, hogy nagyon helytelen az elöljáró úrnak a fölszólalása, és a város ellen van ez minden tekintetbe', és majd hangfogót teszünk az elöljáró úrnak a szájára. Meg is történt. Megvonta a város a hadmentességi engedélyemet, és besoroztak katonának. Úgyhogy ezér' én negyvennégy elejin, sőt negyvenhárom, negyvennégy vagy mondjuk negyvennégy elejin beren-, besoroztak engem, behívtak katonának, katonai szolgálatra, amit Vásárhelyen aztán végeztek el, ahol fegyveres lőgyakorlattal mindent ellátott katonai szolgálatra, úgyhogy a frontra képesnek minősítëttek. Viszont engëmet nem a frontra vezényeltek, hanem a szegedi munkaszolgálatos zsidó csapat őrzésére bíztak foglalkozni szolgálati tételre. Amit hát ugye tehát a szolgálatot teljesíteni köllött, átvezényeltek Szëgedébe. A szegedi zsidósággal aztán, a munkaszolgálatosokkal nagyon jóba lettünk, annyira, hogy dacára nagyon figyelmeztettek, hogy nem szabad a munkaszolgálatosokkal baráti kapcsolatot vinni, mer' az, az lehet, hogy az illetőnek az életibe kerül, mer' vót is ilyen, hogy fejbe lőtték, mer' összeszűrték a levet a zsidó szolgálatosokkal. Én azért vigyáztam, meg ők is vigyáztak, hogy... ✂ Osztán nagyon jó, nagyon jó kapcsolatunk vót. Úgyhogy a zsidóknak vót a zsidó temetőben egy ilyen adó-vevő osztán rádió, úgyhogy a moszkvai rádió folytán azok mindig értesítettek engem, hogy mi a helyzet. Úgyhogy én többet tudtam a hadi helyzetről, mint maga a Lakatos miniszterelnök. Na, mondták is a zsidók, hogy lássa, ezt még a mú'tkor a Lakatos nem is tudta, de mink má' tudjuk, mink má' Moszkvából tudjuk. Hát nagyon jó viszonyba' vótunk a zsidókkal, úgyhogy, az anyját, itt én is megengedtem nekik annyi mindent, ugye *(pár szavas német töredék, zavaros)* [...] Aztán egészen addig, a nyár, nyárig, nyár elejéig, nyár utójáig... Még a feleségem vót idehaza, az aratást meg mindent ű rendëzte, meg ëgy nagynéném, azok rendezték, mer' én ugye szolgálatot teljesítettem, nem tudtam intézkedni. Csak osztán nem egyformák vótunk ám! Ott egyik csapat neköm oan huszonkét-huszonhárom embërem vót, ami énrám, énhozzám tartozott. A másiknak megin annyi, úgy vótak fölosztva a munkaszolgálatosok. Vót egy tizedes, egy ☒ katona, az ütötte-verte őket, puskatusolta mög mindön. Én nem, én nem bántottam soha sënkit, ëgyiket së. Neköm nagyon jó pont vót mostan, hogy visszatérök, mer' azt is meg akarom említeni, hogy én tíz évig vótam a rendszer ellen való

209 A felvétel ideje: 1989. szeptember; jelzet: H.1989.2.1.; készítette Bárdos Zsuzsa.

összeesküvésba', amit úgy neveztek akkor, hogy Fehérgárda. Hogy mi vót a célunk? Ëgy szóval mëg tudom, ëgy mondattal mëg tudom mondani. Az vót a célunk, ami mostan kialakulóba' akar lenni. A többpártrendszer. ✂ A kisgazdapártnak az óriási többséggel való téves fölfogásom az vót, hogy mink csak a közönséges többség alapján hatalomra jutunk, és ebbe' így aztán ebbe' a szervezetbe' én is részt vëttem, amibe' vezető szerepem vót, és hát ugyë a bíróság nagyon súlyos tizenöt évre ítélt engëmet. Tizenöt éves börtönre ítélt, amit hát ötvenhatba', amikor egy pillanatra megszabadultam, aztán elítéltek. Sőt! A Biszku Béla, az ügyész akkor, az még halált is kért. ☒ Ű vót akkor az ügyész, a belügyminiszteri ügyész. Hát avval a [...] ügyészi irattal aludtam én ëgy hétig, nem valami kellemes hálótárs vót. De aztán mégis mëgváltoztatták tizenöt évre. Tizenöt év az ötvenhatos forradalom, vagy minek nevezzük, ugye én forradalomnak nevezëm... ✂ Én idehaza vótam pár hónapig, idehaza vótam, és ugye vissza köllött mönni. Amikor visszamentem, akkor a tizenöt évbül ötöt elengedtek, akkorra, tehát súlyosnak találták akkor. Sőt, mostan, hogy közbevágjak, előbe vágjak, mer' ugyi még akarok mondani erről a dologról valamit. Közbe', mikor véglegësen szabadultam hatvanba', utána én egy pár évre, én a per..., a bírósághoz fordultam rehabilitációér', amit meg is kaptam, úgyhogy nekem megvan a rehabilitációs iratom, amire nézve én nem vagyok büntetett előéletűnek mëgnevezve. ✂ Márianosztrán, meg itt meg ott, több helyen börtönbe' tő'töttem a rabsági időmet, osztán dolgot kaptunk, én, ahogy én... ✂ Márianosztrán vezetője vótam egy ilyen kötélverő társaságnak, rabokból álló kötélverőknek Márianosztrán, amire azt mondta annak idején, mikor oda irányítottak bennünket az első este. Felírta a nevet, kaptuk a szalmazsákokat, aztán elkezdünk ott rajta heverészni, oszt az őrmester benézëtt. Mi az, aszongya, hát nem szabad vót nappal feküdni börtönbe'! Szigorú börtön vót ez. Mit gondolnak maguk? Ez, aszongya, úgy gondolják, hogy kegyhely. De nem kegyhely ám ez mostan, mer' az valamikor a nővérek, az apácáknak vót az épületük. Ott vót, az az épület vót az apácáké. Ez mostanába' má' nem kegyhely ám, hanem tudják mi? Piszok egy hely! Vagy valamibe' nem lehet feküdni. Hát az is vót, piszok egy hely! *(nevet)* Úgy lefottam én! Ötvennyóc kilóra lefogytam. Borzasztó rendszer, az a ronda koszt vót. És kevés még amellett. De hát aztán fölhozták. Aztán ott is aztán kötélverő mester is vótam, mög mindënt, szóval hát amennyire lehetëtt, foglalkoztam. ✂ Kilencszázötvenbe' kezdtem meg a büntetésëmet, s közbe' vót az az ötvenhatos szabadulásom, tán azt már említëttem, közbe' hatvanba', mivel tíz évet töltöttem le, hatvanba' szabadultam. Na, de ez alatt az idő alatt én, ëngömet a bányába besoroztak bányamunkára, amit hát ugyë Várpalotán töltöttem le. De ottan egy rossz értesülés alapján belekerültem ëgy bányarobbantásba. És ott a lábomat, ez most is rokkant ez a lábom ☒, úgyhogy ez nem soha, a sarkamat vetette szét a robbanás. ✂ Mikor engemet letartóztattak és vallattak, hát az a vallatás, azt nem is szeretëm elmondani, mer' itt van *(mutatja a körmét)* úgy vallatott a vallatóm, csak elmondom, hogy kihegyezett ceru..., izéket, nem, nem *(a kérdező súgja: gyufákat)* gyufákat kihegyezett, és alászúrta a körmömnek. Mind. Azér' ilyen a körmöm. Alászúrta, és ráült. Persze aztán én kirántottam alula, aztán azér' persze kikaptál. Szóval, nagyon sok vallomás, kínzás, vallomás, kínzás alól, amivel kínoztak. Fegyvert, puskát a cirklin, tehát lyukon áttett... ✂ fegyvert, agyon akartak lőni, avval i... ✂ Aztán hogy valljam be az összes bűneimet, mindën, akkor leültek a cirkli előtt katolikus papi ruhába', hogy maga, maguknál ugye magukat Jézus... magának minden bűnét, mondom, így mondja, be köll vallani. És úgy tudja, hogy úgy szabadulhat a mennyországba, úgy mehet abba a mennyországba. Itt vagyok, aszongya, én mint

katolikus pap, és vallja be az összes bűneit. Csakhogy én úgy kinéztem, kinéztem, láttam, hogy csukaszürke nadrág van rajta. Hát mondom... 'Sztán mindjárt meg is mondtam: nem fogok semmit së vallani maguknak, mer' én tudom, maguk hogy kicsodák. Inkább në kínozzanak, hanem lëszakítottam az ingömet, tëgyék be a puskát, oszt lőjenek agyon, hogy në szenvedjek, në sokáig szenvedjek itten ebbe' a börtönbe'. De hát ezt nem csinálta a hadnagy, ott röhögtek, oszt elmöntek. ✂ Ilyen kínvallatás ✂ beállítottak ugyë ëgy ilyen hogy éppen egy embër beállt, be tudott állni, csak olyan lyuk vót, és félig vótam vízbe, és avval kínoztak sokáig, hogy hát valljak be mindënt. ✂ A kínzások mellett mögjósolták, hogy engëmet azok a vallatók, ÁVÓ-s tisztek, të, aszonygya, piszok, aszongya, megértél a kötélre. ✂ Mi vallatás után, amit végrehajtottak rajtam, egyszer megláttam azt a jegyzőkönyvet, ami, ami, közbe' vallattak, hogy az aláírások között vótak, ami nem vót kihúzva, de vótak, olyanok, amik ki vót húzva. És ezt valahunnén, hun, nem tudom, hogy hunnan hallottam, csak hallottam, hogy mikor halálra ítélő olyan embërt ítélnek el, akinek valószínű halál lesz a ítélethozatala, azok, akik halált kívánják, azok mind kihuzkodják a nevüket. Hogy në kerüljön valaha... mostan most kérem előkerülnek ám ugye minden ilyenek elő, most előkerülnek, ilyen dolgok, előkerülnek. Itt mindjár' eszembe jutott... Hű, az anyja teremtésit! Ezek nyilván már, látom, hogy többségbe' van, aki aláhúzott, kihúzott. Ezek halálra ítélnek engömet. Akkor eszembe jutott, és erre tartom azt a közmondást is, Arany Jánosnak azt a közmondását, hogy mindig embörségösen viselködjön az ember. ✂ Aszongya, keretlegény vótál, a zsidókat kinoztad. Hát hogy én hogy kinoztam, én arra szeretném, mondom, a dó'goknak véleményük van, a zsidóktul kapnának róllam véleményt. Nahát, nézzük, aszongya, kik vótak ottan! Hát aztán mindjárt kettő eszembe jutott. Mondom, ezeket kérdezzék meg, ezt a két zsidót. Mögvannak, vásárhelyi zsidók ezëk. Kérdezzék meg! És egy három-négy nap múlva mindenféle kínzás, mindenféle vallatásnak vége vót. És tudja, hogy azok a zsidók mentötték meg az életömet? Amiér'... *(elsírja magát)* embörségösen bántam velük. Ez így van, ahogy mondom. Úgyhogy még közvetlen, közvetlen értesülésem is került e vonatkozás... ✂. Az egyik ☒ kereskedő vót Vásárhelyen, és az is köztük vót, és mikor szabadultam, utána motorbiciklim vót, hát akartam ëgy kezes-lábast venni, oszt ott van amerikai kezes-lábas, kezes-lábasok vótak kirakva az üzletbe' eladók. Osztán bementem hozzá. Tudtam, hogy ez az én kezem alatt vót. Melegem vót ám, hogy na, most mi lësz. Na, aszongya, gyűjjön, én nem akartam csak a segéddel a pultnál elintézni ezt a kezes-lábas ügyet. Na, csak gyűjjön ide, aszongya, oktató úr! Mer' az vót nekünk a megtisztel..., nem vót rangunk, tizedes vagy valami, akkor oktató. Na, gyűjjön csak ide! Na, aszongya, szerencséje magának. Vót nálam, aszongya, az ÁVÓ-s, aszongya, megkérdezett bennünket. Tudja, hogy magát, aszongya, nagyon jó véleménnyel. És attúl fogva, mondom, attúl fogva engem nem bántottak többet. Nem bántottak. És nagyon jól é... ✂ Viszont a maga szomszédját, az, aki nagyon komiszul ütötte-verte, puskatusolta a zsidókat, aszongya, azt fölakasztották. Ez vót a különbség a kettő között. Ez olyan igaz, mint hogy itt vagyok. Hogy így vót. Hát, ugyë, minden körülmények között embörségösen éljen az embör, embörségösen cseleködjön. ✂ Akkor az aranyadhalmi olvasói körben lévő műkedvelő gárdámat, amit én tanítottam, és én... sok helyen szerepőtünk is, körül a városokba', mög Vásárhelyen, mög Kardoskúton is sok szerepeltünk, és ëgy alkalommal versenyt hirdettek. Ilyen ëgyfölvonásos darabokkal köllött meg... *(valaki a háttérből beleszól: Hódmezővásárhelyen)* Hódmezővásárhelyen *(halk megjegyzést tesz a közbeszólónak: miért szólsz bele?)* ✂ ...a verseny. Én ott, ott mi is jeleztünk, vagy mi is neveztünk

ebbe a versenybe, mégpedig avval a, nem tudom, ki írta, A gunyhó előtt, az a címe. Nem tudom. A fuvaros embërt, az ostorral együtt ëgy nagyon jó szereplő, de nagyon italos embër vót. Még mëg is tudom mondani: Mónár Sándor vót, akire nagyon vigyázni kellett. Én mondtam nekik, oszt a többi szereplőnek, lent vótam a súgólyukba', nekëm, én nem vigyázhattam rá, hogy në engedjék ám Sanyit, hogy nagyon berúgjon, mer' akkor megëtte a fene az egész szereplést, nem tudom szerepőni, nem tudunk előadást tartani. Hát aztán bizony nem sikerült nagyon vigyázni rá, úgyhogy bizon elég illuminált állapotba lépött be. Úgy tötték be, olyan formán, hogy hát, hát... Azt azér' úgy nagyjából *(a következő pár szóval eljátssza Molnár Sándort)* elmondta olyan részögösen, *(normál beszédhangon folytatja)* mint amilyen az illuminált embër ahogy szokott beszélni, de nagyon-nagyon nehezen azér'. Azér' a végire járt a dolgoknak a szerepe. Aztán mikor vége lëtt az előadásnak, hát mink második díjat nyertünk. ✂ Osztán hát ugyi bíráló bizottság, pesti színész is vót ottan, meg színészek vótak, akik bírálták, hogy ki érdemöl igazán élethű előadást ebbe' a szerepbe', vagy szóval ebbe' az előadásba'. És hát minket második helyre juttattak, nagyon szép, előkelő helyet kaptunk, és a vezetője, a bíráló bizottságnak a vezetője fölkeresött engëmet, és gratulált. Hogy aszongya: nagyon szépen adták elő, a élethűen a szereplők a szerepüket, de különösen az a fuvaros, az nagyon élethű vót. ✂ Úgyhogy több helyen szerepöltünk mink, és nagyon szépen szerepeltünk. Az Aranyadhalmi Olvasó... az aranyadhalmi iskolának a tanítója, az vót a, aki hát ugyë mint értelmiségi embër ugyë figyelt volna bennünket. El is jött egyszer, de hát ugyë nem kis dologgal mög türelemmel vót az a rendezés, nem tudom mennyire ismeri ezt a dógokat, ezt is megcsinátam aztán szívesen, különösen hogy hát hogy köll mögölelni a lányt, ugye, hogy hát *(nevet)*, hát... mégis azér' hát tanyán nem lehetett olyan nagyon drasztikusan a dógokat csinálni, hanem finoman köllött azt mögcsinálni. De mindönrül azér' hát ugye nagyon sok... ✂ No, osztán a tanító, Cuci tanítónak hívták, Cuci István tanítónak, ez részt vött ëgy ilyen alkalommal, s úgy vót, arra biztattam rá, hogy én már kezdem ezt a meghivatást, vagy hivatást, mondom, unni, hanem odaadom a tanító úrnak, hogy hát vezesse. ✂ Végignézte, hát, aszongya, ami ennyi baj vóna, van vele, aszongya, ő nem vállalja el sëmennyi pénzér' së. Mennyi bajjal jár ez magának, aszongya. Hát aztán tovább is én vótam. ✂ ...keresztül. A tíz év alatt még alkalmi újságot is nyomtattunk. Mégpedig a... egyik életírónak, a Sin Lajosnak a testvéröccse, a Sin István az is szereplő vót, mind a kettő. Nagyon jó szereplők vótak. ✂ Első ☒ nem köllött tanítani meg igazítani, az tudta, hogy mit köll csinálni. A Sin István, az szerkesztette az újságot. Minden ilyen alkalommal kinyomtattak ëgy újságot. Aranyadhalmi Olvasókör. ✂ Két város-, vármegyére szólt az, mer' a vármegyei határon vót a kör, úgyhogy Vásárhely Csongrád megyéhöz is tartozott a tagoknak egy része, a másik pedig a Sin Lajos is Békés megyéhöz, Békéssámsonhoz tartozott. ✂ Mer' énvelem annyi érdekës esemény történt, hogy szinte kárnak tartom ezt nem megörökíteni. Sëmmi tovább. ✂ Az ismerősöknek, a családnak és a közönségnek, a körnek a tagjainak, hogy ezt ugye olvasásra ugye. Mostan ez nem t... ✂ ...antás életutamra. ✂ Megtörtént velem, akkor egy kis idő múlva eszëmbe jutott, és ugye nekiültem, osztán magamba leírogattam a betüket. ✂ Úgy ismertem meg első sorban itt mindjárt avval kezdem, hogy nagyon sok köszönetet mondhatok Nagy Gyulának, mer' minekünk jórészünknek, de nekëm különösen eszëmbe së jutott volna életrajzot írni. Talán Csizmadia Imre az jobban benne vót, meg mégis annak mög is jelent könyve. Énrám az a nagy panasza vót Nagy Gyulának, hogy hát nincsen bennem dicsvágy, egy csöppet së. Hogy hát én nem tartottam azt a...

De aztán csak addig beszélt, ugye osztán hát meg köll aztat írni, le köll jegyözni, mer' érdekös lösz majd a jövő generációnak, érdekös lösz, hogy ha elolvassa, és hát ugye ezt hogy írogattam, aztán az is kedvet kapott, kedvet kaptunk azután akkor jobban nekiláttunk, mikor itten ebbül a életírásokból fölolvasást tartottunk itt Orosházán. Azután itt a környékbe' több helyen, városokba', Vásárhelyen, Szentesen, imitt-amott. Nagy Gyula elvitt bennünket fölolvasást tartani belőle, és nagyon nagy érdeklődéssel fogadták. Tudom, emlékszem rá, a német..., a német...országi eseményeimet olvastam föl ëgy alkalommal, osztán abba' vót az a jelenet, amikor azt hazudtam ott a bálba', a lányoknak, hogy mi a szokás nálunk...., a táncosok összecsókolóznak. Az apátok! A lányok, nem is gondoltam, hogy kaptak az alkalmon, és összecsókoltak. Viszont, ezt nem tudom, lehet, hogy benne van ám, ez de mostan nem ☒ Aztán viszont énrám nagyon-nagyon meg... irigykedtek. Nagyon irigykedtek a végin, hogy hát így magam oldalára csábítottam a lányokat. 'Sztán forraltak egy összees..., összeesküvést forraltak ellenem, olyan formába', hogy ëgy üvegbe, ëgy sörös üvegbe keserűvizet tëttek, és azzal kínáltak meg engëm. Én meg olyan, még akkor olyan önérzetes fiatalëmber, nagyon önérzetes vótam, és ezt ki is mutattam ottan nem is ëgy alkalommal, én nem az a közönségës békavérű német vagyok, hanem tüzes vérű magyar vagyok. Megfogtam az üveget, oszt fejbe vágtam az illetőt. Én nem is tudom, tán még az üveg is összetört, csakhogy alig tudtak ám a család, a német család mëgmenteni, mer' meg akartak ám verni engëmet a németek. ✂ Olvasták, meg oszt hallgatták az előadásokat. Egy óvatlan... jelenet... fültanúja vótam egy jelenetnek, amikor fölolvastam azokat a..., éppen ezt a dó'got is fölolvastam itt alkalommal itt az olvasókör, vagy nem is, a Petőfi ...Olvasókörbe' fölolvastam, és jöttünk hazafele, és azok is mentek keresztbe hazafele. És hozzáfogtak erről a témárul, amit fölolvastam, többek beszélgetni. Oszt azt mondja egy embër, vagy asszon, már nem tudom, hogy mi, aszongya nagyon jók vótak aszongya ezek a fölolvasások, de kivált az a fiatalembër avval a német esettel, aszongya *(nevet)* kiválóan te... nagy tetszett neköm, aszongya hogy ilyen gerincesen eljárt, meg becsapta ott a német lányokat. Nagyon tetszett neki. ✂ Hát, többször elismerést kaptunk ezér', és több helyen szinte azt lehet mondani, hogy már alig-alig győztük a meghívásokat, mer' mások is hallották, és szerettek volna hallani ők is róla. Itt Orosházán elvállalatok is... ☒ az üveggyárba' emittamott, kazánépítő vállalatba', ott is fölolvastam, szóval így helyi viszonylatba'. De legtöbbet a múzeomba' mög a művelődési házba', ott olvastunk föl, nem is tudom hányszor, de többször fölolvastunk. ✂ A gyerökök nagyon örültek neki, hogy a papa, de a feleségöm nem nagyon örült neki.

3.[210]

Ëngem is jelöltek a képviselőválasztói névsorba' mint jelöltnek, képviselőjelöltnek, de többször fölszólaltam választások kapcsolatba', kapcsolatos csalásokkal szömbe', a kékcédulát, meg a kisgazdapártnak a háttérbe szorítását, ugye, aztán a parasztszövetségnek a teljes lehetetlenné tételéért, és ezért a kommunista párt óvást emelt ellenem, és kiiktattak a képviselőválasztói jegyzékbül. *(Kérdés: Ez a negyvenes évek végén volt, ugye?)* Ez a negyvenes évek végén. Ëgy alkalommal, mint

210 A felvétel ideje: 1989. szeptember; jelzet: H.1989.2.1/b.; készítette Bárdos Zsuzsa.

afféle képviselő… ✂ Ëgy alkalommal Tótkomlóson a betelepült magyarok évfordulójára nagyon szép ünnepélyt rendëztek, amire én és a Kardoskúti Olvasókör, mint annak az elnöke, én is meghívást kaptam. És el is mentünk feleségemmel együtt erre az ünnepi lakomára. És közbe' nekem is csak köllött valamit mondani mint afféle képviselőjelöltnek. Hát ugye azt találtam témának, hogy a körnek, a teremnek a falán egy nagyon szép festmény vót. A festményre rá vót fëstve az evangélikus templom és a tornya. Az nagyon nevezetös épület Komlóson, a legfőbb a környékbeli községek között talán a legszöbb, legmagosabb torony a tótkomlósi evangélikus templom tornya. ✂ Annak a tornyából lógott lë egy nagyon szép nemzeti színű zászló. S a választás alkalmával mindjárt eztet témának akartam venni, hogy mi, és én is ennek a képviselőjelöltje vagyok, mi nem akarjuk së a vörös terrort, së a Horthy fehérterrort, së a nyilas zöld terrort, hanem mink ezt a három színt, ezzel összenőve, nemzeti alapra helyezködünk. És ezzel tudunk… ✂ Komlóson nagyon sok kommunista vót. Talán faji differencia is vót a…, faji… nem differencia, inkább együttérzés a szovjettel, azok is szlávok. És hozzám jött a tótkomlósi magyar állatorvos, és figyelmeztetött, hogy azonnal tűnjek el, mer' nagyon nagy ellenállást tanúsítanak ugyë ott Komlós, kommunista párt, úgyhogy készülnek engëmet alaposan elverni. Szóval nagy hirig akar lenni. Hát aztán úgy van, hogy mellékajtókon, mellékhelyekön bújtam el, úgy tudtam elbújni előlük, ez elől a verés elől, máskülönben mögvertek vóna a komlósi kommunisták. Ez csak egy ilyen epizód. ✂ …ször… Nem tudom, most mondtam-e már, de mondtam… ✂ Többször szólaltam föl mostan abból az alkalomból is, amikor mi a választási eseményeket tárgyaltuk, és Dobi István is ott volt ezen az összejövetelen, és ëngömet jelöltek ki ezökér' is, mert akkor Dobi nagy pont vót, nagy embër vót. Ëngömet jelöltek ki, hogy ezt a választási visszaéléseket hozzam föl a Dobinak, a kékcédulákat. Tetszik tudni, hogy mi az. Amelyek, ami ugye többször, sőt vót eset, amikor hatszor is tudott kommunista párti, pártra szavazni valaki. Ilyen csalások vótak. Azután a kisgazdapárttal mög a Parasztpárttal vagy a parasztszövetséggel való, hát ilyen mögkülönböztető, hátrányos mögkülönböztető események ugyë hát nagyon bántottak minket. És én jelöltek ki ezeket előre állítani. Erre való tekintettel meg máskülönben is, ugyë sokszor ellentétes, ellentétbe kerültem a kommunista párttal, és ezér' aztán engömet a kommunista pártnak a óhajára, közbenjárására mögfosztottak a képviselőjelölti mögbízatásomtól. Így nem löttem, de nem is bánom, mer' hát ugye nem is lett ugye a kisgazdapártnak akkor ugyë semmi jelentősége a kormányzásba'. A győzelem után, nem tudom melyik, jaltai vagy a melyik egyezmény alkalmával lëszögezték azt, ez hozott minket tévedésbe, azér' szervezködtünk. Ezek óriási tévedésbe hozott bennünket. Hogy ők elhatározták, a nagyhatalmak, hogy aki melyik ország fölött fog uralkodni vagy fog ugye rendő… ott annak a politikai-társadalmi berendezkedésibe nem fog beleavatkozni. S azt hittük, hogy a szovjet is majd itten möghagyja, hogy hát ugyë, de hát ugyë nem így lött, mer' aztán közbe' mëgtudtuk, Saláta Kálmán, az a Nagy Ferencnek vót a veje, az lëjárt hozzánk, és ugyë leadta, hogy mi van, hogy van Pesten. Az leadta azt is, hogy Nagy Ferenc bement a szovjet ellenőrző bizottság fejihöz, nem is ☒, hogy is hívták, no, mindegy, hogy kérte, hogy a kormány miniszterei közé engedje meg azt, hogy a kisgazdapárt kapja meg a belügyminiszteri tárcát, a… Hát ugye a Tildy Zoltán lett is aztán az elnök, az elnöki tárca… Azt tudjuk, hogy a belügyminiszteri tárca az mindig ëgy országnak jelentős szerepöt jelent, mer' az kormányozza azt lehet mondani az országot. És lehet, nem tudom, igaz-e, de hát Saláta Kálmán így mondta el, hogyaszongya, zárt ajtók mellett mondta eztet minálunk, ugye ottan Vásárhelyen a kisgazdapárti gyűlésen.

Hogy a szovjet ellenőrző bizottságnak a feje megpofozta a... izét, Nagy Ferencet, azér', hogy ilyen követelést nyújtott be. Úgyhogy azután nemsoká ki is ment amint tudjuk Amerikába. Ki. És örültek neki, hogy megszabadultak tőle Magyarországon, mer' ugye követölte volna. Mi is ezen az álláspónton, hát hogy hát akkor nekünk is lehetne követ...✂ És így léptem be a Fehérgárda szervezetbe, ott is mint vezető embër, és így buktunk le ötvenhatba'. ✂ Sőt, hát ugyë hát spicli vót közöttünk, áruló, és ugyë minket letartóztatottak, és ugyë börtönbe' tizenöt évre ítéltek, amit aztán ötvenhatba', mikor vót az a szabadulá... ✂ Akkor mi kiszabadultunk, és ugyë akkor öt évet még engedtek belüle, de még a négyet csak le köllött tőteni. Úgyhogy én össze-vissza tíz évet töltöttem börtönbe'. Ez aztán nagyon rossz hatással vót rám. ✂ Az egész puszta is, mer' ugyë öt-hat kilométerre vótunk Orosházától, Vásárhelytül meg harminc-harmincöt kilométerre, és ide kívánt már évek hosszú évtizedek úta Orosházához akart csatlakozni vagy önálló községgé alakulni. Hát én mindig az önálló községgé való alakulás mellett döntöttem. És volt erre méghozzá miniszteri... ✂ ...esetem, amikor a polgármester rámutatott Tótkomlósra, hát ezek evangélikus tótok ám, osztán így elejtették az önálló községgé való alakulást részünkre. Úgyhogy osztán egy alkalommal... nagyon jó lótenyésztők vótunk ottan, a kardoskúti rész különösen. A jó melegvérű lovakat szerettük tenyészteni, mer' messze vót a város, a község meg minden, osztán szerettük a gyorsjárású, melegvérű... De viszont a szomszédba', Orosházán meg Komlóson nehézvérű, nehéz mozgású lovak vótak, nem olyan gyorsjáratú, amilyet szerettünk vóna. Vásárhely meg megin' messzire vót, meg ott vót méntelep. A méntelep parancsnoknak osztán ezt fölvetöttem, hogy jó volna Kardoskútra egy ménistállót rendezni, vagy az állam... ötven... várjunk, ez negyven... még a bevonulás előtt vót... negyven...

4.[211]

Bevonulás előtt vót... negyven év, negyvenes évek elejin vót. Hát nem tudom pontosan az időpontot. Csak aztán azt mondja a méntelep parancsnok, mer' faséba' vót a polgármestörrel, tudja, aszongya, ajánlok maguknak valamit. Ez érdekes vót nagyon. Tudja, në szóljanak sënkinek a városon, mer' a város is akar a pusztára ménistállót rendezni, mer' már sokszor követelik a pusztaiak, hogy a melegvérű angol mög arab félvér lovakat tartsanak, hogy azt szeretnék. Úgy fogjanak ki a városon, hogy në szóljanak egy szót së, mer' a város mindenáron központra akarja ezt a ménistállót, amely a városhoz már sokkal, több kilométerrel közelebb vót a városhoz, ez. És ott van neki telke. Központon. Hanem maguk fogják magukat, osztán járják össze a pusztát, osztán szedjenek össze egy bizonyos összegöt, és Kardoskúton négyszáz szögöles telket vásároljanak a városnak a tulajdonába. Úgy is történt. Összejártuk a ☒ adta pénzt, adta pénzt, úgyhogy még sok is lött a pénz, úgyhogy szociális célokra mög iskolára mög mindönre is ott adtak ☒ No, osztán egy alkalommal az országos lótenyésztő bizottságnak az elnöke, vezetője ugye vizitet tartott a vásárhelyi méntelepën. Majd akkor jöjjenek be, aszongya, küldöttség lesz, de ne szóljanak sënkinek së a városon, egyáltalán. Úgy is történt. Ëgy istállóbul kijött a miniszteri bizottság, a miniszteri biztos, és én előálltam, hogy szeretnénk egy ilyen irányú melegvérű

211 A felvétel ideje: 1989. október; jelzet: H.1989.3.1.; készítette Bárdos Zsuzsa.

lótenyésztő, ménekkel fölszerelt ménistállót ide a pusztára, mer' mi messze vagyunk errül-arul, minden oldalrul messze vagyunk, és hogyha az állam segítségünkre lenne. Lehet, aszongya, ha van, aszongya, telke Kardoskútnak, mer' kértük, hogy Kardoskútra szeretnénk. Ha Kardoskúton van telke a városnak, mi, aszongya, a minisztérium, aszongya, szívesen oda fogja építeni. Akkor ott vót a polgármestör, előjött erre: Kardoskúton a városnak nincsen tere. Ilyen alkalmas területe, hanem központon van. Aztán én előálltam: nagyságos polgármestör úr, Kardoskúton is van, mi nemcsak kérünk, hanem mi áldozatot is tudunk hozni. Ezért is oda vásároltunk a városnak. Úgy meg vót rökönyödve! Olyan pofon vót a főis... a polgármesternek, hogy ezér' nagyon megharagudott rám. Na, akkor azután osztán vonták meg éntűlem az elöljárói hadmentességi megbízatást, és ott az én istállóm, vagy méntartás, az lett nagyon szépen kirenoválva, óvoda lett belőle. Kardoskúton óvoda.

Melléklet

A FÁJDALOM TISZTTARTÓI
A Fehér Gárda Mozgalom történetének margójára

A jelenkortörténet kutatójának magyarázkodnia kell a félmúlt globális folyamatai lezárulatlansága, vagyis választott korszakának nem kellően távoli, nyitott természete miatt, miközben általános tapasztalat, hogy a technikai újdonságok (elsősorban a számítástechnika terén) – ha nem is egyik napról a másikra, de – megváltoztatták a társadalmak működését, s ilyen-amolyan bonyolultságú áttételek révén az állampolgárok tudatát is. A múlt század második felének miliője távolabb került a jelen évezred emberének érzésvilágától, napi gyakorlatától, mint mondjuk az öreg Rousseau szentimentalizmusa ifjúságának felvilágosult hóbortjaitól. A történettudomány (a Ranke-féle módszerek, az Annales-kör modernebb ars poeticája, vagy bármely interdiszciplináris érdeklődésű, de a história szakági autonómiájának igényét fenntartó irányzat) már nem vállalkozik korszakolásra. Struktúrák, mezők és terek, *„diskurzus-univerzumok kaotikus kavalkádjai"* szelik keresztül-kasul egymást, a Foucault-féle megszakítottságok tovább rongálják a nagy elbeszélések maradványait, az idő helyett a terek válnak érdekessé (Pierre Nora), és a narrativitás-kutatás a folyamatos elbeszélés lehetőségének retorikai helyreállításával kísérletezik. Az új léthelyzetben nincsenek kéznél a korábban kidolgozott/közvetített történelmi tudatnak, a históriai önreflexiónak az ontológiai támaszai. Summa summarum: noha új epochát élünk, elmaradt a változások (stabil) történettudományi interpretációja. Az itt-ott újrahasznosítani próbált marxi teória sem oldja meg a dilemmát, hiszen e tan kulcsmozzanata, a teleologikus szemlélet, maga a fejlődés-gondolat is elévült. Napjainkhoz közelítve: a társadalom- és a kultúrtörténet összhangba hozásához, együttes előadásához már nem találunk közös elméleti keretet, így a történettudomány maholnap lemondhat prognosztikus ambícióiról. Legalább nem lesz mitől berezelnünk…

I.

A Hódmezővásárhely és Orosháza közti tanyavilágban 1949 augusztusától 1950 szeptemberéig működött a környék gazdáiból szerveződött Fehér Gárda Mozgalom (FGM), amely az angol/amerikai hadsereg remélt bevonulása körüli hadieseményekből, a szovjetrendszer leverése utáni konszolidációból és igazságtételből akarta kivenni a részét. Tagjai világpolitikai fordulatra számítottak, de valódi tájékozottság híján nyugati rádióadásokra, utazó kereskedők, városi emberek túlzó beszámolóira alapozták vízióikat. A titkos szervezkedés egyszer sem hajtott végre akciót. Előadásokat, katonai kiképzéseket tartottak egymásnak, pénzt gyűjtöttek, fegyvereket rejtegettek. És várták az amerikai felszabadító csapatokat. Az ÁVH kíméletlenül felszámolta a mozgalmat. Vezetőit, Blahó Jánost és Kovács Istvánt kivégezték, tagjait börtönbe csukták, internálták; a résztvevőket és a velük kapcsolatban állókat életük végéig megfigyelték.

A FGM összetartó ereje az elszenvedett sérelmek (túladóztatás, beszolgáltatások, rekvirálások, a kuláküldözés megaláztatásai) és a csodavárás volt. Politikai aktivitásuk színvonalát különösen ez utóbbi fémjelezte. Ezért (is) értékelheti a szakma úgy a mozgalmat, hogy *„a szerencsétlen résztvevők balekok voltak"*, vagy tartja szükségesnek a kanonizációt *(„az 1956 őszi események vidéki előfutára")*. Azt senki sem vitatja, hogy emberileg megrendítő és történelmileg tanulságos a kommunista utópia jegyében kirekesztett és megfélemlített paraszti közösség kálváriája.

A FGM létrejöttének, működésének és utóéletének feltárását kezdetben a dokumentumok titkosított státusa, a túlélők és szemtanúk szűkszavúsága, egyáltalán a téma érzékenysége akadályozta vagy nehezítette. Miután a gátló körülmények megszűntek (lehetővé vált a kutatás[1], az adatközlők felbátorodtak, az emlékezetpolitika liberalizálódott), ettől kezdve a módszertani kérdések kerültek előtérbe. A források mennyiségi és minőségi szempontú feldolgozása során nyilvánvalóvá vált, hogy a több tízezer oldalnyi iratanyag hiányos, illetve olyan dokumentumokról van szó *(„hatalom-gyártotta szövegek")*, amelyek nem tekinthetők primer bizonyítékoknak. A FGM (és más hasonló, a paraszti ellenállás) iránt érdeklődő kutatók ezért az eseménytörténetet kiegészítő/módosító újabb dossziék publikálásával kezdtek foglalatoskodni (a távoli jövőben létrehozandó „teljes" narratíva érdekében), vagy szöveguniverzumként tekintettek a rendelkezésre álló irattömegre, s vizsgálódásaikat erre – a társadalom történetét, a mindennapokat megelevenítő – *diszkurzív térre* irányozták.

Összefoglaló módon először Szenti Tibor írt a '49/50-es dél-alföldi szervezkedésről[2]. Öt adatközlő visszaemlékezéséből komponálta meg a FGM ős-narratíváját. Az özvegy Csáki Kálmánné, Juhász Imre, Koncz Imre, Nagy Ferenc és Szőke Pál által előadottak részleteiből szőtt folyamatos elbeszélést – *„orális történeti tanulmányt"* – a kronologikus elrendezettséget időnként felfüggesztő/megtörő nézőpontváltások, a szerzői kommentárok *„realista pátosza"* kvázi-irodalmisággal ruházták fel. Írása egy irodalmias (elbeszélő modor, átélt előadás, karakterek stb.) pszeudo-hagyomány megalkotására tett kísérletként fogható fel, amelynek álnaivitása (mindent elhisz, amit lejegyez) engedte érvényesülni a megszólaltatott *regösök* mikrohistóriai jelentőségét. Sőt, noha műfaját nehéz pontosan meghatározni, a kulturális antropológia kérdéshorizontjával is érintkezett.

Szentit utóbb elmarasztalták az *„objektivitást nélkülöző szemlélete"* miatt, mert ellenőrzés nélkül közölte mindazt, amit interjúalanyaitól hallott[3], s ez *„a történések torz bemutatásához"* és önellent-

1 Az Alkotmánybíróság 60/1994. (XII. 24.) sz. határozata alapján a Belügyminisztérium 1995. március elsején az 5/1995. sz. utasításával létrehozott egy történészekből és levéltárosokból álló bizottságot, amely javasolta egy állambiztonsági történeti hivatal felállítását, melynek feladata *„az 1990 előtt működő állambiztonsági szolgálatok iratainak őrzése, az Etv.* [egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről szóló 1994. évi XXIII. törvény] *végrehajtása, a betekintési jog (információs önrendelkezési jog) és a tudományos kutatás biztosítása, továbbá saját tudományos kutatás végzése lenne". „A kormány végül is 1995 decemberében nyújtotta be az Etv. módosításáról szóló törvényjavaslatot, melyben az átvilágítandók körének csökkentésén kívül a Történeti Hivatal létrehozására, az általa őrzendő iratokra, az iratokba való betekintésre és az azokban való kutatásra vonatkozó szabályok is szerepeltek. Az Országgyűlés a javaslatot – számos módosítással – 1996. június 3-án fogadta el. A törvényt 1996. július 7-én hirdették ki."* (Kutrucz Katalin: *Módosításra várva – A Történeti Hivatal működését szabályozó törvény jogi problémái.* Fundamentum, 2000/1.)

2 Szenti Tibor: *Az Orosházáról elinduló fehérgárdista mozgalom 1948-1955* = Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről. Orosháza, 1995.

3 Az Őze szerzőpáros – ld. 5. jegyzet – (az iratanyagokba való betekintés lehetőségével élve) ellenőrizte a szóbeli adatközlők visszaemlékezéseit. Ami nem szerepelhetett a kihallgatási jegyzőkönyvekben (feljegyzésekben), annak valósághűségét az interjúk egybehangzó részletei valószínűsítik. Ilyen visszatérő emlékkép az ÁVH kihallgatási módszereinek egyike: *„Tizenkét éjjel hallgattak ki és szinte mindég mögvertek. A ütlegölést égyszörre két személy végezte. Egy ávós nő volt köztük a legkegyetlenebb. Mögkérdözte tűlem, hogy* »megbasznál-e?« [így!] *Amikor azt válaszoltam, hogy* »nem«, *számon kérte tűlem, hogy* »tán olyan rossz kurvának

mondásokhoz vezetett[4]. A kritika részben jogos, Szenti nem töreked(het)ett a FGM-t racionális tapasztalat tárgyává tenni. De – a hagyománytörténést szolgálva, valamiféle hatástörténeti láncolat kiindulópontját felkínálva – megfelelően járt el. Nem szaktörténészi analízist végzett, hanem egy letűnt (innen a históriai dimenzió) kulturális csoport krízishelyzetben való viselkedését tárta fel, amelyet felőröltek az idegen ideologikus/szimbolikus világkép nevében fellépő hatalom praktikái.

Arról a körülményről sem szabad megfeledkeznünk, hogy a FGM-t évtizedekig még a *„kirekesztett hagyomány diszkriminációja"* sem sújthatta, mert felszámolása után eltűnt a (regionális) kollektív emlékezetből (miként maga a közösség sem úszta meg a nagy társadalom-átalakítást). A hatalom gondoskodott arról, hogy e múlt katartikus újraélésének titkos/lappangó alkalmai elsorvadjanak, illetve a kínzó és tilalmas emlékek blokkolják a hagyományképződést. Hagyomány (és az utókor érdeklődése) híján viszont nincs mit történelmiesíteni, történetírói szakfeladatként újjáteremteni. Így csak a minden kutatható társadalomtörténeti eseményt pedánsan sorra vevő faktualizmusban és/vagy az emlékezetpolitika erre irányuló figyelmében bízhatunk.

Őze Sándorné és Őze Sándor a FGM népéleti, históriai kontextusát vette górcső alá[5]. Céljuk – a lokális tudat élesztésén, az FGM emlékezethagyományba iktatásán túl – a paraszti ellenállásnak a nemzeti paradigmában való elhelyezése, az '56-os forradalommal való összekapcsolása volt.[6] Aprólékos kutatómunkával (amely kiterjedt a visszaemlékezésekre, a nyomozati szervek dokumentumaira, a bírósági anyagok perdokumentumaira, az operatív anyagok megyei összesítőire, jegyzőkönyvekre, a beszervezett személyek jelentéseire) összeállítottak – miként Bán András aposztrofálta – egy *„kusza szerkesztésmódú dokumentumgyűjteményt"*. Vajon miért nem rendeződhetett el az anyag, és miért tükröződik még a kötetben is ez a strukturálatlanság? Őze Sándor kötetzáró tanulmányában a FGM-en belüli *„szövevényes ok-okozati kapcsolatokra"* hivatkozott, amelyekkel nem tudták összefüggésbe hozni a hasonló szervezkedések lappangó dokumentumanyagát. Ráadásul annyi belső ellentmondás, hiány és kétely merülhetett fel Őzéékben a meglévő iratok alapján is, hogy nem vállalkozhattak sem a paraszti szervezkedés(ek) narratív összefoglalására, sem egy ilyen narratívát sejtető dokumentumtár módszeres felépítésére. Cinikusan mondhatnánk, hogy a szorgalmuk áldozatai lettek, de valójában arról van szó, hogy beleütköztek a történettudomány határaiba. Nem tudhatunk mindent, s épp ezért ki vagyunk szolgáltatva az egész-elvűség és a történészi hűség aporétikus viszonyának. Mintha a történetírás már nem volna alkalmas történetivé tenni azt, amit múltként feljegyez, s ismét (vagy még mindig) ott tartanánk, hogy a *„kor vezető történészeinek roppant tudásanyagot görgető remekművei csak azt közvetítik, hogy már milyen felfoghatatlanul sok minden történt."* A (nép)művészetben nincsenek ilyen korlátok, ezért sajnálkozott Őze Sándor, *„hogy ebből a kollektív emlékezetanyagból miért nem lett népballada..."*.[7]

---

gondolsz?«, *és ezért veretött. Ha mög* »igen«*-nel válaszoltam, a* »buja fantáziám« *miatt vertek félholtra. A péniszömet rajzszöggel az asztalhon tűzték."* (Juhász Imre); *„Esténként ÁVH-s nő is jelen volt a vallatásnál. Engem elkezdtek pofozni, lökdösni. Nekiestem véletlenül a nőnek.* »Te, rohadt kulák, meg akarsz erőszakolni?« *– kérdezte a nő, és visszalökött"*. (Mérai Kálmán)

4 Bán András: *Fehér Gárda a Dél-Alföldön (1949-1955).* Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 2009. (szakdolgozat)

5 Őze Sándorné – Őze Sándor: *Magyar parasztballada – Fehérgárda a Dél-Alföldön.* Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 2005.

6 Ma úgy tűnik, hogy '56 talapzata nem bír el még egy mellékalakot.

7 Vargyas Lajos a balladát a *„középkori parasztság nagy alkotásának"* tartja, amely a XIV – XV. században viharos gyorsasággal terjedt el Európában. Nálunk a műfaj XVI – XVIII. században élte virágkorát, lejegyezni pedig a XIX. század elejétől kezdték őket.

Szenti néhány adatközlőre koncentrálta munkáját, Őzéék pedig az elérhető teljességre törekedtek, de abban nem volt köztük különbség, hogy tájékozódásuk a dolgok és a jelenségek körén belül maradt. Szemben a természettudományos megismerés egyik alapelvével, miszerint (dolgozzunk bármekkora tényhalmazzal) az egész intellektuális átlátásához belső rendszerelem nem szolgálhat kiindulópontként. Viszont ha így gondolkodunk, akkor kijelenthető, hogy Szenti tanulmányát nem az határolta be, hogy nem álltak rendelkezésére a szükséges források, mert Őzéék, bár jelentősen továbbléptek e tekintetben, ugyanúgy nem zárhatták le a témát. Az extenzív gyarapodást csak egy újfajta, *természettudományos* hozzáállás vihette tovább. Bálint László efelé fordult[8]: abból az axiómából indult ki, hogy az 1945 és '53 között a Szegeden és környékén felbukkanó rendszerellenes szervezkedéseket az esetek többségében az ÁVH provokálta (például az FGM-t is). Ez a meglévő/gyarapodó tényhalmazon kívüli koncepcionális elem (axióma) összefüggéseket, sajátos rendet teremtett az ismeretanyagban, sőt előre vetítette a forráskutatásban várható fejleményeket is. Bálintot nem zavarták a széthulló, széttartó tények, a hiányzó források, mert nem a történelem érdekelte, hanem az, hogy mi történhetett. Az ok-okozatiság, az ismert elemek hitelesebb/szellemesebb elrendezése helyett egy felettes rendező elv alkalmazására, gyakorlati próbájára törekedett. De mégsem *objektív,* mert fölvett axiómája tényszerű bizonyítását (az ÁVH provokációs tevékenységét alátámasztó iratanyag előkerüléséig) kénytelen volt elnapolni.

A Szeged környéki szervezkedések állambiztonsági szolgálatok által történt *segítése* – mint a közvetett bizonyítékokból felállítható hipotézis – alapvetően meghatározta Bálintnak a FGM-ról írt tanulmányát. Míg Szenti csak a közkatonákat beszéltette, az ő történetükként adta elő a mozgalmat, Őzéék a nagyfőnök (Blahó János) és a helyettes (Kovács István) személyét emelték ki, addig Bálint László a maga narratíváját az ügynök/tartótiszt(?) – bizalmi ember kettősére (dr. Fekete István és Blahó János) építette. Viszont dr. Fekete fantomszerű alakjának kiléte mindmáig megoldatlan rejtély. A nagyfőnökön kívül senki nem találkozott vele, és később a neve is eltűnt Blahó gyanúsítotti jegyzőkönyvéből[9].

Bán András, aki Szentit, Bálintot és részben Őzééket sem találta elég objektívnek (egyébként az említett szerzők munkáiból bőségesen merített), publikációjában[10] tényként, tehát bizonyítottként kezelte a titokzatos dr. Fekete István létezését. Bán írása más vonatkozásban ismét fordulatot jelentett a FGM historiográfiájában. Az addigi munkák rendre túllépték (vagy nem méltányolták kellőképpen)

Keszeg Vilmos egy ezzel párhuzamos, a XIX. században kiteljesedő folyamatról szól: *„A népi kultúra individualizálódása során a kultúra szerkezetében olyan új műfajok jelentek meg, amelyek átmenetet képeznek az anonimitás és a szerzőség, az egyediség és kollektív jelleg között" (Kicsiny dalaim – népi költők antológiája;* Előszó). Ekkor váltak népszerűvé a népi verselők (nevezték még őket népi költőnek, népköltőnek, parasztköltőnek, parasztpoétának, földműves költőnek). Őzéék is egy versfaragó (Csorcsán Szűcs Imre) műveit illesztették a *Magyar parasztballada* dokumentumai közé, noha neki sem volt mondandója a FGM-ról.

8 Bálint László: *Különös szervezkedések Szegeden és környékén – 1945-1953. A hírhedt koncepciós eljárások és ítéletek első magyar példái.* Belvedere Meridionale, Szeged, 2005.

9 Sőt, a negyedik (1950. szeptember 20.) kihallgatásán készült feljegyzésből is hiányzik dr. Fekete István, akinek a szerepét Szemenyei Ádám, orosházi alpolgármester vette át. A Blahó vallomásairól készült feljegyzések két csoportot képeznek. Szeptember elejéig viszonylag egységes a történet- és a tényanyag, a további meghallgatásokon viszont dr. Fekete vagy eltűnt a képből, vagy jugoszláv, később amerikai ügynökként bukkant fel. A jugoszláv sztori az egyik legérdekesebb variáció, ezt csak Bálint közölte a V-10149 számú dossziéra hivatkozva. Ad 1. eszerint Blahót nem ötször, hanem hatszor vallatták (erről sem Őzééknek, sem Bánnak nincs tudomása). Ad 2. Blahó vallomásainak összezavarodása a FGM tagjainak letartóztatása, és ÁVH-s őrizetbe vétele után következett be (már nem volt érdekes Blahó meséje, a részleteket kiverték a tagokból; csak a végső koncepció szempontjából volt szükségük rá). Ad 3. A jugoszláv szál felcserélése az amerikai kémhálózattal Rajk Lászlónak a Magyar Ellenállási Mozgalom manipulálására vonatkozó utasítását juttatja eszünkbe.

10 Bán András: *A Fehér Gárda mozgalma a Dél-Alföldön.* Belvedere Meridionale, 2009/5-6.

a Peter Burke-i értelemben vett hagyományos történetírói paradigma illetékességi körét; Bán üzenete e vonatkozásban az volt, hogy ideje komolyra fordítani a szót, egyetemi kontroll alá helyezni a témát, mintegy intellektuális jelentőséget adva a FGM kortárs- és jövőbeni feldolgozásainak. Megjegyzendő, hogy a tanulmánya megjelenése óta eltelt évtizedben nem bukkant fel újabb fejlemény, és egyáltalán – sem a XIX. századi rankei ortodoxia, sem Hayden White-i nyelvi fordulat nem befolyásolta számottevően kulturális emlékezetünk állapotát.

II.

A paraszti szervezkedések történetére irányuló kutatások mindent elkövettek a téma lehető legteljesebb feldolgozása érdekében, mégsem sikerült a nemzeti narratívában vagy legalább a közgondolkodásban egy FGM-nyit továbblépni. Pedig az összes, az ügyben érintett tette a dolgát: az iratokat kiadták a páncéltermekből, elolvasták, feldolgozták, a visszaemlékezéseket elmondták, lejegyezték, a tanulmányokat megírták, kinyomtatták, becsúsztatták a postaládákba és elhelyezték a folyóirat-olvasókban. A kínálkozó magyarázatok közül számomra az tűnik a legvalószínűbbnek, amely abból az alapvetésből indul ki, hogy történelem csak elbeszélt formában létezik. E tekintetben az FGM nem túl jó alany. Vegyük sorra a problémákat! Bár a szervezkedésben résztvevők létszáma (amelyről nincs pontos adat) behatárolható, százas nagyságrendű, a büntetőeljárásba bevont személyek konkretizálhatók, ám a köztük lévő kapcsolatrendszer, és ennek főleg időbeli alakulása követhetetlen. A források alapján néha úgy tűnt, hogy mindenki tud mindenről, csak ez a minden meglehetősen zavaros. A szervezkedés ismerősi körben, a közérzet hullámhosszán terjedt, inkább nevezhető mozgolódásnak, semmint mozgalomnak. Kevés rituálé, formális elem, nyom, és nulla belső iratképzés. Előfordultak összejövetelek, ezekről maradtak besúgói jelentések, utóbb rögzített vallomások, de a lényeget érintő napi találkozások, metakommunikatív jelzések dokumentál(hat)atlanok[11].

A FGM a megszálló hatalom apparátusával szemben csak a pótcselekvésig juthatott el. A diffúz szervezkedés viszont nem *történetesíthető.* Az epizódok garmadája, az interakciók folyamatos, életvilágszerűen totális, szétszálazhatatlan szövedéke bármi, csak nem epikus anyag. Igen, egyszerűbb lenne a dolgunk, ha a népemlékezet szelekciója és tömörítő bölcsessége balladává formálta volna az FGM történetét, így viszont a kutatók alaposság a részletek vég nélkül duzzasztható folyam(at)ába kormányozta a témát. Úgy „mindent" tudhattunk volna, így csak eleget.

11 Farkas Gyöngyi módszertani tanulmányában az ügynökjelentéseket az ÁVH hatalmi technikáinak jobb megismerése, a hivatalos vagy propagandanyelv és a mindennapi nyelvhasználat közötti különbség feltárása, továbbá rejtve maradt témák szövegelemzéssel való kiszűrése szempontjából tartja használhatónak. A besúgók jelentéseinek „dekódolásáról" ír, ám azt hiszem, hogy itt nem csupán két jelhalmaz (valamilyen szabály szerinti) megfeleltetéséről lehet szó, hanem közrejátszik a történetírás nyelve, s bizonyos fokig az irodalmi nyelvhasználat kódja is. (Erre, illetve egy korábbi tanulmányára Farkas is utal a 9. lábjegyzetében: *„A dossziék ügynökei általában függő beszédben közlik beszélgetőpartnereik szövegeit* [...] *velük ellentétben* [Jánosi] *beszélgetőtársai egyes szám első személyben (hol idézőjelben, hol anélkül) hosszan, részletesen fejtik ki véleményüket, pontosan úgy, mint egy irodalmi alkotás szereplői."* Főleg a büntetőperek iratai és a kihallgatási jegyzőkönyvek „dekódolásából" származtatott jelentések rögzítésénél kell óvatosságot tanúsítani, s ebben Farkas Gyöngyi példásan jár el (következtetéseihez mindig hozzáfűzi: *„tegyük fel", „elképzelhető", „nem zárható ki", „valószínűnek tűnik", „talán", „esetleg", „amennyiben feltételezésünk igaz", „joggal feltételezhetjük", „bizonyára", „nem tűnik elképzelhetetlennek", „az sem kizárt"* stb.). (Farkas Gyöngyi: *Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények – A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai.* Aetas, 2006/4.)

Szerteágazó eseményekből is lehet a kommunikatív emlékezet bármely fajtája számára jól kezelhető, koherens elbeszélést alkotni, főleg ha van vezérgondolat és azt megtestesítő/képviselő vezető. A FGM-ban – szemléletesen szólva – két dudás volt egy csárdában. Az egyik Blahó János, az elcsatolt országrészből érkező *együtt-mönt,* aki beházasodott (Csáki Kálmán másod-unokatestvérét vette nőül) a pusztai közösségbe, és megnyerő külsejével, modorával, és a szovjetrendszer elsöprésén munkálkodó titkos, felső kapcsolataira hivatkozva elindította a szervezkedést, a másik Kovács István, a pálinkafőzde üzemeltetője, virtusos, polgárosuló helyi bandavezér, aki egy idő után kevesellte a tanyai szemináriumokat és a katonai rövid tanfolyamokat. Blahó és Kovács között folyamatosan nőtt a feszültség, a kezdeti pajtási viszony elmérgesedett, és kibékíthetetlen ellentétté mélyült. Hogyan is lehetne az FGM történeti hitelességű, mégis mitikus egységű narratíváját úgy kialakítani, hogy erről a belső konfliktusról – amely Blahó lebukása előtt már megosztotta a pusztai szervezkedőket – szemérmesen hallgatunk? Az egyszerű tanyasi emberek korántsem voltak olyan jámborak, mint ahogy a sztereotípiákban ábrázolják őket. Blahót titkolózása, felfelé mutogatása, szemfényvesztőnek tűnő nagyvonalúsága miatt többen nyilvánosan megrótták, bár leváltására csak Kovács István és Juhász Nagy Vilmos tett lépéseket[12]. A legendaképződést és a históriailag korrekt, de kerek elbeszélés megalkotását többek között ez az antagonizmus akadályozta/akadályozza.

A FGM-nak a megballadásítását, a népemlékezetbe való befogadását (az elmondottakon túl) az is nehezítette, hogy hiányzik belőle a drámai mag. Ha úgy tetszik: a cselekmény. Az imént vázolt belső megosztottság is ebből eredt: a tagok nem értették, hogy kockázat- és áldozatvállalásuk ellenére miért nem kerülhet már sor hathatós fellépésre. És nem az angol-amerikai csapatok érkezésére gondoltak. A FGM radikálisabb tagjai az önálló, akár fegyveres akciók kezdeményezését hiányolták, amelyeket Blahó János (dr. Fekete Istvánra hivatkozva) rendre elhárított. A FGM működése alatt mindösszesen négy (vagy három?[13]) begyűjtések elleni demonstrációt terveztek, illetve két lövés dördült el[14], amelyek egyike sem volt összefüggésben a szervezkedés alapcélkitűzéseivel.

A diffúz szerveződés, a belső ellentétek, az eseménytelenség mind-mind hozzájárult, hogy a FGM-t nem leverték, hanem felszámolták, közel olyan lassúsággal és kivárásokkal, mint ahogy a mozgalom létrejött, vagy a mindennapjait élte. Ha a légy beleragad a pók hálójába, a pók időszámítása, szokásai, ösztönei diktálnak.

Őze Sándor arra a kérdésre, hogy ki állhatott a FGM mögött, három lehetséges választ adott: 1. *„az ÁVH példastatuálásként egy szervezkedést provokált ügynökei által"* 2. „»Fekete« *anyagi előnyökért merő szélhámosságból indította* […] *el a szervezkedést"* 3. *„spontán indult meg a szervezkedés és kapcsolatkeresés".* Őze *„az írott és szóbeli dokumentumanyag forráskritikai vizsgálata után"* arra a következtetésre jutott, miszerint *„legvalószínűbb, hogy a különböző variációk elemeiben ötvöződtek".*

12 Juhász Nagy Vilmos lesbe állított, felbérelt emberekkel akarta elhallgattatni Blahót, aki nagy szerencséjére kimagyarázta magát, így a botos embereknek nem akadt dolguk. Kovács István pisztollyal érkezett Blahóék tanyájához, hogy a nagyfőnökből kikényszerítsen végre egy akciót, de mivel a társai nem érkeztek meg, odébbállt. (Ez utóbbi epizód Blahóné vallomásából ismert, tehát koholt is lehet. Blahó letartóztatása előtt felhatalmazta nejét, hogy bármit hazudhat az ÁVH-nak, a lényeg, hogy felesége és fia megússzák az ügyet.)

13 Blahó János kihallgatásán készült feljegyzések szerint: *„Kovács István négy esetben akart szervezett felvonulást és tüntetést végrehajtani."* (1950. július 18.) *„A szervezkedés tagjai* […] *három ízben akartak kirobbantani felkelést Kovács István vezetésével."* (1950. augusztus 2.)

14 Kovács István Rostás Flóriánék székkutasi tanyáján szétlőtte egy kakas fejét, illetve a menyasszonyáék tanyáján, Ravaszéknál meglőtte a macskát, mert az rákapott a galambokra.

Bán András *„a történéseket tüzetesen megvizsgálva"* leszűkítette a lehetséges variációk számát: *„Felmerül a kérdés, hogy provokáció áldozatai voltak-e a résztvevők, netán egy spontán szerveződő ellenállásként kell felfognunk a szervezkedést. Az igazság valahol a kettő között keresendő".* A két történész tehát nem kötelezte el magát egyik és egyetlen „forgatókönyv" mellett sem, ezzel jelezvén a kérdés eldönthetetlenségét, pontosabban összetettségét. Ugyanakkor, ha már sikerült az alapmotívumokat megállapítani, akkor ezek arányát, időbeli *hatályosulását,* kombinációit, vagyis e komplexitás strukturális és temporális jellemzőit célszerű volna tisztázni. Ez az a bonyolultsági szint, amelynek elérésére (minimális programként kis lépésekben történő megközelítésére) rengeteg idő és rendkívül kevés esély van.

A továbbiakban megpróbálok néhány mozzanatot, ismert körülményt az Őze által megadott variációkhoz kötni, illetve intuitív módon kiegészíteni a narratíva (megközelítőleg kompakt) teljesülése érdekében. A bizonyíthatóság szerény lehetőségeivel élve, és a lehetségességet megcsillantva. Miután Bán András ejtette a szélhámos-verziót, elsőként ezen kellene túlesnünk.

Bálint László az FGM-t a Keszthelyen és környékén szerveződött Ébredő Magyarok Fehér Gárda Mozgalma modelljének tiszántúli kópiájaként interpretálta. A keszthelyi szervezkedésről a következőket írta (az egybevetés érdekében most engedtessék meg egy szokatlanul hosszú citátum): *„a mozgalmat Kővári János indította útjára, de annak elsőszámú vezetője rövidesen Kiss Sándor lett. A meglehetősen zavaros múltú Kiss Sándort már az 1930-as években elítélték csalásért és betörésért, majd a háború kitörése után kupeckedéssel foglalkozott, és nemsokára biztosítási ügynökként járta Keszthelyt és környékét, az ottani településeket.* [...] *Az illegális mozgalom lényege az volt, hogy felkészüljenek egy várva várt, közelgő rendszerváltozásra, amely véget vet a kommunisták terrorisztikus diktatúrájának, és ha szükséges, ebből az eseményből majd maguk is kivegyék a részüket. Ennek érdekében kisebb-nagyobb csoportokban gyakran tartottak politikai kérdésekkel foglalkozó értekezleteket, később katonai jellegű kiképzéseken is részt vettek saját szervezésben. Fő feladataik közé tartozott a mozgalom részére fegyverek szerzése és pénz gyűjtése a különböző kiadásokra, például a szervezőmunkára, a vezetők utazgatásaira stb. A kor körülményeinek megfelelően a legaktívabb szervezők motorkerékpárral járták a kisebb-nagyobb településeket, szerveztek, irányítottak, tanácsokat adtak, utasításokat közvetítettek. A nagyfőnöki tisztséget Kiss Sándor töltötte be, a rangsorban őt követték a főszervezők, és végül voltak a beszervezett tagok.*

Az Államvédelmi Hatóság helyi szervei központi államvédelmi irányítással és felügyelettel folyamatosan figyelemmel kísérték a mozgalmat, majd amikor elérkezettnek látták az időt, lecsaptak rájuk. Az ügy államvédelmi realizálására és a bírósági eljárásra 1950-1951-ben került sor, amelynek befejezéseként Kiss Sándort és Kővári Jánost halálra ítélték és kivégezték, sok-sok embert pedig a résztvevők közül börtönbe zártak vagy internáltak."

Nagyon úgy tűnik, hogy a nevek és az időpontok cseréjével a FGM rövid történetéről is kielégítő összefoglalást kaphatnánk. Ez részben a tényekből, részben Bálint paradigmatikus gondolkodásából[15] következik. Ha elfogadjuk e modell térben és időben átültetett, de változatlan teljesülését, akkor ismét dr. Fekete István titokzatos figurájánál és szerepénél kötünk ki. Őze Sándor arra alapozva veti el

15 Bálintnál a paradigmatikusság kombinálódik a narratív gondolkodással, de az előbbi dominál. (Bruner felosztásáról: László János: *Történelem, elbeszélés, identitás.* Magyar Tudomány, 2003/1.)

a szélhámos-verziót, hogy Kiss Sándor személyleírása nem illik dr. Feketére, tehát kizárt, hogy a köztörvényes, házasságszédelgő, szélhámos stb. Kiss terjesztette volna ki vadászterületét a Tiszántúlra is. Így a szélhámos-narratíva csak abban az esetben tartható fenn, ha dr. Feketét *(Pista bácsit)* Blahó fantáziája kreálta volna, akire (mint távoli, fel nem fedhető autoritásra) mindig hivatkozhatott, nevében utasíthatott és pénzt kasszírozhatott. De ez már nem egyeztethető össze Bálint provokáció-elméletével. A két variáció legkisebb közös többszöröse úgy nézne ki, hogy a szélhámos hajlamú Blahót az ÁVH instruálta (Bálintnál ez Lévay Béla szegedi Magyar Ellenállási Mozgalma esetében bizonyíthatóan fennáll).

Vessünk egy pillantást Blahó Jánosra! Nem véletlenül került Érsekújvárról pont Orosházára, rokoni kapcsolatok vezették ide. Blahó János apja Décsi János lányát, Juliannát vette feleségül, akinek négy testvére közül az egyik, Décsi Mihály[16] Orosházán lakott. Blahó Magyarországra való áttelepülésének valószínűleg megélhetési- és ezzel összefüggő családi okai lehettek. A dokumentumok idősebb Blahó János foglalkozására vonatkozó kitételei: szabó, mozdonyvezető, nagykereskedő, alkalmi munkás, mozdonyfűtő, gazdasági napszámos, fuvaros. Semmiképpen sem biztos egzisztencia, amely állandó feszültségforrás lehetett a családon belül. Munkaalkalom híján ifjabb Blahó otthon tartózkodása teljes anyagi csőddel fenyegetett. Szöknie kellett a veszekedések, szemrehányások elől. Amikor családot alapított Magyarországon, kínzó emlékként merülhetett fel benne, hogy a távoli rokonság mennyire elégedetlen az idősebb Blahó Décsi Júliáról való gondoskodásával[17]. Bizonyítani akart. Megszabadulni az apai sors rémképétől. Szeretett volna többnek, jobbnak látszani (azt terjesztette magáról, hogy érettségizett, a háború alatt hadnagyként szolgált, felsőbb kapcsolatokkal rendelkezik), próbált pénzt szerezni, ellátni a családját. A nagyvonalúságot, a fedezet nélküli kockázatvállalást, az úri körök fellengzős magabiztosságát már korábban, a pesti üzletelési kísérletei során megtapasztalta – talán ekkor kapta a holtbiztos tippet, hogy küszöbön áll a nyugati hatalmak bevonulása –, s önmagában is felfedezni vélhette az erre való készséget. (Sefteléseivel egyébként kudarcot vallott, tartozásai lettek; utóbb ezt úgy adta elő Décsi Istvánnak, hogy felesége kulák származása miatt államosították.) Bármit megtett volna, miként meg is tett: állásszerzés céljából felkereste ÁVH-s rokonát Pécsett, majd (valószínűleg az ő tanácsára) felvételét kérte a MDP-be. Hatodik kihallgatásán (1950. október 23.) beszélt egy dr. Toronyi Gyula társaságában felbukkanó ismeretlen személyről, akit később – amikor Füvesi Pálné tanyáján felkereste – mint dr. Fekete Istvánt azonosított. Mondanom sem kell, hogy ezen a nyomon sem lehetett eljutni dr. Feketéhez, mert dr. Toronyi időközben disszidált. Blahó minden szálat elvágott, amely Pista bácsihoz vezethetett volna; a felesége sem tudott róla. Nejét, Németh Margitot[18] aszerint avatta be terveibe, hogy miután már tagja volt egy – a Csehszlovákiában élő magyarok felszabadítását célul tűző – illegális szervezkedésnek, az ottani tapasztalatait felhasználva hasonló mozgalmat akar indítani.

Ha feltételezzük, hogy Blahó manipulálta a környezetét, akkor ebben (a nem létező) dr. Feketének[19] pontosan meghatározható funkciója volt: parancs-üzeneteivel féken tartani a radikális

16 Décsi István az ÁVH-n tett vallomásában úgy jellemezte unokabátyját, Décsi Mihályt (aki mindig atyai szeretettel fogadta Blahót), hogy erősen antiszemita, fasiszta beállítottságú.

17 Blahó, hogy az apját megszóló rokonokat meggyőzze, pécsi tartózkodása alatt folyton dicsekedett a családjával.

18 A Németh Margitról (Blahónéról) Őzéék által adott leírás, Blahóné vallomásának és visszaemlékezéseinek egybevetése, valamint Blahó Érsekújvárról való visszatelepülése alapján valószínűsítem, hogy Blahó János édesanyja és felesége nagyjából azonos temperamentumú, felfogásmódú lehetett.

19 Dr. Fekete Blahó által adott személyleírása mutat némi szóródást. Első variáció: 165 cm magas, 45 éves, gesztenyebarna

csoportot, húzni az időt, és a feltűnés elkerülésével tovább működtetni a pénzszivattyút. Rá hivatkozva Blahó újabb és újabb hozzájárulásokat szedett be, amivel nem számolt el pontosan[20]. A vele szemben kialakuló bizalmatlanság, az események uralhatatlansága, a vezetésben meglévő feszültségek döbbentették rá, hogy a *projekt* kimerült. Utolsó próbálkozása az amerikai nagykövetségre küldött levél lehetett, amelyet Kovács István kézbesítés helyett felbontott, s amelyből kiderült, hogy – állításával ellentétben – nincs élő kapcsolata az amerikaiakkal. A lebukásának (a lebuktatásának?) a körülményei (kocsmai epizód) már egy kétségbeesett és/tehát felelőtlen ember vergődésére utalnak. A szellem kiszabadult a palackból, de irányítására már sem ereje, sem képessége – de szándéka sem igen volt. Sem kint, a pusztán, sem az ÁVH pincéjében nem számíthatott semmi jóra. Finita la commedia.

Amennyiben a FGM-t az ÁVH[21] provokációjaként próbáljuk rekonstruálni, a tények másfajta csoportosítására van szükségünk, mint a szélhámos-verzió esetében. Már nem Blahó a kulcsfigura, hanem dr. Fekete István, aki ebben a minőségében, protagonistaként kezd egyre létezőbbé válni. A leginkább árulkodó dokumentum a Belügyminisztérium Csongrád Megyei Főosztálya Hódmezővásárhelyi Városi Osztályának 1953. december 11-ei összefoglaló jelentése, amely a következő mondattal indított: *„A Fehérgárda illegális szervezkedéssel Osztályunk 1949 júliusában kezdett el foglalkozni".* Vagyis szinte azonnal, Blahó és dr. Fekete István első kapcsolatfelvételétől kezdve, a tényleges szervezkedés megindulása (1949 augusztusa) előtt. Ekkor az ÁVH szervezetileg még a Belügyminisztériumhoz tartozott, de már (költségvetésileg is) levált az Államrendőrségről[22]. A nagy kérdés, hogy ha az áv. tisztek nem ludasak valamiféle visszadatálásban, akkor hogyan szereztek tudomást a vásárhelyi ÁVH-sok Blahó és dr. Fekete négyszemközti tárgyalásáról? Nem elhanyagolható epizód Blahónak az ÁVH-s rokonnál 1949 késő tavaszán/kora nyarán tett pécsi látogatása, valószínűleg Décsi jelentett a „cégnek". Ő, miután nem szimpatizált Blahóval, elhatárolódó jellemzést adhatott róla, kitérve a nemkívánatos vendég szorult helyzetére, mindenre-kaphatóságára. Pár hét múlva föl is bukkant dr. Fekete István a puszta mágocsi oldalán, a Füvesi Pálné tanyáján épp magányosan kaszálgató Blahó körül. Itt azért *reccen a kép,* amelyet a Blahó második kihallgatásán

hajú, kissé őszülő, széles arcú, zömök férfiú. Második variáció: 165-170 cm magas, 45-50 éves; hátrafésült, sűrű, gesztenyebarna, kétoldalt őszülő haja van; zömök, erős testalkatú, tekintete szúrós, arca széles és borotvált, nyaka izmos, erős. Harmadik variáció: 168-170 cm magas, sűrű, sötétbarna, hátrafésült haja van, halántékánál őszül; feltűnően rövid, kövér ujjai vannak, bal kezén pecsétgyűrűt hord, aminek pajzsformájú a teteje; puha kézfogású, intelligens beszédű. Pista bácsi Blahó emlékeiben egyre magasabbra nőtt, valamicskét öregedett, és egyre kidolgozottabb karakterré vált.

20 Például a nagyfőnök letartóztatása után Benkő Sándor elvitte Blahóéktól az egyik ott tárolt motorbiciklit, egy állítólagos 3200 forintos tartozás fejében.

21 Az állambiztonsági szervek működésének van egy bonyolult és van egy viszonylag egyszerű magyarázata. A bonyodalmasabb változat kifejtését (és a laikus kommentárok kritikáját) a téma szakértőire bíznám. Az mindenesetre tény, hogy a Kelet – Nyugat viszony a Truman-elv és Zsdanov *„két blokk"* koncepciójának meghirdetése után látványosan új korszakába lépett, a szovjet övezetben a növekvő külső-belső fenyegetettség doktrínája a pártpropaganda és a hatalomgyakorlás központi elemévé vált. A mindig és mindenfelől leselkedő veszély elhárítását továbbra is olyan szervezetek végezték, amelyeket a leleplezések számának folytonos növelése legitimált. Az ÁVH-ban (az ellenség felderítésének/semlegesítésének sztahanovistája) egy paranoid-öngerjesztő mechanizmus működött, egy paradoxális elvárással terhelve, miszerint csak igazat hazudhatott. Tehát (majdnem) hihető, tanúvallomásokkal, bizonyítékokkal alátámasztott ügyeket kellett kreálnia, amelyek a végén alkalmassá váltak a jogi minősítésre, sőt egy (ideológiailag motivált) kerek történet, reális elbeszélés látszatát keltették. A szisztéma kifejezte a vonalvezetés szigorú egyértelműségét: ad egy, az ÁVH-ban rend van, a dolgokat a helyükre kell tenni/kényszeríteni; minden élére vasalt, portalanított; ad kettő, a (marxista – leninista –) sztálinista ideológia igazsága az osztályharcban gyakorlati kérdés, ám ki kell állnia a teória próbáját is.

22 1949 őszén pedig megérkezett a 15 fős szovjet állambiztonsági szakértőgárda, s ettől kezdve az ÁVH közvetlenül a Miniszertanácsnak volt alárendelve.

készült feljegyzés (1950. augusztus 2.) tisztázhat, idézem: „*A* »Fehérgárdista« *szervezkedésbe való beszervezésem után Fekete Istvánnal, a szervezet egyik vezetőjével tartottam a kapcsolatot.* […] *Feketével beszervezésem után júliusban találkoztam.*" Ez úgy hangzik – talán azt is jelenti – hogy dr. Fekete nem találomra tett sétát a vásárhelyi pusztán, Blahó ekkor már „*be volt szervezve*". Dr. Fekete tudta kit, és hol keressen[23]. Lehetséges, hogy noha Blahót az államvédelem alkalmazta a feladatra, de ő magának nem volt tudomása Pista bácsi állambiztonsági küldetéséről. Valódi ellenállónak hitte, akiről/akitől információkat kell szereznie. Ezért követte egyszer Szegedig, s vélte igazinak a testőrségét. A legvégsőkig kitartott dr. Fekete létezése mellett, tán azt remélte, hogy a húszfős vezetőség egyik tagjának leleplezése számít ügyének elbírálásakor. E szempontból roppant naivnak bizonyult, de hát Blahó szeretett többnek látszani annál, ami. Sovány vigasz, hogy életében először és utoljára nagyfőnök lehetett…

Blahót bizonyosan *ellen-megfigyelték,* a FGM-ban az ÁVH több ügynöke is tevékenykedett, valószínűleg vezető pozícióban, hogy kellő mennyiségű információhoz jussanak. Ilyen személy lehetett az a börtönviselt Kiss Ferenc (az 1928-ban a fivérével elkövetett banki sikkasztásért három évet ült). Kiss az első világháborúban zászlósként, majd hadnagyként szolgált, és vallomása szerint úgy ismerkedett meg Blahóval, hogy mindketten baromfifelvásárlók voltak. Kiss rendszeresen kapott pénzt Blahótól a katonai kiképzések fejében, ismerte a fegyverállományt és a hadra foghatók létszámát és minőségét. Felbontás után ő semmisítette meg Blahó amerikai követségre küldött levelét, miután meggyőződött a tartalmáról. Nyilván tudnia kellett, hogy a nagyfőnök hányadán áll az amerikaiakkal, egyúttal meg akarta akadályozni a kapcsolatfelvételt. Ebben az összefüggésben az sem meglepő, hogy a Blahó eltűnését követő trónutódlási viták során első számú vezetőnek ajánlkozott.

A másik figyelemreméltó *játékos* a csoportvezetőként ismert Benkő Sándor. A kondorosi szervezkedés vezetőjének letartóztatása után átvette a csoport irányítását, és a kondorosiakat a FGM-hoz akarta csatolni. (A fegyverrejtegetésért az ÁVH pincéjébe cipelt vezető ezek szerint nem adott fel senkit…) Benkő mindig Blahó környezetében forgolódott, szülei lakásában egy szobát felajánlott Kovács Istvánnak, illetve egy hétig ott rejtegették a fegyvereket (tehát tudott Kovács mozgásáról, ismerte a FGM szerény arzenálját). Katonai kiképzéseket is szervezett. Blahó letartóztatása után Kovács Bálint Blahóné lakásán találkozott Benkővel, aki úgy nyilatkozott, hogy „*most egy százados vette át a szervezet irányítását*". Ez összecseng Kiss Ferenc kijelentésével, miszerint ő egy szegedi századossal tartja a kapcsolatot. Vajon ki lehetett ez a szegedi százados?

Blahó lebukása igen hétköznapi módon lezajlott, de lényeges esemény volt. Általában úgy foglalják össze a történetet, hogy Blahó egy kocsmai italozás után felvett a motorbiciklijére egy ismeretlen fiatalembert, aki útközben leütötte. Másnap a nagymágocsi rendőrjárőr szedte ki az árokból, a nála lévő pisztolyokkal és a FGM befizetéseket igazoló blokkfüzettel egyetemben. Ki volt a tanú Blahó-incidensben? Vámos Mihály, akinek a vallomásáról feljegyzés készült (1950. szeptember 12.),

23 Bálint feltételezi, hogy az ügynöki feladatot végrehajtó dr. Fekete Blahó állítólagos repülőtiszti múltját az ÁVH-s Décsitől tudta meg (ezt a teóriát Bán András is elfogadta). Décsit – vallomása szerint – 1949 októberében helyezték Szegedre, tehát jóval a dr. Fekete – Blahó János találkozó után. Hogy miért pont repülős tisztnek adta ki magát Blahó, azt kielégítően megindokolja, hogy ezzel a mesével tudott a magyar királyi honvéd repülőszakasz tiszthelyetteskéző iskolájába járt Kovács István bizalmába férkőzni, és hadnagyi rendfokozatával fölénybe kerülni a katonai vonalon tekintélytisztelő, honvéd rendfokozatú Kovácsnak.

majd másnap ugyanőróla egy környezettanulmány. Mintha kicserélték volna: a feljegyzésben bőbeszédű, kitért az apró részletekre, szemléletes előadásmóddal mesélte el a tettlegességig fajuló italozást, a környezettanulmány Vámos Mihálya viszont egy szűkszavú, magának való ember. Azt, hogy a feljegyzésben szereplő történetet legalább ketten hozták össze, az az aprócska baki leplezi le, hogy Vámos szőkének mondja Blahót. A kihallgató tiszt (?) nyilván nem ismerte az áldozatot. A másik árulkodó körülmény Pap 1. László rendőr tizedes szerepének elbagatellizálása. Vámos szerint a tizedes csak a Kovács Lajos-féle vendéglőben ismerkedhetett össze Blahóval (a Magony István kocsmájába már együtt telepedtek le az asztaltársaságához), Pap 1. László közelében sem volt a verekedésnek, és az árokba lökött garázdához tán oda sem ment. Az valószerűnek tűnik, hogy az autóvezető iskolát végzett Vámos nézegethette, piszkálgathatta Blahó motorbiciklijét, mire a részeg nagyfőnök rendreutasította, és lökdösni kezdte. A végkifejlet ismert, Blahót eszméletvesztésig ütlegelte ifjabb Vámos Mihály, aki a környezettanulmány szerint *„vallásos életet él, és rendszeresen jár templomba"*. A Vámos baráti köréhez tartozó Pap 1. László rendőr tizedes vajon kapott-e feladatot/felsőbb utasítást aznap estére, s ha igen, bevonta-e ebbe állandó ivócimboráit?[24]

Ha a szélhámos-verzió főszereplője Blahó János, a provokáció-elméleté dr. Fekete István, akkor a spontán-változat központi alakja – nem csak kizárásos alapon – Kovács István. Nélküle aligha válhatott volna spontánná a FGM. A megnyomorításnak és megaláztatásnak mindenféle nemeit elszenvedő parasztság remélte, hogy ezt a rezsimet is túléli, s ha lehet, mentől hamarébb. Az Amerika Hangja, a Szabad Európa adásai nyomán terjedt a szóbeszéd, a városokból, vásárokból leszivárogtak a hírek a tanyákig. Aztán jött Blahó, hogy megszerveződött egy kétszázezres országos mozgalom, nyugati támogatással, magas vezetőséggel, benne van a katonaság, a rendőrség, az ÁVH is (de még mennyire...), lehet ellenállni, mert már küszöbön az amerikai bevonulás – s mindez mégsem lett volna elég, hogy kötélnek álljanak az óvatos pusztaiak, ha Kovács István meg nem nyitja a sort. Kovács István, a vagány[25], jó svádájú gazdagyerek, a *mi fiunk,* csak tudja, mit csinál! A spontaneitás ettől függetlenül nem a FGM hőskorszakára volt jellemző, hanem később, a Blahóval kapcsolatos kritikai periódusban nyilvánult meg elemi módon. A tagok egy idő után nem értették, hogy kihez és milyen kasszába vándorol a pénzük, hogy a politikai szemináriumok előadói miért felkészületlenek, hogy a gyakorlatozás, a fegyver- és terepismereti kiképzés meddig tarthat még, mert épp ideje volna, hogy megérkezzenek az amerikai felszabadítók. Nos, a Blahót övező ellenérzések, az őt érő bírálatok nagyon is spontán módon nyilatkoztak meg. A tagok főleg azt akarták tudni, hogy mire ment el a pénzük, ugyanakkor szerették volna átélni, látni a mozgalom erejét is. A Blahó letartóztatása utáni hónapokban már ez a spontaneitás sem működhetett. Mind a FGM vezetői, mind az ÁVH új nagyfőnököt kerestek, de nem sikerült életet lehelni a szervezkedésbe. Dr. Fekete István is eltűnt a színről Blahóval együtt.

A spontán-verzió haszna, hogy segítségével szakaszolni lehet a FGM történetét. Kovács István személyének hitelére és Blahó Pista bácsijának tekintélyére mozdult meg a pusztai nép; a felsorakoztató, lelkes periódust hamarosan felváltotta a spontán-kritikai; végül a spontaneitást kis csoportokban gyakorló (magyarán széthulló) fázissal zárult az 1950 szeptemberéig tartó időszak.

24 Pap 1. László épp felfüggesztés alatt állt, biztosan jó lett volna valamivel visszanyernie felettesei bizalmát. Vagy legalább az állását.
25 Őze Sándor írt Kovácsnak egy elhíresült kalandjáról, amikor megszervezte egy dűlőbiztos megverését.

III.

Egy az „*Isten háta mögött*" lezajlott esemény mint mikrohistóriai tárgy keltheti fel a múltat szisztematikusan feltáró szakemberek figyelmét. Beilleszthető, sőt beillesztendő a nagy történelem ilyen-amolyan narratíváinak egyikébe, vagy bájos különállása rafinált szellemi örömöt okozhat a posztmodernitás hitvallóinak. Így is, úgy is jól járunk. A sztálini államszocializmus helyi változatainak analízise, a lokális ügyek kiterjedt kutatása azt igazolja/igazolná, hogy a totalitárius paradigma finomításra szorul. A központi szándékot vagy utasítást ugyanis oly mértékben befolyásolták a helyi körülmények, hogy nem lehet egy ördögi terv vagy hatalmi szisztéma maradéktalan megvalósulásaként ábrázolni a rendszert. A szovjetológia a '20-as, '30-as évek fordulója környékén kutakodva talált idevágó érvanyagot. Kegyelmi idők voltak ezek: a SzK(b)P XVII. kongresszusán a küldöttek egynegyede le merte szavazni Sztálint[26], és még nem alakult ki a mobilitási csatornákat elzáró új elit sem. A kollektivizálás és a kuláktalanítási kampányt vizsgáló Lynne Viola kutatásai[27] például kimutatták, hogy „*nemcsak a helyi pártszervezetnek, hanem a helyi közösségnek is volt befolyása a kampány alakulására, és még ebben a kiszolgáltatott helyzetben is voltak visszacsatolási lehetőségek. A periférián levő paraszti közösség is folytatott párbeszédet a hatalommal, és nemritkán effektíven befolyásolta helyi szinten a döntéshozatalt.*"[28].

Magyarország a szovjet befolyási övezet nyugati perifériáján helyezkedett el. Távol Moszkvától, de ahhoz nem elég messze (stratégiai értelemben), hogy elkerülhesse a „gazda" pillantását. Pedig kezdetben volt némi remény, hogy nem egy harminc éve begyakorolt sztálinizmussal öntenek bennünket nyakon. Az 1945. október 7-i budapesti önkormányzati választásokra felkészítő pártaktíva értekezleten Rákosi Mátyás egy hosszan, tán húsz évig[29] is fennmaradó népi demokráciáról, Amerika barát, többpárti polgári demokratikus formáról beszélt, mint amely a szovjet elképzeléseknek megfelelően nálunk is meg fog valósulni[30]. Roosevelt halálával viszont változtak a világpolitikai környülállások. Churchill bár elmondta fultoni beszédét, amelyben a béke érdekében tárgyalásokat javasolt a szovjet féllel[31], de Truman világossá tette, hogy Sztálinnal nem egyezkedik. Pénzzel és katonai

26 Szabó Miklós adatai szerint a kongresszuson megválasztott 139 tagú KB tagjai közül Sztálin 1938 végéig 98-at végeztetett ki, a küldöttek közül pedig 1108-at.

27 Lynne Viola: *The Second Coming: Class Enemies in the Soviet Countyside, 1927 – 1935.* In J. Arch Getty and Roberta Manning (eds.): Stalinist Terror: New Perspectives. Cambridge, 1993. A szerző jól megválasztotta az időhatárt, ugyanis a harmincas évek második felében már javában tombolt a terror, 1946-ban pedig a teljes gabonakészlet elkobzása és külföldre való eladása százezrek életét követelte.

28 Bartha Eszter: *A sztálinizmus a régi és új historiográfiában: a jelenség meghatározásának elméleti és módszertani problémái.* Eszmélet, 2003. április. Bartha kedvenc szakíróival szemben Ö. Kovács József a sztálinizmust anticivilizációs modellnek tekinti. (Ö. Kovács József: *Jelenkorkutatás és politikai diktatúra társadalomtörténeti nézőpontból.* Orpheus Noster, 2012/2.)

29 A kilátásba helyezett több évtizedes holtidőn könnyen átsegített a diktatúra. B. D. Grekov akadémikus is alig titkolt borzadállyal emlegette fel a nép ellenségének jóslatát, amelyet a zseniális generalisszimusz meghiúsított: „*Trockij nyilvánvaló szándékossággal 50-100 évben szabta meg a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakát.*" (B. D. Grekov: *Sztálin és a történettudomány = Sztálin és a szovjet tudomány.* Szikra, Bp., 1950.)

30 Schöpflin Gyula emigrációban írt visszaemlékezésére Szabó Miklós hivatkozik.

31 Churchillnek *A béke hajtóereje* című, 1946. március 5-én elmondott (úgynevezett fultoni) beszédét – amely lényegileg válasz volt Sztálinnak egy 1946 februárjában tett kijelentésére, miszerint a háború elkerülhetetlen – már kellőképp kivesézték. Itt csak arra szeretnék emlékeztetni, hogy a Sir (miközben a SZU-val való tárgyalás elkerülhetetlenségéről szónokolt, és Sztálin generalisszimusz, a háborús bajtárs előtt is tisztelettel és csodálattal adózott) a kommunistát egy kalap alá vette a neofasisztával, a SZU-ról kijelentette, hogy csak a zsákmányszerzés, a birodalomépítés és állampolgárainak az agymosása érdekli, és egyáltalán, „*nem az a felszabadított Európa ez, amelynek felépítéséért harcoltunk*". Ez kitűnő tárgyalási alapnak tűnik…

segítséggel fogja támogatni a kommunista expanziótól fenyegetett országokat. Felborította, lesöpörte a második világháború lezárásakor szépen felállított sakktáblát, és ez a szovjet megszállási övezetben sem maradt következmények nélkül.

Tulajdonképpen a *koalíciós évek* kifejezés túlzó, nagyjából egyetlen esztendő volt, amikor valamiféle népfrontos felállásban lehetett reménykedni. Utána beindult a kommunista úthenger, amelynek irányítófülkéjében Rajk László ült. Rajk meggyőződéses és hűséges rákosista volt, ugyanakkor alkotó módon értelmezett és hajtott végre pártfeladatokat. 1946. március 20-án kezdődött belügyminiszterségének hozadéka (a teljesség igénye nélkül): 1. 50-60 ezer reakciós(nak bizonyult/mondott) köztisztviselő eltávolítása a közigazgatásból (B-listázás) 2. a Teréz körúti merényletre hivatkozva 1946 nyarától több száz civil szervezet feloszlatása (ellenőrzött formában újjáalakulhattak, s működhettek 1948-ig, a KALOT kivételével) 3. a Magyar Közösség összeesküvés koncepciós eljárásának kidolgozása, realizálása 4. az ÁVO folyamatos ellenőrzése, instruálása 5. a választójogi törvény (1947. évi XXII. törvénycikk) módosítása *(Lex Sulyok)*, új választójogi szabályok bevezetése 6. a polgári pártok tagjainak és a szociáldemokratáknak a törlése a választási névjegyzékből 7. az 1947-es (kék cédulás) választási csalás 8. az SZDP és az MKP egyesülésének előkészítése 9. a reakciós elemek faluból való eltávolításának intézkedési terve. Rajk meredeken felfelé ívelő pályája a kuláktalanítási koncepció elkészítése után akadt el. Egy szűk esztendeig még külügyminiszter lehetett, majd 1949. május 30-án letartóztatták, szeptember 24-én halálra ítélték.

Rajk bukását általában Péter Gábor és a Farkas Mihály személyes ellenszenvével, aknamunkájával, hatásköri vitáik elmérgesedésével és a jugoszláv pártvezetők kompromittálására szőtt koncepciós kémperbe való berángatásával magyarázzák. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy Rákosi bizalmának elvesztését és Rajk beáldozását a Sztálin – Zsdanov tandem szétesésének okai is motiválhatták[32]. Rajk Lászlóban sokan a (moszkovitákkal szembeni) népi vonal képviselőjét látták, legfőképp a NÉKOSZ támogatása miatt[33], amelynek részben elvi, részben politikai indítékai voltak (a nagy társadalom-átalakítás káderigénye; Sztálin ifjúság-mániája).

A nagypolitikai történések mélyen áthatották a jövőcsinálás centrumaitól távol eső kisvilágokat. Itt a központi előirányzat, a megszámlálhatatlan párthatározat nem (akkor és úgy) teljesült, mert – ahogy mondani szokás – *életszerűen* zajlottak a folyamatok, ám az eltérések soha nem érintették

32 Zsdanov nemcsak jobb teoretikus volt, mint Sztálin, hanem valószínűleg az utolsó bolsevik is. Sztálin titkos terve (lazít a terror szorításán, s ezt Malenkov révén elfogadtatja a Kominform alakuló kongresszusával is) Zsdanov erőszakossága miatt meghiúsult. Ahogy Sztálin a világháborús győzelem után belecsöppent a globális nagypolitikába, valamint rájött, hogy legmagasabb rangú tárgyalópartnerei is csupán ügyvivők, elhatározta a belső viszonyoknak az apparátus megerősítésével való rendbetételét. Zsdanov gátolta ebben, mert túl önállóan, tehetségesen és megszállottan járt a maga által helyesnek vélt úton. (Zsdanov 1948 augusztusában máig ismeretlen okok következtében elhalálozott. Rebesgetik a vadászbalesetet, mások orvosi félrekezelésről tesznek említést.)

33 Rajk letartóztatása után a vásárhelyi sajtóban is megjelentek az elhatárolódó nyilatkozatok. Vörös Mihály így szónokolt a népi kollégiumokról: *„Az elmúlt iskolaév a kollégiumi mozgalomban a fordulat éve volt. Az eddigi zavaros, narodnyik elmélettel telített népi kollégiumi mozgalom a Párt kritikája és a népi kollégiumok önkritikája után hatalmasan fellendült. A kollégiumok államosítása viszont a többi kollégiumokba is bevitte a demokrácia friss, üde levegőjét. Eddig, főleg az egyházi internátusokban, nemhogy a demokrácia szeretetére, de ellene nevelték a fiatalokat. Most megteremtődött a lehetőség az egységes kollégiumi nevelés kialakítására. Ez a fordulat tartalmilag is megjavította a kollégiumi életet. Az eddigi mindennel foglalkozó kollégisták föladatává a tanulást tette.* [...] *A továbbiakban a kollégiumok éberen ügyeljenek arra, hogy sose szakadjanak el a párttól, amely állandóan mutatja az irányt, így még nagyobbá, még eredményesebbé válik a kollégiumi mozgalom." (A kollégiumi mozgalom sohasem szakadhat el a Párttól, amely mutatja az utat – mondotta Vörös Mihály a kollégiumok záróünnepélyén.* Vásárhely Népe, 1949. június 28., 3. oldal)

a lényeget. A kommunisták előbb vagy utóbb átvitték az akaratukat. Rajk eltávolítása sem módosította vagy prolongálta az általa (belügyminisztersége zenitjén) kidolgozott kuláktalanítási terv[34] végrehajtását. A szegedi ÁVO parancsnokhelyettese (Rajk hagyatékához hűen) 1948 és 1949 ősze között rendszeresen beszállíttatta a dél-alföldi falvak gazdáit a rendőrségre, ahol összeverték őket. A parancsnokhelyettest Komlós Jánosnak hívták, aki mint az országrészben ez idő tájt leleplezett államellenes szervezkedések kiprovokálója, sikeres ÁVO-snak számított. Többek között egy *„jobboldali csoportot szervezkedéssé* [Magyar Ellenállási Mozgalom] *alakított"*[35], és a naiv mozgalmárokat – Rajk utasítására – az *„amerikai imperialistákkal"* is összehozta[36]. A FGM létrejötte és Komlós főhadnagy manipulációi között nem bizonyítható a közvetlen kapcsolat, de tény, hogy a körülmények és a feltételek minden tekintetben adottak voltak. Miként a közvetett kapcsolatok azon láncolata sem abszurdum, amely a Kreml (Sztálin) magasából leért dr. Fekete István, Pista bácsi titokzatos személyéig. Bárki kiiktatható volt a zsarnokság alapelveinek sérelme nélkül.

IV.

„Úgy kell kezelni az embereket, mint a masztodonokat vagy a krokodilusokat.
Talán kesereghetünk azon, hogy az egyiknek agyarai vannak, s a másiknak szörnyű állkapcsa?
Meg kell mutatni őket, ki kell tömni őket, spirituszos üvegbe kell zárni őket – és kész.
De ne mondjatok róluk erkölcsi ítéletet; hát végtére is kik vagytok ti magatok, ti szánalmas békák?"
(Flaubert)

A FGM történetének feldolgozása mindig kötődött valamilyen értékválasztáshoz, még az objektivitást[37] hangsúlyozó vizsgálódás sem helyezhette magát a hagyomány értékszerkezetén kívülre. Ha újszerű megközelítési módon töprengünk, azt valószínűleg nem az objektivitás (illuzórikus) kiterjesztése környékén kereshetjük, hanem épp ellenkezőleg: a személyesség *lápvidékén*[38]. Ezt a lehetőséget

34 Ennek ősforrása Sztálinnak az 1929 decemberében, a marxista agrárszakemberek konferenciáján tartott előadása volt, itt hirdette meg *„a kulákság mint osztály likvidálását"*. Húsz évvel később, miután vagy ötmillió kulák vált áldozatául a hajszának, már tudományos szinten is lelkesedtek: *„Azzal, hogy Sztálin elvtárs megoldotta általában a kizsákmányoló osztályok felszámolásának, különösen pedig az utolsó és legnépesebb kizsákmányoló réteg: a kulákság felszámolásának kérdését, új anyaggal gazdagította a tudományos kommunizmus elméletét, a kommunista társadalom felépítésének útjairól és módszereiről szóló tanítást."* (P. F. Jugyin: *Sztálin és a tudományos kommunizmus elmélete. = Sztálin és a szovjet tudomány.* Szikra, Bp., 1950.) A kuláktalanítás kelet-európai társadalmi fogadtatásához, tömeglélektani, szociálpszichológiai hátterének értelmezéséhez kitűnő analógiát kínál Zygmunt Bauman: *A modernitás és a holokauszt* című munkája.

35 Décsi Gyula államvédelmi ezredes vallomása a Péter Gábor és társai ellen folytatott büntetőeljárásban. (ld. 8. jegyzet)

36 Rajk Komlósnak adott utasítása időben közel esett a Politikai Koordinációs Hivatal életre hívásához. Az USA ezzel a szervezettel akarta támogatni – többek között – a kelet-európai ellenállási mozgalmakat is. Rajknak vagy kitűnőek voltak a megérzései, vagy az *„ÁVH-s paranoiának van racionális magva"* (erről bővebben Meszerics Tamás: *Politikai ellenállás '45-56.* Beszélő, 2000/9-10.) Érdekességként jegyzem meg, hogy a Magyar Ellenállási Mozgalomban közvetítő Walthier Rezsőnének a *Gigászi henger nyomában* (Wiko nyomda, Kassa, 1942.) című könyvét az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú, a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről szóló rendelete alapján tették indexre.

37 Erről White ír igen tanulságosan: *„A történész által hivatkozott »tisztesség« és »objektivitás« valójában azzal a tudományos konvencióval áll viszonyban, amelyet a különböző tudós közösségek a különböző tudományterületekre nézve mint a tudományos tevékenység kritériumát határozták meg. Egyszóval a történészek »tisztessége« és »objektivitása« – éppen úgy, mint az általuk bemutatott tények – az előállításuk idején uralkodó kulturális értékek viszonylatában »relatívak«."* (Hayden White. *A történelem terhe;* Előszó) Hja, kérem, a történetírás objektivitása is történeti jelenség...

38 Megjegyzésemet kezdhetném azzal a gonoszkodással, hogy az analitikus történetfilozófia atyamesterének, Carl Gustav

a mikrohistóriát kutatók és a diszkurzív teret elemzők jól ismerik, hiszen a perifériákon a totális rendszer papírforma szerinti érvényesülését nemcsak a helyi apparátus szervezetlensége, a gyenge infrastruktúra, az ellenőrzés hiánya stb. nehezítette, hanem a személyközi kapcsolatok bonyolult hálózata, helyi rendszerének sajátosságai is.

A kultuszképzés megszokott eljárása a kizárólag a hősökre koncentráló történelmi magyarázat. Miként az is gyakorlat, hogy a foglalkozásszerűen vagy önkéntesen üldözők nevét és/vagy tetteiket publikálják. Mindkét fajta sematizmus (eszményítés vs. bűnlajstrom) mellőzi a személyes motívumokat, a labilisabb *tényeket,* amelyek pedig még élhetnek egy nemzedék vagy korosztály emlékezetében. A történelmi tudat – ha erre egyáltalán szükség van – a történelemben való benne élés közvetítettsége nélkül elhalványul vagy torzul.

Kikkel kerültek szembe a FGM letartóztatott tagjai a vásárhelyi és szegedi ÁVH-s kihallgató pincékben? Vagy ami sokkal tanulságosabb: mivel kellett szembenézniük? Nem a verést és a kínzásokat végrehajtók alacsonyrendű vágykiélésére vagy eszmeileg edzett hideg szakszerűségére gondolok, hanem a bántalmazást elrendelő, végignéző, leállító vagy fokozó tiszt(ek) személyiségére. A FGM indulásakor a szegedi ÁVH parancsnokhelyettese, a nyomozóosztály vezetője a fentebb említett Komlós János volt. Noha a szervezkedés felgöngyölítését már nem ő irányította, átvezényelték, de a kuláktalanításban tanúsított példamutatása kötelezte a maradó állományt. Rossz szelleme sokáig ott lebeghetett a szegedi Tisza szálló, s talán az egész Dél-Alföld fölött.

Vele kapcsolatban mindig előtolul a kérdés, hogy vajon a rabbiképzőt és magyar-latin szakot végzett bölcsész, a színház szerelmese ÁVH-s tisztként miért szurkáltatott tűket az általa félig agyonveretett foglyok körme alá. Ha ennél a bizarr kettősségnél maradnánk, akkor vagy feladnánk a további kérdezősködést (Komlós erkölcsi halott), vagy – életének és munkásságának csak erre a szakaszára függesztve tekintetünket – félmegoldásig jutnánk. A *sine ira et studio*[39] elve jelen esetben azt kívánja, hogy Komlós János egész pályáját figyelembe vegyük. Ennek megfelelően tanulmányoztam az életrajzát, írásait (esszé, publicisztika, kabaré jelenet, karcolat, kritika stb.). Nem kívánván Komlós biográfusa, sőt monográfusa lenni, meglátásaimat csak összefoglaló módon tárom elő, mint vázlatot egy volt ÁVH-s tiszt személyiségrajzához.

Hempelnek egy mondatát odamásolom egy sztálini maxima mellé. Lássuk: *„a társadalom fejlődéstörvényeivel foglalkozó tudomány adatai megbízható, objektív igazságok jelentőségével bíró adatok. Tehát, a társadalom történetéről szóló tudomány, a társadalmi élet jelenségeinek minden bonyolultsága ellenére, éppoly egzakt tudománnyá válhat, mint mondjuk a biológia, olyan tudománnyá, amely a társadalom fejlődéstörvényeit fel tudja használni gyakorlati alkalmazás céljából."* (Sztálin: *A leninizmus kérdései*); *„az általános törvények teljesen analóg szerepet játszanak a történet- és természettudományban; hogy e törvények a történelem kutatásának nélkülözhetetlen eszközei, sőt megteremtik a közös alapját annak a sokféle módszernek, melyeket gyakran tekintenek a természettudományoktól különböző társadalomtudományok jellegzetességének."* (Hempel: *Az általános törvények szerepe a történettudományban*) Ezt ugyanúgy tessék iróniának tekinteni, miként sokan Hempel azon eljárását is ironikusnak minősítették, hogy épp a történettudománnyal példálózott.

Anélkül, hogy túlságosan belebonyolódnék az objektivitás kérdéskörébe, gondoljunk Habermas Foucault-interpretációjának a szubjektum megkettőződéséről előadott gondolataira, egyáltalán a *„szubjektumról folyó negatív diskurzusra"*, tehát arra, hogy az objektivitás fogalmi kiüresedése nem a szubjektum/szubjektivitás egyeduralma miatt következett be, hanem annak megrendülésével vált nyilvánvalóvá. Nem lehet értelmes párbeszédet folytatni az objektivitásról a szubjektum mély válságának évadán.

39 A *„harag és részrehajlás nélkül"* Tacitus *Korunk története (Historiae)* című művének első könyvében, az első pont alatt olvasható. A szövegkörnyezetből kiderül, hogy erre a jeles történetírónak a kor kedvező politikai légköre adott lehetőséget, tehát intelme folytatható: *„amennyiben módod van rá"*. Egyébként a klasszika-filológusok és egyéb szorgalmas olvasók rég rájöttek, hogy Tacitus munkássága nem állja ki saját elvének próbáját. Tehát dühös (a zsarnokságra), és van kedvence (az arisztokrácia).

Komlós János lelkiségét három alapvető irányultság alakította. Az első az agresszió, amelynek gyökerei a gyermek- és ifjúkoráig nyúlnak vissza. Budapest VII. kerületében, a Csikágó nevű városnegyedben nőtt fel, ahol átélte a grundharcokat. *„... a Bethlen téri határ veszélyes vidék. Itt gyakran megvertek az odaáti srácok, ha áttévedtem. Mi is megvertük őket. A határ az már egy ilyen hely"* – írta a visszatekintő, *Látogatás* című önéletrajzi karcolatában. Egyértelmű a párhuzam: a Horthy-kor szabályszegőit jól elverték, a Rákosi-kor eltévelyedettjeit úgyszintén. Aki vét a szabályok ellen, így jár. Komlós ezzel a nagyon egyszerű megfeleltetéssel tette helyre múltjának egy sötét szakaszát. A Csikágó férfias adok-kapokja szerint látta a világnézetek harcát a színházművészetben is: *„Szatírát írni és bemutatni csak úgy érdemes, ha az író és a színház pontosan tudja, hogy mire akar ütni, miért azt akarja ütni, miért most akarja azt ütni.* [...] *...az elmúlt évadban bemutatott egy-két szatírával kapcsolatban* [...] *az volt a baj* [...], *hogy nem lehetett pontosan tudni, kit ütnek, miért ütik.* [...] *A mi életünkben van jó néhány olyan jelenség, amely nem érdemel kíméletet, amelyet igenis ütni kell, ki kell űzni a tudatból, mert retrográd, reakciós, antikommunista tendencia. Ezekkel szemben nincs helye kíméletnek, ezeket a szatírának úgy kell ütni, olyan dühvel, amilyen düh a humoron belül csak elképzelhető. De akkor legyen világos, hogy ezt ütik, nem pedig mást; hogy ezt azért ütik, amiért, nem pedig másért."*[40] Két megjegyzés azért még idekívánkozik. Komlósban lehetett egy leheletnyi (?) perverzió, mert egyik olaszországi úti beszámolójában ezt írta: *„Jártam az Angyalvárban...* [...] *...egy öreg, sánta múzeumi őr felajánlotta, külön borzalmakat is megmutat nekem, a belépti díjon felül, kétszáz líráért. Nem kért sokat, kínzókamránként kb. öt lírát számított, jutányosan. Különféle vasajtókat nyitogatott, csukogatott hatalmas kulcsokkal, ő bicegett elől, én meg bújtam utána meggörnyedve, szűk odvakban, sziklakamrákban, hatalmas láncokkal és félelmetes instrumentumokkal felszerelt nedves, sötét üregekbe."*[41] Mondhatott volna nemet is a nagy emberismerettel rendelkező őrnek, de erősebb volt benne a „szakmai" érdeklődés. A másik észrevételem, hogy szívesen – bár álszerényen – fitogtatta a testi erejét, s talán ezzel összefüggésben vethette oda, hogy *„akik ismernek, azok tudják, hogy nem vagyok afféle tréfás kópé".*

Komlós személyiségének második, immár mélyrétege a világidegenség[42]. Nem érezte magát az életvilág bentlakójának, a többiek valahogy sokkal jobban kiismerték magukat a mindennapokban, tudták, hogyan kell viselkedni bizonyos helyzetekben, képesek voltak megnyerni, lekötelezni az embereket, vagy csak egyszerűen szeretni. Zsidó vallását (talán mert sok aprólékos, gyakorlatias előírást tartalmaz) lecserélte a kommunizmus távoli, s az ő szempontjából épp ezért vonzóbb utópiájára. A világidegenségből származott a humora is: a viszonyok természetessége nem volt elég (érthető), a humor csavarjaival hasonította magához, a primitív politikai jelszavakat pedig ezen a nyelven intellektualizálta. A színház és a film iránti rajongása sem véletlen – mindkettő felülírja a valós idejű eseményességet, sűrítetten és irányíthatóan bánik az élettel, alternatív világokat kínál fel. Drámaírói érzékét először a Magyar Ellenállási Mozgalom színrevitelével tette próbára, de a Kádár-érában kudarcot vallott[43]. Művész volta akadályozta

40 Komlós János: *Izgalmas évad vagy izgalmas korszak (= Nyitott szemmel.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1966.)

41 Komlós János: *A Tosca nyomában* (ld. 40. jegyzet); Szívesen és érdeklődéssel írt az elmefogyatékosokról is. *(„Gondoltok-e úgy néha-néha rám?" – Műsoros est a simaségi Elmebeteg-foglalkoztató Kórházában)*

42 Bizonyára akadnának olyanok, akik a világidegenség, még inkább a lélektani görcsök, a kommunikációs gátoltság tüneteként említenék meg gyermekkori dadogását, amely konferansziéként is kísértette.

43 Egyetlen egész estés, színpadra írt darabja *Az Édent bezárták* (1968) volt, amelyet Majakovszkij műveiből (főleg a kispolgárt ostorozó szatíráiból) szerkesztett, és a Nemzeti Színházban került bemutatásra, Major Tamás főszereplésével (Törőcsik Mari is szerepelt benne). Néhány előadást ért meg, mert levették a műsorról. Bukás, hatalmas bukás...

abban is, hogy jó vezető lehessen. Nem értett az emberekhez, így félt személyesebb kapcsolatba lépni velük. ÁVH-s parancsnokként megbukott, majd az Aczélnál kilobbizott, általa alapított Mikroszkóp Színpad[44] ügyes-bajos ügyeit is rábízta a nála sokkal talpraesettebb Marton Frigyesre[45]. Úgy tűnik, Komlós egyedüli, élet-kompatibilis kommunikációs kódja a világgal, ha megverhetett/megverethetett valakit.

Harmadik meghatározó személyiségjegye a fejlett önértékelés. Kabaréigazgatói tündöklésekor elégtétellel gondolhatott vissza gyermekkori élményére: *„Rengeteg mozi volt a Csikágóban. Olyan filmeket játszottak, hogy napokig nem aludtam tőlük. Csak az apám aludt. Ott a moziban. Végighorkolta az előadást, minekutána közölte, hogy* »az ilyen marhaságokat be kellene tiltani«. *Ezt a vígjátékokra értette. Gyűlölte a humort, meggyőződéssel vallotta, hogy* »elhülyíti az embereket«."[46] S lám, ezzel a műfajjal mire vitte a fia! Fölényes(kedő) stílusának (a már bemutatott világidegenség palástolásán túl) a mérhetetlenül nagyra nőtt egója állt – nem a hátterében, hanem vállaltan – az előterében. Műveltsége, olvasottsága messze kiemelte az átlagos kommunista káderek, vastag körmű ÁVH-sok, elégedetlen, de megtéveszthető vidéki gazdák tömegéből. Ennek ő nagyon is tudatában volt. A hetvenes években viszont változott Magyarországon a kulturális élet irányítása, óvatos nyitás kezdődött a Nyugat szellemi áramlatai felé, persze sok félreértéssel és kritikával. Az, ami lehetővé tette Komlós számára, hogy elindítson és működtessen egy politikai kabarét, az be is zárta őt ebbe a propagandista rezervátumba. Korábbi előnyét/fölényét elvesztette, elszakadt a szellemi élet (egyelőre) tétova mozgolódásától. A fiatalok már sokkal okosabbak voltak nála. Meg kellett volna újítania a diplomáját, csak sem ereje, sem ideje nem maradt bepótolni a lemaradást. Vezetnie kellett.

Az agresszióban a fizikai fölény biztos tudata, a szemet szemért erkölcse, a világidegenségben a kommunista jövő szuggesztiója és a művészet illúziója iránti vonzódása, önmaga túlértékelésében pedig a közvetlen környezetének bornírtsága erősítette. Utolsó éveinek alkoholizmusát, majd korai halálát ezeknek a pilléreknek a megroppanása idézte elő. Micsoda felfoghatatlan különbség volt aközt, ahogyan a nyirkos vallatópince székére kötözött, hetek óta ütlegelt szerencsétlennel szemben bizonyította a fölényét (hivatali, fizikai, szellemi hatalmát), és aközt, ahogyan a modernizálódó társadalom felvilágosultabb pártapparátusától kunyerált bizalmat. Komlós posztumusz kötetében már nem ritka a rezignáció, például a nagy kedvenc, Arisztophanész kapcsán: *„…utópisztikusan látta a jövőt? Mi másnak látta volna? Nem ismerte a tudományos szocializmust. De még mi is, akik ismerjük és valljuk, úgy fogunk meghalni, hogy számunkra, problémák és ellentmondások közt vergődő és harcoló kommunisták számára is, a beteljesült kommunizmus – ha úgy tetszik – utópia marad."*[47] S még ezt is adta lejjebb, a kiábrándultságot az iróniával vegyítő *Az idegenvezető*ben.

---

44 Komlós minden törekvése ellenére sem került be az irodalmi kánonba, de a (fél)irodalomban azért kapott egy mondatrészt. Moldova György ÁVO-s témájú regényében – amelynek háttéranyagát valószínűleg a Magvető Könyvkiadót igazgató volt ÁVO-s alezredes, Kardos György szolgáltatta, s Moldova ezért (is) ajánlhatta neki a kötetet – a Smidt Flóriánt kihallgató őrnagy mondja: *„1945-ben és a következő években még inkább a Hatóság szipkázta magához az ország legtehetségesebb és leglelkesebb fiatal kommunistáit: jogászokat, katonákat, tudósokat. Most, amikor javarészük visszatért az eredeti hivatásához, ez világosan látszik, a szakmájuk legjobb nevei közé tartoznak, akár kibernetikusok, akár nemzetközi üzletkötők, akár* kabarészerzők. *Nem nyithatja ki úgy a tévét, hogy egy este legalább egyiküket ne lássa nyilatkozni vagy szerepelni a képernyőn."* (Kiemelés tőlem.) Moldova György: *Az elbocsátott légió.* Magvető, Budapest, 1969.

45 Hofi Gézát Komlós és Marton találta ki, poénjait (főleg kezdetben) ők írták, de Hofi műsoraiban később is rá lehetett ismerni Komlós stílusára, észjárására.

46 Komlós János: *Látogatás (=Tiszta vizet a fejekbe.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1981.)

47 Komlós János: *Arisztophanész – a kabaréból nézve* (ld. 40. jegyzet)

Míg Komlós a hatvanas években valamiféle kontrollált kettős énnel próbálkozott (a népszerű, vagy legalábbis sokat szereplő humorista-konferanszié és a Csontváryról, Felliniről, Jancsóról[48] világnézeti kritikát megfogalmazó, komoly gondolkodó), addig a '70-es évtizedre az egyre zajosabb, egyre nagyobb társaság övezte elmagányosodás kényszerpályájára került. Értetlenül állt a jelenség előtt, hogy a társadalmi méretű identitásváltást erőltető sztálinista projekt maga is identitásváltáson megy keresztül. Végül is egy iszonytató pöröly maradt: egykor a kohó oldaláról verették le vele a „salakot", de akkor sem, most sem érdekelt senkit a díszesen faragott nyele.

Komlós Jánost ugyanaz a lélektani képlet jellemezte ifjúkorától a haláláig. Az elforduló történelmi színpad osztott rá ilyen-amolyan szerepeket. A lényeget illetően semmilyen ellentmondás nincs a szadista kihallgató tiszt szolgálattétele és a merev mandarin arccal szellemeskedő tévés személyiség kincstári szövege között. Komlóst ez tette létezővé; egy használható típust képviselt, mert akarta, hogy használják.

Ideje újból feltennem a kérdést: mivel találták szemben magukat az ÁVH kínzókamráiban a FGM tagjai? A jól kiképzett (nem finnyás, nem ingadozik, nem szánakozik!) szellemtelenséggel. Ezzel az ideológiába és szolgálati- és eljárási szabályokba csomagolt óriási űrrel, kafkai semmivel. Ehhez képest a félrevezetett és felbolygatott kis paraszti közösség, amely nem tudott konspirálni, ímmel-ámmal modernizálódott, és csak az évszázadokon át őrzött túlélni tudása volt a birtokában, *valami* volt. A *valami* megsemmisítése egyénenként, lépésről lépésre történt. A test nem bírja sokáig a gyötrelmeket. Az ÁVH verte a foglyot, hogy az inkább a börtönbe kívánkozzék, s érjen véget a tortúra. Az ÁVH verte foglyot, hogy ne csak a külvilággal veszítse el a kapcsolatát, hanem a valósággal is; ne tudja mi igaz, és mi nem. Az ÁVH verte a foglyot, hogy megfossza a személyiségétől, felismertesse vele, hogy mennyire alávetett, senki, emberi hulladék, mennyire a teljes kiszolgáltatottság és megalázottság tehetetlen elviselője. Az ÁVH verte a foglyot, hogy fájjon neki, újból és újból. Csak egyszerűen fájjon, a fizikai megsemmisítés határáig (sokszor azon is túl). Ha tényleg annyira naiv és illuzórikus volt a FGM szervezkedése, akkor a megtorlás módszerei és élethosszig tartó kiterjesztése aránytalannak mondhatók. A kuláktalanítás sürgős lebonyolítása, egyszer s mindenkorra való *lerendezése* és a rezsim hatalmi attitűdje[49] így nyilvánult meg. Tehát a pusztaiakat, Kovács Istvánékat illetően nem a hős – nem-hős kérdés a releváns, mert akkor számot kellene adnunk valamely hőstettről is. De pokoljárásuk annyi fájdalmat és iszonyatot, elnémított, szégyellt emléket hagyott maga után, hogy aki a nyomába ered, bizonyára érzi: eleven parázson jár.

---

48 Komlós már 1958-ban kezdeményezte Rejtő Jenő irodalomtörténeti rehabilitációját, a *„fasiszta Budapest"* hű ábrázolásának elismeréseként.

49 Farkas Gyöngyi Lajosmizsének a hosszú ötvenes évekbeli paraszti/falusi társadalmát vizsgálta, és az egyes emberekre vonatkozó adatokból próbált meg *„képet alkotni elgondolásaikról, vágyaikról, félelmeikről* [...] *a helyi kis hatalmakhoz és a démonizált Hatalomhoz való viszonyukról"*. Azt hiszem, hogy a pusztaiak kegyetlenebb leckét kaptak, mint a lajosmizseiek. Egy kakasszéki orvostanhallgató lány, Csizmadia Irén (Győri Dani Sándor testvérének, Győri Dani Józsefnek az unokája) mesélte, hogy *„ők éppen ott voltak akkor gyakorlaton az anatómiai intézetben, amikor a két kivégzettnek* [Kovács István és Blahó János] *a holttestét odaszállították. Akkor ennek a két halott embernek azonnal levágták a fejét és a kezüket. Ő csak állt ott, kapaszkodott az asztal szélébe, hogy össze ne essen, mert ő Pityut azonnal felismerte."* Nem tudom, hogy ezért ki lehetett a felelős, valószínűleg a helyi kis hatalom és a démonizált Hatalom mellett volt egy harmadik fajta is. Maga a hatalom, jelző nélkül.

■ EMLÉKPONT KÖNYVEK
Sorozatszerkesztő: Miklós Péter

1. Vincze Gábor: „A legnagyobb nyugtalanság tapasztalható…". 2016. (96 old.)
2. Kovács Imre Attila: Imago parvi mundi. 2017. (180 old.)
3. Bálint László: „Ellenséges elemek". 2017. (256 old.)
4. Miklós Péter (szerk.): Mindennapok a Gulágon. 2017. (120 old.)
5. Miklós Péter (szerk.): Forradalom közelnézetből. 2017. (256 old.)
6. Miklós Péter (szerk.): Harctér és fogolytábor. 2017. (244 old.)
7. Nagy Gyöngyi – Zeman Ferenc: Kádár-huszárok és pártkatonák. 2017. (400 old.)
8. Bencsik Péter: Hódmezővásárhely politikai élete 1944–1950 között. 2018. (120 old.)
9. Miklós Péter: A katolikus egyház Hódmezővásárhelyen (1944–1950). 2018. (104 old.)